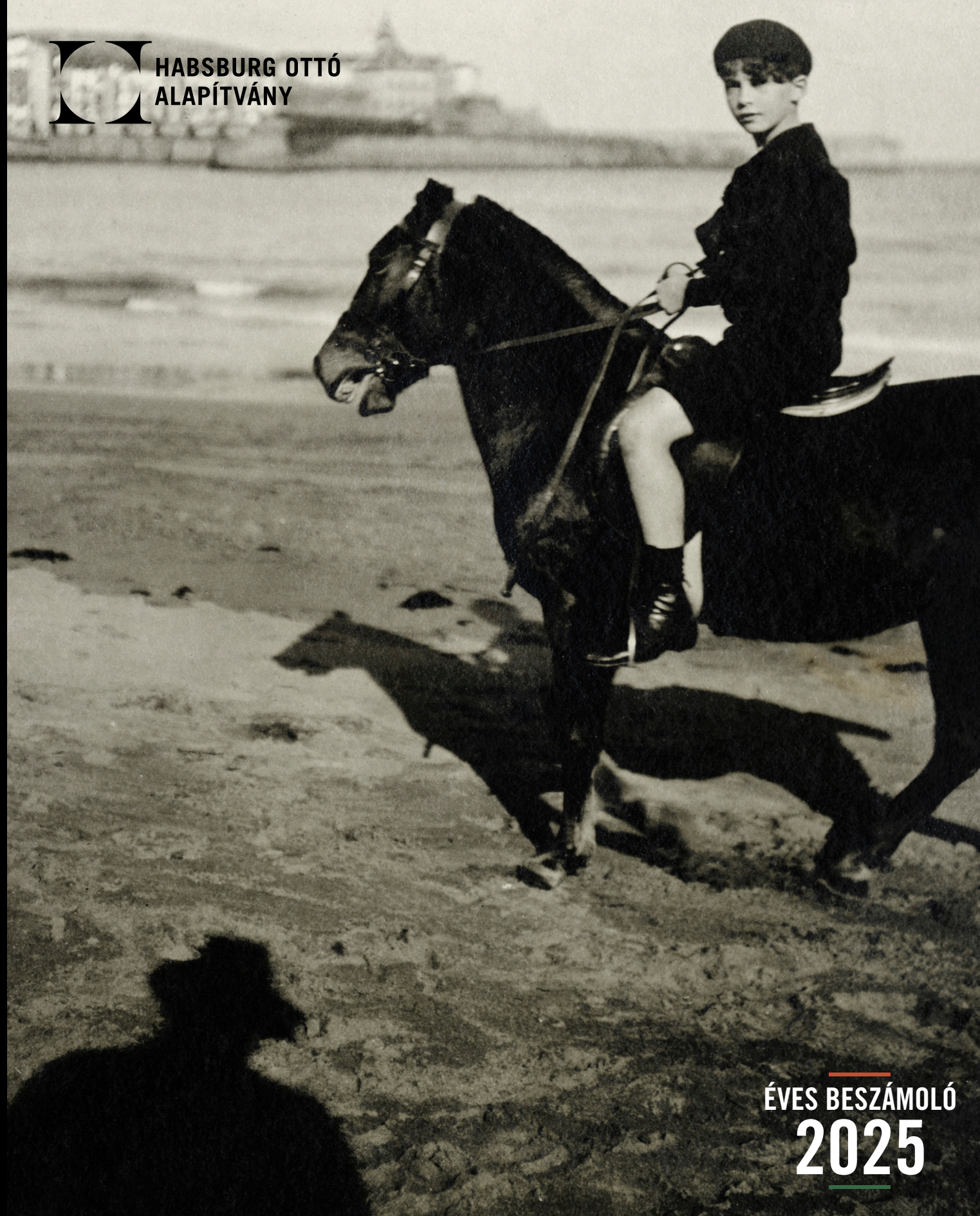

HABSBURG OTTÓ
ALAPÍTVÁNY

Habsburg Ottó Alapítvány Éves beszámoló 2025

ÉVES BESZÁMOLÓ
2025

HABSBURG OTTÓ ALAPÍTVÁNY

Éves beszámoló

2025

A Habsburg Ottó Alapítvány kiadványai 18.

Szerkesztő: Herczeg Lili, Vasbányai Ferenc
Lektor: Fábry Eszter
Képszerkesztő, kiadványtervező: Dékány Szilveszter
Felelős kiadó: Pröhle Gergely

Archív fotók:
Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény,
Fotó- és audiovizuális gyűjtemény, HOAL I-5

ISSN 2732-3366
ISSN 2939-5453

Nyomtatás és kötészet: Pauker Nyomda
Felelős vezető: Vértes Dániel

Minden jog fenntartva.

Kiadja:
Habsburg Ottó Alapítvány
Cím: 1088 Budapest, Szentkirályi u. 51.
Web: www.hoal.hu
E-mail: info@hoal.hu
Telefon: +36 1 522 2050

Támogatóink:

2026

HABSBURG OTTÓ ALAPÍTVÁNY

Éves beszámoló
2025

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető gondolatok – NAGY ISTVÁN kuratóriumi elnök, PRÓHLE GERGELY igazgató	10
A gyűjtemény	12
Levéltár	13
Könyvtár	17
Fotó- és audiovizuális archívum	18
Fotóhagyaték rendezése Muriban: újabb lépés a családi emlékezet megőrzésében	19
Tárgyi gyűjtemény	22
Gyűjteményi kapcsolatok	26
Oral history	27
Látogatás Klaus von Dohnanyinál	27
Médiamegjelenések	28
Alapítványunkról a <i>Frankfurter Allgemeine Zeitung</i> hasábjain	28
A <i>Levéltári Szemle</i> címlapjain	29
A <i>Secrets d'Histoire</i> stábja forgatott nálunk	30
Egy kivételes királycsináló	30
Interjú a <i>Diário de Notícias</i> ban	31
Névadónk az RTL történelmi magazinjában	31
Habsburg Ottó és a magyar ügy az ENSZ-ben	31
Kutatóutak	32
Diplomáciatörténeti kutatás Brüsszelben	32
Látogatás a Muri Apátság Habsburg-gyűjteményében	33
Levéltári kapcsolatok	34
Eszmecsere Balatonfenyvesen - Levéltáros vándorgyűlés	34
Gyűjteményi kapcsolatok Alsó-Ausztriával	35
Szakmai eszmecsere a hazai levéltárosképzés felelősével, Körmendi Tamással	37
Együttműködés	38
Hadtörténetészek Alapítványunknál	38

A Heinrich Böll Alapítvány látogatása	38
Posztulátori vizit	39
Visszatérő amerikai kutatók	40
Numizmatikusok jártak Alapítványunknál	40
Látogatók a szász királyi kincstárból	41
A Nagy Háború és IV. Károly király	41
Szentszéki nagykövet a Szentkirályi utcában	42
Történelmi párbeszéd – Találkozó a Veritas Intézet munkatársaival	42
A Lotaringia földjét is képviselő francia nagykövet Alapítványunknál	43
Vendégeink voltak	44
Feltáruló gyűjtemény	48
Tanulmányok	49
FÁBRY ESZTER: Regina 100 – 100 éve született Szász-Meiningeni Regina	49
SUSLIK ÁDÁM: Egy ritka kitüntetés nyomában – a Katonai Mária Terézia-rendjel	54
HAMMER-NACSA ANETT: Az osztrák függetlenségért – császárhűen	59
FEJÉRDY GERGELY: Halva született világrendő – Jaltára emlékezve	63
VASBÁNYAI FERENC: „Közép-Európának az aggastyán magyar bíboros a Szolzsenyicinje”	68
FEJÉRDY GERGELY: Habsburg Ottó 50 éve a 75 éves Schuman-terv ünnepléséről	74
FEJÉRDY GERGELY: Az egykori trónörökös 90 éve megvédett doktori értekezése	75
FÁBRY ESZTER – PRÓHLE GERGELY: „A tegnap világa” és a politikai relitás	
A gyermek Habsburg Ottó mozgalmas nyara 1924-ben	78
DÉKÁNY SZILVESZTER: Harckocsik a Nagykörúton	82
KOCSEV BENCE: Happy (Belated) Birthday, William F. Buckley!	84
In memoriam	89
KOCSEV BENCE: Az utolsó kereszteslovag – Edwin J. Feulner emlékére	89
PRÓHLE GERGELY: „Legyen szegény felvidéki magyarjainknak Önben egy patrónusa!”	
Esterházy Malfatti Alice halálára	92
Kiadványok	95
Janne Haaland Matlary: <i>A demokrácia lassú haldoklása</i>	95
Habsburg Eduárd: <i>A Habsburg észjárás. Hét szabály zavaros időkre</i>	96
Granasztói György: <i>Átkelés közben. Brüsszel, 1990–1994</i>	97

Programok	98	További események	159
Évkezdés a gyűjteményben	99	Családi találkozó Regina születésnapján	159
Eszmecsere	102	A centrum és periféria viszonya a gazdasági gondolkodásban – Konferencia Grenoble-ban	160
Egy protestáns legitimista életútja – Gratz Gusztáv	103	Omaggio a Bruno Leoni – Gálavacsora Milánóban egy olasz polihisztor emlékére	160
Enyhüléstől falomlásig – Németh Miklós, Horst Teltschik	106	Rangos belga kitüntetésben részesült Fejérdy Gergely	162
Vigyázó szemetek Berlinre vessétek! – a német választások margójára	109	Ottó-vacsora olasz vendégekkel	165
Szabad piac – állami beavatkozás: 100 éve járt Budapesten Ludwig von Mises	111	Beszédek	166
Jalta vagy Helsinki?	114	ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER: A nyugatnémet–magyar politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok és a rendszerváltás Magyarországon	167
Az egymás általi megajándékozottság útján – Hatvan évvel a II. Vatikáni Zsinat után	117	WOLFGANG SCHÜSSEL: A piacgazdaság öröksége és időszere	171
Franz Josef Strauss 110 – „A szubszidiaritás elvének szigorú tiszteletben tartásával”	120	Mises, Hayek és az osztrák iskola tanulságai	171
Olasz kereszténydemokrácia – európai integráció	123	HIERONYMI OTTÓ: A liberális demokrácia hazai és nemzetközi rendjének eredete és jövője	173
Konferencia és kiállítás a határon túl	128	Wilhelm Röpke és Ludwig von Mises öröksége	173
Múzeumok Nemzetközi Napja Gerlingenben	129	EDWIN J. FEULNER: A lelket nem lehet a gulágra zárni	178
Ottóval Oszakában	131	JESZENSZKY GÉZA: Egy magyar atlantista gondolatai	180
Könyvbemutató Portótól Lisszabonig	134	ANDREJ RAHTEN: Károly visszatérési kísérletei szlovén szemszögből	187
Kiállításunk a tokiói Chuo Egyetemen	135	FEJÉRDY ANDRÁS: Aggiornamento, ökumenikus dialógus és szentszéki keleti politika	198
Vándorkiállításunk a göttweigi Europa Forumon	136	Hatvan éve ért véget a II. Vatikáni Zsinat	198
Károly királlyal Reichenauban	137	HAFENSCHER KÁROLY: Hatvan évvel a II. Vatikáni Zsinat után	206
Megemlékezés Leuvenben	138	KÁROLYI GYÖRGY: Gondolatok a fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban rendezett „A haza nem hitbizomány – a királyhű Károlyi” című kiállítás elé	211
A konzervatív szellem nyomában	140	PETER GAUWEILER: A haladás csak együttműködésben lehetséges	213
Alsó-ausztriai aniz	147	A történelem motorja: Franz Josef Strauss	213
Habsburg Ottó a politikai foglyok szóvivőjeként	149	VANESSA CONZE: Egy „íz-ig-vér-ig páneurópai”?	218
Vendégjáték Ottostadtban	150	Franz Josef Strauss és a Páneurópa Unió az 1970-es években	218
Kiállítások belföldön	152	SZEKÉR NÓRA: Franz Josef Strauss és a kádári külpolitika	224
IV. Károly emlékezete	155	PAOLO ALLI: Az olasz kereszténydemokrácia és az európai egység megteremtése	229
A haza nem hitbizomány – a királyhű Károlyi	153	Az európai projekt formálása: De Gasperi tanulságai a mai Európa számára	229
Sétányavatás Biatorbágyon	155	ANNA VINCENZI: Sturzo, kereszténydemokrácia, EU	235
Könyvbemutatók	156	ANDREIDES GÁBOR: „A templomban De Gasperi Istennel beszélt, Andreotti pedig a pappal”	241
Kiadványaink a 30. Nemzetközi Könyvfesztiválon	156	A De Gasperi-örökség Giulio Andreotti politikájában	241
Eszmecsere a demokrácia állapotáról	157	ROCCO BUTTIGLIONE: Habsburg Ottóra emlékezve	246
Átkelés közben	158	Kitekintés – Habsburg György nagykövet, kuratóriumi tag	252
		A Habsburg Ottó Alapítvány munkatársai	254

Bevezető gondolatok

A 2025. évi tevékenységünk beszámolójának borítóképei a mobilitásról szólnak. A lequeitói tengerparton lovagló kiskamasz Ottó az őt a szó szoros értelmében árnyékként követő Degenfeld gróf lencsége előtt pózol – akkor még az uralkodói szerepre készülve. A hátsó borítón, 1951-ben, már friss házasként és az autók nagy barátjaként látjuk, aki a modern világ adottságai között keresi az érvényesülés útját. Egy mozgalmas élet két pillanata – az Atlanti-óceán két partján, számos üzenettel: kötelességtudatról, történelmi illúziókról és realitásokról, melyek közepette a derű és az optimizmus becses erőforrás.

A tavalyi év egyik legfőbb tapasztalata, hogy a forrásanyag feldolgozása és a tudományos, illetve közéleti diskurzusba való bekapcsolás egymást erősítő törekvések. A mindnyájunkat körülvevő kommunikációs hangzavarban fontos, hogy újra és újra visszanyúlhatunk névadónk és nagy intellektuális erővel bíró kortársai nézeteinek tanulságaihoz. Erről szólt Franz Josef Strauss születésének 110. évfordulójára szervezett konferenciánk és az Egyesült Államokban tett hosszabb tanulmányutunk: a mérsékelt republikánusok számára Habsburg Ottó és Russell Kirk eszmecseréje mindmáig példaértékű. Mindez a digitalizáció előrehaladtával és adatbázisaink folyamatos bővítésével a kutatók szűkebb köre mellett a nyilvánosság számára is elérhetővé válik.

Nemzetközi kapcsolataink erősítésével, illetve jelenlétünkkel a különböző tudományos és közéleti fórumokon arra törekedtünk, hogy Habsburg Ottó gondolkodásmódja – amely egyszerre gyökerezik a közép-európai történelmi tapasztalatban és nyit a globális összefüggések felé – az aktuális kérdések megértésében is iránytűként szolgáljon. Kiváló példa volt erre megjelenésünk az Oszakai Világkiállítás magyar pavilonjában, a Leuveni Katolikus Egyetemen tartott megemlékezés, vagy részvételünk a göttweigi Europa Forumon.

Különösen lényegesnek tartjuk azokat az együttműködéseket, amelyek révén a Habsburg-dinasztia történelmi hagyományát minél többen ismerhetik meg. A muri apátságban végzett közös munka, a hazai közgyűjteményi szakemberekkel folytatott konzultációk, valamint a különféle európai és tengerentúli intézményekkel kialakított szakmai kapcsolatok mind-mind azt a szándékot erősítik, melynek nyomán Alapítványunk működése nemcsak a hazai, hanem a szélesebb, közép-európai és európai emlékezetpolitikai térben is láthatóvá válik.

Az idei kiadvány is számos érdekességgel szolgál: kollégáink rövid cikkei egy-egy, nálunk őrzött különleges fényképről, tárgyról, vagy néhány évfordulás eseményről érzékletesen közvetítik a hagyatékkal való foglalkozás szellemi izgalmát. Így kívánunk képet adni a gyűjtemény feldolgozásának aktuális állásáról, és betekintést nyújtani a műhelymunkába. A tanulmányok, konferenciák és kiállítások egyaránt azt a célt szolgálják, hogy a múlt dokumentumai ne pusztán megőrzött emlékek maradjanak, hanem a jelen problémáira is reflektáló, élő tudásforrásokká legyenek.

Meggyőződésünk, hogy Habsburg Ottó életművének megismerése nem csupán történelmi érdeklődés kérdése. Az a szemlélet, amely Európa egységét, a nemzeti hagyományok tiszteletét és a nemzetközi együttműködés szükségességét egyszerre képes érvényesíteni, napjainkban is releváns válaszokat kínál. Alapítványunk feladata ezért nem kevesebb, mint e szellemi hagyaték hiteles közvetítése és továbbgondolása.

E kiadvány ennek a munkának egy adott évben rögzített lenyomata. Bízunk benne, hogy egyre többen kapcsolódnak be abba a párbeszédbe, amely Habsburg Ottó örökségét napjaink és a jövő kihívásaival összekapcsolva értelmezi.

NAGY ISTVÁN
kuratóriumi elnök

PRÓHLE GERGELY
igazgató

A GYŰJTEMÉNY

Habsburg Ottó emlékezetének megőrzéséről a Magyar Országgyűlés a 2016. évi XCIX. törvény elfogadásával döntött. Ezt kormányhatározat követte, amely előírta az egykori trónörökös és európai parlamenti képviselő nevét viselő alapítvány létrehozását.

2018 őszén érkezett Magyarországra a tizenegyezer könyvet és harmincezer fényképet, több száz iratfolyóméternyi (ifm) dokumentumot tartalmazó hagyaték, amelynek feldolgozása, digitalizálása és hozzáférhetővé tétele Alapítványunk elsődleges feladata.

Az elmúlt évek során kialakítottuk a működés rendjét, és számos újabb anyaggal gyarapodtunk. Tizenkét munkatársunk az egyes gyűjteményrészeket szakértelemmel, a nagyobb történeti összefüggések iránti érdeklődéssel vizsgálja, és teszi elérhetővé azokat a szélesebb nyilvánosság számára.

LEVÉLTÁR

A hagyaték egyik legnagyobb és legösszetettebb egységét a levéltári gyűjtemény alkotja, amely Habsburg Ottó életének, közéleti szerepvállalásának és globális kapcsolatrendszerének írásos forrásait őrzi. Az állomány családi iratokat, kiterjedt levelezést, beszédeket, feljegyzéseket, külpolitikai jelentéseket, valamint internacionális szervezetekhez kötődő dokumentumokat foglal magába. A több nyelven keletkezett irategyüttes a 20. század második felének nemzetközi folyamatait tükrözve tematikailag és földrajzilag is széles spektrumot fed le, ami kutatási szempontból kiemelt értékkel bír.

2025-ben a munka a korábban kialakított szakmai gyakorlat és a 2021-ben elfogadott gyűjteményi alapstruktúra mentén folytatódott. A gondozásunkban lévő dokumentumok kezelése a levéltárszakmai szempontok figyelembevételével zajlott. A munkafolyamatokat rendszeres tervezés és ellenőrzés kísérte, amelyet célzott egyeztetések egészítettek ki. A feladatok hatékony összehangolását a jó munkahelyi légkör, valamint a folyamatos szakmai párbeszéd segítette.

A levéltári anyag rendezésével, feltárással, illetve digitálisan hozzáférhetővé tételével kapcsolatos teendők ebben az évben is párhuzamosan futó munkafázisokban haladtak előre. Ennek nyomán a gyűjtemény egyre több, különféle eleméről készült elektronikus másolat. A helyszíni digitalizálás révén a magyar levelezésből 9750 oldalt, a nemzetközi levelezésből 4452 oldalt, könyvekből és könyvrészekből 3565 oldalt, azonfelül cikkekből és egyéb forrásokból 5073 oldalt szkenneltünk be, összesen több mint 22 800 oldal terjedelemben.

Az előző évhez képest jelentősen nőtt a feldolgozott állományrészek mennyisége, amelynek eredményeként számos újabb forrásanyag vált kutathatóvá.

Az archívum digitális felületén elérhető dokumentumok száma tovább gyarapodott, és szintén nagymértékben bővült az Alapítvány belső, a kutatási szabályzat alapján hozzáférhető digitális adatbázisa. 2025-ben összesen 236 kilométernyi kereshető szöveg, 7095 kötet és 98 714 oldal állt a kutatók rendelkezésére.

A publikációk, konferencia-előadások és sajtómegjelenések nyomán továbbra is élénk tudományos érdeklődés kísérte munkánkat. Hazai és külföldi kutatók, egyetemi oktatók és közgyűjtéményi szakemberek idén is fordultak Alapítványunkhoz megkereséseikkel.

A levéltári gyűjtéményi egységek

A 2021-ben elkezdett, HOAL I-1 „A családra vonatkozó iratok és levelezések” állományrész rendszerezése és szétválogatása folyamatában idén sor került Habsburg Ottó és Bourbon-Pármái Zita levelezésének darabszintű rendezésére és digitalizálására 256 oldal terjedelemben; jegyzék készült Zita Főudvarmesteri Hivatalának iratairól; valamint rendeztük Károly Ferenc József főherceg, császár és király dokumentumait. Emellett elvégeztük a vegyes iratok feldolgozását és az irattári rendbe történő beillesztését (1914–1918).

A HOAL-I-1-d jelzetű, Alapítványunkhoz került kézzel írt naplók átírásával és fordításával is továbbhaladtunk: a Habsburg Ottó és testvérei gyermekkorát bemutató, német nyelvű, kézzel írt naplók (1922–1928) négy újabb kötet, összesen 393 oldal átírata készült el (HOAL I-1-d-30, HOAL I-1-d-37, HOAL I-1-d-40, HOAL I-10-d-2).

Jelentős előrelépés történt a HOAL I-2-b jelzetű, magánszemélyekkel és szervezetekkel folytatott általános levelezés – korábban „Titkársági iratok” – esetében is. Ezt, a levéltár iratanyagának legnagyobb hányadát kitevő állományrészt alapvetően időrendben dolgozzuk fel, ugyanakkor a kutatószolgálati kéréseknek és alapítványi rendezvényeknek megfelelően számos jelentős levelezőpartner iratait válogattuk ki, és készítettük elő digitalizálásra. Idén is folytatódott az 1950-es évektől keletkezett, részint kronologikusan, részint alfabetikus rendben irattározott nemzetközi és magyar levelezés darabszintű segédletének összeállítása, valamint a honlapunkon is elérhető névmutató bővítése.

A harmadik éve zajló munka során további 1396 levelezőpartneret azonosítottunk, így számuk 4361-re emelkedett, ami érdemben járul hozzá Habsburg Ottó kapcsolati hálójának feltáráshoz. A kutatásra és digitalizálásra való előkészítési munkák eredményeként a tárgyévben 82 doboznyi, azaz 4,8 ifm, közel 98 000 oldalnyi iratanyagot rendeztünk. A Digitális Archívumban az állagból jelenleg 636 levelezés érhető el, több mint 2865 oldal terjedelemben. A kutatás a Hozzáférési Bizottság jóváhagyását követően, a vonatkozó adatvédelmi és kutatási szabályok betartásával lehetséges.

A 2022-ben összeállított „Habsburg Ottó magyar vonatkozású levelezése 1988–2011”, HOAL I-2-c esetében a digitalizálásra helyeztük a fókuszot. A közel 49 000 oldalt kitevő, mintegy 5500 személy iratanyagát tartalmazó, alfabetikusan, levelezőpartnerek alapján rendezett egység előkészítése, részletes jegyzékének bővítése, metaadatolása és feltöltése az archívumba egész évben zajlott. Más állományok rendezésekor további, ebbe az irategyüttesbe tartozó dokumentumok kerültek elő, amelyeket a megfelelő helyre soroltunk, majd digitalizálásukat is elvégeztük. Az itteni, főként az 1980-as és 1990-es években keletkezett faxpapírok állapota különösen rossz, több szinte olvashatatlan; ezeket értékmentő céllal átmásoljuk.

A Habsburg Ottó beszédeit tartalmazó állományrész tavaly megkezdett munkafolyamatában is előreléptünk: eddig összesen 209 beszéd jegyzékelése, digitalizálása és feltöltése történt meg, amellyel 2633 oldal vált hozzáférhetővé a Digitális Archívumban.

Mindezekén túl sor került a HOAL I-6 jelzet alatt őrzött, Habsburg Ottóhoz kapcsolódó magyar, osztrák és cseh díszpolgári, valamint egyéb oklevél rendezésére és adatolására is. A HOAL I-7, korábban „Országjelentések” címmel jelölt, immár „Külpolitikai jelentések 1952–2009” címen nyilvántartott anyag rendezése is tovább folyt. Ennek keretében különválogatjuk a duplumokat, amelyek jelenleg a teljes anyag negyedét teszik ki. Egyúttal a Habsburg Ottó által földrajzi szempontok

szerint csoportosított jelentések leírása és metaadatolása révén 1069 dokumentum adatainak rögzítése történt meg.

Az év kiemelt feladata volt a 2024-ben érkezett Degenfeld-hagyaték (HOAL I-10) szakszerű feldolgozása. Az Alapítvány eddigi legnagyobb gyűjteménygyarapodásának alapszintű rendezését követően 2025 januárjától megkezdődött a középszintű rendezés, amelynek során 15,72 ifm, 131 doboznyi anyagot és 790 tételt vettünk nyilvántartásba.

Elindult továbbá a feltöltése és metaadatolása a „Digitális Gyűjtemény” (HOAL II-4) elnevezésű állagnak, amelyben a különböző levéltárakban végzett kutatásaink révén feltárt irategyüttesek másolatai kaptak helyet: 24 150 oldalnyi dokumentum, valamint 255 darab fénykép vált elérhetővé a Digitális Archívumban.

KÖNYVTÁR

Habsburg Ottó könyv-, hírlap- és cikkgyűjteménye a gondozásunkra bízott anyag egyik kiemelkedő egysége. Az állomány magába foglalja névadónk könyveit, több évtizedes közéleti pályája során nyomtatásban megjelent írásait, a munkájához használt szakirodalom egy részét, valamint a tisztelőitől és barátaitól kapott ajándékköteteket, illetve a különféle szervezetknél betöltött tisztségeinél fogva számára küldött hírleveleket, dokumentációt. Az időszaki kiadványok körét elsősorban a személyéhez köthető sajtótermékek alkotják: írásait részben ezekben, részben cikk-kivágatok formájában találhatjuk meg.

2025 során 655 kötet bibliográfiai adatait rögzítettük a Qulto-rendszerben. Idén is folyamatosan figyelemmel kísértük az Arcanum és a Hungaricana adatbázisokba felkerülő időszaki kiadványokat, és aktualizáltuk azt az összesítő táblázatot, amely a Habsburg Ottóval – esetenként a család más tagjaival vagy vele kapcsolatban álló személyekkel – összefüggésbe hozható publikációkat tartalmazza.

Ezenfelül ellenőriztük és kiegészítettük Habsburg Ottó cikkeinek adatbázisát (1988–2011), továbbá egyeztettük azt a fizikailag is meglévő állománnyal. A cikk-kivágatokat őrző dobozok tartalmát logikusabb és áttekinthetőbb rendszerben regisztráltuk és tüntettük föl.

Névadónk írásaink tartalmi feltárása területén idén kiemelt figyelmet kapott a *Die Furche* (1954–1967) és az *Aktion Österreich – Europa* (1967–1968) című lapokban megjelent, mintegy 350 cikkének tárgyszavazása.

Egyúttal nyilvántartásba kerültek az év folyamán a magyar vagy külföldi kiadóknál megjelent, munkánk szempontjából releváns megvásárolt kötetek, valamint a részünkre megküldött ajándékkönyvek.

A szigorúan vett könyvtárosi munka mellett kollégánk, VASBÁNYAI FERENC részt vett az Alapítvány honlapján megjelent írásszövegezésében, korrektúrázásában, fordításában és szerkesztésében, illetve az Alapítvány közreműködésével publikált kiadványok szöveggondozásában, esetenként névmutatójának összeállításában. A 2024-es tevékenységünket összegző éves beszámolón kívül az idén megjelent kötetekről a 95. oldalon olvashatnak.

FOTÓ- ÉS AUDIOVIZUÁLIS ARCHÍVUM

Az őrizetünkben lévő anyag jelentős részét adja a mintegy 30 000 egységből álló fényképparchívum. A 20. századi fotográfiai eljárások széles spektruma, több mint 100 év fotótechnológiája található meg a gyűjteményben: az üvegnegatívoktól és vizitkártyáktól kezdve, a diapozitívokon, fekete-fehér negatívokon és polaroid képeken keresztül a digitálisan készült képek papír alapú nyomatáig.

Az év első hónapjaiban lezárult a Habsburg Ottó feleségéhez, Szász-Meiningeni Reginához (1925–2010) kapcsolódó fotógyűjtemény jegyzékének összeállítása. Az 1110 fényképet magába foglaló állomány számos unikális felvételt tartalmaz a főhercegné szüleitől, testvéreitől, a heldburgi kastélyról, ahol gyermekkorát töltötte, valamint barátairól. Az anyag értékét növeli, hogy több olyan fotóalbumot is rejt, amelyeket nagy valószínűséggel a későbbi főhercegné saját kezűleg készített, és megjegyzésekkel is ellátott.

Tavaszi folyamán sor került a Habsburg Ottó édesanyjához, Bourbon-Pármai Zitához (1892–1989) köthető fotóanyag jegyzékelésére is. A gyűjtemény ezen része több olyan felvételt tartalmaz, ame-

lyeken Zita királyné aláírása látható. A 125 fényképből álló egység túlnyomó többsége az idős királynét ábrázolja svájci tartózkodása idején, zizersi lakhelyén a szobájában, vagy imádság közben.

Április és július között a Degenfeld-hagyaték fotóalbumainak feldolgozása került előtérbe. Legutóbbi jelentős gyűjteménygyarapodásunk, Heinrich von Degenfeld-Schonburg gróf hagyatékának beérkezése egyedülálló felvételekkel gazdagította fotógyűjteményünket is. Ezen keresztül közvetlenebb bepillantás nyílik a család mindennapjaiba, emellett több, korábban hiányos időszakból – a gyermekkortól az Egyesült Államokban tett utazásokon és előadókörutakon át a család mindennapjain keresztül, egészen a második világháborúig – maradtak fenn felvételek. Az albumok többsége jó állapotú, összesen 6364 fényképet tartalmaznak. Az év végéig a nagyalakú fotók jegyzékelése is megtörtént, az érzékeny állapotú negatívokat pedig elkülönítettük.

Ezután Zita királyné boldoggá avatásához kapcsolódóan gyűjtöttünk fotóanyagot. Ennek előzménye JACQUES OLIVIER atya, a boldoggá avatási eljárás posztulátorának megkeresése volt, aki a HOAL szakmai közreműködését kérte. Látogatásáról a 39. oldalon írunk bővebben.

Augusztusban megindult a Muri Apátság épületében őrzött fényképhagyaték feltárása és digitalizálása, amelyről alább közlünk összefoglalót. A munkáról részletes szakmai beszámoló is készült, amely a *Levéltári Szemle* 2025/3. számában megjelent cikkben olvasható.

Az év második felében folytatódott a fotóanyag digitalizálása: elsősorban az 1980-as és 1990-es években készült albumok kerültek sorra, amely több ezer fénykép digitális megőrzését és online hozzáférhetőségét tette lehetővé.

Mindezekkel párhuzamosan a gyűjtemény állapotának felmérése érdekében áprilisban P. HOLL ADRIENN állományvédelmi szakértő végzett helyszíni vizsgálatot a Fotótárban. Az ennek nyomán készült szakvélemény kiemelte a HOAL raktári és gyűjteményi rendjének magas színvonalát, ugyanakkor javaslatot tett a légtechnikai eszközök cseréjére, valamint UV-szűrő fólia és rovarháló felszerelésére. Némely rossz állapotú, savas és törékeny anyag esetében a restaurálás és konzerválás szükségessége is megállapítás nyert. Folytatásként májusban látogatást tett Alapítványunknál OROSZ KATALIN főrestaurátor, a Budapest Főváros Levéltára Állományvédelmi Főosztályának munkatársa, aki a megvizsgált üvegnegatívok (1910-es évek) és fotóalbumok kapcsán SOR ZITA fotórestaurátort ajánlotta. A Néprajzi Múzeum munkatársa szeptemberben elvégezte az előzetes felmérést, majd októberben megkezdte a restaurálást.

Fotóhagyaték rendezése Muriban – újabb lépés a Habsburg családi emlékezet megőrzésében

Alapítványunk munkatársai több héten át dolgoztak a svájci Muri Kolostorban (Kloster Muri) lévő Archiv Kaiserin Zita gyűjteményében, az elsősorban Zita királynéhoz köthető fényképes hagyaték rendezésén és digitalizálásán, amelynek köszönhetően sok új digitális formátumú anyaggal gazdagodott az Alapítvány gyűjteménye.

A svájci bencés apátság szorosan kapcsolódik a Habsburg-dinasztia történetéhez. A kolostort 1027-ben alapította Radbot, Habsburg gróf, így az apátságot

a dinasztia „bölcsojéként” tartják számon. Számos Habsburg családtag nyugszik itt, és a kolostor évszázadokon át a család szellemi és spirituális központjaként is működött. A 20. században az apátság ismét fontos szerepet kapott: itt helyezték el a Zita Császárné Archivumot (Archiv Kaiserin Zita – Kloster Muri), amely

az utolsó magyar királyi pár, IV. Károly és Zita királyné, valamint gyermekeik írásos, tárgyi és képi emlékeit őrzi. A gyűjtemény feldolgozása így nemcsak levéltárszakmai feladat, hanem szimbolikus jelentőségű vállalat is, amely összeköti a család középkori eredetét a modern kori történeti emlékezettel.

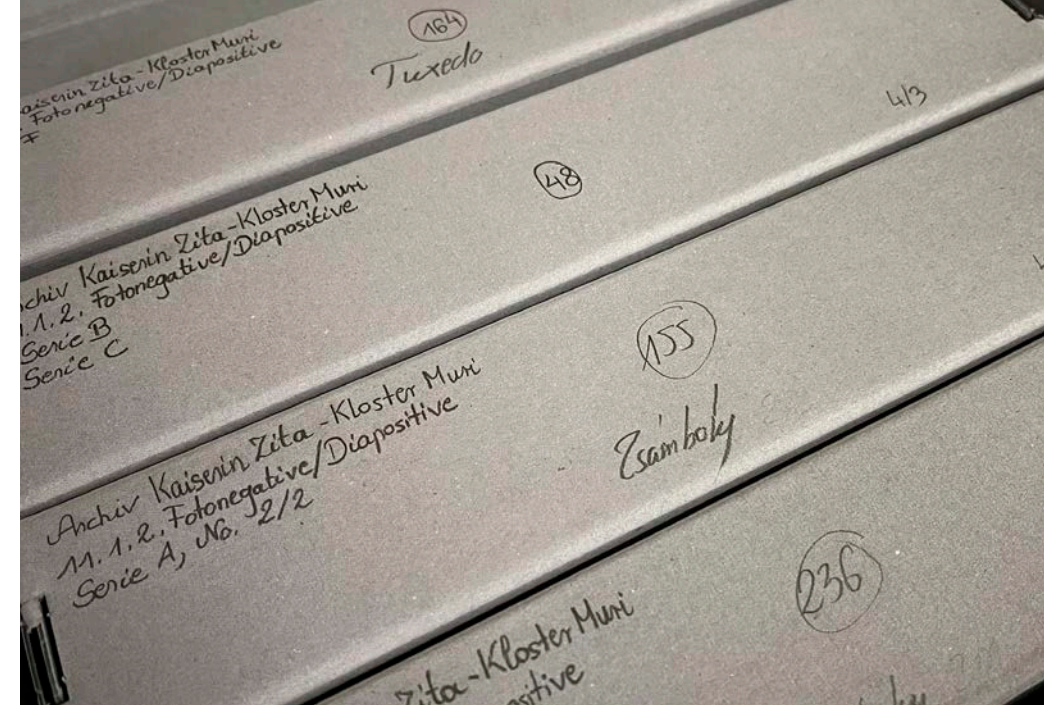
A mostani munka folytatása annak a korábbi látogatás (33. oldal) során kialakított együttműködésnek, amelynek célja a Habsburg család 20. századi fotóörökségének feltárása, digitalizálása és hosszú távú megőrzése. A muri és a budapesti gyűjtemény szoros kiegészítői egymásnak, így a rendszeres szakmai kooperáció mindkét intézmény és a nemzetközi kutatói szféra számára is kiemelt jelentőségű.

A Fotó- és Audiovizuális Gyűjtemény munkatársai, DÉKÁNY SZILVESZTER és LŐRINCZ ZITA 2025 augusztusában az Archiv Kaiserin Zita gyűjteményi fényképanyag egy részét rendezték és digitalizálták. A hagyaték különböző hordozókon maradt fenn: fotóüveg-lemezek, negatívak, diák, albumok és filmfelvételek alkotják, amelyek keletkezésüket tekintve az 1880-as évektől egészen a 20. század végéig ívelnek. Számos eredeti, a Habsburg és a Bourbon-Pármái családtagok által készített fotó található a gyűjteményben, amelyek eddig nem ismert oldalról mutatják be a fiatal Zita életét. A rendezés során több olyan ritkaság került elő, amelyek nemcsak családtörténeti, hanem magyar történelmi szempontból is kiemelkedőek. Az egyik legkülönlegesebb rész a neves funchali műterem, a Perestrellos Photographos által 1922-ben készített üvegnegatív-sorozat, amely IV. Károly ravatalát örökíti meg. Egyedülállóak továbbá Zsámboky Pál, a Habsburg-gyermekek magyar nevelője fényképei, valamint egy színes filmfelvétel Habsburg Ottó és Szász-Meiningeni Regina 1951-es nancy-i esküvőjéről. A talán legérzékenyebb részt, az üvegnegatívak és negatívtekercek gyűjteményét teljes egészében rendezték és digitalizálták.

Terveink szerint a közös munka következő lépésében újabb fotóanyagok és dokumentumok kerülnek sorra, amelyek tovább gazdagítják a Habsburg család 20. századi történetének forrásbázisát. Az elvégzett munka hosszabb távon olyan alapot teremt, amelyre tudományos feldolgozás,

kiállítások és online adatbázisok egyaránt épülhetnek. Így a történeti értékű fényképanyag nem csupán megőrződik, de a közös történelmi emlékezetet is gazdagítja. Köszönjük a Habsburg család illetékes tagjainak és JOSEF KUNZ levéltárosnak a támogatását, segítségét!

Az apátság 2027-ben ünnepi fennállásának ezredik évfordulóját. Addigra a most zajló feldolgozás és digitalizálás révén még teljesebb képet kaphatunk arról az örökségről, amely egyszerre szól családtörténetről, nemzeti emlékezetéről és közös közép-európai kulturális értékekről.

TÁRGYI GYŰJTEMÉNY

A ránk bízott, közel ötszáz darabból álló tárgyi hagyaték sokrétű képet ad Habsburg Ottó közéleti szerepvállalásáról, nemzetközi kapcsolatairól és személyes életútjáról. Világszerte tett látogatásai során közösségek, intézmények és magánszemélyek megbecsülése jeléül számos ajándéktárgyat kapott, így a gyűjteményben városkulcsok, emléklapettek, egyetemi diáksapkák, továbbá különféle reprezentatív emlékek is megtalálhatók. Emellett családjához, gyermekkorához, valamint mindennapi munkájához kötődő személyes használati tárgyak is fennmaradtak. Ezzel párhuzamosan Alapítványunk tevékenységének kezdete óta folyamatosan gyarapítja a névadójához kapcsolódó tárgyak és dokumentumok körét.

A tárgyi állomány jelentős mennyiségű új darabbal bővült, amelyhez nagymértékben hozzájárult Heinrich von Degenfeld gróf hagyatéka. A több száz tárggyal gazdagított állomány elhelyezésére 2024-ben egy új raktárhelyiséget rendeztünk be. Idén az Alapítvány meglévő tárgyi gyűjteményét (HOAL II-3) ugyancsak ide helyeztük át, egy helyre rendszerezve a korábban külön tárolt tárgyakat.

2025-ben folytatódott a Degenfeld-hagyaték tárgyainak rendezése és tisztítása. Ennek keretében 36 láda csaknem teljes körű külső tisztítását és fertőtlenítését

végeztük el. A ládák belsejét egyaránt kezeltük teli állapotban és kiürítésük után is, illóolajos párológatás alkalmazásával.

A páncélszekrényben elhelyezett ezüst evőeszközökészletek valamennyi tokját megtisztítottuk, majd fertőtlenítettük; összesen húsz darab esett át állagmegóvó kezelésem. Az érmék, kitüntetések és plakettek tokjainak fertőtlenítését szintén elvégeztük.

Megkezdődött a ládákban talált, különösen fertőzött, penészes irattárcák és egyéb bőrtárgyak tisztítása is, NACSA RÉKA restaurátor közreműködésével.

A leltározási munka és az ehhez kapcsolódó dokumentációs fotózás folyamatosan halad; ennek eredményeként összesen 296 nagyobb tétel került leltárba, amelyek sok esetben több tárgyat foglalnak magukban. Ezek elhelyezésénél kiemelt szempont volt a szakszerű tárolás: a polcokon molinóba burkolt könyvkötőkartonokat alkalmazunk párapufferként, elkerülendő a fém-polcokkal való közvetlen érintkezést, ezáltal az esetleges páralecsapódást.

A releváns tartalmat (nevet, címet, dátumot) hordozó csomagolóanyagokat – az épségben fennmaradt újságokat, kötőanyagokat és egyéb kísérőelemeket – elkülönítve tároljuk, átvizsgálásukat megkezdtük.

A Degenfeld-hagyatékon kívül jegyzékbe vettük a Habsburg Gabriela által Alapítványunknak átadott tárgyakat, irat- és fotóanyagot, összesen 418 tételt. A tárgyi gyűjtemény anyaga és állapota rendkívül változatos; átfogó restaurálásra egyelőre nem volt lehetőség, ugyanakkor az eddig megvizsgált darabok esetében a legsürgetőbb állományvédelmi kockázatokat sikerült elhárítani.

2025-ben beszerezett tárgyi emlékek

Habsburg Ottó nagyméretű portréja, sárgaréz koronás fotókeretben

Kaiserin Zita Kindertag sorsjegy

Rudolf Neuberger: Ferenc József gyászérem, 1916

Hódmezővásárhely díszpolgári ajándéka: mázas kerámia kancsó

Heinrich Kautsch: Érem a 1916. május 15-én megindított folgariai csata emlékére, 1917

Habsburg Ottó képeslap, Halmi

Vöröskeresztes oklevél

Arnold Hartig: Osztrák Flottaegyesület emlékérem, 1915

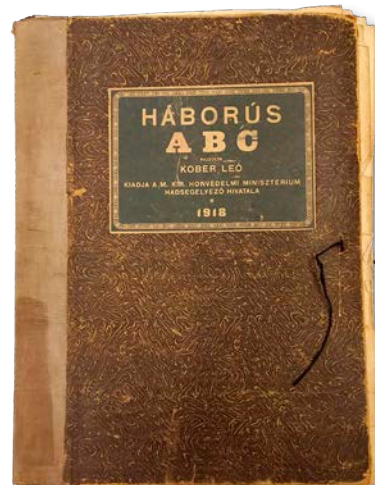
I. világháborús emlékbögre

Ligeti Miklós: IV. Károly gipsz mellszobra

Koronázási érem Ottó trónörökös portréjával

Kober Leo: Háborús ABC, 1918

Századunk tanúja – Habsburg Ottó című film plakátja

Szász-Meiningeni Regina kosztümruhája, amelyet Andrea lánya esküvőjén viselt

Köszönet adományozóinknak a fotókért, újságkivágatokért, brosrákért, illetve érmekért. Ezenfelül köszönjük KÁDI BALÁZSNAK, hogy idén is segítségünkre volt a gyűjtemény gyarapításában.

GYŪJTEMÉNYI KAPCSOLATOK

Mialatt zajlik a ránk bízott mintegy 700 doboznyi hagyaték feldolgozása és digitalizálása, Alapítványunk munkatársai egyéb módokon is igyekeznek előbbre vinni az életmű mélyebb megismertetésének és szélesebb körben való népszerűsítésének ügyét. Legyen szó az általuk jegyzett cikkekről és tanulmányokról, Habsburg Ottó kortársainak meginterjúvolásáról, hazai és belföldi levéltárak névadónkhoz kapcsolódó anyagainak feltérképezéséről, vagy a tudományos szféra képviselőinek vendégül látásáról archívumunkban, az utolsó magyar trónörökösöt követve – aki élete során nagy munkabírással építette kapcsolatrendszerét – igyekszünk feladatunkat minél szélesebb körben együttműködve, a találkozás és a párbeszéd lehetőségét keresve ellátni.

ORAL HISTORY

Egyetlen fennmaradt forrás sem képes úgy megszólaltatni a múltat, mint valaki, aki személyesen ismerte Habsburg Ottót. Az Alapítvány ezért törekszik arra, hogy meginterjúvolja névadója egykori munkatársait és ismerőseit a hozzá kapcsolódó emlékeikről.

Látogatás Klaus von Dohnanyinál

A Franz Josef Strauss születésének 110. évfordulójáról megemlékező konferenciánk – amelyről a 120. oldalon számolunk be – előkészítése során igyekeztünk nemcsak a történész szakértők köréből felkérni előadókat, hanem olyan kortársakat is, akik személyes emlékeik felidézésével járulhattak hozzá a tanácskozás sikeréhez. A néhai nagy formátumú konzervatív politikus közvetlen munkatársai és elvbarátai mellett érdekesnek tartottuk megszólítani Willy Brandt kabinetjének utolsó még élő miniszterét – az 1966 és 1969 között kormányzó, Kurt Georg Kiesinger vezette nagykoalíció gazdasági államtitkárát –, régi barátunkat, KLAUS VON DOHNANYIT is. A 97 éves veterán szociáldemokrata politikus, akinek *Nemzeti érdekek. Útmutatás a német és az európai politika számára a globális átalakulások korában* című könyvét három évvel ezelőtt jelentettük meg, otthonában fogadta munkatársainkat, KOCSEV BENCÉT ÉS PRÖHLE GERGELYT.

A konferenciára készült videóüzenetében házigazdánk beszélt Strauss-hoz fűződő kapcsolatáról, annak szinte sorsszerű kezdetéről: amikor Dohnányi Ernő fiának, a náciak által kivégzett Hans von Dohnanyinak családja – felesége, Christine Bonhoeffer és három gyermeke, köztük a 18 éves Klaus – Bajorországba érkezett, a fiatal helyi politikus, a későbbi bajor miniszterelnök gondoskodott lakhatásukról Schongauban. Dohnanyi méltatta a nagykoalíciós időszakban szövetségi pénzügyminiszterként tevékenykedő Strauss pragmatizmusát. Továbbá felelevenítette a főnökével, Karl Schillerrel, a legendás szociáldemokrata gazdasági miniszterrel tett közös erőfeszítéseiket a recesszió leküzdésére, amely új lendületet adott a német gazdaságnak. Strauss európai integrációról szóló kötetéből fejből, szó szerint idéző Dohnanyi emlékeztetett arra, hogy korunk nagy kihívása, kontinensünk versenyképessége érdekében ők már a hatvanas évek második felében szoros együttműködést kényszerítettek ki, olykor még a legelszántabb piaci versenytársaktól is. Ekképp jött létre az Airbus repülőgépgyártó cég, ami máig az egyetlen, globálisan igazán versenyképes európai nagyvállalat. Strauss életművét Klaus von Dohnanyi így összegezte: „*Németország elképzelhetetlen lenne Bajorország nélkül, Bajorország pedig Strauss nélkül.*”

A konferenciára készült videóüzenete megtekinthető a QR-kód beszkennelésével.

MÉDIAMEGJELENÉSEK

Névadónk – aki karrierje során számtalanszor, különböző médiumokban osztotta meg tudását, – nyomdokain haladva mi is változatos formákban igyekszünk közzétenni munkánk gyümölcsét. Idén újfent több ízben érte az a megtiszteltetés kollégáinkat, hogy Habsburg Ottóhoz (is) köthető írásait beválogatták tanulmánykötetekbe és folyóiratokba, illetve rádió- és tv-interjúkban szerepelhettünk.

Alapítványunkról a Frankfurter Allgemeine Zeitung hasábjain

STEPHAN LÖWENSTEIN, a FAZ újságírója március utolsó napjaiban járt Alapítványunknál.

Az egyik legpatinásabb német politikai lap munkatársa egészoldalas írásban mutatta be Alapítványunkat a *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* húsvéti számában. Habsburg Ottó életútjának felvázolásán túl – amelyben a kontinensünk egységének eszméje érdekében tett több évtizedes erőfeszítései kapták a legnagyobb hangsúlyt – Löwenstein a politikus hagyatékának sorsáról osztott meg részleteket.

Arra a kézenfekvő kérdésre, hogy a történelmi és politológiai szempontból egyaránt felbecsülhetetlen értékű kordokumentum-korpusz miért éppen Magyarországon lelt otthonra, az újságíró az alábbi provokatív választ adta: mivel a családnak nem voltak meg hozzá a kellő eszközei, a CSU pedig nem találta azt elég fontosnak – és mert Ausztria Habsburgokhoz fűződő viszonya a mai napig ellentmondásokkal terhes –, nem csoda, hogy a hagyaték feldolgozása (és felhasználása) tekintetében határozott elképzeléssel bíró magyar miniszterelnök „csapott le” a lehetőségre, és ajánlotta fel az örökösöknek a Magyar Országgyűlés által aztán 2016-ban egyhangúlag elfogadott törvényben lefektetett konstrukciót. Amelynek nem elhanyagolható szimbolikus eleme az is, hogy az Alapítvány a jövőben a Budavári Palotában nyer végleges elhelyezést. A család által „visszautasíthatatlan ajánlatként” értékelt vízió így szorította háttérbe az alsó-ausztriai St. Pölten és Klosterneuburg, vagy az osztrák közgazdasági iskola számos jelentős tagjának hagyatékát gondozó kaliforniai Stanford University ugyancsak felmerült alternatíváját – hivatkozott Löwenstein a jelenlegi családfő, Habsburg Károly szavaira.

Édesapja, Ottó egész életében meghatározóak voltak a magyar kötődések. A Mátyás-templombeli koronázástól (1916 decembere) és a Monarchia végnapjaiban Gödöllőn eltöltött napoktól (1918

ősze) a száműzetés éveinek pannonhalmi bencés szerzetesánárain és a magyar érettségi vizsgán át (1930), évtizedekkel később a vasfüggöny lebontásában és a rendszerváltásban (1989/90) – méltó záróakkordként pedig hazánk európai uniós csatlakozásában (2004) – játszott szerepét figyelembe véve Habsburg Ottó 20. és 21. századi történelmünk megkerülhetetlen alakja.

„Mindez elsősorban a modern Magyarországról szól” – hangsúlyozta PRÖHLE GERGELY is, az Alapítvány igazgatója. És hozzáfűzte: névadónk gondolkodásában Közép-Európa és a Habsburg-család mintegy 800 éves története fonódik szétszálazhatatlanul össze; egy olyan eszmei-politikai szöttesben, amelyben a birodalmi gondolat világpolitikai horizontja és a régióink népeit és nemzeteit értékghordozó közösségekként számon tartó szemlélet árnyalatai harmonikusan egészítik ki egymást.

A teljes cikk a QR-kódot beszkenelve olvasható.

A Levéltári Szemle címlapjain

Idén is helyet kaptak írásaink a neves levéltárszakmai folyóirat, a *Levéltári Szemle* 2025. évi 1., 2. és 3. számában.

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) közös gondozásában negyedévente megjelenő folyóirat 1. számában DÉKÁNY SZILVESZTER gyűjteményi főmunkatárs Alapítványunk működését és a kezelésében lévő gyűjteményt, annak különböző egységeit mutatta be képes tudósításában.

A 2. számban *Hagyaték a hagyatékban* címmel jelent meg munkatársaink – DÉKÁNY SZILVESZTER, GAÁLNÉ BARCS ESZTER, SUSLIK ÁDÁM – tanulmánya, melyben az elmúlt évek legnagyobb intézményi gyarapodásáról, a gróf Heinrich von Degenfeld-hagyaték ismertetéséről olvashatunk illusztrált beszámolót.

Külön öröm számunkra, hogy mindkét szám címlapján a rólunk és általunk készített képek láthatók: az 1. szám élén, SZABÓ ZOLTÁN felvételén a gyermek Habsburg Ottó és testvérei tekintenek a fotográfus lencséjébe, Gaálné Barcs Eszter fotóján pedig a Degenfeld-hagyaték különböző tárolóegységeit fedezhetjük fel.

A 3. számban Dékány Szilveszter és LŐRINCZ ZITA szakmai beszámolója olvasható a muri hagyaték rendezéséről, amelyről mi a 19. oldalon írtunk bővebben.

A Secrets d'Histoire stábja forgatott nálunk

Márciusban Magyarországon jártak a francia *Secrets d'Histoire* történelmi ismeretterjesztő sorozat alkotói; a produkció epizódonként egy-egy meghatározó személy életútját dolgozza fel, a hozzájuk kapcsolódó, szimbolikus jelentőségű helyszínek bemutatásával.

Az Alapítványunk közreműködésével készült rész Bourbon-Pármai Zita császár- és királyné életét és történelmi szerepét állította a középpontba. A forgatás DANIEL RIHL vezetésével három napon át zajlott, amelynek keretében FEJÉRDY GERGELY tudományos igazgatóhelyettes adott interjút Alapítványunk székhelyén, továbbá a Mátyás-templomban és Tihanyban.

A dokumentumfilm 2026 tavaszán kerül adásba a France 3 közszolgálati televízió országos csatornáján, valamint a *Secrets d'Histoire* online felületein. A többmillió nézettségű sorozat lehetőséget teremt arra, hogy Alapítványunk gyűjteményei és szakmai munkája a francia nyelvű nyilvánosság előtt is szélesebb körben váljon ismertté.

Egy kivételes királycsináló

EIICHIRO TOKUMOTO újságíró, Alapítványunk régi barátja – akivel idén az Oszakai Világkiállításon találkoztunk (131. oldal) –, izgalmas cikket közölt a japán *Foreign Correspondents' Club* folyóiratában, amelynek alapját egy nálunk talált levelezés szolgáltatta. Korábbi vendégünk a kilencvenes években a Reuters hírügynökség gazdasági tudósítójaként, később pedig oknyomozó újságíróként dolgozott, 2024 tavaszán archívumunk japán vonatkozású dokumentumait, valamint a fotógyűjtemény releváns részeit tanulmányozta.

Levéltári kutatása során arra törekedett, hogy pontosabb képet kapjon az egykori trónörökös által a második világháború után jelentősen befolyásolt transznacionális hálózatokról. Habsburg Ottó a jobboldali és konzervatív politika egyik szervezőjeként kulcsszerepet játszott az európai, amerikai és kelet-ázsiai döntéshozók közötti párbeszéd elősegítésében. A kapcsolatrendszerének sokszínűségét és jelentőségét dokumentáló iratok páratlan forrásértéket képviselnek, és fontos támpontokat nyújtanak a globális hidegháború eseményeinek és folyamatainak árnyaltabb megértéséhez.

Mindezeket szemléletesen mutatta be a japán *Foreign Correspondents' Club* szeptemberi számában megjelent, Eiichiro Tokumoto által jegyzett cikk. A tanulmány részletesen leírja, nagyrészt az archívumunkban található anyagok alapján, hogy miként járult hozzá Habsburg Ottó 1972-ben Kakuei Tanaka – a jelenlegi japán kormányfő mentorának és példaképének – miniszterelnökké választásához.

A megjelent cikk a QR-kód beszkenelésével olvasható.

Interjú a Diário de Notíciasban

Portugáliába szervezett könyvbemutatóink alkalmával, amelyről bővebben a 134. oldalon írtunk, június 6-án FEJÉRDY GERGELY a *Diário de Notícias* napilap igazgatóhelyettesének, LEONÍDIO PAULO FERREIRÁNAK adott interjút Lisszabonban. Ennek során szó esett az utolsó Habsburg uralkodó és családja portugáliai nexusairól, a madeirai napokról, illetve Alapítványunk munkájáról.

A teljes cikk a QR-kód beszkenelésével olvasható.

Névadónk az RTL történelmi magazinjában

Az RTL hetente jelentkező történelmi magazinműsora, a *XXI. század* Alapítványunk közreműködésével készített dokumentumfilmet Habsburg Ottó életéről és örökségéről. A forgatás során intézményünk szakmai anyagokkal, levéltári forrásokkal és háttérinformációkkal támogatta a szerkesztők munkáját, ezzel is elősegítve névadónk életművének hiteles bemutatását. A műsor egyaránt kiemeli a történelmi kontextust és Habsburg Ottó európai szerepvállalását, hozzájárulva ahhoz, hogy munkássága szélesebb közönséghez jusson el.

A teljes adás – bejelentkezés után – a QR-kód beszkenelésével érhető el.

Habsburg Ottó és a magyar ügy az ENSZ-ben

Az ENSZ megalakulásának 80. évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia ELTE Humán Tudományok Központ Történettudományi Kutatóintézete – a Nemzeti Emlékezet Bizottságával közösen – terjedelmes kötetben vizsgálja a nemzetközi szervezet különböző, Magyarország szempontjából is releváns aspektusait (*Magyarország az ENSZ-ben: diplomácia, emberi jogok, jelenlét. A Magyarország és az ENSZ kutatócsoport 2025. évi tanulmányai*. Szerk. Balogh Lídia, Germuska Pál, Kecskés D. Gusztáv). FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettesének tanulmánya, a *Habsburg Ottó és a magyar ügy az ENSZ-ben* megtalálható a 2025 decemberében megjelent kiadványban.

A dolgozat rámutat: Alapítványunk névadója a kezdetektől bizalmatlanul tekintett az ENSZ-re, mivel nem látta biztosítottnak, hogy a nemzetközi szervezet képes lesz megvalósítani a céljával kitűzött feladatokat. Ennek ellenére 1956 őszén úgy ítélte meg, hogy a magyarországi forradalom ügyének előmozdítása szempontjából az ENSZ jelentheti a legalkalmasabb fórumot, ezért kezdeményezte a magyar kérdés napirendre tűzését. A világszervezet tehetetlensége azonban hamar kiábrándította, jóllehet 1956 és 1963 között továbbra is igyekezett életben tartani a magyar forradalom ügyét, főként a madridi magyar félhivatalos diplomáciai képviselő közreműködésével. A tanulmány nagyrészt eddig ismeretlen, Habsburg Ottó hagyatékából származó dokumentumokra támaszkodik, amelyek új szempontokkal gazdagítják a korszak történelmi kutatását.

Az esszé a QR-kód beszkenelésével teljes terjedelmében elérhető.

KUTATÓUTAK

Habsburg Ottó a száműzetése éveiben, később pedig előadókörútjai és európai parlamenti tevékenysége révén a világ számos pontján megfordult. Ennek következtében megannyi külföldi helyszínen bukkanhatunk dokumentumokra névadónkról. Alapítványunk fontosnak tartja, hogy életútjának és kapcsolati hálózatának feltárása során más gyűjtemények anyagát is megismerjük, ezzel kínálva minél teljesebb képet az utolsó magyar trónörökös rendkívül gazdag életéről. Ezek felderítése érdekében kollégáink 2025-ben több kutatóúton vettek részt.

Diplomáciatörténeti kutatás Brüsszelben

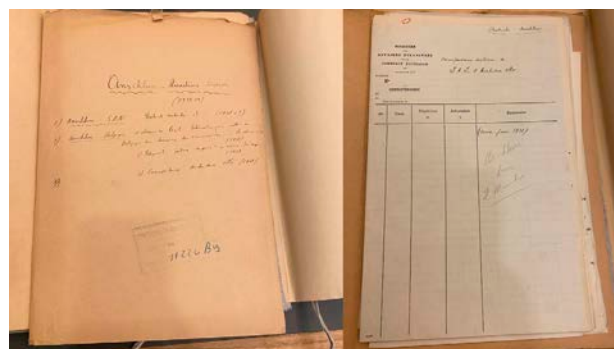
Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese március végén újabb forrásgyűjtést végzett a Belga Királyi Külügyminisztérium Levéltárában, egyúttal Habsburg Ottó ismerőseivel és tisztelőivel is találkozott.

Az egykori trónörökös és családja 1929 és 1940 között Belgiumban élt, és 90 évvel ezelőtt Habsburg Ottó, a fennállásának 600 éves évfordulóját ünneplő Leuveni Katolikus Egyetem falai között tanult, és védte meg doktori értekezését (amelyről bővebben a 75. oldalon olvashatnak). Azonban a Belga Királyság már 1929-et megelőzően is kitüntetett figyelemmel kísérte az Osztrák–Magyar Monarchia legutolsó uralkodója és szerettei sorsát – derült ki a FEJÉRDY GERGELY brüsszeli kutatásai során vizsgált diplomáciai iratokból.

A Belga Királyi Külügyminisztérium Levéltárában 2023-ban megkezdett feltáró munka nyomán Habsburg Ottó és családja életútjának kevésbé, vagy egyáltalán nem ismert mozzanataira rávilágító dokumentumokra akadunk. Ez alkalommal is számos érdekes információ került felszínre: például, hogy a belga kormány már 1922-ben pártolta, hogy a száműzetésbe kényszerült királyi család megfelelő anyagi támogatásban részesüljön, és IV. Károly halála után Spanyolországba települhessen. Legalábbis ezt tanúsítja az I. világháborút lezáró béketárgyalásokat követően felálló Nagykövetségi Tanács belga képviselője és a brüsszeli kormány közötti levelezés.

Arra is fény derült, hogy Adrien Jules Emmanuel Nieuwenhuys (1877–1952), Belgium bécsi követe 1938-ban az Anschluss idején sifírozott (kódolt) diplomáciai táviratokkal közvetített Habsburg Ottó és Karl Emil Fürstenberg herceg (1867–1945) között. Az egykori trónörökös

egy kiáltványt juttatott el a későbbi cseh külügyminiszternek – a 2023-ban elhunyt Karel Schwarzenberg nagyapjának –, amelyben arra kérte őt, hogy a legitimista tábor vonuljon vissza a politikától, nehogy bántódásuk essék. Egy általános kiáltványt is küldött az 1936 óta semleges Belgium bécsi külképviseletének, amit szélesebb osztrák legitimista körben kellett terjeszteni.

A kutatásban, amely hasznosan egészíti ki Habsburg Ottó hagyatékának feldolgozását, kollégánk nagy segítségére volt LIAM O’SULLIVAN főlevéltáros. Vele 2024 novemberében ismerkedtünk meg, amikor hazája képviseletében részt vett az Európai Unió Tanácsának magyar elnöksége idején szervezett külügyi levéltárak szervezetének (EUDiA) budapesti konferenciáján, amelynek részben Alapítványunk adott otthont.

Fejérdy Gergely brüsszeli útja során felkereste továbbá a belga külügyi intézet, az Institut Egmont főigazgatóját, POL DE WITTÉT, akivel aktuális nemzetközi kérdések mellett Habsburg Ottó európai parlamenti tevékenységéről beszélgettek. Alapítványunk igazgatóhelyettese találkozott a belga aranygyapjas lovaggal, RODOLPHE DE LOOZ CORSWAREM gróffal is, aki szintén járt korábban Alapítványunknál, és kifejezetten szoros kapcsolatot ápol a Habsburg családdal, így jól ismeri belgiumi kötődéseiket. Az egykori trónörököshöz kapcsolódó személyes élményekről, IV. Károly és Zita királyné életútjáról, valamint annak megfelelő történeti feltárásáról is szó esett. Mindkét találkozón érezhető volt az Alapítványunk iránti nyitottság és érdeklődés, illetve felmerült a közös események, konferenciák megvalósításának lehetősége.

Látogatás a Muri Apátság Habsburg-gyűjteményében

Április folyamán a Habsburg család ősei által közel ezer éve alapított svájci apátság falai között található – az egykori trónörökös, szülei és testvérei életútjához kötődő irat- és fényképhagyatékot gondozó – archívumba látogatott el Alapítványunk delegációja: PRÓHLE GERGELY igazgató, FEJÉRDY GERGELY tudományos igazgatóhelyettes és DÉKÁNY SZILVESZTER gyűjteményi főmunkatárs.

Az utolsó Habsburg uralkodópár, Károly és Zita szívurnáit rejtő apátságban a 19. század végén és a 20. század első felében keletkezett dokumentumokat, levelezéseket és fényképeket őriznek. A mindeddig nehezen hozzáférhető anyagok között különleges jelentőségű iratok, számos két háború közötti magyar és tágabb európai vonatkozású forrás található. Munkatársaink betekintheztek Apponyi Albert kézzel írott leveleibe, valamint a belga miniszterelnök, Henri Jaspard kabinetjének a Habsburg család belgiumi letelepedésével kapcsolatos iratanyagába. Hasonlóképpen izgalmas a fotóanyag, amelyben a madeirai időszak mindennapjait megörökítő üvegnegatívek, továbbá számos album és unikális családi fotó is fellelhető.

A gyűjtemény megtekintésének lehetővé tételéért köszönettel tartozunk HABSBURG SIMEONNAK, az egykori trónörökös unokaöccsének és SEVERIN MEISTERNEK, névadónk unokájának, Alapítványunk kurátorának. A velük való egyeztetés eredményeként hosszútávú megállapodást dolgozunk ki a Muri Apátságban őrzött dokumentumok hagyatéki egységeinek digitalizációjáról. Alapítványunk első lépésben a fotóanyag feldolgozását és digitalizálását segíti, amely 3 hónappal később meg is valósult: a 19. oldalon számoltunk be a munkafázis elvégzéséről.

LEVÉLTÁRI KAPCSOLATOK

Az Alapítvány tevékenységének legfontosabb része névadónk hagyatékának feldolgozása. E cél megvalósításához elengedhetetlen, hogy a legkorszerűbb módszertan ismeretében, a legmagasabb színvonalon végezzük feladatunkat. Ennek érdekében kiemelt fontosságúnak tartjuk, hogy a felmerülő újításokat és tapasztalatokat szakmai körökben is rendszeresen megvitassuk.

Eszmecsere Balatonfenyvesen

Alapítványunk munkatársai az elmúlt évekhez hasonlóan idén is aktív résztvevői voltak a magyar levéltárosok legjelentősebb szakmai összejövetelének. A háromnapos rendezvény május 20–22. között zajlott Balatonfenyvesen.

A vándorgyűlések szokásos menetrendjének megfelelően először a Magyar Levéltárosok Egyesületének éves közgyűlésére került sor, amelyre minden tag meghívást kapott. A közgyűlést követő megnyitón BÉNYEI BALÁZS, a Kulturális és Innovációs Minisztérium osztályvezetője szolt a megjelentekhez, majd a vármegye képviseletében SZAJCZ ADRIÁN, a Somogy Vármegyei Közgyűlés alelnöke köszöntötte a kollégákat. A hazai levéltárosok mellett külföldi vendégek is jelen voltak: Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Németország, Románia, Szerbia és Szlovákia képviselőit külön is üdvözölte KENYERES ISTVÁN, a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöke.

A nyitókonferencia hagyományos programpontjaként a levéltáros szakma rangos elismerését adták át a Dóka Klára- és az Osváth Lajos-díjban részesült kitüntetetteknek. Az ünnepi rész után kezdődő plenáris ülés témája „Tudomány és levéltár” volt, ahol öt előadást hallgattunk meg: MOLNÁR ANTAL (HUN-REN Kutatóközpont tudományos főigazgató-helyettes, intézetigazgató) a *Levéltár és történelemtudomány* kérdésköréről beszélt; MONOK ISTVÁN (főigazgató, MTA Könyvtár, Levéltár és Információs Központ) a *Levéltár és irodalomtudomány* kapcsán fejtette ki gondolatait; ANTHONY GALL (dékán, Óbudai Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar) *Mi a valóság? Forrásalapú virtuális épületrekonstrukciók készítésével kapcsolatos dilemmák* címmel tartott előadást; TIMÁR GÁBOR (egyetemi tanár, ELTE Természettudományi Kar) a *Levéltár és földrajztudomány* kapcsolatát vizsgálta, majd a plenáris ülést CZETZ BALÁZS (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Levéltár) *Levéltár és tudomány* című előadása zárta.

Az esti vacsora idén is lehetőséget kínált informális beszélgetésre a hazai és a nemzetközi levéltárügy képviselőivel, felelevenítve a 2024-ben Alapítványunk társrendezésében lebonyolított szakmai rendezvényeket, mint például az EBNA és az EUDiA.

A második napot a szekcióüléseknek szenteltük. Idén hét szekció ülésezett, tehát a levéltárban folyó munkák teljességét lefedő témakörökből választhattak a vándorgyűlés résztvevői. Ezek a nemzetközi, a forrásközlő, a gazdasági, az oktatás- és tudománytörténeti, az állományvédelmi, a levéltár-pedagógiai, valamint az informatikai szekciók voltak. A háromnapos tanácskozás ideje alatt kulturális és szórakoztató programokon is részt vehettek az odalátogatók. 2025-ben az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának csapata hódította el a VIII. MLE Kupát.

A harmadik, egyben záró nap plenáris ülésén a levéltárak tudományos munkája állt a fókuszban, ahol hét előadás hangzott el a különböző intézmények neves képviselői nevében. Beszédet tartott: VARGA ISTVÁN (könyvtárigazgató, helytörténész), OLÁH TAMÁS (osztályvezető, MNL BAZVL), KISS NORBERT (igazgatóhelyettes, MNL SVL), KOVÁCS ELEONÓRA (főlevéltáros, MNL Tudományos Igazgatóság), PILKHOFER MÓNICA (egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet Modernkori Történeti Tanszék), REISZ T. CSABA (c. főigazgató, főlevéltáros, MNL Tudományos Igazgatóság) és TERNOVÁ CZ BALINT (főlevéltáros, BFL).

Alapítványunk képviselői a hivatalos program mellett megismertették az érdeklődőkkel a Habsburg Ottó Alapítvány működését és a nálunk folyó munkát, bemutatva tavalyi kiadványunkat, a 2024. évi beszámolót is.

Gyűjteményi kapcsolatok Alsó-Ausztriával

Március 17–18-án a tartományi kormány meghívására Alapítványunk delegációja meglátogatta a szakmai munkánk szempontjából igen releváns alsó-ausztriai intézményeket.

A tartomány fontos szerepet játszott a Habsburg-dinasztia történetében: például Miksa császár végső nyughelye Wiener Neustadtban (Bécsújhely) van, Habsburg Ottó pedig a térséghez tartozó Reichenauban született. Ennek következtében a tartományi közgyűjteményekben jelentős számú, a dinasztia történetére vonatkozó tárgy és dokumentum található.

HERMANN DIKOWITSCH, az alsó-ausztriai tartományi közigazgatás kulturális és művészeti részlegének vezetője és KATKA KREJCOVA, külkapcsolatokért felelős munkatársa elmondták, hogy a tartományi kormány számára

fontos a közös múltból fakadó elkötelezettség, a Magyarországhoz és Közép-Európához fűződő kapcsolatok ápolása. ARMIN LAUSSEGGER, a Sankt Pölten-i székhelyű Múzeumi Gyűjteménykezelési Központ (Landessammlungen Niederösterreich) vezetője beszámolt arról, hogy a központi gyűjteményi feldolgozási, raktározási és digitalizációs rendszerük a 21. századi követelményeknek megfelelő, lehetőleg magasabb színvonalat képviseli. Ezáltal az alsó-ausztriai kiállítóhelyek működését is segíteni tudja, illetve oly módon támogatja, hogy a múzeumok, kiállítóhelyek számára lehetővé teszi a műtárgyak kiállítását rövid- vagy akár hosszútávra. A vendéglátók bemutatták az úgynevezett „Kaiserhaus” gyűjteményt, mely a legjelentősebb, az egykori uralkodóház életét dokumentáló kollekció Bécsen kívül. Felmerült az együttműködés lehetősége a két intézmény között kiállítások kapcsán, hiszen az Alapítvány gyűjtőköre részben azonos a császári családi gyűjtemény anyagával. Alapítványunk delegációja röviden bepillantott a Museum Niederösterreich új koncepció alapján felépített állandó kiállításába is.

Látogatásuk következő állomása a tartományi parlament, illetve ennek épületében a Forum Landtag volt, ahol Alsó-Ausztria kormányzati rendszerével ismerkedhettek egy egyedülállóan modern, digitális információs rendszer segítségével, kiegészítve azt az intézmény igazgatója, THOMAS OBERNOSTERER magyarázataival.

Másnap munkatársaink a tartomány két híres barokk épületegyüttesét látogatták meg: a melki és a göttweigi bencés kolostorokat. Ez utóbbi lett aztán júniusban az éves Europaforum Wachau záróeseményének helyszíne, ahol Alapítványunk is bemutatta névadója életéről készült roll-up kiállítását. (Az eseményről az 136. oldalon számolunk be.) Megjelenésünk apropóját Ausztria Európai Unióhoz való csatlakozásának 30. évfordulója adta, és a tény, hogy Habsburg Ottó

tevékenysége egykori hazája felvételének előkészítésében nagymértékben hozzájárult a sikeres csatlakozáshoz.

A tavaszi ausztriai utazás így kiváló lehetőséget biztosított a közös projektek és a jövőbeli együttműködés megvitatására.

Szakmai eszmecsere a hazai levéltárosképzés felelősével

KÖRMENDI TAMÁS, az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék vezetője, valamint a Történeti Intézet általános intézetigazgató-helyettese járt Alapítványunknál június 26-án. A levéltárral és az iratkezelés módszertanával foglalkozó, egyúttal a hazai levéltárosképzés kiemelkedő műhelyeként működő tanszékkel fenntartott kapcsolatunk különös jelentőséggel bír gyűjteményi és tudományos munkánk szempontjából. A közgyűjteményekhez kötődő képzés és az elméleti, valamint gyakorlati levéltári tudás közvetítése révén megvalósuló együttműködés

hosszú távon is hozzájárulhat ahhoz, hogy az Alapítványunk őrizetében lévő iratanyag feldolgozása, tárolása és tudományos hasznosítása a legmagasabb szakmai színvonalon történjen.

Vendégünket FEJÉRDY GERGELY tudományos igazgatóhelyettes fogadta, aki az Alapítvány misszióját és a gyűjtemény felépítését mutatta be. A vizit során KOCSEV BENCE munkatársunk beszélt az iratanyag-ról és nemzetközi kapcsolatainkról, míg a Habsburg Ottóhoz és családjához kötődő kitüntetések kapcsán

SUSLIK ÁDÁM főlevéltáros osztott meg részleteket. Ezt követően FÁBRY ESZTER levéltáros és művészettörténész a tavalyi év során beérkezett tárgyi emlékek feldolgozásáról és az állományvédelem érdekében végzett eljárásokról számolt be. A Fotó- és Audiovizuális Gyűjteményben LŐRINCZ ZITA gyűjteményi munkatárs vezette körbe vendégünket, lehetőséget adva neki az anyag természetének és kezelési szempontjainak közvetlen megismerésére.

EGYÜTTMŰKÖDÉS

A magyar és külhoni tudományos műhelyek és intézmények meghatározó szereplőivel való szorosabb kapcsolatok kialakítására törekedve igyekszünk évről-évre tovább bővíteni Alapítványunk szakmai partnereinek körét. Meglévő nexusaink közül a Gödöllő Királyi Kastély kiemelkedő partnerünk, valamint sokat köszönhetünk a Pannonhalmi Bencés Főapátságnak is. Külföldről meg kell említenünk az amerikai Russel Kirk Centerrel és a The Heritage Foundationnal való többéves kooperáció mellett a Hillsdale College-ot, továbbá a firenzei European University Institute-tal való együttműködést.

Hadtörténezesek Alapítványunknál

Február 20-án két neves hadtörténész kolléga látogatott hozzánk. BALLA TIBOR ezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Vezetéstudományi és Közismereti Tanszékének kutatóprofesszora és SALLAY GERGELY, a budapesti Hadtörténeti Múzeum történész-muzeológusa tekintette meg az Alapítvány őrzésében álló első világháborús, illetve IV. Károly életéhez köthető tárgyi-, fotó- és iratgyűjteményt. Vendégeink nagy érdeklődéssel hallgatták beszámolóinkat az Alapítvány munkájáról és terveiről.

A bemutató során különösen izgalmasnak találták a mindaddig publikálatlan, a Nagy Háborúhoz köthető katonai fényképeket és iratokat. Sallay Gergelyt megörvendettük a névadónkkal folytatott egykori levélváltásával, amelyet az 1988 és 2011 között keletkezett „Habsburg Ottó magyar vonatkozású levelezése” állagban őrzünk.

A kutatók egyetértettek abban, hogy a megsejmlélt tárgyak joggal tarthatnak számot a hazai és nemzetközi történészsakma és a szélesebb közönség érdeklődésére.

A Heinrich Böll Alapítvány látogatása

Május 8-án a Heinrich Böll Alapítvány delegációját fogadtuk. A németországi Zöldek (Bündnis 90/Die Grünen) párthoz közel álló szervezet képviselői és vendégeik meghallgatták PRŐHLE GERGELY előadását a Habsburg Ottó Alapítvány létrejöttének körülményeiről és az azóta eltelt időszak legfontosabb eredményeiről. Ezt követően kérdések sokaságát tették fel a mai

magyarországi és európai uniós politikára vonatkozóan. A beszélgetés után látogatóink megtekintették az Evangélikus Országos Gyűjtemény levéltárában őrzött Luther-végrendeletet, végezetül pedig megvitathatták az elhangzottakat egy pohár bor mellett.

Posztulátori vizit

Június 10-én látogatást tett Alapítványunknál JACQUES OLIVIER atya, a Zita királyné boldoggá avatásának ügyéért felelős posztulátor. Az alkalomra ERŐSS RÉKA, a Máltai Szuverén Lovagrend minisztertanácsosa – 2020 óta a Zita királyné boldoggá avatásáért közbenjáró budapesti imakör létrehozója és vezetője –, valamint PHILIPPE PELLET, az NKE Vallás és Társadalom Kutatóintézet kutatója, illetve MARGUERITE DE FEYDEAU, Zita királyné tisztelője kísérte el.

Jacques Olivier atya a Szent Péter Papi Testvériség (FSSP) tagja 2024-ben kapta posztulátori kinevezését az utolsó magyar királyné ügyének előmozdítására. Habsburg Ottó édesanyja 30 évesen vesztette el férjét. Nyolc gyermeket nevelt fel, és 97 éves korában hunyt el, 1989-ben. Boldoggá avatása először Szent II. János Pál pápa részéről merült fel. A néhai pápa IV. Károly 2004-ben lezajlott boldoggá avatása után szorgalmazta az azonos eljárás megkezdését a császári- és királyné életútja kapcsán. A folyamatot hivatalosan a Le Mans-i püspök indította el Franciaországban, 2009-ben. A hagyományokkal ellentétben azért itt került erre sor, mert az egykori királyné az egyházmegye területén található solesmes-i bencés apátság oblatája, vagyis szoros világi elkötelezettje volt.

A boldoggá avatási processzus jelenleg a vizsgálati szakaszban tart, amikor a jelölt életútjával kapcsolatos valamennyi fellelhető információt igyekeznek összerendezni. Olivier atya megosztotta velünk: az ő feladata nem annak megállapítása, hogy Zita királyné boldoggá avatható-e vagy sem, hanem az, hogy a lehető legtöbb anyagot gyűjtse egybe annak érdekében, hogy az erre a célra felállított egyházi testület a szükséges ismeretek birtokában hozhassa meg döntését. Ebből kifolyólag Alapítványunk segítségét kérte, hogy amennyiben őrzünk a hajdanvolt uralkodóné által írt leveleket vagy iratokat, bocsássuk azok másolatait a boldoggá avatással foglalkozó történész testület rendelkezésére – amennyiben ahhoz a Hozzáférsi Bizottság is hozzájárul. FEJÉRDY GERGELY igazgatóhelyettes ígéretet tett, hogy segítségükre leszünk a munkájukban; a következő hónapokban megkezdjük az ehhez szükséges előkészítő lépéseket.

Visszatérő amerikai kutatók

A tavalyi sikeres együttműködés folytatásaként RICHARD GAMBLE professzor vezetésével a Hillsdale College néhány hallgatója Alapítványunknál töltötte nyári gyakorlatát. ETHAN BOURGEOIS, aki tavaly már részt vett egy hasonló programon, és azóta bekapcsolódott a Nemzeti Közszerkeleti Egyetem egyik kutatási projektjébe, valamint LYDIA CHENOWETH és NJOMEZA PEMA közel másfél hónapos itt-tartózkodásuk idején áttekintették a gondozásunkban lévő, amerikai vonatkozású iratanyag egy részét, és közreműködtek annak feldolgozásában is.

Az általuk feltárt dokumentumegyüttes egy összetett kapcsolatrendszer lenyomata, amely átfogó képet ad a hidegháborús évtizedek konzervatív eszmei és politikai hálózatairól, valamint azokról a személyes és intézményi összefonódásokról, amelyek révén Habsburg Ottó aktívan hozzájárulhatott a transzatlanti diskurzus formálásához.

Az amerikai delegáció jelenléte idén is VÁRHEGYI PÉTER és felesége, GYÖNGYI bőkezű adománynak köszönhetően valósulhatott meg. A hetvenes években az Egyesült Államokba emigrált magyar házaspárral idén októberben személyesen is egyeztethettünk; munkatársaink tengerentúli útjáról a 140. oldalon számolunk be részletesen. Támogatásuk révén – immár formalizáltabb keretek között – folytatódhat a közös munka, lehetővé téve, hogy a michigani intézmény diákjai 2026-ban is ellátogathassanak hozzánk.

Numizmatikusok jártak Alapítványunknál

Szeptember 3-án Alapítványunknál tartotta ülését a Magyar Numizmatikai Társaság Militária Osztálya. Az esemény előadója SUSLIK ÁDÁM volt. Alapítványunk főlevéltárosa ismertette munkánkat, majd bemutatta a fennmaradt és őrzésünkben lévő – IV. Károly magyar királyhoz

és az első világháborúhoz köthető – magas rangú katonai kitüntetések, valamint a frontról küldött emléplaketteket, kitűzőket, fotókat.

Vendégeinket különösen a Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztje nyűgözte le – amelyről részletesen a 54. oldalon írunk –, és nagy örömet jelentett látni is a kutatómunkájuk révén már ismert tárgyat. Reményeink szerint munkakapcsolatunk további szakmai egyeztetésekkel folytatódhat.

Látogatók a szász királyi kincstárból

Az utóbbi években öröndetes módon megnőtt az érdeklődés Alapítványunk működése és gyűjteménye iránt. Ennek ékes bizonyítéka, hogy szeptember 12-én a korábbi vendégek után egy újabb rangos német csoport tett látogatást nálunk, ezúttal Drezdából. A Drezdai Állami Művészeti Gyűjteményekhez tartozó Grünes Gewölbe baráti köre MARIUS WINZELER igazgató vezetésével érkezett hozzánk. Látogatásuk különleges jelentőséggel bírt, hiszen névadónk családi szálakkal kötődött Szászországhoz: nagyanyja, Mária Jozefa (1867–1944) I. György szász király gyermeke volt.

A delegációt PRÖHLE GERGELY igazgató és FÁBRY ESZTER levéltáros kalauzolta végig gyűjteményünk legérdekesebb kincsein. A program során a vendégek megtekinthették az Evangélikus Országos Gyűjtemény levéltárában őrzött Luther-végrendeletet, valamint az impozáns Podmaniczky–Degenfeld Könyvtárat is. Ezt követően Pröhle Gergely az Esterházy Péter és Gitta Könyvtárban idézte fel a Habsburg Ottó Alapítvány létrejöttének körülményeit és az azóta elért legfontosabb eredményeket, majd válaszolt a közönség kérdéseire.

A Nagy Háború és IV. Károly király

Szeptember 16-án az első világháború neves kutatói, PINTÉR TAMÁS, STENCINGER NORBERT, POLLMANN FERENC és JUHÁSZ BALÁZS jártak Alapítványunknál. A látogatás során a magyar ezredek, Doberdó, Isonzo, Piave, Görz területének és a korabeli naplók szakavatott kutatóival SUSLIK ÁDÁM munkatársunk ismertette Alapítványunk munkáját, majd a teljesség igénye nélkül bemutatta vendégeinknek az őrzésünkben lévő – elsősorban a Nagy Háborúra és az olasz hadszíntérre vonatkozó – fotóalbumokat, kitüntetések, emléplaketteket, valamint a tábornokok és Károly fennmaradt korabeli levelezéseit, írásait. A téma Habsburg Ottó életében is fontos szerepet ját-

szott, hiszen 1977-ben Gottfried von Banfield sorhajókapitánnyal, a Katonai Mária Terézia-rend utolsó élő lovagkeresztésével közösen látogattak ki a Doberdó-fennsíkra, hogy Károlyra és a 20. század egyik sorsfordító időszakára emlékezzenek. A találkozón eszmecsere folytattunk a jövőbeni együttműködés lehetőségéről.

Szentszéki nagykövet a Szentkirályi utcában

Október 1-jén tett látogatást nálunk excellenciás és főtisztelendő MICHAEL WALLACE BANACH érsek, a Szentszék Magyarországra akkreditált nunciusa. A magas rangú vatikáni diplomata a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetőivel találkozott, majd PRÓHLE GERGELY végigkalauzolta őt Alapítványunk munkaszobáin, és megismertette őt tevékenységünkkel.

Az amerikai főpap betekintést nyert számos pápa – VI. Pál, (Szent) II. János Pál és XVI. Benedek – és névadónk között zajlott levélváltások dokumentumaiba, és kézbe vehette a Francis Spellman bíborossal, Henry Kissingerrel, továbbá az amerikai konzervatív reneszánsz korifeusaival folytatott levelezéseket. Banach érsek ígéretet tett arra, hogy a jövőben is figyelemmel kíséri munkánkat, és nyitottnak mutatkozott esetleges közös programok szervezésére. Bízunk benne, hogy a jövő évben tartandó pannonhalmi megemlékezésen megtisztel bennünket a részvételével.

Történelmi párbeszéd

Október 7-én az elmúlt több mint másfél száz esztendő magyar történetének kutatását célul kitűző, 2013-ban alapított Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár munkatársai látogattak Alapítványunkhoz. Az UJVÁRY GÁBOR főigazgató-helyettes vezetésével érkezett vendégeket ez alkalommal PRÓHLE GERGELY és FEJÉRDY GERGELY fogadták. Alapítványunk munkájának és névadónk életútjának bemutatása után a látogatók gyűjteményünkben őrzött leveleket, fényképalbumokat és tárgyakat ismerhettek meg. Az ezt követő szakmai eszmecsere lehetőséget teremtett a történész és levéltáros kollégák közötti tapasztalatcserére, valamint a jövőbeli együttműködés irányainak megvitatására.

Búcsúzáskor Próhle Gergely igazgató hangsúlyozta, hogy Alapítványunk – akárcsak a múltban, a jövőben is – örömmel ápolja és fejleszti a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltárral fennálló szakmai kapcsolatát. Ujváry Gábor főigazgató-helyettes válaszában jelezte, hogy munkatársainkat mindig szívesen fogadják intézetükben.

Lotaringia földjét is képviselő nagykövet Alapítványunknál

November 19-én JONATHAN LACÔTE, Franciaország hazánkba akkreditált nagykövete és MATTHIEU BERTON, a Francia Intézet igazgatója, kulturális tanácsos tett látogatást Alapítványunknál. A 2024 augusztusában érkezett külképviselet-vezető, aki kiválóan beszél magyarul, és jól ismeri Magyarországot, különösen nagy érdeklődést mutatott névadónk életútja iránt. Kiemelte, hogy Habsburg Ottó nemcsak az egykori Osztrák–Magyar Monarchia örököse, hanem a lotaringiai hercegek leszármazottja is volt. A beszélgetés során felidéztek, hogy jövőre lesz az egykori trónörökös és Regina Szász-Meningeni hercegnő nancy-i esküvőjének 75. évfordulója, amelynek megszervezésében Robert Schuman egykori francia külügyminiszter, „Európa atyja” is közreműködött.

A nagykövetet és a kulturális tanácsost lenyűgözték az Alapítványunk által őrzött könyvtára, a Charles de Gaulle dedikálta kötetek, valamint a levéltárban megtalálható számos francia vonatkozású fotó- és iratanyag. Jonathan Lacôte úgy látja, Franciaországban ma már jól cseng a Habsburg név, noha korábban évszázadokon át ellenséggé tekintettek a dinasztiaira. Hozzátette, hogy Alapítványunk kurátora, a 2025 nyaráig párizsi magyar nagykövetség szolgáltató Habsburg György sokat tett a francia–magyar kapcsolatokért, amivel tovább erősítette családja franciaországi hírnevét.

A látogatás alkalmával a lehetséges közös programok szervezéséről is egyeztettünk. Felmerült egy, az Európai Politikai Közösséggel és az unió bővítési politikájával foglalkozó konferencia ötlete. Egy ilyen tanácskozás a történelmi gyökerek és Habsburg Ottó európai gondolatainak felelevenítése mellett értékes szempontokkal gazdagíthatja a témával kapcsolatos reflexiókat. Jonathan Lacôte nagykövet és Matthieu Berton igazgató elmondta, továbbra is nagy érdeklődéssel kísérik munkánkat.

VENDÉGEINK VOLTAK

PHILIPP ADLUNG, igazgató, Meininger Museen

ZÁVOGYÁN MAGDOLNA, kultúráért felelős államtitkár, Kulturális és Innovációs Minisztérium; HAJNIK LÁSZLÓ, védelempolitikáért felelős helyettes államtitkár, Honvédelmi Minisztérium; SZALAY-BOBROVNICZKY VINCE, civil és társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár, Miniszterelnökség; PANYI MIKLÓS, miniszterhelyettes, parlamenti és stratégiai államtitkár, Miniszterelnökség

HILLER ISTVÁN, történész, korábbi kulturális és oktatási miniszter

A Szent Gellért Gimnázium diákjai

FRANÇOIS LAFRÉNIÈRE, Kanada nagykövete

BALLA TIBOR és SALLAY GERGELY, hadtörténészek

CHRISTO POLENDAKOV, Bulgária nagykövete

A *Secrets d'Histoire* televíziótársaság filmes stábja

Az ELTE Eötvös József Collegium Történész Műhelyének hallgatói

STEPHAN LÖWENSTEIN, a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* újságírója

DANIEL LACALLE, professzor, vezető közgazdász, publicista

PRINZ MICHAEL VON UND ZU LICHTENSTEIN, a Geopolitical Intelligence Services elnöke, Habsburg Ottó unokaöccse

ALBERTO MINGARDI, professzor, a Bruno Leoni Intézet igazgatója, a Mont Pelerin Társaság főtitkára

RICHARD M. GAMBLE, a Hillsdale College professzora és tanítványai

A Henrich Böll Alapítvány küldöttsége

BIRGIT KNOLMAYER, igazgató, Stadtmuseum Gerlingen

ANDREW SZEKELY, Landsdale egykori polgármestere, John Lukacs közeli barátja

JACQUES OLIVIER, a Zita királyné boldoggá avatásának ügyéért felelős posztulátor; ERŐSS RÉKA, a Máltai Szuverén Lovagrend minisztertanácsosa; PHILIPPE PELLET, az NKE Vallás és Társadalom Kutatóintézet kutatója és MARGUERITE DE FEYDEAU, Zita királyné tisztelője

VIOLA HEUTGER és NADJA EL BEHEIRI, professzorok és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtudományi Karának Law and Language elnevezésű nemzetközi nyári egyetemének hallgatói

TOM CONNER, a Hillsdale College egykori professzora

NYITRAI LEVENTE, Nagy-Britannia magyarországi nagykövetségének munkatársa, máltai lovag

KÖRMENDI TAMÁS, az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék vezetője

BAUER BENCE, igazgató, Magyar-Német Intézet az Európai Együttműködésért; FRANK-LOTHAR KROLL, professzor, Chemnitzi Műszaki Egyetem; ANTONIA BARANIUK, doktorjelölt, Chemnitzi Műszaki Egyetem

SZENTKIRÁLYI ENDRE, tanár, történész és PIGNICZKY RÉKA újságíró, filmrendező

A Magyar Numizmatikai Társaság Militária Osztályának tagjai

PINTÉR TAMÁS, STENCINGER NORBERT, POLLMANN FERENC és JUHÁSZ BALÁZS történészek, a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány

A Szent György Lovagrend tagjai

MARIUS WINZELER, igazgató, Drezdai Állami Művészeti Gyűjteményekhez tartozó Grünes Gewölbe baráti köre

HACKI TAMÁS, fül-orr-gégész, egyetemi tanár, füttyművész és felesége, HACKI ZSUZSA

Őexcellenciája MICHAEL WALLACE BANACH érsek, a Szentszék Magyarországra akkreditált nunciusa

HORST MÖLLER, történész, egyetemi tanár, a müncheni Institut für Zeitgeschichte (IfZ) egykori igazgatója

VANESSA CONZE, az Eichstätt-Ingolstadt Katolikus Egyetem újkori és kortárs történelem professzora

MARCO GERHARD SCHINZE-GERBER, 20. századi politikatörténetre szakosodott szerző

THOMAS LEEB, a Hanns-Seidel-Stiftung brüsszeli irodájának vezetője

HANS-FRIEDRICH FREIHERR VON SOLEMACHER, a Hanns-Seidel-Stiftung budapesti képviselőjének egykori vezetője és felesége, URSULA VON SOLEMACHER

FRITZ GOERGEN, a Német Szabaddemokrata Párt (FDP) volt országos ügyvezetője és felesége, BARBARA GOERGEN

UJVÁRY GÁBOR, főigazgató-helyettes és a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár munkatársai

ANNA VINCENZI, a modern európai történelem adjunktusa, Hillsdale College

JACOPO CELLINI, kutató, az Európai Egyetemi Intézet (EUI) Európai Unió Történeti Levéltára (Firenze)

ROCCO BUTTIGLIONE, korábbi olasz miniszter, az Edith Stein Filozófiai Intézet professzora

MICHAEL GEHLER, professzor, a Hildesheimi Egyetem Történettudományi Intézetének igazgatója

JONATHAN LACÔTE, Franciaország hazánkba akkreditált nagykövete és MATTHIEU BERTON, a Francia Intézet igazgatója

ROBERTO MALFATTI DI MONTE TRETTO, Esterházy János gróf unokája

MEDVECZKY IVÁN, Magyarország kijelölt nagykövete az Észt Köztársaságban

FABIAN ORTNER, az Osztrák Kulturális Fórum igazgatója és EMSZT BOGLÁRKA, az intézmény munkatársa,

THOMAS BAREISS, Bundestag-képviselő (CDU), egykori államtitkár

SZILÁGYI ÁGNES JUDIT, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

KOVÁCS ELEONÓRA, főlevéltáros, főtanácsos, Magyar Nemzeti Levéltár

FELTÁRULÓ GYŰJTEMÉNY

Az alábbiakban a honlapunkon megjelent, a HOAL gyűjteményében őrzött dokumentumokról szóló, illetve a Habsburg Ottó életútjához kapcsolódó publikációinkat közöljük.

TANULMÁNYOK

FÁBRY ESZTER

REGINA 100

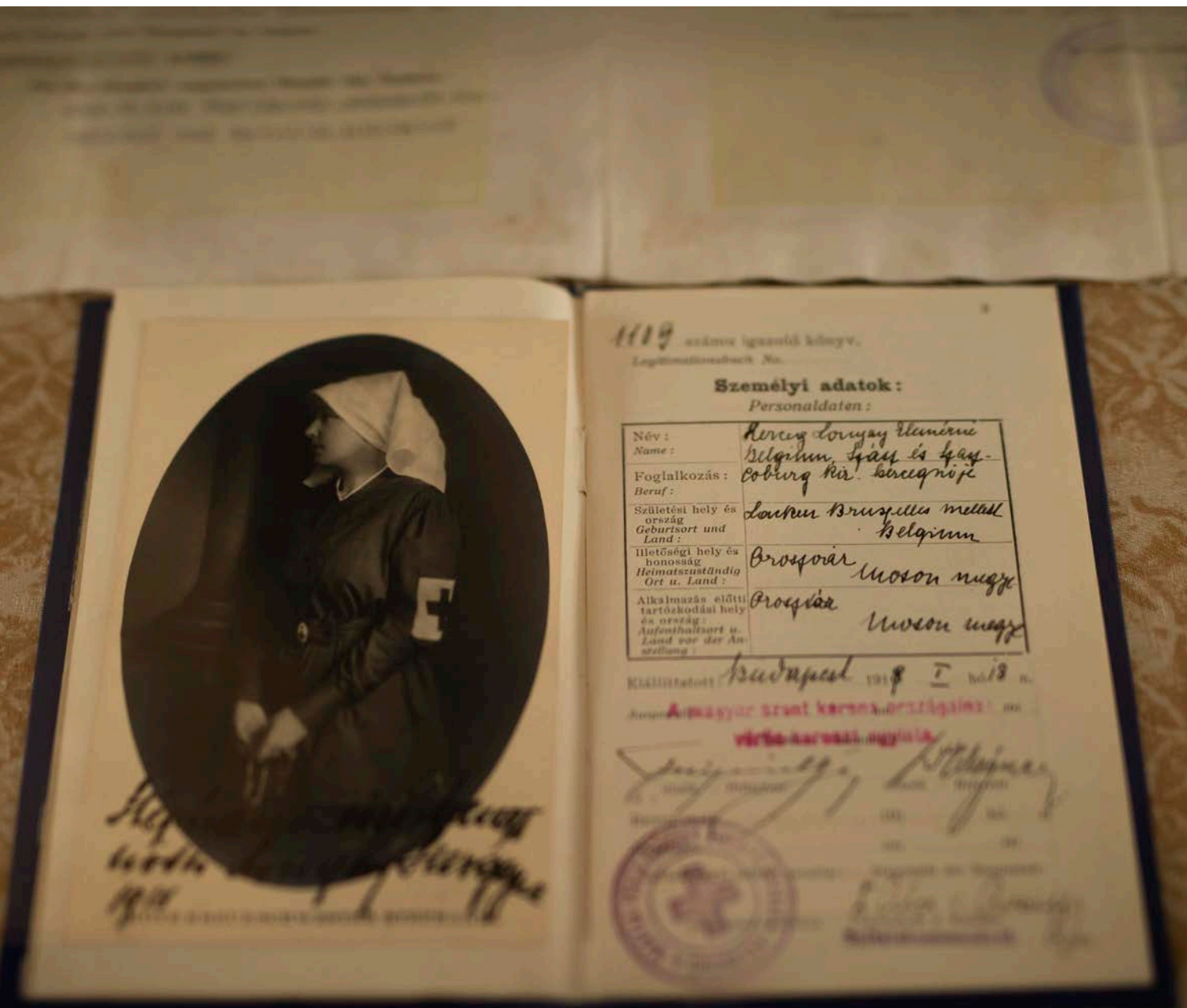
100 éve született Szász-Meiningeni Regina, Habsburg Ottó felesége

Habsburg Ottó felesége születésének 100. évfordulója alkalmából Alapítványunk és a Meiningeni Múzeumok közösen szervezett kiállítást „Regina von Habsburg, Prinzessin von Sachsen-Meiningen” címmel a meiningeni Schloss Elisabethenburgban.

Ennek a kastélynak egy részében lakott a család a két világháború között; emellett pedig a közeli, szintén a tulajdonukat képező Veste Heldburgban, amely később a boldog, felhőtlen gyermekkor színhelyeként élt Regina emlékeiben. A tárlat megnyitójára 2024. november 28-tól 2025. február végéig volt megtekinthető.

Szász-Meiningeni Regina hercegnő személyének és életének bemutatását a kiállításon nagy vonalakban, néhány fontos szempont köré szervezve tudtuk megvalósítani – részben a rendelkezésre álló tér mérete, részben a téma eddig kevésbé kutatott volta okán. Az Alapítványunk archívumában fellelhető dokumentumok – levelezés Regina és Ottó, illetve Zita királyné között – érdekes fénytörésben láttatják a köztük fennálló kapcsolatokat, az ifjú ara személyiségét, a frissen „beházasodott” Regina helyzetét a Habsburg családban.

Ottó és Regina eljegyzését 1950 karácsonyán tartották a Starnbergi-tó mellett található Seeheimben, abban a házban, amelyet Regina édesanyja, Klara von Korff Schmising-Kerssenbrock grófnő építtetett. Az örömteli eseményt családi tragédiák sora előzte meg: 1940 májusában a francia fronton elesett az elsőszülött fiú, Anton Ulrich (1919–1940), 1945 augusztusában pedig a szovjet titkosszolgálat elhurcolta a családapát, Szász-Meiningeni III. György herceget – ő egy hadifogolytábor kórházában hunyt el az oroszországi Cserepovecben, 1946 januárjában. A családot megfosztották vagyonától, és Klára asszonynak két gyermekével – Friedrich Alfreddal (1921–1997) és Reginával – menekülnie kellett Tübingeniából. Egy ideig Bambergben éltek. Regina filozófiát és teológiát tanult, míg bátyja, Fritzi a papi hivatást választotta, és szemináriumba vonult, 1950-ben szentelték. Klára asszony a maga és leánya számára Bajorországban próbált új otthont teremteni.

Szász-Meiningeni Regina és Habsburg Ottó,
Sacré Coeur, Párizs, 1951

Regina azonban – aki időközben két évet töltött a müncheni Sacré Coeurben, és elvégzett egy szociális segítő képzést – csak rövid ideig élt itt, mivel 1951-ben házasságot kötött Habsburg Ottóval. Az ifjú pár első közös otthona a Párizstól nem messze eső Clairefontaine-en-Yvelines-ben volt.

Regina levelét 1952. március 17-i keltezésel innen postázta egy bizonyos „Putzi néni”¹; tehát alig egy évvel nagyszabású nancy-i esküvőjüket követően. A család által

másolatban megőrzött levél szövegéből arra következtethetünk, hogy Ottó édesanyja már ekkor azt tervezte, élete alkonyán egy bencés kolostorba vonul vissza.

Hogy ki lehetett „Tante Putzi”, akinek Regina egy ilyen komoly kérdéstről igen körültekintően, sok mindent mérlegelve, finom érzékkel, szeretettel és tisztelettel – mi több: alázattal – írt, a családi viszonyok ismeretében nem nehéz beazonosítani.² Zita édestestvérei közül három nővére – akik Robert Bourbon-Pármái herceg második, Maria Antonia portugál infánsnővel kötött házasságából származtak – választott szerzetesi hivatást: Maria Adelaide (1885–1959), Francesca (1890–1978) és Maria Antonia (1895–1977) mindhárman bencés apácák voltak. Valamennyien a solesmes-i (Sarthe megye, Franciaország) Szent Cecília női bencés kolostorban éltek halálukig. Adelaide a Maria Benedicta szerzetesi nevet vette fel, és egy időben Wight szigetén abban a bencés zárdában élt, amelyben tanulmányai lezárásaképpen Zita is csaknem egy évet töltött, abban az időben, amikor a kolostor nem működhetett francia földön.³ Adelaide (vagyis Maria Benedicta nővér) a solesmes-i kolostor apátnőjeként hunyt el 1959-ben. A levél minden bizonynyal neki, a zárda előljárójának szól, hiszen Regina úgy fogalmaz: „*Önnek is van beleszólása ebbe az ügybe.*” Kézenfekvő lenne, hogy Zita esetleg három nővéréhez csatlakozott volna a bencés kolostorban, de konkrét adatokat ezzel kapcsolatban még nem sikerült fellelni. A levél végén említett Cicca néni Francescával, Zita másik nővérével azonosítható.

Regina levele Putzi néninek a QR-kód beszkenelésével tekinthető meg

¹ HOAL I-2-a-Habsburg Regina (Clairefontaine 1952. március 17). Az iratanyag rendezés alatt.

² „Putzi” néni Zita királyné legidősebb nővérének beceneve volt. Maria de las Nieves Adelaide Erika Pia Antonia Borbon-Pármái hercegnő 1885. augusztus 5-én a svájci Rorschachban (Sankt Gallen), a Wartegg-kastélyban született. Bencés apácaként eleinte franciaországi Marie Bénédicte anya néven a Nagy-Britanniához tartozó Saint Cecilia apátságban (Rydes, Wight-szigete), majd perjelnként a franciaországi Solesmes Saint Cecilia apátságában élt 1959. február 6-án bekövetkezett haláláig.

³ A solesmes-i bencés apátságot a Franciaországban 1901-ben életbe lépett antiklerikális törvény miatt voltak kénytelenek a szerzetesek elhagyni, és Nagy-Britanniába emigrálni. Csak 1922-ben térhettek vissza.

Szász-Meiningeni Regina az esküvőjén,
Nancy, 1951. május 10.,
(Fotó: Jean-Jacques Puton)

Regina levele komoly kérdést vet föl: úgy tűnik, hogy az ekkor már csaknem harminc éve özvegy, elűzött császár- és királyné élete folytatásának mikéntjét fontolgatta, és ezt másként képzelte el, mint azt gyermekei helyesnek tartották volna. Az Ottó testvéreitől származó értesülések és a belőlük levont következtetések, a levélből kirajzolódó helyzet és az azzal kapcsolatos megfontolások csupán egyik vetülete az, hogy Regina és Ottó, valamint testvérei megítélése szerint mennyire volt összeegyeztethető Zita egészségi állapota és a szerzetesi életmód. A levélíró férje nagynénjének szánt soraiban számba veszi azokat a következményeket, amelyeket Zita tervezett lépése a család életére jelentene. Úgy látja: Zita elvonulása a világtól – és ezáltal az eddigieken túl meghozandó további áldozatok – a többi családtagot is érintik. Regina és sógorai, sógornői úgy vélik, hogy az addig igen fordulatos, mondhatni zaklatott életet élt volt császárné és családanya a „gyerekeknek” még igen sok értéket közvetíthet. Fontosnak tartanak, hogy tanácsaival, tapasztalataival továbbra is támogassa családjá tagjait. Ezen felül kiemelt fontosságúnak látják, hogy „*ő egyúttal az egyetlen, aki továbbadhatja nekünk, gyerekeknek (eddig tizenötünknek)*”⁴ Papa [értsd: Ottó apja, IV. Károly] örökségét, ami az életünkre nézve abszolút iránymutató”.

Regina mindezt tiszteletteljesen és szerényen tárja az apátnő-nagynéni elé. Már a családi megszólítás (Tante = nagynéni) is jelzi, hogy Regina teljes értékű családtagként nyilatkozik meg a maga és Zita gyermekeinek nevében. A Habsburg családba való befogadásának számos jelét érzékeljük – és nemcsak ebben az esetben: maga Zita ír neki nemegyszer igen szeretetteljesen, megbecsülésről árulkodó, meleg hangnemben. Az alábbiakban két példát mutatunk be ennek illusztrálására.

Egy héttel azelőtt, hogy Regina elküldte a levelét Putzi néninek, Zita tuxedói (New York állam) otthonából 1952. március 10-én így üzent röviden Reginának⁵:

⁴ Regina a már házastársakra és a még házasságot nem kötött, de kiválasztott jövődöbelikre gondol: Ottóta és önmagára; Adelheidre (ő nem ment férjhez); Róbertre és Margherita di Savoia-Aosta hercegnőre (☞ 1953); Félixre és Anna-Eugénie von Arenberg hercegnőre (☞ 1952); Károly Lajosra és Jolande de Ligne hercegnőre (☞ 1950); Rudolfrá és Xenia Chemichev-Bezobrazov hercegnőre (☞ 1953); Charlotte-ra (☞ 1956); valamint Elisabethre és Heinrich Karl liechtensteini hercegre (☞ 1949). Ekkorra Zitának már unokája is született.

⁵ HOAL I-2-a-Habsburg-Lotharingiai Zita (Tuxedo, 1952. március 10.). Az iratanyag rendezés alatt áll.

„Kedves Regina!

Ottó most 24 órát velünk volt, és rövid ittlétét igencsak élveztük. Mindenesetre hozzá kell tennem, hogy nélküled Ottó már csak egy fél Ottó. Ezért aztán Te nagyon hiányoztál nekünk!”

Ebből a levélből az is kiderül, hogy miért nem Ottó írt Putzi néninek: épp abban az időben járt előadó-körúton az Egyesült Államokban.

Zita egy valamivel későbbi, 1953. február 27-én Bergből⁶ keltezett levelében ezt írja Reginának:

„Amit az idősebb osztrákok örömeiről mondasz, hogy viszontláttak engem, és hogy az igazi és tényleges országanya én vagyok, közbevetném, hogy én az igazi és tényleges országnagymama volnék, az igazi és tényleges országanya 1951. május 10-e óta Te vagy, kedves Reginám. És minden nap szívem legmélyéből köszönetet mondok a Jóistennek, hogy az ő választása ilyen nagyszerű, és hón szeretett országaimnak egy ilyen anyát választott. Hiszen Te vagy az igazi!!! [...] Te és Ottó vagytok a jelen és a jövő! És ha a baba megszületik, akkor még sokkal inkább! A Jóisten áldjon meg benneteket ezerszeresen, hogy sokkal boldogabban váló-síthassátok meg a jövőt, mint amilyen a múlt volt.”⁸

Számos fénykép árulkodik arról, hogy Zita és Regina kapcsolata később is bensőséges maradt. Ennek pedig biztos alapja Regina szerény, tisztelet- és szeretetteljes, támogató viszonyulása mind férjéhez, mind annak édesanyjához. Putzi nagynéninek szólnak az alábbi sorai is: „Teljes szívemből tisztelem és szeretem Mamát, és nagyon hálás vagyok Istennek, hogy még megismerhettem.”

Közös életük folyamán Regina mindvégig támogatta és segítette Ottó tevékenységét, okosan, a háttérben maradva, de a feladata súlyának teljes tudatában. A világ számtalan pontjára elkíserte férjét, méltó társként állva mellette nehéz helyzetekben is.⁹

Autográf képeslapfotó Reginától Zitának, 1953

6 A Bourbon-Pármái hercegi családban az összetartás, egymás kölcsönös támogatása már az első világháború és később a száműzetés éveit is megmutatkozott. Ennek újabb bizonyossága, hogy Zitának azokon a – még feldolgozás alatt álló – levelein, amelyeket archívumunkban ebből az időből őrzünk, és Reginának, illetve Ottónak szólnak, a keltezés helyeként több alkalommal is Berg szerepel. Zita öccse, Félix (1873–1970) felesége Charlotte luxemburgi nagyhercegnő (1896–1985) volt, így érthető, hogy ezidőtájt Zita testvére családjánál lakhatott Luxemburgban, a bergi nagyhercegi kastélyban.

7 *Landesmutter*: a szó jelentése úrnő, uralkodónő, régensnő. A szójáték kedvéért tartottuk meg „országanya” fordításban, hogy az „országnagymama” (*Landesgrossmutter*) kifejezésben érvényesülhessen az eredeti levél hangneme.

8 HOAL I-2-a-Habsburg-Lotharingiai Zita (Berg, 1953. február 27.). Ottó és Regina első gyermeke, Andrea Maria 1953. május 30-án született Würzburgban.

9 Archívumunkban található egy levél Ottó húgától, Adelheidtől Reginának: HOAL I-2-a-Habsburg Adelheid (Pöcking, 1967. június 5.). Ebben egy kellemetlen eseményre céloz abból az időből, amikor Ottó és Regina végre beléphettek Ausztriába, és az egyik látogatás alkalmából Seehamban a Kommunista Párthoz tartozó négy nő és két férfi piros festékkel teli zacskót dobtak Ottó autójára. A festék Ottóra és Reginára, valamint kísérőikre több tagjára fröccsent. „Mellékelem neked a Münchner Merkur mai számából a hírt, amely Seehamról szól. Alighanem a tegnap esti lapban még szenzációhajhászsabban hozhatták, de azt nem láttam. Végleg pirosfütyös lett a szép kék ruhád?”

A Regina születésének centenáriuma alkalmából rendezett meiningeni kiállítás megnyitóján egyik leánya, Habsburg Gabriela személyes hangú beszédében emlékezett édesanyjáról:

„Apámról már végtelenül sok beszéd elhangzott, anekdoták és izgalmas történetek százai léteznek róla. Anyám azonban ugyanolyan kiemelkedő személyiség volt, de mindig szerényen a háttérbe húzódott, ezért külön, csak róla magáról majdnem sosem beszéltek.

Ez egy remek munkamegosztás volt a szüleim között. Apám volt a Habsburg-család feje, de anyám volt a családjunk központja és lelke.

Édesanyám mélyen vallásos ember volt. A katolikus vallást igen meggyőző módon élte elénk.

A legfontosabb az volt, hogy mindenhez szeretettel és jókedvűen álljunk hozzá. Mindenben és mindenben megtalálta a jó oldalát. Soha nem mondott rosszat senkiről. Apám nevetve mondta: még az ördögökről is azt mondja, hogy szorgalmas!

Hihetetlenül jó humora volt, és mindig sokat nevtünk együtt. Mindenesetre nagyon sokat viccelt, de soha nem mások rovására. És ez nem is olyan könnyű, hiszen legjobbnak általában a mások gyengeségeiről szóló vicceket találjuk. [...]

Ő volt a legjobb példakép, akivel csak találkozhattunk! Mély hite volt, tele vidámsággal, és mindent szeretettel csinált. A fiam egyszer kisfiúként azt mondta nekem: ha Omama az ember nagymamája, akkor nem válhat rossz emberré.”

Regina 1952-ben írt leveléből ugyanaz a szeretetteljes gondolkodásmód, a másik ember tisztelete és megbecsülése, valamint a jó szándék tükröződik. Mély hite hozzásegítette, hogy tisztánlátó gondolatait és szándékait készséggel alárendelje Isten akaratának; így volt ez 2009-ben bekövetkezett halálakor is. Életéről minden bizonnyal még sok érdekes részletet fogunk felderíteni, hiszen végigélte a 20. század fordulatos eseményeit, nagy veszteségeket és örömeit, készséggel elfogadva a világban neki rendelt helyet. Az archívumunkban őrzött fényképeiről az a derű árad, amely átsegítette a nehézségeken, és elkíserte életének örömteli eseményei során – ezzel adva példát nemcsak gyermekeinek és unokáinak, de a ma emberének is.

Ottó és Regina ezüstlakodalma, Mariazell, 1976

EGY RITKA RENDJEL NYOMÁBAN

A Berlint megsarcoló Hadik András, gróf Nádasdy Ferenc és báró Alvinczi József mellett a IV. Károly által viselt kitüntetés, a Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztje először kerül hazai közgyűjteményhez, a Habsburg Ottó Alapítványhoz.

„...Ebben a felemelő tudatban teszem fel a Nagykeresztet, köszönetemet és üdvözetemet fejezem ki nektek.”

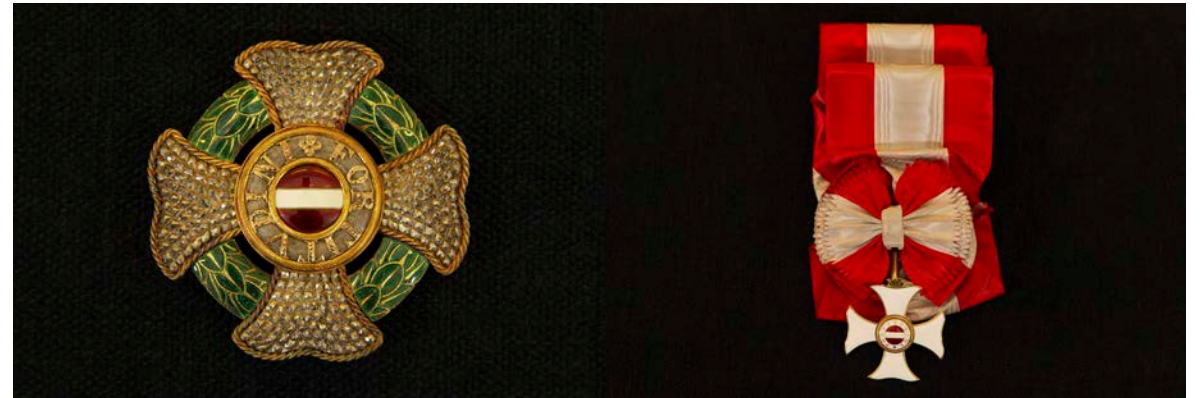
Az Osztrák Császárság, majd a Monarchia és talán a világ egyik legrangosabb, elsősorban háború idején adományozható érdemrendje a Katonai Mária Terézia-rend volt, amelyet a viselési sorrendben csak az Aranygyapjas rend kitüntetése előzött meg. A ritka, különleges darab értékét csak növeli, hogy az Alapítvány gyűjteményébe került kereszt és csillag IV. Károly tulajdonát képezte, amely Őfelsége 1922-es halálát követően csak a család számára volt elérhető, kiállításra vagy egyéb eseményeken még soha nem szerepelt. Ilyen jelentős és nagymúltú kitüntetéssel magyar nemzetiségű személyek közül is csupán gróf Nádasdy Ferenc, Mária Terézia tábornoka, a kolíni csata (1757) parancsnoka, a legendás Hadik András gróf, az Udvari Haditanács elnöke és tábornagy Berlin megsarcolásáért, valamint báró Alvinczi József, Charleroi hőse (1793) büszkélkedhetett.

A rendet még Mária Terézia alapította 1757. június 22-én, az osztrák győzelemmel végződött kolíni csatát követően, és egészen 1918-ig adományozták. Az első világháború után a rendi káptalan folytatta a munkát az osztrák kormány hallgatóságos beleegyezésével – és IV. Károly jóváhagyásával –, még elbírált a folyamatban lévő első világháborús kérvényeket. A császár uralkodói jogai gyakorlásának felfüggesztése (1919) után a rendi kancellár előbb Conrad von Hötzendorf tábornagy, majd annak 1925-ös halálával Viktor Dankl vezérezredes lett.¹ A rend tulajdonosainak nagy része 1930. november 20-tól – Habsburg Ottó nagykorúvá válásától – az ifjú trónörökös tekintette nagymesternek. Ottó „nagymesterségének” időszaka viszont 1931. október 3-án, az utolsó előléptetés után véget ért, ugyanis a káptalan beszüntette tevékenységét.² Az utolsó kitüntetettek Svetozar Boroević von Bojna gyalogsági tábornok, Roósz Péter százados, Karl Rucziczka főhadnagy és Peter Scheider tartalékos hadnagy voltak. A rend 1939-ben átalakult Maria Theresien-Ordensstiftunggá.³

¹ Makai Ágnes – Sallay Gergely Pál: A Mária Terézia Katonai Rend történetének utolsó fejezete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2005, 4, 1053–1054.

² Ma a Katonai Mária Terézia-rend az osztrák Bundesheer Wiener Neustadtban található Theresianische Militärakademie szimbolikájának központi eleme.

³ A rend székháza 1922-ig a bécsi Minoritenplatzon állt. Az itt őrzött iratokat később két részletben átadták a Kriegsarchivnak. Az archívum igazgatója 1949-től az alapítvány igazgatóhelyettese is volt.

A Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztje a HOAL gyűjteményében

A rend és azok tagjaival való kapcsolattartás mindig fontos eleme volt Károly és Ottó életének. Ottó a kitüntetettekkel vagy leszármazottaikkal hosszabb-rövidebb időközönként levelező-partneri kapcsolatban állt: így a „trieszti sassal”, Gottfried von Banfielddel,⁴ első világháborús sorhajóhadnaggal (nem mellékesen ő volt a rend utolsó élő tagja, 1986-ban hunyt el), Oskar Hofmann⁵ őrnaggal, lovagkeresztessel – aki Gustav Hubkával közösen 1943-ban megjelentette az első világháború alatt és után odaítélt kitüntetettek életrajzát –, valamint Josef Roth von Limanowa-Łapanów vezérezredes fiával, Josef Roth-Limanowával.⁶ Gottfried von Banfield 1970 és 1984, Oskar Hofmann 1958 és 1959, míg Josef Roth-Limanowa 1962 és 1964 között váltott levelet Ottóval.

A levelezés Banfielddel 1970-ben kezdődött, amikor is az egykori trónörökös 80. születésnapján köszöntötte a lovagot. 1977-ben személyesen is találkoztak, és közösen ellátogattak a Monte San Gabrielére az Isonzónál. Oskar Hofmann 1958-ban a rend nevében újévi jókívánságokat közvetített. A levelekből kiderül, hogy a még élő 14 osztrák rendtagot Zita császárné is üdvözölte. Ebben az időszakban a rend kancelláriai feladatait Oskar Hofmann látta el. Josef Roth-Limanowa, a Ferenc József Emlékbizottság tagja 1962 decemberében fordult Ottóhoz, hogy legyen a segítségére egy, a császárt ábrázoló szobor elkészítésében. Az alkotás Hans Andre professzor műve volt – ő tervezte korábban Eugen főherceg képmását is –, és Bécsben, a Votivkirchében kívánták felállítani. A bizottság Ottótól kért ajánlást a szobor védnökének személyét illetően. Ottó Hans Hoyos gróft és Heinrich Schwarzenberg herceget javasolta.

A rend három fokozattal rendelkezett: nagykereszt, középkereszt és lovagkereszt. Csak azok kaphatták meg, akik parancsnoki beosztásukban pozitívan befolyásolták egy ütközet végkimenetelét. A rendbe való felvételt a magát arra érdemesnek érző illető kérvényezte, ezt aztán hosszadalmas vizsgálat követte. A kitüntetés megszerzése nehezebb volt, mint például a porosz Pour le Mérite (alapítva: 1740) vagy a cári Oroszország Fehér Sas-rendje (1831). Hozzá hasonló, nagymúltú és különleges érdemrendet aktívan már csak három ország államfői, vagy uralkodói adományoznak:

⁴ Habsburg Ottó Alapítvány. Levelezések magánszeméllyekkel és szervezetekkel (továbbiakban: HOAL I-2-b.) Gottfried von Banfield.

⁵ HOAL I-2-b. Oskar Hofmann.

⁶ HOAL I-2-b. Josef Roth-Limanowa.

IV. Károly Konstantinápolyban, kitüntetései között a Nagykeresztrel, 1918

az Amerikai Egyesült Államok elnöke a Medal of Honor (alapítva 1862-ben), Franciaország államfője a Becsületrendet (Ordre national de la Légion d'honneur) (1802) – talán ide sorolható még az 1915-ben létrehozott Croix de guerre vagy hadikereszt –, valamint Nagy-Britannia uralkodója a Victoria-keresztet (1856).

1757–1931 között mintegy 4392 kérelmet nyújtottak be, ezek közül 1240 személyt illetett meg a rend valamelyik fokozatának

a viselése.⁷ A nagykereszthez csakis a döntő jelentőségű felső hadvezetőség tagjai (a hadseregparancsnokok) juthattak hozzá.⁸ A Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztjének anyaga aranyozott és 800 ezrelék finomságú ezüstből készült. A nagymester és a káptalan döntése értelmében – rendi káptalani ülést a 174. év alatt mindössze 50 alkalommal tartottak – 61 személynek ítéltek oda, ebből 11 főnek az első világháborúban véghezvitt érdemeiért. I. Károly császár 1917. január 17-én,⁹ a 174. számú előléptetéssel kapta meg ezt a magas rangú elismerést (összesen 195 előléptetési ünnepségről beszélhetünk). Az elbírálások hosszadalmas volta miatt az összes fokozatban az első világháborúban odaítélt 131 kitüntetés közül csak négyet adományoztak Károly trónra lépte (1916. december 30.) előtt.

A Nagy Háború alatt adományozott kitüntetések csupán 22%-a készült 1918 előtt, 78%-uk 1920 és 1931 között. Kezdetben csak méltósági nyilatkozatot kaptak, majd a darabokat saját maguknak kellett beszerezniük. Az 1920-as évek közepétől a bécsi Hadtörténeti Múzeum (Heeresgeschichtliches Museum) régebbi, főleg a napóleoni háborúkból származó példányokat adott ki – ami így olcsóbb volt, mint egy új beszerzése lett volna.

A rend ékszerésze a C. F. Rothe und Neffe cég volt, akik Bécs belvárosában, az I. kerületben, a Kohlmarkt 7. alatt működtették ékszeripari vállalatukat. A cég 1850-ben vette fel a nevet, miután az alapítóhoz, Christian Friedrich Rothéhoz csatlakozott unokaöccse, Anton Otto Gerbitz. 1855-ben I. Ferenc József császár már az Osztrák Császárság udvari aranyművésének nevezte ki őket, 1868-ban pedig megkapták a császári kamaraékszerész (*kaiserliche Kammerjuwelier*) címet is.

⁷ Makai Ágnes: A Katonai Mária Terézia Rend emlékei múzeumunkban. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 1987, 196. Lásd még: Schwartz, Walter A.: „Vergänglicher Glanz ...” *Altösterreichs Orden. Katalog zur Ausstellung des Österreichischen Staatsarchivs und der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde (ÖGO) anlässlich deren 15-jährigen Bestandsjubiläum*. Wien, Österreichisches Staatsarchiv, 2005, 20–23.

⁸ „A nagykeresztrel ellenben igen takarékosan kell bánni, ez csakis abban az esetben hozható javaslatba, ha ugyanabban a tetteben a vitézséghez rendkívül eszes magatartás is járul.” In: *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben*. Szerk. Felszeghy Ferenc et al. Budapest, Társadalmi Könyv-és Lapkiadó Vállalat, [1943], 124.

⁹ ÖStA. KA BA MMThO Karton 299. Fasc. V. Nr. 174. Külön köszönjük Dr. Süli Attila őrnagynak, a HM HIM Bécsi Kirendeltség munkatársának IV. Károly magyar király Katonai Mária Terézia-rendi anyagának felkutatásában nyújtott segítségét.

A rend keresztjei mellett ők készítették az Aranygyapjas rend és a Lipót-rend kitüntetéseit, akár csak a császár koronázásakor Erzsébet gyémántból készült koronáját.

A háború után a magyar kormány szerette volna, ha a magyar honos személyek keresztjeit Ausztria visszaszolgáltatja. Megjegyzendő, hogy a kitüntetett halála után a keresztet vissza kellett juttatni a rendi kancelláriának, és az örökösöknek erre kötelezettséget kellett vállalniuk. I. Ferenc József császár 1886. február 11-i rendeletével – Rudolf trónörökös javaslatára – bevezette, hogy a visszakapott kitüntetések örök időkre a bécsi Hadtörténeti Múzeumnak kell átadni. Ez alól kivétel a császár, mint a rend nagymestere. A visszaszolgáltatási kötelezettséget 1940-ben szüntették meg. Magyarország 1928-ig 75 személynél vélte bizonyítottnak a magyar kötődést, így azokat kérvényezte visszaadásra. Az 1926-os badeni tárgyalások következtében a bécsi Hadtörténeti Múzeum ígéretet tett arra, hogy lemond 39 darab kitüntetéséről, de 1931-ben csak 26-ot adott át a bécsi követségen keresztül, mivel 1930 júniusában illetéktelenek behatoltak a Múzeumba, és az odaítélt darabok közül 13-at eltulajdonítottak. Az átvett keresztet között nagykereszt nem volt, ugyanis a tárgyalások idején őrzött keresztet utolsó magyar tulajdonosai között nem volt nagykereszt. Bár a magyar fél kért egyet, de októberben csak egy másolatot kapott.¹⁰ Makai Ágnes kutatásai szerint a II. világháború végén nagy részük megsemmisült, így a budapesti Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében mindösszesen 4 darab lovagkereszt maradt, nagykereszt egyetlen egy

sem.¹¹ A Hadtörténeti Múzeum „Fortitudini – A vitézségnek” című, a Katonai Mária Terézia-rend fennállásának 240. évfordulója tiszteletére 1997-ben megrendezett kiállításon is csupán egy, magántulajdonban lévő nagykereszt volt látható.

De hogyan érdemelte ki Károly a nagykeresztet? Mint minden uralkodócsalád férfi tagja, Károly is kapott katonai kiképzést. Pályafutása 1903-ban kezdődött, amikor 16 évesen hadnagyi rangban a cs. és kir. 1. ulánuszred tisztje lett, innen 1905-ben a cs. és kir. 7. dragonyoseredhez került. Gyorsan lépkedett a ranglétrán. 1906-ban főhadnagy, 1909-ben pedig százados lett.

¹⁰ Makai 1987, 203–207.

¹¹ Sallay Gergely szíves közlése szerint 2018-ban sikerült megvásárolni egy nagykereszt csillagot, de a kitüntetés második része, a nagykereszt nincs a birtokukban.

IV. Károly a Katonai Mária Terézia-rend átadásakor, tisztjei körében 1917. augusztus 17-én a Wartholz-villa előtt Reichenauban

AZ OSZTRÁK FÜGGETLENSÉGÉRT – CSÁSZÁRHÜEN

Közvetlenül Ottó születése előtt őrnagyi rangfokozatot ért el, és a cs. és kir. 39. gyalogezredhez helyezték, mint az I. zászlóalj parancsnokát. Az első világháború kitörése előtt, vezérkari képzéssel a háta mögött alezredesi rangot kapott, a cs. és kir. I. huszárezred törzstisztje. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása után trónörökössé lépett elő, a hadműveletek megindulásakor ezredesi rangban már az *Armeeoberkommando* (Hadsereg főparancsnokság) przemysli főhadiszállásán találjuk.¹²

Rendkívül fegyelmezettnak és jó lovasnak tartották, frontlátogatásai során mindig empatikusan és közvetlen hangnemben fordult katonáihoz. 1915-ben már tábornok, vezérőrnagy. A következő, 1916-os dél-tiroli osztrák–magyar offenzíva megindulásakor altábornagy hadtestparancsnoki beosztásban, amelyet saját maga kérvényezett. A katonák kímélésére törekedett, valamint a sebesültek gyors és szakszerű ellátását szorgalmazta. A 1916. május 15-én meginduló offenzíva Asiago és Arsiero térségében az I. olasz hadsereggel szemben jelentős sikereket ért el. Később a Bruszilov-offenzíva, majd Románia erdélyi betörése előbb hadsereg-, majd hadseregcsoportparancsnoki székbe ültette Károlyt.¹³ A sikerek következtében augusztusban lovassági tábornok lett, az agg Ferenc József néhány nappal a halála előtt vezérezredessé léptette elő unokaöccsét.

Elsősorban az olasz front hadtestparancsnoki tisztsége hozza meg számára a Nagykeresztet. A Katonai Mária Terézia-rend Kancelláriájának fennmaradt forrásai csak az iktatás tényét és Károly levelét tartalmazzák, amelyet az átvétel napján, 1917. január 17-én fogalmaztak Trentóban. A bevezető dicséret mellett a XX. Edelweiss hadtest¹⁴ katonáit méltatja, majd az alábbi sorokkal zárja levelét: „*Ha már Nagymesterként jogomban állt ezt a legmagasabb katonai kitüntetést a mellkasomra tűzni, csak a jól megérdemelt vezetők és a hűséges, harcban edzett csapatok kérése az, ami azt a büszke érzést kelti bennem, hogy a Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztjét az ellenség előtt kiérdemelve viselhetem. Ebben a felemelő tudatban teszem fel a Nagykeresztet, köszönetemet és üdvözlétemet fejezem ki nektek.*”¹⁵ A levelet január 24-én iktatták a rendi kancellárián, és Egon Zeidler-Daublebsky von Sterneck ezredes adta át, aki a későbbiekben a császár egyik legfőbb tanácsadója lett. Ebben az időszakban Őfelsége Katonai Irodájának munkatársa, majd 1918. május 18-tól annak vezetője.

A nagykereszt a továbbiakban is fontos szerepet játszik IV. Károly életében. Uralkodása alatt gyakran viselte, több fennmaradt korabeli fotón is jól látható. 1921-es első visszatérési kísérlete során, március 27-én a budai Várban Horthyval való találkozások a hatalom átadása érdekében a hercegi cím mellett ezt is felajánlotta a kormányzónak.¹⁶

Az uralkodó halála után a Nagykeresztet Zita császárné őrizte, majd Ottóhoz került Pöckingbe. Hagyatékából 2024-ben lelte meg méltó helyét Alapítványunk tárgyi gyűjteményében.

Hans Karl Zessner-Spitzenberg és Habsburg Ottó

140 évvel ezelőtt, 1885. február 4-én született Hans Karl von Zessner-Spitzenberg, IV. Károly és Habsburg Ottó feltétlen híve, meggyőződéses támogatója.

Hans Karl von Zessner-Spitzenberg a csehországi Dobritschanban, a császári udvarhoz több szálon is kötődő, Habsburg-hű cseh bárói családba született. Édesapja, Heinrich von Zessner-Spitzenberg¹ császári és királyi kamarás, nagybirtokos volt, unokatestvére, Eleonore Nostitz-Rieneck² házasságkötéséig Zita királyné udvarhölgyeként szolgált. Ledochowski grófot,³ a császári gyermekek lovaglótanárát, IV. Károly korábbi szárnysegédjét szintén rokoni szálak fűzték a családhoz. Wallis gróf,⁴ az utolsó osztrák császár egykori nevelője pedig családi jóbarát volt.⁵ A Habsburg-házhoz való ragaszkodás és az uralkodó szolgálata hagyományosan fontos volt a számukra. Hans Karl von Zessner-Spitzenberg 1906-ban találkozott először a későbbi császárral, amikor Károly a 7. számú dragonos csapattal Dobritschan mellett állomásozott. A főherceg Lobkowitz herceg⁶ kíséretében érkezett a család kastélyába, ahol egy rövid uzsonnát követően Hans Karl Zessner-Spitzenberg kíséretében sétált a parkban, teniszezett, és a vacsora után tért vissza állomáshelyére. Naplójában a báró így számol be a látogatásról: „*Károly főherceg mindannyiunkra nagyon jó benyomást tett; inkább nyugodt és csendes volt, mindenféle gőgösség nélkül, néha talán egy kissé gyermeges. Természetesen ez a látogatás nagy feltűnést keltett a faluban.*”⁷

A látogatás idején Hans Karl von Zessner-Spitzenberg már egyetemi hallgató volt. A prágai Károly Ferdinánd Egyetemen jogot tanult, és 1909. július 2-án doktorátust szerzett. Tanulmányai befejeztével a prágai császári és királyi kormányzói hivatal közigazgatási szolgálatában vállalt gyakornoki állást, amelyet két évre megszakított, hogy Berlinben közigazdaságot tanuljon. Ez utóbbi

1 Zessner-Spitzenberg, Heinrich von (1839–1922)

2 Nostitz-Rieneck, Eleonore (1886–1922). Édesapja, Johann Wilhelm Hermann von Nostitz-Rieneck (1847–1915) és Hans Karl von Zessner-Spitzenberg édesanyja, Henriette Nostitz-Rieneck (1846–1926) testvérek voltak.

3 Ledochowski, Wladimir (1865–1933) ezredes, Károly szárnysegédje. Ledochowski édesanyja Isabella von Zessner-Spitzenberg (1836–1927), Hans Karl von Zessner-Spitzenberg édesapjának testvére.

4 Wallis, Georg (1856–1928), 1894 és 1907 között Károly nevelője.

5 Zessner-Spitzenberg, Hans Karl: Bericht an die Gestapo. Mein Leben und Streben. Wien, 1938. A gépirathoz a szerző a leszármazottak jóvoltából jutott hozzá.

6 Lobkowitz, Zdenko (1858–1933) az osztrák–magyar közös hadsereg tisztje, Károly nagykorúságától kezdve annak kamarása.

7 Zessner-Spitzenberg, Pius: Hans Karl Freiherr Zessner-Spitzenberg. Ein Leben aus Glauben. Wien, [2003], 9. (A továbbiakban: Zessner-Spitzenberg (2003))

12 ÖStA, Qualifikationsliste Erzherzöge.

13 Ligeti Dávid: Hadtestparancsnokból legfelsőbb hadúr: IV. Károly katonai pályafutása 1916-ban. *Veritas Évkönyv*, 2019, 130–140.

14 A hadtestet 1916 márciusában állították fel. Első parancsnoka Károly volt. 1917 januárjától új számozást kap: XIV. hadtest.

15 ÖStA. KA BA MMThO Karton 299. Fasc. V. Nr. 174. valamint Hofmann, Oskar – Hubka, Gustav: *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*. Wien, Verl. Militärwiss. Mitteilungen, 1944, 15.

16 Makai Ágnes: A Katonai Mária Terézia Rend újabb emlékei. In: *Numizmatika és társtudományok III.* [A Nyíregyháza 1997. október 17–19. között tartott konferencia előadásai.] Főszerk. Németh Péter. Nyíregyháza, Jóna András Múzeum, 1999.

tudományterületen doktori disszertációját Max Sering⁸ vezetése alatt *Városi-ipari koncentráció és vidéki elvándorlás Csehországban, 1880-1900* címmel írta. 1912-ben, második doktori címének megszerzése után visszatért Prágába, egy évvel később pedig a bécsi Központi Statisztikai Bizottság Mezőgazdasági Statisztikai Osztályán dolgozott. 1918 májusában miniszterhelyettesé nevezték ki a Császári és Királyi Mezőgazdasági Minisztériumban, és állását a Monarchia bukását követően is megtarthatta.⁹

Balról jobbra: Cziráky József gróf, Heinrich Degenfeld gróf, Zichy János gróf, Habsburg Ottó, Hans Karl Zessner-Spitzenberg, Griger Miklós Steenokkerzeel, Belgium, 1936

Nem sokkal később, 1920-ban általános és osztrák közgazdasági jogból habilitált a bécsi Hochschule für Bodenkultur. Dolgozatában a hangsúlyt a vidéki lakosság életkörülményeinek és munkafeltételeinek jobb megértése kapta, valamint a mezőgazdasági üzem és a benne dolgozó bérmunkások érdekegyensúlyát vizsgálta. Tanulmányában a szociális helyzetet tekintve a korszakhoz képest előrelátó szempontokat fogalmazott meg. Ilyenek voltak például a mezőgazdasági dolgozók részére egészségbiztosítási pénztár bevezetése, a vidéki napszámosok nyugdíjrendszerének kialakítása, valamint a mezőgazdasági munkások nyilvános képviselője önálló szekcióként a tartományi munkáskamarában.¹⁰

Az egyetemi oktatói időszak fontos volt az életében, naplójában nem egyszer feljegyezte, hogy állása tökéletes platformot biztosít számára katolikus hitének és politika iránti lelkesedésének átadására,¹¹ valamint a jó ügyek előmozdítására.¹²

A tanítás mellett másik szívügye a néhai császár, Károly családjának gyámolítása, illetve Ottó főherceg trónra segítése volt. Az I. világháborút követő nehéz időszakban végig szoros kapcsolatot ápol a Habsburg családdal, erről tanúskodnak IV. Károlyról,¹³ a lequeitiói időszakról¹⁴ vagy Habsburg Ottóról¹⁵ írt életrajzi munkái. A bensőséges viszonyt más részről az is bizonyítja, hogy visszatérő szereplője az Alapítvány által őrzött, a Habsburg-gyermekekről szóló naplónak. Jó példa erre 1923. augusztus 11-étől 21-éig tartó látogatása, amely alatt Zessner báró sokat játszott a gyermekekkel, illetve egy hajókiránduláson is részt vett a családdal.¹⁶ A Lequeitióban tett látogatásokat a későbbiekben steenokkerzeeliek követték, ahol 1935-ben egyetlen osztrák professzorként részt vehetett Habsburg Ottó doktori védésén. A 90 évvel ezelőtt megvédett diplomáról a 75. oldalon írunk bővebben.

A két család élete az évek során több ponton összefonódott. Zessner és Habsburg Ottó szorosan együttműködött az ausztriai náci hatalomátvétel megakadályozásában. Az Anschlusst megelőző éjszaka, 1938. március 11-éről 12-ére virradóra beszélt az egykori trónörökös utoljára Zessnerrel. Telefonbeszélgetésükben Habsburg Ottó határozottan azt tanácsolta feltétlen ausztriai hívének, hogy személyes biztonsága érdekében hagyja el az országot. Zessner a súlyos döntés meghozatalának átgondolására két napot töltött egy Bécs külvárosában található kolostorban, ezt követően azonban hazatért a családjához. Még aznap önként jelentkezett a Gestapónál, de egyelőre hazaküldték, és csak március 18-án reggel tartóztatták le, miközben szentmisén vett részt a lakásától nem messze álló Fájdalmas Mária templomban. 1938. április 29-én szállították át a tartományi bíróságra, ahonnan július 16-án Dachaubá vitték. Az osztrák transzportokat különösen kegyetlen bánásmód jellemezte. Zessnert az út során egy puskacsővel a veséjén találták el, sérülései fél hónappal később a halálához vezettek. Az SS rituáléjához tartozott, hogy az újonnan érkezett foglyoknak sorba kellett állniuk, és el kellett magyarázniuk, miért kerültek a dachau koncentrációs táborba. Zessner mindennemű félelem nélkül vallotta: „Mert az Istenbe és a Habsburg-ház vezetése alatt álló keresztény Ausztriába vetett hitben látom hazám függetlenségének és autonómiájának egyetlen zálogát.” Ez elég okot adott arra, hogy a tábor hírhedt 15-ös, elszigetelt blokkjába szállítsák, ahol rendkívül kemény fizikai munkát kellett végeznie. Július 30-án – bár a veséjét ért sérülés nagyon megviselte, és 40 fokos láza volt – a déli hőségben kétórás büntetőmunkán kellett részt vennie; összeesett, és másnap a koncentrációs tábor gyengélkedőjén hunyt el, 53 éves korában.

Hans Karl von Zessner-Spitzenberg utolsó beszélgetése alkalmával „A feltámadás napján!” mondatával búcsúzott Habsburg Ottótól, utalva rá, hogy Ausztria függetlenné válása esetén újra találkozhatnak. Akkor még nem sejtette, hogy szavai végül a tényleges feltámadás idejét fogják jelenteni. A kétértelmű búcsú magába foglalta a báró egész életének kitartó munkáját, amellyel nemcsak a Habsburg-ház restaurációjáért, de Ausztria és Európa függetlenségéért is mindvégig hűségesen harcolt.

⁸ Sering, Max (1857–1939) német közgazdász, nemcsak Zessner, de Habsburg Ottó is a tanítványai közé tartozott.

⁹ Welan, Manfred: Hans Karl Zessner-Spitzenberg. Jurist und Professor an der Hochschule für Bodenkultur. https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Essays/Recht/Hans_Karl_Zessner-Spitzenberg

¹⁰ Welan, Manfred – Wohnout, Helmut: Hans Karl Zessner-Spitzenberg – einer der ersten toten Österreicher in Dachau. https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Essays/Recht/Hans_Karl_Zessner-Spitzenberg

¹¹ Zessner-Spitzenberg (2003), 20.

¹² Lásd a 10. lábjegyzetet

¹³ Zessner-Spitzenberg, Hans Karl von: *Ein Kaiser stirbt*. Altenstadt, [1953]; Zessner-Spitzenberg, Hans Karl von: *Kaiser Karl*. Hrsg. Erich Thanner. Salzburg, 1953.

¹⁴ Zessner-Spitzenberg, Hans Karl von: *Die kaiserliche Familie in Lequeitio. Reiseerinnerungen eines Österreicher*. Wien, 1924.

¹⁵ Zessner-Spitzenberg, Hans Karl von: *Otto von Österreich. Seine Kindheit und Jugend, sein Bildungsgang*. Wien, Gsur & Co., 1931.; Zessner-Spitzenberg, Hans Karl von: *Otto von Habsburg im Bild*. Innsbruck, Tyrolia, 1935.

¹⁶ Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény, A családra vonatkozó iratok és levelezések, Naplók, feljegyzések, HOAL I-1-d-32.

Zita királyné 1938. augusztus 28.-án kelt levele Hans Karl von Zessner-Spitzenberg özvegyének:¹⁷

Kedves, szegény bárónő! Nincs szükség szavakra, hogy elmondjam, milyen mélyen együttérzek és osztozom a gyászban Önnel és gyermekeivel, valamint átérzem az Ön fájdalmát. Ily gyász, ily fájdalom előtt minden emberi vigasztalás elnémul; egyedül Isten adhat segítséget és erőt a megtört szívnek, a mélyen megsebzett léleknek. Ezért könyörgök esdeklőn hozzá! És az Istenanyához a Kereszt alatt is fordulok – ő, a Fájdalmak és az Irgalmasság Anyja tudja, milyen mélyen megtör minket a szenvedés, milyen megtépázottá válhat szegény szívünk. Irgalmas szeretettel gondoskodik Önről és gyermekeiről – a mártír özvegyéről és árváiról –, erőt és kitartást kívánok a kereszt nehéz útjához, amely a tövises elhagyatottságból a boldog örökkévalóságba vezet. Teljes szívemmel Önnel vagyok, kedves bárónő, hogy végig tudjon menni azon a gyötrelmes úton, amelyhez a szeretete és gyásza tárgya tartozik, és amelynek legnehezebb terhe a magány, és csak az Istenbe vetett bizalom és a mennyei boldogság gondolata adhat erőt a továbbhaladáshoz.

A szenvedés e szörnyű hónapjai alatt gyermekeim és én gondolatainkban és imáinkban állandóan Önnel és Zessner báróval voltunk. Hogyan fogja most ő a legdicsőségesebb keresztény hősiességgel elszenvedett aggodalmat, fájdalmat és gyötrelmet dicsérni, melyek még közelebb vitték Isten trónjához, amelyet már élete során példamutató kötelességtudatával, önzetlen hűségével és a példaértékű katolicizmusával kiérdemelt? Micsoda páratlan mennyei korona fog majd ennek az Istenért és Egyházáért harcolónak készülni! Micsoda boldogságot érezhetett az elhunyt császár, hogy az örökkévalóságban várhatja leghűségesebb tisztelőjét, rendíthetetlen barátját, családjá segítő támogatóját, hogy Isten trónja elé kísérhesse és megköszönhesse mindazt, amit Zessner báró egész életében a császárért és a hazáért tett! Hogyan fognak most már szüntelenül együtt imádkozni azokért, akik a szívükhöz legközelebb állnak, a sajátjaikért és szeretett Ausztriájukért, ők, akiknek az életében oly hasonlóan mély a hit, az Istenbe vetett rendíthetetlen bizalom, a család iránti szeretet, a hazához való ragaszkodás és a hazától távol eső halál!

A császár, mi valamennyien és Ausztria kimondhatatlanul sokat veszítettünk a mi felejthetetlen Zessner bárónk halálával. Legbelül érezzük és tudjuk, hogy segítségét, barátságát és hűségét senki sem pótolhatja. A sok minden közül, amit soha nem fogok tudni imában eléggé megköszönni, kiemelkedik az elhunyt császár tiszteletére végzett munkája. Nem volt Zessner báró előtt senki, aki olyan széles körben terjesztette volna férjem lelki nagyságának megértését, és annak valódi felismerését, amit ő a népéért tett. Ha a világ és mindenekelőtt a haza lassanként felismeri Károly császár igazi nagyságát, az Zessner báró fáradhatatlan munkájának, hűségének és szeretetének köszönhető. Amennyiben a hűség különleges áldás, akkor ezt az áldást a legnagyobb mértékben számára kell odaítélni. És az, hogy Ön, kedves bárónő, és gyermekei ebben a hűségben nem maradnak el tőle, azt bizonyítja, amit leánya, Ágnes írt azon a napon, amikor a halálhír összetörte a szívét, amely őt ugyanolyan mártírrá tette, mint Önt. Az Úristen vegye Önt, kedves bárónőm, és gyermekeit az Ő atyai karjaiba, óvja és vezesse Önöket, amíg áldott módon újra nem találkoznak szentéletű elhunytjukkal. Ebbe az imába helyezem minden nagy, mély hálámat Zessner báróért.

Zita

¹⁷ Zessner-Spitzenberg (2003), 91–92. A levelet német nyelvről a cikk szerzője fordította.

FEJÉRDY GERGELY

HALVA SZÜLETETT VILÁGREND

Az alábbiakban Habsburg Ottó gondolatai olvashatók a jaltai konferenciáról a 80 éves évforduló alkalmából.

A jaltai konferencia 80 évvel ezelőtt, 1945. február 4. és 11. között zajlott a Krím-félszigeten. A II. Sándor cár által építtetett, majd utódja, II. Miklós alatt átalakított Livadia-palotában tartott nemzetközi értekezlet történelmi fogalom-má vált. Itt ült össze a három, a hitleri birodalommal szemben szövetségben álló nagyhatalom vezetője: Franklin D. Roosevel, Winston Churchill, illetve Joszif Visszarionovics Sztálin – és többszáz fős delegációik. Itt döntöttek nyolcfordulós tárgyalássorozat után azokról a kérdésekről, amelyek kialakították a II. világháború utáni világrendet.

Jalta-konferencia. Churchill, Roosevelt és Sztálin. Fotó: Nationaal Archief

A konferencia idején még dörögtek az ágyúk Budapesten, a magyar főváros ostromának utolsó véres harcai folytak. Északabbra, a lengyel síkságot átszelő szovjet csapatok Georgij K. Zsukov marsall vezetésével négy nappal a konferencia megkezdése előtt, az Odera folyóig jutva, 40 km-re megközelítették Berlint. Ezzel párhuzamosan Ivan Sz. Konyev marsall a Neisse folyó felé tört. Észak-nyugaton az amerikai csapatok a harmincéves háborút lezáró veszfáliai békeszerződéseket előkészítő tárgyalásoknak helyet adó Münster és Osnabrück bombázásával próbálták előrenyomulni. Franciaország területéről a németeket Colmar környékén szorították ki. Észak-Olaszországban Bologna térségében folytak a harcok. A Távol-Keleten ekkor az amerikai katonai vezetés – Habsburg Ottó szerint – nagyjából biztos volt abban, hogy Tokió már halálos sebet kapott, és hajlandó lesz békét kötni. Megjegyzi ugyanakkor, hogy ezt Roosevel és politikai tanácsadói nem teljesen így látták, és főleg brit részről különösen is aggodalommal figyelték Japán kemény ellenállását.¹

¹ Habsburg, Otto: *Damals begann unsere Zukunft*. Wien–München, Herold, 1971, 115. (a továbbiakban: *Damals begann*)

Habsburg Ottó 1944. november 2-án érkezett vissza Európába az Egyesült Államokból, ahol négy éven át menekültként élt. 1945. január végéig Lisszabonban maradt, és csak ezt követően utazott Franciaországba.² A konferencia idején Párizsban tartózkodott. Otthonosan mozgott a Cayre Szállodában, hiszen az épületben 1940-ig egyfajta náciellenes főhadiszállást üzemeltetett. Ezekben a napokban rendkívül aggasztotta a szovjet katonai előretörés és a kialakulóban lévő geopolitikai szituáció. 1945. február 19-én levélben fordult Roosevelt elnökhöz, amelyben – látva a szovjetbarát osztrák emigráció visszatérését – felvetette a német oldalon harcoló „megbízható” osztrák hadifoglyok mielőbbi hazatérésének és ellenséges vonalak mögötti bevetésének lehetőségét, csökkentve annak a veszélyét, hogy az ország a háború után Moszkva érdekszférájába kerüljön.³ Habsburg Ottó célja ekkor az volt, hogy legalább Ausztriát megmentse a szovjet befolyás alól. Attól tartott, hogy a Vörös Hadsereg a Német Birodalom végleges összeomlása után nem fog önként távozni az általa felszabadított – egyben elfoglalt – területekről.

Az események helyes megítélése érdekében – szokásához híven – Habsburg Ottó 1945 februárjában is a lehető legtöbb információt igyekezett összegyűjteni a nemzetközi helyzetről és magáról a Krím-félszigeten zajló történésekről. Ebből a célból a rádióadásokon és a sajtón kívül azokat a nexusait is felhasználta, amelyek angolszász és más nyugati diplomatákhoz, újságírókhoz és politikusokhoz fűzték. Később rendszeresen nyilatkozott Jaltáról, számos cikkben, előadásban elemezte annak hatásait; 1979-ben, egyik első magyar nyelven is megjelent könyvének is a „Jalta” címet választotta.⁴

Habsburg Ottó meghatározóan fontos világpolitikai fordulatként értékelte a Krím-félszigeten 80 évvel ezelőtt lezajlott konferenciát, de eredményei időtállóságában kezdettől fogva kételkedett. Hibásnak tartotta a tárgyaló nagyhatalmak hozzáállását. Az egykori trónörökös véleménye szerint a jaltai megállapodás természetellenes alapokon nyugodott, és szembement a történelmi logikával, így azonnal feszültségekhez vezetett. Úgy látta, hogy minden későbbi hidegháborús szembenállás e konferenciára vezethető vissza. Véleménye szerint az alapvető probléma az volt, hogy 1945. február elején zajló nagyhatalmi egyeztetésekre egy olyan pillanatban került sor, amikor a stratégiai – és így a politikai – feltételek a szovjeteknek kedveztek, és az amerikaiak még a Moszkvával kapcsolatos illúzióik foglyai voltak.

Habsburg Ottó elemzéseiben hangsúlyozta, hogy a Gern von Rundstedt tábornagy vezette német offenzíva az Ardenneknben, 1944. december 16. és 26. között visszavetette az angolszász előrenyomulást, és ezzel lényegében a szovjeteknek kedvező katonai helyzetet teremtett. Az egykori trónörökös szerint az amerikai vezérkar és a politikusok legtöbbször a főparancsnok, Eisenhower javaslatát figyelmen kívül hagyva hozták meg döntéseiket. Később összegyűjtött információk alapján úgy látta, hogy a fő felelős George C. Marshall tábornok volt, aki a William J. Donovan tábornok hírszerző szolgálatának (OSS) az adataira támaszkodva úgy vélte: a Harmadik Birodalom még jelentős tartalékokkal bír, ezért óvatos volt a Németországgal szembeni nyugati katonai előrenyomulás során. Habsburg Ottó azt is hangsúlyozta, hogy Eisenhower azon javaslatát, miszerint az amerikai delegáció Jaltán ne fogadjon el végleges demarkációs vonalakat, szintén nem hallgatták meg.⁵

2 Baier, Stephan – Demmerle, Eva: *Habsburg Ottó élete*. Ford. Blaschtk Éva. Budapest, Európa, 2003, 186.

3 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d382>

4 Habsburg Otto: *Jalta és ami utána következett. Válogatott cikkek, tanulmányok*. München, Griff, 1979.

5 *Damals begann*, 114–115.

Az egykori trónörökös kedvezőtlen tényezőként tartotta számon továbbá Roosevelt elnök rendkívül rossz egészségi állapotát is. Néhány hónappal a jaltai konferenciát megelőzően, 1944 szeptemberében személyesen beszélt vele, és már ekkor érzékelte a betegség elhatalmasodását az amerikai politikuson. Habsburg Ottó szerint ez annál is inkább nagy problémát jelentett, mert Rooseveltt a konferencia alatt döbbent rá, hogy Sztálinnal szembeni megengedő politikája tévesnek bizonyult, de nem volt olyan fizikai állapotban, hogy felvegye a kesztyűt a kommunista diktátorral. Az amerikai elnök azzal nyugtatta magát, hogy az Egyesült Államok olyan gazdasági fölényrel zárja majd a háborút, hogy a Szovjetunió kénytelen lesz engedelményeket tenni a jaltai konferencián kikényszerített határok vonatkozásában. Habsburg Ottó a Krím-félszigeten jelen lévő amerikai diplomatáktól megtudta, hogy az oroszok mindenről értesülnek, amit az angolszászok zárt körben egyeztettek, szó szerint idéztek titkos megbeszéléseket.⁶ Az egykori trónörökös a beépített ügynökök, mint például Alger Hiss⁷ vagy Harry Dexter White⁸ szerepét is meghatározónak tartotta a jaltai konferencia kimenetele szempontjából, mert úgy vélte, hogy ezek az – amerikai adminisztrációban dolgozó kommunisztaszimpatizáns – személyek fontos információkkal látták el a Kremlt, amit a szovjetek fel tudtak használni a tárgyalásokon.⁹

Ottó mindazonáltal rámutatott: bármennyire meglepően is hangzik, Jalta nagy vesztese Oroszország volt. Véleménye szerint a konferencián a Sztálin által elért követelések valójában nem illeszkedtek a történelmi logikához, és túlzott európai területszerzése, illetve az azzal járó feszültségek hatalmas energiákat követeltek a Szovjetuniótól. A jaltai sikerek valójában elterelték a Kreml figyelmét a távol-keleti térségről, holott Oroszország sorsa számos elemző szerint mindig Ázsiában dőlt el. Habsburg Ottó már az 1950-es évektől úgy vélte, hogy a 20. század második fele sem lesz ez alól kivétel. A Kreml számára a nagy kihívást Kínában látta.

6 Habsburg Ottó: Sztálin két történelmi tévedése. *Új Európa*, 1971, 1, 7–11.

7 Máiig nem bizonyított, hogy Alger Hiss ténylegesen szovjet kémként tevékenykedett-e az amerikai külügyminisztériumban.

8 Közismert és egyben nem vitatott tény, hogy Harry Dexter White, aki az egyik meghatározó személyisége volt a Bretton Woods-i rendszer létrehozásának, kommunista párttagként és a Szovjetunió informátoraként működött az 1940-es években.

9 *Damals begann*, 137.

Habsburg Ottó és testvére, Félix az Egyesült Államokban a második világháború alatt

Hamar meggyőződésévé vált, hogy a Szovjetunió nem lehet hosszú életű, mert amikor a legerősebbnek és a legbefolyásosabbnak érezte magát, azaz Jaltában, olyan döntéseket kényszerített ki, amelyek saját bukását készítették elő.

Véleménye szerint Sztálin erőszakossága, ami a jaltai konferencia döntéseit eredményezte, Európa számára voltaképp nemcsak értelmetlen szenvedést, hanem nagy lehetőséget is hordozott. Az öreg kontinens lakói nem törődhetek bele abba a felosztásba, amely 1945-ben a Krím-félszigeten született, így ez a kényszer, paradox módon, jelentős életerőt, motivációt

adott az európaiaknak. A konkrét közös európai építkezés nemcsak elkezdődött, hanem részben meg is valósult, és olyan technológiai, ipari potenciál alakult ki, amely néhány évtizeddel később felülmúlta a Szovjetunióét. Az egykori trónörökös szerint azonban a legsúlyosabb csapás a Kreml számára az volt, hogy az egyesült Európa „ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolt arra a száztizenegymillió európaira, akik a jaltai megállapodások óta szovjeturalom alá kényszerültek.”¹⁰ Habsburg Ottó mindezeket szem előtt tartva a kezdetektől fogva rendszeresen hangsúlyozta, hogy a vasfüggöny létébe nem nyugodhat bele a nyugati szabad világ.¹¹ Hozzátette, hogy a jaltai döntés nem volt szükségszerű, és Európának nem érdeke, hogy ehhez ragaszkodjon. Később, a berlini fal leomlása után is így figyelmeztetett: „Mai körülmények között a NATO-bővítés halogatása csak, mert Oroszország ellenzi azt, egyet jelent Jalta véglegesítésével. Jóllehet az úgynevezett jaltai határok valamelyest módosulnának. De ez nem változtat a lényegen, a károkon és veszélyeken, amelyeket ez a diktátum előidézett. A NATO-t ma nem kiterjeszteni egyet jelent azoknak az eredményeknek az eltávolításával, amelyeket a közép- és kelet-európai népek hősiességének köszönhetünk. Ebbe az is beletartozik, hogy tárgyalási alapnak fogadjuk el azokat a feltételeket, amelyeket Moszkva támaszt. Emígyen első- és másodosztályú kategóriába soroljuk Európa országait, ami végzetes következményekkel jár.”¹²

Habsburg Ottó elemzéseiben gyakran hasonlította össze a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszust és a jaltai konferenciát. 1965-ben, húsz évvel a Krím-félszigeten tartott tárgyalások után, így írt:

„A Bécsi Kongresszuson annak megérzése és belátása, hogy a tegnapi ellenség a holnapi szövetséges kell legyen, mélyen benne gyökerezett a tárgyalófelek gondolkodásában. Jaltában viszont [...] a morális alapelvek iránti érzéknek a legkisebb nyomát sem lehetett megtalálni. Egyedül a hatalmi politika volt a döntő. A nyugati képviselők nem egyszer csatlakoztak Sztálin brutális felfogásához. A határozatokat kizárólag csak a győztes hatalmak mindenkor, sok esetben éppen csak vélt érdekei döntötték el, sőt még saját kisebb szövetségeseiket is – gondoljunk csak Lengyelországra – alig kezelték jobban, mint a legyőzötteket. A Bécsi Kongresszuson 1814–15-ben viszont mindenekelőtt megkísérelték, hogy általánosan érvényes normákat állapítsanak meg, olyanokat, amelyek a győzőkre és legyőzöttekre egyaránt kötelezők [...] Bécsben is vétettek az erkölcsi alapelvek ellen és nem egy döntést különleges, gyakran jogtalan érdekek szabtak meg. Ez azonban, ellentétben Jaltával, nem a szabály volt, hanem a kivétel. [...] Ha egy szerződést csupán a minden morális tekintettől független pusztán hatalmi politika diktál, akkor ez hatásában szükségképpen szétveti az állami és államközi kereteket és az egyes ember életébe mélyen belenyúl. Egész népcsoportok kiirtása, az emberi jogok lábbal taposása mindig logikus következménye az olyan nemzetközi látszat-rendnek, amelynek alapja egyedül és kizárólag az ökológia [...] A történelmi órában erkölcsi kötelesség, hogy tanuljunk a múltból és az emberiség által gyűjtött tapasztalatokat tettekre váltsuk. Ilyenkor nem szabad elfeledni, hogy igazi békét csak az emberi jogok tiszteletben tartása és megvalósítása teremthet. Annak érdekében, hogy az egyes ember jogain alapuló békét elérhessük, már ma meg kell találni és meg kell ragadni a szükséges eszközöket...”¹³

Névadónk intelmei, fent idézett gondolatai 80 esztendővel Jalta és 35 évvel a vasfüggöny leomlása után – egy olyan korban, amikor új világrend formálódik – nemcsak az emlékezést szolgálják, hanem minden bizonnyal megszívlelendő iránymutatást is jelenthetnek.

¹⁰ Habsbourg, Otto de: Perspectives européennes dans la politique mondiale. In: Gaupp-Beghausen, Georg von: 20 années C.E.D.I. Madrid, Nacional, 1971, 643.

¹¹ Habsbourg, Otto de: Vers une Europe nouvelle. In: 20 années C.E.D.I., 66.

¹² Habsburg Ottó: Az atlanti szervezet bővítése. *Magyar Hírlap*, 1997. május 10., 3.

¹³ Habsburg Ottó: Az igazi béke alapja. *Új Európa*, 1965, 7/8, 5–6.

„KÖZÉP-EURÓPÁNAK AZ AGGASTYÁN MAGYAR BÍBOROS A SZOLZSENYICINJE”

Ötven éve, 1975. május 6-án hunyt el bécsi száműzetésében Mindszenty József hercegprímás, esztergomi bíboros-érsek, Habsburg Ottó rendíthetetlen híve.

Írásomban Mindszenty (Pehm) József (1892–1975) és Habsburg Ottó, az utolsó magyar trónörökös sokévtizedes kapcsolatának néhány állomását villantom fel, és illusztrálom azt az Alapítvány gyűjteményében őrzött dokumentumok révén.

Mindszenty József királyhűsége köztudott volt kortársai előtt. Legitimizmusának gyökerei családja körében töltött éveinek nevelésében, szülőfalujának vallásosságában, tágabb környezetének, Zala vármegyének hangsúlyosan katolikus jellegében, a Dunántúl nagybirtokos arisztokráciájának udvarhú hagyományáiban keresendők. Ezeket a vonásokat csak felerősítették a szombathelyi szemináriumban eltöltött évek, és püspökének, gróf Mikes Jánosnak (1876–1945) szellemi-lelki hatása, amely hosszú és megpróbáltatásokkal teljes élete során mindvégig meghatározónak bizonyult.

Az első világháború utolsó előtti évében a Zalaegerszegrre kinevezett fiatal pap gyorsan ismertté vált a helyi közéletben. Eszmei-politikai elköteleződéséből sosem csinált titkot. Ottani szolgálatának huszonhét éve (1917–1944) alatt folyamatosan építette legitimista imázsát – kezdetben a város, majd az egyházmegye, a 30-as évek elejétől a trianoni ország közéletének nyilvánossága előtt. Sosem lanyhuló aktivitást fejtett ki a kapcsolatépítésben, agitációban, lelkeségi szervezetek munkájában, hitbuzgalmi kezdeményezésekben. Az általa indított és vezetett *Zalamegyei Újság* egerszegi korszakában a plébános hatékony véleményformáló eszköze volt.

Pehm leglátványosabb vállalkozása minden bizonnyal a város megnövekedett lakossága okán már régóta szükséges második templom építése volt. A Jézus Szíve tiszteletére szentelt templomot, amely az utolsó Habsburg uralkodó, IV. Károly emlékét volt hivatott őrizni, két év alatt emelték, felszentelésére 1927. szeptember 25-én került sor, míg 1942. január elsejével nyilvánították plébániatemplommá.

Pehm József legitimizmusa Károly király 1922-es halála után az uralkodóház legidősebb férfi családtagjára, Ottóra „szállt”. A trónörökössel 1924-ben találkozott először személyesen, amikor egy Lourdes-ba vezetett zarándoklatot „megtoldva” kitérőt tett az észak-spanyolországi Lequeitióba, és meglátogatta a száműzött Habsburgokat. Abban az időben a baszk halászfalu a magyar és osztrák legitimistáknak kedvelt úticélja volt. Vízitjét több követte, és a családnál azután is megfordult néhányszor, hogy Zita és gyermekei 1930-ban a Brüsszelhez közeli Steenokkerzeelbe költöztek.

Elhivatottságát méltányolták a magyarországi legitimista körök. Rendszeres résztvevője lett a királypárti összejöveteleknek, és 1933. november 20-án ő mondta a homíliát a Bazilikában tartott Ottó-misén.

Mindszenty József pere a Fővárosi Törvényszék épületében, 1949
Fotó: Fortepan / Bass Tibor

túl dolgozta ki a világegés utáni egyik lehetséges, a Duna-medence sorsát egy föderatív katolikus állam keretei között elképzelt rendezés forgatókönyvét.

Pehm – 1942 augusztusa óta Mindszenty – József útja eközben a zalaegerszegi plébániáról előbb a veszprémi püspöki székhöz vezetett, 1944. március 4.-én. Az októberi fordulat után a nyilasok letartóztatták és Sopronkőhidára hurcolták, így a háború vége számára is a szabadulást jelentette. Serédi Jusztinián 1945. márciusi halála után egyike lett azoknak, akiket a magyar klérus a pápa figyelmébe ajánlott az utódlás kérdésében.² Esztergomi érseki kinevezését 1945. szeptember 8-án kapta XII. Piusztól.

Az 1947-es ottawai Mária-kongresszusra kiutazó magyar főpap megtalálta a módját, hogy találkozzon Zita királynéval, majd Spellman bíboros közvetítésével Chicagóban magával Habsburg Ottóval is. Beszélgetésük során Magyarország háború utáni helyzetéről, a magyar egyház állapotaáról és feladatairól cserélték ki gondolataikat. Ez a mintegy félórás párbeszéd – illetve annak fikatív, a kommunista vezetés által kreált, a restaurációt célzó konspiratív tartalma – képezte azután az egyik legsúlyosabb vádpontot a bíboros ellen 1949 elején lefolytatott perben, amely életfogytiglani börtönbüntetés kiszabásával zárult.

¹ *Uj Nemzedék*, 1933. november 21., 7.

² A jelölés körülményeiről, valamint a Magyarország és a Szentszék között futárszolgálatot teljesítő jezsuita Nagy Töhötöm kalandos és vargabetűktől sűrű életútjáról Petrás Éva könyvét ajánljuk: *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. Budapest–Pécs, ÁBTL–Kronosz, 2019.

„Szükséges, hogy imádságok legyenek mindenkiért, a királyokért is. Ez az ünnepi áldozat kérés és hálaadás. Imádkozni kell a hazáért, a nemzetért, a királyért, áhítattal, alázattal, hittel és abban a tudatban, hogy a történelem orgonáján Isten keze játszik és a Gondviselés igazgatja a népek és nemzetek sorsát” – szölte az apátplébános a jeles alkalomra összegyűlt hívekhez.¹

A beszámolók nem említik név szerint a másnap esti Vigadó-beli vacsora résztvevői között, de talán ő is szemtanúja volt a korszak legvehemensebb antilegitimista megmozdulásának, amelynek során a Habsburg-ellenes tüntetők betörték az épületbe, és rövid ottlétük alatt komoly károkat okoztak a berendezésben.

Az évtized második fele komorodó európai égbolt alatt telt. Hitler befolyásának növekedése, az Anschluss és az osztrák legitimista mozgalom azt követő felszámolása idején – idehaza pedig a mindinkább a szélsőségek irányba tolódó magyar belpolitika légkörében – csekély mozgástere maradt a Habsburg-pártiságnak. A világháború éveit a trónörökös és családja Észak-Amerikában töltötte. Ottó a tengeren

Zita és Mindszenty József az ünnepségen részt vevő családtagok körében

Fotó: Mindszenty Alapítvány

Az érseket 1948. december 26-án tartóztatták le Esztergomban, perében 1949. február 8-án hirdettek ítéletet. Börtönévei alatt Mindszenty nem tört meg, a külvilág hírei azonban nem jutottak el hozzá. A forradalom alatt kiszabadították, de néhány nap múltán újra a diktatúra évei következtek, amelyeket 1956. november 4-ét követően a főpap az Egyesült Államok budapesti követségének épületében töltött. Magyarországról való távozását a Szentszék keleti politikájának jegyében született meg egyezés tette lehetővé 1971. szeptember 28-án.

Mindszenty József és Habsburg Ottó legközelebb huszonnégy év elteltével, 1971. november 29-én Bécsben találkozott. A Pázmáneumban lezajlott többórás magánbeszélgetésen Mindszenty a világtól elzártan töltött évek elfojtása után végre szabadon beszélhetett azzal az emberrel, akinek ügyét egész felnőtt életében sajátjának érezte, és akiben megtestesülő eszményét szolgálta.

Az egykori trónörökös nem tudta kivonni magát a bíboros személyes varázsa alól. Így emlékezett később: „Amikor elhagytam a Pázmáneumot, az volt az érzésem, hogy a század legnagyobb magyarjával beszéltem. Széchenyi óta ő a legnagyobb magyar.”³

Találkozásukon megállapodtak abban, hogy a következő év májusában, Zita 80. születésnapján Mindszenty József fogja mondani az ünnepi misét. Így is történt. 1972. május 1-jén a svájci Zizersben összegyűlt családtagok jelenlétében az immár szabad bíboros érsek celebrálta a hálaadó szentmisét. Habsburg Ottó az emigrációban élő bíboros alakját szimbólumnak látta, a térségre rákényszerített nagyhatalmi politika áldozatának, akinek ellenállása reményt adott a fennálló rendszer elutasításához:

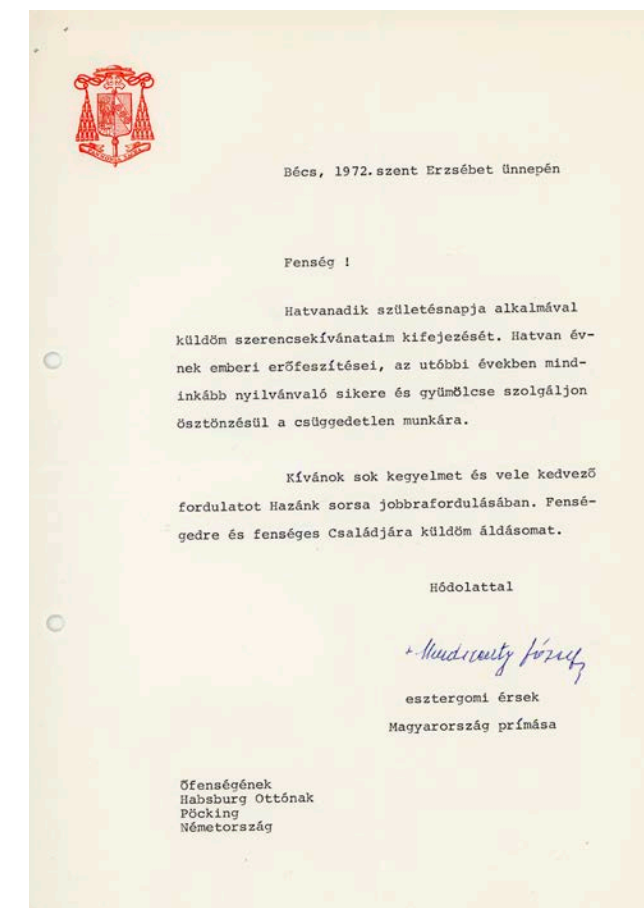
„...puszta létevel, Mindszenty hercegprímás zászló és központ [...] a tény, hogy a magyar prímás ma Bécsben [...] él, erősen kihat mindazokra, akik szeretnék elismerni a Jalta-vonal véglegességét. Mindszenty Nyugaton, még akkor is, ha nem beszél, fennen hirdeti, hogy Európa csak akkor lesz végleges, amikor a 110 millió európai, akiket Jalta elszakított, egyszer majd érvényesítheti önrendelkezési jogát. Éppen a tény, hogy itt él egy közép-európai nemzet legitim képviselője, nehezíti meg azoknak a ténykedését, akik a status quo-t minden áron véglegesíteni akarják. Ezért történt, hogy amikor a prímás kijött, publicisztikájukkal sokan tönkre akarták tenni. De épp az ellenkezőjét érték el.”⁴

Amikor Mindszenty 1973. november 1-jén kézhez kapta VI. Pál pápa levelét, amelyben a katolikus egyház feje önkéntes lemondását kérte az érseki székről, a bíboros Habsburg Ottót kereste meg, hogy járjon közben érte a Vatikánál a helyzet tisztázása érdekében, esetleg a döntés megváltoztatásáért. Ottó ugyan próbált lépéseket tenni, ám erőfeszítései nem jártak sikerrel. A magyar főpásztort hivatalosan 1974. február 5-én fosztották meg érseki székétől.

Ezen előzmények után jelentek meg a bíboros emlékiratai 1974-ben, a torontói Vörösváry Kiadó gondozásában. Habsburg Ottó tanácsára a követségen töltött évek alatt írt monumentális terjedelmű egyháztörténeti anyagát Mindszenty leválasztotta a korpuszról, így a kötet elsősorban saját személyes sorsának krónikáját foglalja össze.

Az emigráció Münchenben megjelenő, Habsburg Ottó nézeteinek és az európai konzervatív gondolatnak teret adó külpolitikai szemlében a volt trónörökös így méltatta a meghurcolt, 80 esztendő magyar egyházfőt, és tette meg példáját a kontinens lelki megújulásának mércéjévé:

„Mindszenty útja nyílegyenes, elejétől végig. Életének nyolc évtizedében nem találunk sem sunyi megalkuvást, sem a hatalom birtokosaival kötött kétértelmű megegyezéseket. Ez persze nem tetszik az állítólagos diplomatáknak, a hivatalból cselszövőknek. Ezek a maguk lefekvésést okosságoknak álcázzák és a tanú, vagyis a mártír, akinek a hit áldozat, nem pedig megélhetés, – a megalkuvók számára az ilyen tanú örökös szemrehányás. Természetesen itt-ott Mindszenty is tévedhetett, mint ahogy valamennyien követtünk el hibákat. De róla elmondhatjuk, hogy sohasem lett hűtlen önmagához és elveihez. [...] Mindszenty hű maradt istenéhez és népéhez. Világos, hogy ezt a magatartást sokan kellemetlennek találják az általános gyávaság és a »realitásokhoz« való alkalmazkodás idején. A törpék mindig gyűlölték az óriásokat, és igyekeztek őket lerángatni a maguk színvonalára. [...] E név egyértelmű a bátorsággal. Ez a név program. Ha Európa valaha is legyőzi gyengeségét és ha a kereszténység újra alkotó erővé válik ezen a Földön, úgy ez nem a gyávák által történik, nem azoknak lesz köszönhető, akik olcsó taktikázással akarnak túlélni. Hanem csak úgy, ha Európa méltó lesz Mindszentyhez.”⁵

Mindszenty jókívánságai Habsburg Ottó 60. születésnapjára

³ Csonka Emil: *A száműzött bíboros*. San Francisco–München, Új Európa, 1976, 105.

⁴ Mindszenty Bécsben. *Új Európa*, 1972, 11, 7.

⁵ Mindszenty neve örök. *Új Európa*, 1974, 2, 7.

A bíboros, előrehaladott kora ellenére, fáradhatatlanul látogatta a világ katolikus magyar közösségeit. Utolsó, dél-amerikai útjáról már betegen tért vissza Bécsbe. 1975. május 6-án, műtét közben hunyt el az irgalmasrendiek kórházában. Temetésére, végakarátának megfelelően, a mariazeili bazilikában került sor, 1975. május 15-én. A középkor óta népszerű kegyhelyre látogató magyar zarándokok ezentúl az ő sírja előtt is leróhatták tiszteletüket. Ottó nekrológja értékelte a lezárt életutat, a bíboros szenvedését áldozatként felajánló magatartását ugyanakkor spirituális dimenzióba helyezve a jövőről is reménnyel szólt:

Mindszenty József, 1973. Fotó: Forgács Károly

„Példája, a bátorság, hűség és egyenesség példája meghozza a maga örvendetes termését, Mindszenty személye nagy hatással lesz a jövő nemzedékekre. Más szóval: Mindszenty József nagy korszaka még csak

ezután következik. Nemcsak azért, mert immáron megtért Istenéhez, és ott megkapta szenvedése jutalmát. Mindszenty hatása földi vonatkozásban is érezhető lesz. Mert napjainkban ő mutatta meg, mi az igazi emberi nagyság – éppúgy, ahogy Zrínyi hősi halála Szigetvárnál többet jelentett a magyar népnek, mint bármilyen okos kompromisszum jelentett volna.

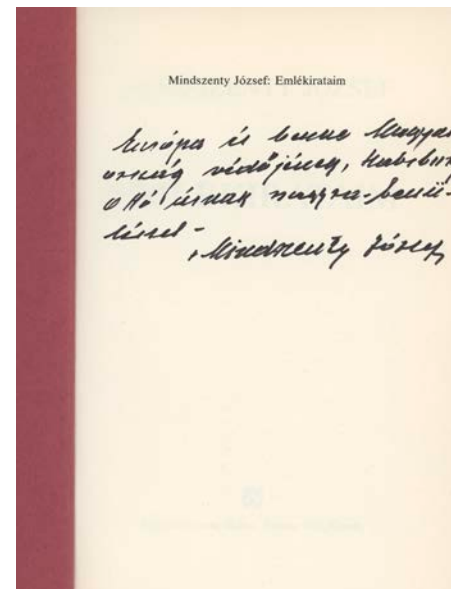
Mindszenty ily módon a történelem legnehezebb órájában megmentette hazája lelkét és ezzel hazáját. Minden nép történetében élnek áll valamely nagy halott, aki földi élete befejezése után aratja döntő győzelmeit. [...] A mi korunkban haza és egyház számára a primás volt ez a személyiség. Mert az általános gyávaság, elaljasodás, méltóságvesztés korszakában ő volt az, ő az, Mindszenty, aki megmutatta: ma is érvényes a régi igazság: *sanguis martyrum, semen christianorum*. A mártírok vére a kereszténység magva, és ez a 20. században éppúgy eleven igazság, mint a római katakombák napjaiban volt.”⁶

Mindszenty a helyszínt ideiglenesnek gondolta, mivel reménykedett abban, hogy a megszálló szovjet csapatok távozása után maradványai egyszer Esztergomban fognak nyugodni. 1991. május 4-én teljesült a kívánsága. Habsburg Ottó jelen volt a mariazeili eseményen, végigkísérte a Magyarországra tartó konvojt, és az esztergomi bazilika altemplomában egyike volt azoknak, akik a nemzet katolikus mártír főpapját búcsúztatták.

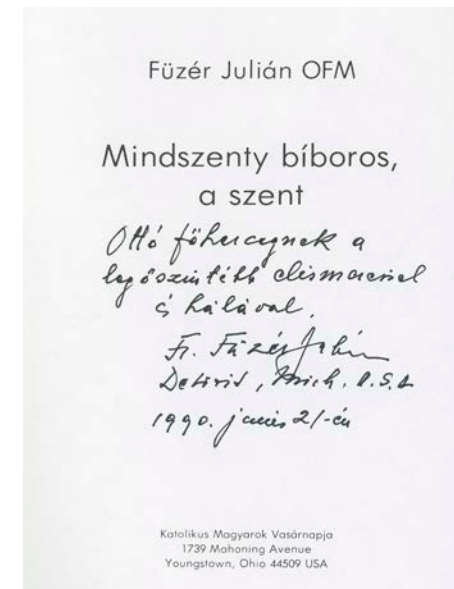
1989-ban a magyar egyház perújítási nyomozást kért Mindszenty ügyében. Az eljárás során Habsburg Ottó is meghallgatták.⁷ A Legfőbb Ügyészség által kimondott teljes körű, erkölcsi-politikai rehabilitációra 2012 márciusáig kellett várni.

⁶ A jövő győztese. *Új Európa*, 1975, 4, 5.

⁷ Ehhez ajánljuk *Habsburg Ottó és az államhatalom. Levéltári források az utolsó magyar trónörökösről* (Szerk. Kocsis Piroska, Ólmosi Zoltán. Budapest, Habsburg Ottó Alapítvány–Magyar Nemzeti Levéltár–Corvina, 2020) című kiadványunkat, amelyben a 119–126. oldalakon találják a Mindszentyvel kapcsolatos dokumentumokat.

Füzér Julián, a bíboros szentté avatását szorgalmazó ferences szerzetes Ottónak szóló dedikációja a Mindszenty bíboros, a szent című könyvében

Mindszenty Ottónak szóló dedikációja emlékiratai kötetében

Emlékét és szellemi örökségét az általa kezdeményezett, és 1972 májusában Vaduzban bejegyzett Mindszenty Alapítvány hivatott ápolni. Ennek első vezetője Boldog Batthyány-Strattman László fia, Iván volt. Az alapítvány 1994 óta magyarországi társszervezete révén folytatja tevékenységét, élén jelenleg a magyar Habsburg-ág leszármazottja, Habsburg-Lotharingiai Eduárd, hazánk szentszéki nagykövete áll, aki édesapját, Mihályt váltotta a tisztségben. Az alapítvány gondozásában 2024-ben megjelent az *Emlékirataim* új kiadása.

Mindszenty József művei Habsburg Ottó könyvtárában

- Mindszenty József: *Emlékirataim*. Toronto, Vörösváry, 1974. (dedikált), német nyelven: *Erinnerungen*. Frankfurt/M.–Berlin–Wien, Propyläen–Ullstein, 1974.
- Mindszenty József: *Hirdettem az Igét. Válogatott szentbeszédék és körlevelek. 1944–1975*. [Bev. és vál. Közi Horváth József] Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1982.
- Mindszenty József: *Napi jegyzetek. Budapest, Amerikai Követség. 1956–1971*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány, 1979.
- Mindszenty (Pehm) József: *Az édesanya*. Budapest, Hunikum, 1990. („Ez a könyv 5. számú példány Habsburg Ottó részére” nyomtatott szöveggel.)

QR: Mindszenty-irodalom a trónörökös könyvei között

HABSBURG OTTÓ 50 ÉVE A 75 ÉVES SCHUMAN-TERV ÜNNEPLÉSÉRŐL

Habsburg Ottó szerint Európa napján elsősorban mérleget kell vonnunk, és terveket kell alkotnunk.

Hetvenöt évvel ezelőtt, május 9-én jelentették be a Schuman-tervet, amely létrehozta később a Montánuniót, az európai közös építkezés egyik meghatározó alapkövét. Habsburg Ottó már ekkor üdvözölte ezt a lépést. Személyes jó kapcsolatot ápolt Robert Schumannel, és osztotta az általa kitűzött célokat az öreg kontinens jövőjét illetően.

A strasbourgi Európa Tanács miniszteri bizottsága 1964-ben, a szervezet megalakulásának 25. évfordulóján május 5-ét nevezte meg Európa napjaként. Ezt csak néhány nap választja el a Schuman-terv dátumától, május 9-től, amit 40 évvel ezelőtt, az Európai Tanács döntésére szintén Európa-napnak nyilvánítottak. Habsburg Ottó mindkettőről megemlékezik egy fél évszázada megjelent cikkében, amelyet a *Vorarlberger Nachrichten* lapjain (1975. május 3.) tett közzé. Itt többek között az alábbiakat olvashatjuk:

„Évek óta május 5-ét ünneplik Európa napjaként. Ez az Európa Tanács határozatának köszönhető, amely olyan dátumot keresett, amely a régi hagyományoknak és a modern kor fejleményeinek egyaránt megfelel. A nap közel van ahhoz a május 9-éhez is, amikor 25 évvel ezelőtt, Robert Schuman történelmi nyilatkozatát tette, és amellyel konkrétan elindította a Szén- és Acélközösség létrehozását. Az ilyen emléknapokat néha csak szép ünnepségekre használják, vagy inkább: visszaélnék velük. Pedig elsősorban az lenne a cél – különösen egy olyan nagy feladatnál, mint az Egyesült Európa megteremtése –, hogy vissza- és előre tekintsünk, vagyis mérleget készítsünk, és terveket dolgozzunk ki.”

Habsburg Ottó 50 évvel ezelőtti buzdítása, hogy készítsünk őszinte visszatekintést Európa vonatkozásában, annak érdekében, hogy megfelelően tudjunk továbblépni a jövőben közösen, a jelenkor legkülönbözőbb kihívásai, megpróbáltatásai idején talán soha nem volt ennyire aktuális – 75 évvel a Schuman-terv bejelentése után.

90 ÉVE MEGVÉDETT DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Az egykori trónörökös, aki családjával 1929 és 1940 között Belgiumban élt, az idén 600 éves Leuveni Katolikus Egyetem diákja volt.

Tanulmányait a híres *universitas* jogi karán, a politika- és államtudományi tanszéken végezte, itt írta doktori értekezését *Coutumes et droits successoraux de la classe paysanne et l'indivision des propriétés rurales en Autriche* (A paraszti osztály szokásai és öröklési jogai, valamint a vidéki birtokok osztatlan tulajdonjoga Ausztriában) címmel. Disszertációjának megvédésére kilencven évvel ezelőtt, 1935. június 27-én került sor. A dolgozat és a védés nyelve is francia volt. Az esemény a Leuveni Katolikus Egyetem dísztermében, az ún. Lakenhalban zajlott; a Naamsestraat 22. szám alatt álló épület a város posztókészítő céhei részére épült 1317-ben, de a 15. század óta az egyetem használatában áll.

A doktori védésen népes bizottság vett részt; a korabeli sajtó beszámolója szerint a kar 12 tanára volt jelen.¹ Az ülést Léon H. Dupriez (1901–1986) dékán, közgazdász professzor vezette le, aki öt évvel korábban szerezte meg saját doktori fokozatát. Dupriez rövid ideig a Belga Nemzeti Bank munkatársa is volt, de 1930 és 1972 között megszakítás nélkül a Leuveni Egyetem oktatójaként dolgozott. Szakmai munkásságát az elvont közgazdaságtudománnyal szemben a gyakorlatias megoldások keresése és a statisztikai adatok hatékonyabb felhasználása jellemezte. Módszere hatással volt Habsburg Ottó dolgozatára. Dupriez szoros kapcsolatban állt az ekkor éppen belga miniszterelnökként tevékenykedő Paul van Zeelanddal (1893–1973), a katolikus ügyvéd politikussal, akivel később az egykori trónörökös is jó viszonyt ápolt.

A záróvizsgán a dékán mellett Ottó mindkét témavezető tanára jelen volt. Belga részről a flamand politikus, Frans L. Brusselmans (1893–1967) jogászprofesszor, a katolikus párt és a Belga Gazdaszövetség tagja, valamint a korszak legismertebb német agrárközgazdásza, Max Sering (1857–1939). Ez utóbbi szaktekintély a Berlieni Egyetemen oktatott, éveken át kísérte Ottó mun-

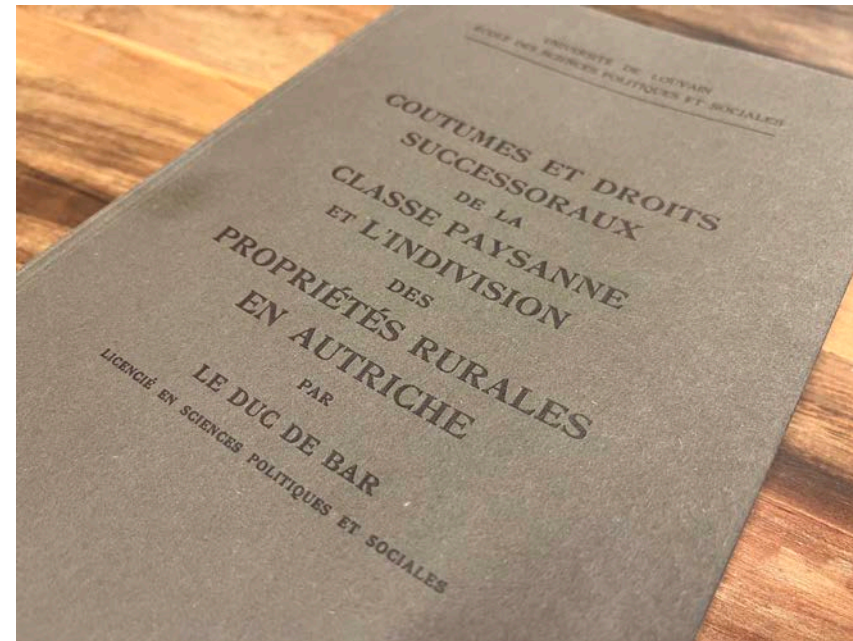
¹ Hogyan tette le Ottó király doktori vizsgáját a louvaini egyetemen. *Magyarág*, 1935. július 2., 8.

káját, és Németországba is meghívta a disszertáció elkészítéséhez szükséges források összegyűjtésére. A védésen továbbá részt vett a Habsburg családhoz közel álló Charles Terlinden őrgróf (1876–1972), a Leuveni Egyetem történész tanára, aki emellett jogi, politikai és államtudományi doktori fokozattal rendelkezett. Terlinden mindkét felesége – első hitvese korán meghalt – révén a belga politikai elit tagja volt, miközben számos, elsősorban a katolikus egyházzal köthető közéleti mozgalomban vállalt részt. Az európai egység mellett elkötelezett és erősen antibolsevista nézetei nagy hatást gyakoroltak Habsburg Ottóra, aki felkérte őt, hogy lektorálja disszertációját. A dolgozat kiadott változatában külön köszönetet mondott Terlinden őrgrófnak ezért a segítségért, 1954-ben pedig aranygyapjas lovaggá ütötte, hálából a családnak tett szolgálataiért.

A hallgatóság körében találjuk az egykori trónörökös teljes családját: édesanyját, Zita császárné és királynét, valamint Ottó hét testvérét. A doktori védést nagy figyelemmel követte a legidősebb húga, Adelheid főhercegnő, aki három évvel később ugyanezen a karon védte meg disszertációját. Az eseményen részt vett továbbá több rokon, így Bourbon-Pármai Isabelle hercegnő és Bourbon-Pármai Xavér herceg. Ausztriából Hans Karl von Zessner-Spitzenberg báró (1885–1938) (59. oldal), képviselő, közgazdász, a Bécsi Egyetem tanára érkezett, aki három évvel később a nemzetiszocialista terror áldozata lett. Ott volt egyúttal Leuvenben Erwein Lobkowicz herceg (1887–1965), illetve a trónörökös nevelője, Heinrich von Degenfeld gróf (1890–1978) is. Magyar részről gróf Zichy János (1868–1944), egykori oktatási miniszter, Ottó magyar tanrendjének összeállítója és érettségi bizottságának elnöke; gróf Cziráky József (1883–1960), legitimista politikus, császári és királyi kamarás, aki a Habsburg család megmaradt magyarországi vagyonát kezelte, illetve gróf Pálffy Géza földbirtokos (1900–1952), a magyar legitimista politikai csoport meghatározó tagja, és az ugyancsak királypárti Griger Miklós apátplébános (1880–1938), aki a korszakban több cikluson át volt nemzetgyűlési képviselő. Pannonhalmi bencés tanárai közül Weber Jácint (1876–1939) és Blazovich Jákó (1886–1952) atyák jöttek el, hogy meghallgassák egykori tanítványuk doktori védését.

A Leuveni Egyetem dísztermében összegyűltek Paulin Ladeuze püspök, az egyetem rektora köszöntötte. Kedves szavakkal üdvözölte a jelölt jelenlévő édesanyját, Zita császárné és királynét.² Beszédében emlékeztetett Belgium (korábban Németalföld) és a Habsburg-ház századokon átívelő történeti kapcsolataira, és Izabella spanyol infánsnőnek, II. Fülöp leányának és férjének, Albert főhercegnek 1617-ben az egyetemen tett látogatására. Az illusztris vendégeket ugyanis egykoron éppen abban a teremben fogadták, ahol a doktori védés zajlott.

Ez után a disszertáció bírálóinak meglátásai hangzottak el, a 358 oldalas dolgozat értékelését Dupriez professzor foglalta össze. A vizsgázó az észrevételekre másfél órában, összefüggő előadásban felelt, rekapitulálva kutatásai legfontosabb eredményeit. Kifejtette: alapvető nemzeti érdek, hogy a középnagyságú paraszti birtokok osztatlanul megőrződjenek egy család kezén, és ennek segítése az államnak is érdeke, különben a kisgazda réteg elszegényedik, „elproletarizálódik”, aminek súlyos társadalmi következményei lehetnek. A bizottság elfogadta az egykori trónörökös válaszait.

A védés második részében Ottónak az értekezés tárgyával kapcsolatos három témakörben kellett bizonyítania felkészültségét. Elsőként a dunai országok gazdasági fejlődésének kérdéseiről, lehetséges együttműködési formáiról kellett beszélnie. A következő az új osztrák köztársasági alkotmány demokraciafelfogását tárgyalta. Végül a magyar Alföld újraerdősítési elképzeléseiről, illetve

a tervgazdálkodási rendszer dilemmáiról kellett véleményt mondania. Mint arról később beszámolt, a védés alkalmából a magyar falukutatók számos írását elolvasta.³ A dolgozat megalkotása és az alapos felkészülés érdekében Steenokkerzeelből Degenfeld gróf társaságában visszavonult a tengerparti Wenduine helységbe,⁴ ahol kizárólag a munkára koncentrált. Így született meg a doktori értekezés, amelyet a vizsgabizottság elismeréssel fogadott.

A professzorok a három témakörre adott válaszaival nagyon elégedettek voltak, s így a bizottság egyhangúlag kiváló minősítést javasolt. Ottó végig kitűnő eredménnyel végezte egyetemi tanulmányait, szigorlata is remekül sikerült, és védését a legjobb érdemjeggyel jutalmazták. Ráadásul az értékelésbe az „avec la plus grande distinction”, vagyis a „legmagasabb kitüntetéssel” kifejezés került. A doktorrá avatási szertartást az egyetem köztisztjeletben álló rektora, Ladeuze püspök végezte, amely után a jelenlévő tanárok egyenként gratuláltak Ottónak. Az egyetemi ceremónia estéjén Steenokkerzeelben, a Ham-kastélyban ünnepi vacsorán köszöntötték a diplomás királyi herceget. Róbert főherceg pohárköszöntőjében azt emelte ki, hogy bátyja az első olyan Habsburg trónörökös, aki saját jogon kapott doktori fokozatot. Ezt egyik tanára azzal egészítette ki, hogy valószínűleg a világon is az első trónörökös, aki szabályszerűen jutott a legmagasabb fokozatú egyetemi oklevélhez.

Habsburg Ottó 90 évvel ezelőtti kitüntetése egy új korszak nyitányát jelentette, ahol a származás önmagában már nem volt elegendő a tudományos címek megszerzésére. Az általa elemzett gazdasági és szociális kérdések későbbi pályafutásában is meghatározó szerepet játszottak.

² L'archiduc Otto Docteur en Science Politiques et Sociales de l'Université de Louvain. *La Libre de Belgique*, 1935. június 30., 6.

³ Habsburg Ottó: Hogyan tanultam meg magyarul? *Új Európa*, 1962, 7, 5–6.

⁴ Csonka Emil: *Habsburg Ottó. Egy különös sors története*. München, Új Európa, 1972, 70.

„A TEGNAP VILÁGA” ÉS A POLITIKAI REALITÁS

A gyermek Habsburg Ottó mozgalmas nyara 1924-ben

Gyűjteményünkben számos napló található, amelyeket a nevelők és nevelők vezettek a királyi gyermekek fejlődéséről. Ezek az 1930-as évek közepéig engednek némi bepillantást a család életébe, a szigorú etikett kötöttségein túl, vagy épp azoknak megfelelően olykor vidám epizódokat is felvillantva a cseperedő gyermekek mindennapjaiból.

Hajókirándulás, Lequeitio, 1924

Ottó és testvérei ízig-vérig „igazi” gyerekek voltak, ám egy 101 évvel ezelőtti apró epizód a nyári szünet idején arról tanúskodik, hogy a trónörökös megértette: helyzetéből adódóan különleges elvárásoknak kell megfelelnie, és a reá háruló feladatokat a tizenkettedik évében járó fiú nem csak kötelességtudóan, de egyúttal ötletesen látta el.

Az itt közreadott naplórészlet 1924 augusztusának egyik eseményét, egy osztrák zarándokcsoport látogatását örökíti meg a császári család lequeitói otthonában, az Uribarren-palotában. Az epizód egyik főszereplője természetesen Habsburg Ottó, a másik az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány korábbi (1915–1919) provinciálisa: Karl Maria Andlau páter; a harmadik pedig egy innsbrucki jezsuita szerzetes, bizonyos Schmidt atya.

Andlau páter elzászi grófi családból származott, kiváló érettségije után jogi, majd teológiai tanulmányokba kezdett. 1887-ben lépett be a jezsuita rendbe, pappá 1898-ban szentelték Innsbruckban. Prefektus és professzor lett a mariascheini (ma Bohosudov, Csehország) és kalsburgi (ma Bécs

A kéziratos feljegyzésekből Habsburg Ottó mindennapjait és személyiségének formálódását édesapja tragikus halála után is nyomon követhetjük, a Spanyolországban – Madridban, majd Baszkföldön, San Sebastianban és Lequeitioiban írott naplókban. A korábbi udvari káplán és nevelő, Zsámboky Pál atya (1893–1952) 1923-ban visszatért Magyarországra, feladatait Heinrich von Degenfeld-Schonburg gróf (1890–1978) vette át, ő a most bemutatandó naplórészlet szerzője is.

külvárosa) jezsuita kollégiumokban, 1904-től az utóbbi rektora volt. Gimnazista kora óta ismerte a későbbi uralkodót, IV. Károlyt, akinek trónra lépéséig (1916) gyóntatója volt, mi több, ő készítette fel külön-külön Károlyt és menyasszonyát, Zitát a házasság szentségének felvételére. A szoros kapcsolat az esküvő (1911. október 21.) után is fennmaradt köztük.

A jezsuita szerzetes tehetséges és elismert prédikátor volt; az 1912-es bécsi Eucharisztikus Kongresszuson, amelyre Károly főherceg katonai állomáshelyéről a fővárosba utazott feleségével, nagy hatású beszédet tartott az Eucharisztia és a Habsburg-ház kapcsolatáról. Elköteleződése az uralkodócsalád iránt megkérdőjelezhetetlen volt. IV. Károly halála után (1922. április 1.) a jezsuita atya többször is felkereste az özvegy császár- és királynét és gyermekeit baszkföldi lakóhelyükön, baráti és lelki támaszt nyújtva nekik. A családdal fenntartott kapcsolata és legitimista beállítottsága közismert volt, ámde a néhány éve fennálló Osztrák Köztársaság elszántan republikánus politikusai ezt egyáltalán nem nézték jó szemmel. A látogatásokat tehát igyekeztek inkább titokban tartani.

Andlau 1924. augusztus 4-én érkezett a baszk halászfaluba. Hogy mennyire számított „családi barátoknak”, és milyen színes személyiség volt, elárulja Degenfeld egy megjegyzése a jezsuita páter érkezése napján: „Őfelsége és Róbert főherceg ebéd előtt nagy örömmel üdvözölték, Őfelsége különösen várja, hogy esténként kísértethistóriákat hallhasson tőle.” A vendég négyhetes nyári látogtása idején történt epizód – Andlau atya tényleges részvétele nélkül – fényt vet arra, hogy Ottó már alig 12 évesen milyen jól ismerte fel a legitimisták és a köztársaságpártiak közötti villongás kockázatát, és micsoda lélekjelenléttel és szellemességgel vágta ki magát egy kínos helyzetből.

Augusztus 8., péntek

„... némi kerékpározás következett a kertben, majd a gyerekek előkészültek a zarándokok fogadására. – 1/2 12-re voltak várhatóak, de nem érkeztek meg, így Őfelsége és Róbert főherceg a szobájukban vártak rájuk. Őfelsége többnyire a Büeler de Florinból olvasott, Róbert főherceg írt és rajzolt egy általa kért füzetbe. – Néhány perccel 1 óra előtt megérkeztek a zarándokok, mintegy 30 hölgy és úr, akiknek vezetője a wilteni apátság nagytiszteletű kanonokja volt. – Először frissítőket kaptak a személyzeti étkezőben, ezalatt Őfelségeik és a kis Felségek megebédeltek. – Ezután Őfelsége, a császárné magánkihallgatáson fogadta a zarándokok vezetőjét és néhány hölgyet és urat, a gyerekek eközben a nagy ebédlőben maradtak. – Ezután következett az összes zarándok fogadása az üvegtetős előcsarnokban. – Vezetőjük néhány meleg, szívből jövő szóval nyilvánította ki hűségüket a császárnéhoz és Őfelségéhez,

Lequeitio látképe, balra hátul az Uribarren-palota

valamint testvéreihez, mire Őfelsége, a császárné mindenkit külön-külön megszólított és üdvözölt. – Őfelsége is szinte mindenkivel váltott néhány szót, ez alkalommal kitűnően viselkedett, mindenféle zavar nélkül, nagyon kedvesen és ügyesen érdeklődött. – Az innsbrucki jezsuita Schmidt páter az első között volt, akivel beszélgettek. Mivel egyáltalán nem kíváncsi, hogy otthon Andlauer páter itt-tartózkodása kitudódjék, ő nem mutatkozott. – Schmidt páter azonban mintha sejtett volna valamit, akár az előző, akár az idei évből, és átadta Andlauer páter üdvözlését Őfelsége, a császárnénak, talán ezzel akarta kiugrasztani a nyulat a bokorból. Ezután elmondta a császárnénak, hogy Andlauer atya a nyárra Innsbruckból Maria-Scheinbe utazott. Rögtön ezután megkérdezte Őfelségét [Ottót], hogy tudja-e, hol van Andlauer páter, mire Őfelsége azt az igen okos választ adta: »Hiszen éppen Ön mondta az imént a Mamának, hogy Maria-Scheinben van.« Két dél-tiroli lelkész hangosan sírt, és másoknak is könnybe lábadt a szeme, amikor Őfelségeikkel beszéltek. – A végén elénekelték a Gott erhalte egy versszakát, mire Őfelsége, a császárné és a kis felségek a köszönet szívből jövő szavaival elbúcsúztak. – A bencés Hildebrand Rehm páter Göttweigből, aki édesanyjával együtt szintén a zarándokok között volt, átadott Őfelségének egy nagyon szép leírást a göttweigi apátságról. – A zarándokok között sok lelkész volt, származásuk szerint a mai Német-Ausztria szinte minden részéből érkeztek.”

Zita királyné és gyermekei Baszkföldön

Ottó viszonyulása a Lequeitióba ellátogató híveihez és kötelességérzete a dinasztikus kötelezettségek iránt világosan kirajzolódik a fenti sorokból. Degenfeld gróf azonban nem engedi elfelejteni, hogy azért mégis csak egy serdülő gyerekről van szó. Augusztus 7-én megjegyezte: „Játék közben Őfelsége úgy beütötte a lábát, hogy sántít, ő maga kérte, hogy este kapjon egy Agua di Golpés borogatást, hogy holnap, amikor az osztrák zarándokok megérkeznek, ne sántítson.” Hasonló epizódot már egy májusi zarándokcsoport látogatása, illetve annak záróáldása alkalmával is feljegyzett 1924. május 23-án:

„Az áldás alatt Őfelsége egész idő alatt térdelt, ami sebes térde miatt meglehetősen fájdalmat okozott. Később azt mondta Kerssenbrock grófnőnek: »Igen, fáj, ugyan, de hiszen alattvalóimnak jó példát kellett mutatnom.« Ezt igen kedves, őszinte hangnemben mondta, a gőg legkisebb jele nélkül, csak a helyzetéből adódó kötelességére gondolva.”

Jól érzékelhető az is, hogy az egykori Monarchia minden tájáról érkező látogatókban milyen erős érzelmi hullámokat keltett a száműzetésben élő uralkodói családdal való találkozás. Nyilvánvaló, hogy a tengerparti faluba az új Osztrák Köztársaság politikai mindennapjaiból – ahogy Stefan Zweig nevezte – „a tegnap világába”, vagyis a császárság megszokott rendjébe visszavágyó embe-

rekben talán még mindig ott pislákol a remény:

a Habsburg család még visszatérhet a császárvárosba. Zita császáres királyné pedig úgy tartott audienciát – olykor Ottót is bevonva –, mint ha megállt volna az idő.

Az aznapi naplóbejegyzés még egy ritka pillanatot említ a késő délutáni kerékpártúra folyamán:

„ $\frac{1}{2}$ 6-tól $\frac{3}{4}$ 7-ig kirándulás kerékpárral, Őfelsége, Róbert főherceg és én, a Marquina felé vezető úton mentünk, a hídig, jócskán a barlang alatt. –

Útközben és a pihenő alatt Őfelsége a néhai Felségről [IV. Károlyról] beszélgetett velem, mégpedig éppen az utolsó óráiról, amire mindeddig alig volt példa köztünk. Ilyenkor mindig azt kéri, hogy Róbert főherceg menjen egy kicsit távolabb.”

A bő két évvel korábbi trauma: édesapja halála és a száműzetés immár korántsem mostoha körülményei között a gyermeki játékosság és a Zita által megkövetelt fegyelem feszültsége feloldódni látszik a szeretett nevelő, Degenfeld gróf jelenlétében, amit talán a zarándokok látogatása is előmozdíthatott. 1924 augusztusában az alig tizenkét éves Ottó viselkedésében mindenesetre már felsejlik az, amit édesapjával kapcsolatban 1972-ben vet papírra: igyekszik megtenni „a tőle telhető legjobbat”, tudatára ébredve a „a tegnap világa”, a húszas évek politikai realitása és az ő személyes sorsa közötti összefüggéseknek. Ez a képessége hosszú pályafutása során mindvégig hasznosnak bizonyult.

Biciklitúrán, (b-j) Félix, Róbert, Károly Lajos, Ottó

HARCKOCSIK A NAGYKÖRÚTON

A budapesti belvárosban készült 1956. novemberi amatőr felvételek egyedi nézőpontból ábrázolják a forradalom napjait.

Szovjet tank civilek gyűréjében a budapesti Blaha Lujza téren

A közelmúltban előkerült fotók Budapesten, a Nagykörút Wesselényi és Barcsay utca közötti szakaszán készültek. A képeken utcákon vonuló szovjet harckocsik, a körút épületei és a romos utcakép is jól kivehető. Az amatőr fotós kezdetben egy lakás ablakából vagy erkélyéről fényképezett, valahol a Wesselényi utca sarkán. Így az első képek az utca fölötti perspektívából láthatóak, majd pe-

dig lent a körúton, a Blaha Lujza tér felé sétálva dokumentált a fényképész. Az utcákon bámészkodók, forradalmárok figyelik a végigvonuló harci járműveket. A később szétlőtt Erzsébet (Lenin) körút 19-es számú ház itt még teljes állapotában, az erkélyével együtt látható.

A fényképek eredetéről és készítőjéről egyelőre semmi nem derült ki a dokumentumokból. Nem tudjuk, pontosan ki küldte őket Habsburg Ottónak, de a források alapján feltételezhető, hogy az emigrációban élő magyarokkal folytatott levelezése során jutottak el hozzá. Az 1956-os forradalom idején azonnal felemelte szavát a magyar nép szabadságküzdelme mellett. Nemzetközi fórumokon, nyugati politikai körökben következetesen kiállt a szovjet beavatkozás ellen, kereste a segítségnyújtás lehetőségét, a forradalom leverése után pedig szorgalmazta a magyar menekültek támogatását.

A most előkerült képek ezért nemcsak fotótörténeti érdekességet képviselnek, hanem szimbolikus kapcsolatot is teremtenek névadónk életművével. A forradalom képei az elnyomás és a szabadságvágy kontrasztját jelenítik meg – azt az eszmei alapot, amely Habsburg Ottó egész politikai és erkölcsi gondolkodását meghatározta.

A fotósorozat felbukkanása ismét megerősíti, hogy Alapítványunk gyűjteménye nem csupán dinasztikus emlékezhely, hanem a modern magyar történelem egyik sokrétű forrásbázisa. Így ezek a képek az 1956-os forradalom vizuális örökségének megőrzéséhez és további értelmezéséhez járulhatnak hozzá.

Szovjet harckocsik az Erzsébet (Lenin) körút 28. számú ház emeletéről fényképezve

Emeletről készült utcaképek a körút Wesselényi és Barcsay utca közötti szakaszán

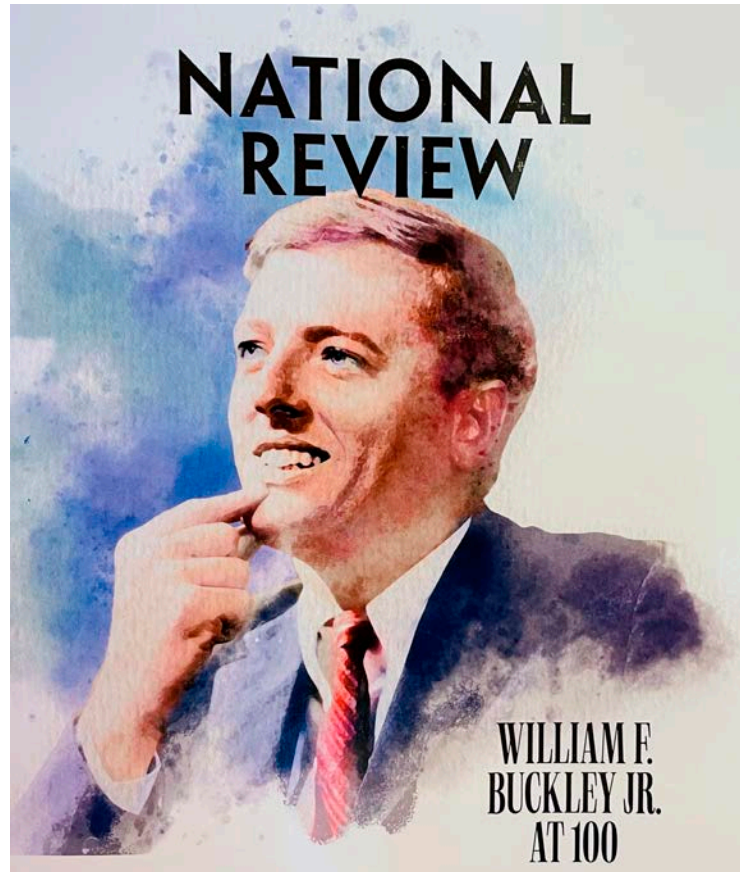

Utcaszinten készült képek a körút Wesselényi és Barcsay utca közötti részén

HAPPY (BELATED) BIRTHDAY, WILLIAM F. BUCKLEY!

Az idei év kettős ünnep az amerikai konzervatívok számára: száz éve született a mozgalom egyik ikonikus alakja, William F. Buckley Jr., az általa alapított *National Review* pedig idén ünnepli fennállásának hetvenedik évfordulóját.

„Hálás vagyok, hogy ekkora érdemeket tulajdonítasz a *National Review*-nak, de a legkomolyabb elismerés mégiscsak téged illet, hiszen te voltál az, aki stílust és minőséget adott a konzervatív reneszánsznak” – 1961 decemberében ezekkel a sorokkal zárta a Habsburg Ottónak írt köszönőlevelét az akkor már komoly ismertségnek örvendő William Francis Buckley (1925–2008). A publicista ugyanebben a szövegben az Egyesült Államokban zajló politikai fejleményekről és az országban egyre élesedő ideológiai konfliktusokról is ír, fájjalva, hogy a sajtó nagy része a politikai spektrum jobb oldala kapcsán leginkább csak a szélsőségeket emeli ki. A levél egyszersem előrevetíti szerzőjének későbbi megítélését, hiszen a sokszínű konzervatív tábor egyfajta centrális erőter köré rendezni igyekvő, és ezzel a mérsékelt és radikálisabb elemeket közös platformra terelgető Buckley öröksége máig megosztó. Míg sokan a *mainstream* (liberális) konzervatívot tisztelik benne, mások jóval kritikusabbak, és azok egyikeként tekintenek rá, akik a trumpizmus útját egyengették. Jelen írás kevésbé ambiciózus, és nem célja az életmű átfogó politikai-eszmetörténeti értékelése, csupán arra vállalkozik, hogy Habsburg Ottó szempontjából – és ebből fakadóan óhatatlanul szubjektív módon – néhány kiragadott epizódon keresztül idézze fel Buckley életművének egyes elemeit, valamint a névadónkkal ápolt személyes kapcsolatának néhány jelentős mozzanatát.

„A politika a hivatásom, nem a mellékállásom”

William F. Buckley 1925-ben egy jómódú, a közéleti kérdések iránt élénken érdeklődő családba született. Neveltetésére édesapja erőteljes antikommunizmusa, édesanyja mély katolikus

hite és a szülők kozmopolitizmusa egyaránt nagy hatással volt. Fiatalkorától kezdve érdeklődött az európai kultúra és történelem iránt, a család gyakori költözései miatt pedig franciául és spanyolul is kiválóan megtanult – jóllehet erről később Ottónak meglepő szerénységgel írt –, miközben az angol nyelvnek, amelyet saját bevallása szerint mindössze hétéves korában kezdett el használni, igazi virtuóza lett.

Hírnevét az egyetemi tanulmányai befejezését követően megjelent *God and Man at Yale* (1951) című könyvével alapozta meg, amelyben élesen bírálta az akadémiai élet és elsősorban az elit egyetemek politikai elfogultságát, a vallás háttérbe szorítását a felsőoktatásban, valamint a tankönyvekben megjelenő kapitalizmussellenes szemléletet. A kötetben megjelenő, a konzervatív értékek és a szabadpiaci, liberális gazdasági elvek iránti elkötelezettséget ötvöző szemlélet később is meghatározó iránytűként szolgált közéleti programja számára, hozzájárulva a háború utáni amerikai konzervativizmus arculatának formálásához.

Az általa alapított folyóirat, a *National Review* fáradhatatlan szerkesztése és a több mint három évtizeden át (1966–1999) futó televíziós vitaműsor, a *Firing Line* házigazdjaként végzett munkája mellett szak- és regényíróként egyaránt roppant termékenynek bizonyult. Igazi reneszánsz ember volt, aki az írógépet klaviatúrája mellett a zongora és a csembaló billentyűin is jeleskedett, továbbá szenvedélyesen sielt,¹ és megszállottan vitorlázott². A komolyzene, különösen Johann Sebastian Bach iránti rajongását jól illusztrálja, hogy a *Firing Line* nyitózenéjeként a barokk génusz *II. (F-dúr) Brandenburgi versenyének* lendületes harmadik tételét választotta. Ugyanakkor nemcsak lelkes hallgatója, hanem – egykori egyetemi csoporttársa és barátja, a népszerű előadóművész Fernando Valenti biztatására – avatott közvetítője is volt a zeneszerző muzsikájának, időnként nyilvános fellépést vállalt az eisenachi születésű mester műveiből, sőt, közéleti műsorának több epizódját Bach zenéjének szentelte; 1985-ben pedig ragyogó esszét³ írt a komponista születésének 300. évfordulójára.

Ez utóbbiban megvallja: Bach életművére olyan kincsként tekint, amely – azzal, hogy az emberi lét örök, változatlan igazságaira irányítja a figyelmet – nemcsak esztétikai élményt nyújt, de teológiai mondanivalóval is bír. A záró passzus azonban túllép ezen a – ha tetszik – Albert Schweitzer- és Karl Barth-féle Bach-értelmezésen, és a maga kifinomult módján feltárja a szerző gondolkodásának tágabb közéleti összefüggéseit, megmutatva, hogy számára a kultúra, a társadalom és a politika szférái nem egymástól elszigetelten, hanem szoros, organikus egységként léteznek. Ebben az olvasatban pedig a demokrácia, a szabadság és a jogállamiság sem csupán politikai termékek, hanem élő erőforrások, a nyugati kulturális örökség szerves, lélegző részei, amelyek folyamatos ápolást és gondozást igényelnek. Következésképpen a közélet sem redukálható pusztán hatalomtechnikai játékká, ahogy annak intézményei sem válhatnak a politikai opportunizmus prédáivá; éppen ellenkezőleg, működésüknek a közösség kulturális és erkölcsi hagyományaival összhangban kell megvalósulnia.

¹ <https://kirkcenr.org/essays/skiing-alta-with-wfb/>

² <https://kirkcenr.org/reviews/buckley-at-100-at-sea-with-william-f-buckley-jr/>

³ <https://www.nationalreview.com/2018/02/happy-birthday-johann-sebastian-bach/>

Világ konzervatívjai, egyesüljete!

Saját krédóját talán legvilágosabban egyik fiktív karaktere, Blackford Oakes karakterrajzán⁴ keresztül fogalmazta meg. Kedvenc CIA-ügynöke ezek szerint libertárius abban az értelemben, hogy alapvetően bizalmatlan az állammal szemben; ugyanakkor konzervatív is, mert meggyőződése szerint a Nyugat értékeinek megőrzése indokolhatja akár a nukleáris elrettentés alkalmazását. Saját életét pedig azoknak az elveknek szenteli, amelyek e kettős meggyőződésből fakadnak.

Ez a gondolkodás természetes módon talált visszhangra abban a Habsburg Ottó által jelentős mértékben formált európai közegben, amely a hagyományos rend, a stabilitás és általában a klasszikus nyugati civilizáció értékeinek képviselőjét éppoly magától értetődőnek tekintette, mint az egyéni szabadság, a piacgazdaság védelmét, illetve az oly sokszor Leviatánná duzzadó államhatalom korlátozásának klasszikus liberális elveit.

Nem véletlen tehát, hogy Buckley már az ötvenes években az európai konzervatívok látókörébe került. A *McCarthy and His Enemies* című, 1954-ben megjelent kötete német nyelven az Abendländische Bewegung gondozásában már ugyanebben az évben napvilágot látott, a Habsburg Ottóval való első találkozására pedig az Európai Dokumentációs és Információs Központ (Centre Européen de Documentation et d'Information, CEDI) 1958-as madridi kongresszusán került sor. Néhány hónappal később névadónk már Buckley New York-i otthonának vendége volt. A kapcsolatfelvételt örömmel nyugtázta az 1945 utáni antikommunista emigráció egyik jelentős alakja, Eckhardt Tibor is, aki 1959 tavaszán így írt Habsburg Ottónak: „A magam részéről rendkívül örülök, hogy Felséges Uram elfogadta Buckley meghívását vacsorára. A *National Review*, bár gazdasági és szociális kérdésekben nem mindig tekinthető konzervatívnak, külpolitikai és erkölcsi szempontból a legmagasabb európai mércét is eléri.”

Az Eckhardt által is felismert, és bizonyos fenntartásokkal kezelt sokszínűség nem véletlen. Ahogy George H. Nash és Lee Edwards, az amerikai konzervativizmus legújabb kori történetét feldolgozó monumentális kötetei is rávilágítanak, a mozgalom három, sok tekintetben nehezen összeegyeztethető szellemi irányzatból nőtt ki: a libertárius érzelmű, az antikommunista elkötelezettségű és a tradicionalista értékeket a zászlajára tűző frakciókból. A mozgalom belső sokszínűsége számos lehetőséget, de egyben komoly kihívásokat is tartogatott, hiszen az eltérő hitelvek és prioritások csak nehezen voltak egy koherens politikai programba illeszthetők. A Buckley által képviselt, „fuzionizmus” néven ismertté vált program azonban kísérletet tett arra, hogy ezeket összebékítse, lehetővé téve, hogy a konzervativizmus szélesebb társadalmi támogatást nyerjen úgy, hogy közben sokszínűségét és közéleti érvényességét is megőrzi. Ökumenikus programjának sikere mindazonáltal korántsem volt biztos. A *Firing Line* huszadik születésnapja alkalmából rendezett ünnepi adásban Henry Kissinger őszintén bevallotta: annak idején maga sem hitte volna, hogy azok az ambiciózus tervek, amelyekkel Buckley ennek a „kereszteshadjáratnak” nekivágott, valóban ilyen tartós hatást gyakorolnak az amerikai politikára.

Befolyása azonban messze túlmutatott az Egyesült Államok határain, hiszen munkássága nemzetközi szinten fontos szerepet játszott egy „konzervatív internacionálé” és közös politikai

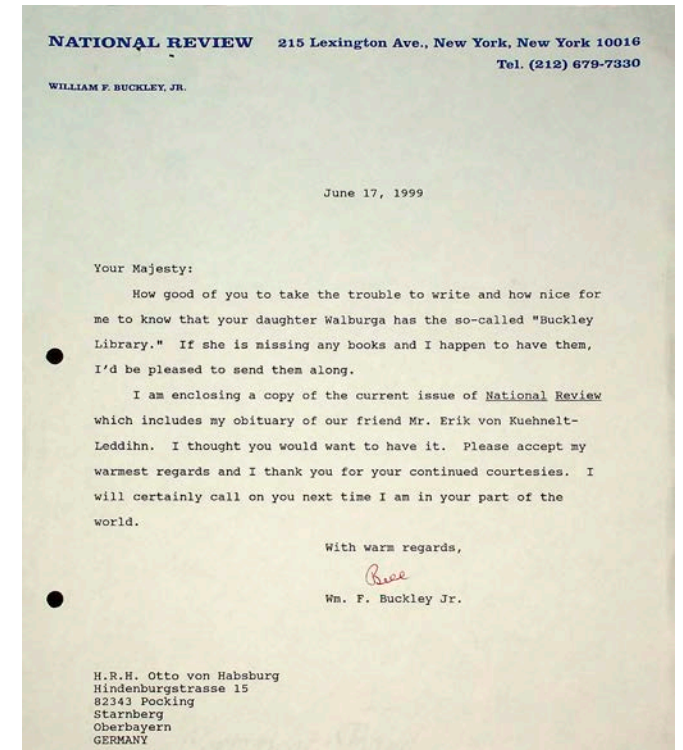
⁴ <https://kirkcenter.org/interviews/a-novel-individual-an-interview-with-william-f-buckley-jr-on-his-fiction/>

szókincs kialakításához. Mindemellett a *National Review* mozgalmatszervező modellje és közvéleményformáló szerepe fontos referenciapontként szolgált az európai jobboldal számára, megmutatva, miként lehet egy kitartó és következetes építkezéssel kialakított társadalmi bázissal ellenpontot képezni a baloldali dominanciával szemben. Sőt, minden bizonnyal a Buckley egykori szerkesztőtársa, William S. Schlam (1904–1978) által alapított *Zeitbühne* (1972–1979) elindulása sem lett volna lehetséges az amerikai minta és inspiráció, valamint a transznacionális konzervatív hálózatosodás adta lehetőségek és erőforrások nélkül. A két folyóirat szerzői között személyi átfedések is kialakultak, hiszen az európai politika iránt komoly érdeklődést mutató *National Review* népszerű szerzői – akik egyúttal a transzatlanti konzervatív hálózatok fontos kapcsolódási pontjai voltak, így többek között Erik von Kuehnelt-Leddihn (1909–1999), Thomas Chaimowicz (1924–2002) és Thomas Molnar (1921–2010) – rendszeresen publikáltak a *Zeitbühne* hasábjain.

„Konzervatív – aus Freude am Leben”

Buckley számára Habsburg Ottó nem csupán egy kiváló politikus, hanem a *par excellence* európai volt, aki megtestesítette mindazt, amit a kontinens régi értékei közül a legtöbbre tartott, névadónk pedig a szellemes, éles eszű és karizmatikus publicistában olyan politikust látott, aki következetesen kiáll a Russell Kirk-féle „maradandó értékek” (*permanent things*) mellett, világos politikai vízióval rendelkezik, és mindeközben képes szélesebb társadalmi rétegeket is mozgósítani.

A kettejük barátsággá nemesedő kapcsolatának lenyomata az Alapítványunk archívumában őrzött, közel háromszáz oldalas levelezés, de Habsburg Ottó a *National Review* szerzői között is feltűnik, valamint két alkalommal szerepelt a *Firing Line* című műsorban. A korrespondenciából európai, amerikai és világpolitikai kérdések boncolgatása és őszinte megvitatása – Habsburg Ottó például nem osztotta a *National Review* erőteljes De Gaulle-ellenességét – mellett az ugyancsak kiderül, hogy a főherceg olvasója volt Buckley regényeinek, amelyek az író síveléssel összekötött éves svájci alkotói szabadságai során születtek. A *Stained Glass* (1978) elolvasása után írt „rajongói levél” azonban nem csupán személyes lelkesedésének lenyomata, hanem egy határozott politikai üzenetet is közvetít.

Forrás: HOAL I-2-b-William Frank Buckley Jr., 1959–2008

A hidegháború idején játszódó regény főhőse, a fentebb már említett CIA-ügynök, Blackford Oakes, azt a feladatot kapja, hogy épüljön be a feltörekvő nyugatnémet politikus, Axel Wintergrin körébe. A karizmatikus és népszerű gróf politikai ambíciói és tervei – köztük a két Németország egyesítése – ugyanis komolyan veszélyeztetnék a hidegháborús Európa politikai és katonai egyensúlyát, így hatalomra kerülését mindenképpen meg kell akadályozni. A történet nemcsak a korszak politikai, valamint Oakes személyes dilemmáiba enged betekintést, hanem egy párhuzamos szálon is kibontakozik. Wintergrin története, aki a családi örökségként megőrzött kápolna felújításába kezd, hamar ráébreszti az olvasót, hogy a restaurálásba fektetett energia nem csupán az épület fizikai helyreállítását szolgálja, hanem ennél sokkal tágabb és mélyebb jelentőséggel bír, hiszen az erőfeszítés egyszerre válik a közösség és a nemzet értékeinek megőrzését és újjá-születését előmozdító cselekedetté.

Habsburg Ottót olvasmányélménye arra inspirálja, hogy levelében összefoglalja saját tapasztalatait. Kifejti, hogy a közélet csak akkor maradhat élő és emberi, ha vannak olyanok, akik időt és energiát fordítanak a maradandó értékek ápolására (a tényleges és metaforikus értelemben vett kápolnák felújítására), és őszinte elkötelezettséggel vesznek részt benne. Hangsúlyozza továbbá, hogy a politika nem válhat „rideggé, bürokratikus és humortalanná”, hiszen az – és itt vissza-kapcsolhatunk Buckley Bach-interpretációjához – jóval mélyebb valóság annál, semhogy kizárólag technokratákra bízhatnánk azt. Arányérzéklet, nyitottságot és egyfajta humanista hozzáállást követel. Ez persze nem jelenti azt, hogy Buckley és Habsburg Ottó a szakértelmet „olcsó bolsevista trükknek” tartotta volna; épp ellenkezőleg, nagyra értékelték azt, de határozottan elleneztek a – Buckley mentorának, a *National Review* alapításánál is közreműködő James Burnham terminológiájával élve – „menedzseri osztály” térnyerését, hangsúlyozva, hogy a tudás és a szakmai felkészültség csak akkor szolgálhatja a közjót, ha erkölcsi és közösségi felelősségvállalással párosul.

A 2008-ban elhunyt Buckleyt Lee Edwards két évvel később megjelent biográfiájában (*William F. Buckley Jr. The Maker of a Movement*) a konzervatív mozgalom Szent Páljaként jellemezte. Noha Buckley esetében több közeli nexusával – így a *National Review*-ba rendszeresen publikáló egykori szovjet ügynök, Whittaker Chambersszel (1901–1961), illetve a pályáját a *Die Rote Fahne* című lapnál kezdő, fentebb már emlegetett William Schlammal – ellentétben nem volt szükség a damaszkuszi út fordulatára, a hasonlat mégis találó, hiszen Buckley olyan közvetítő és szervező szerepet töltött be, amely nélkül az amerikai konzervativizmus a 20. század második felében aligha válhatott volna meghatározó intellektuális és politikai tényezővé.

„Gyakran gondolok erre a rendkívüli amerikai barátomra; egy olyan emberre, aki a szabadságért, az emberi méltóságért, a hitünkért és a jövőbe vetett reményünkért küzdött” – áll Habsburg Ottónak az amerikai publicista fiának, Christophernek címzett levelében. A mondat tökéletesen visszaadja, hogy Buckley számára a konzervativizmus nem csupán egy ideológiai fügefalevél volt politikai céljai megvalósításához, hanem mély és személyes elköteleződés. „*Aus Freude am Leben*” – az élet örömeiből fakadóan.

IN MEMORIAM

KOCSEV BENCE

AZ UTOLSÓ KERESZTESLOVAG

Edwin J. Feulner emlékére

2025. július 18-án, 83 éves korában elhunyt Edwin J. Feulner, a The Heritage Foundation egykori legendás elnöke, a republikánus politikai mező kiemelkedő alakja, aki a hatvanas évek közepétől névadónkkal is közeli kapcsolatban állt.

Mostanában olvastam újra John Bunyan 17. századi angol apologeta *A zarándok útja* című allegóriáját, amelynek utolsó fejezete a Timóteushoz írt páli levél ismert sorának invokációjával kezdődik: „*Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.*” Edwin Feulner halálhíréről értesülve rögvest ez az apostoli számadás jutott eszembe, hiszen életműve és több évtizedes közéleti tevékenysége több volt holmi profán pályafutásnál, és mindenekelőtt egy páli lelkiülettel és mély elhivatottsággal végzett misszióként teljesedett ki.

Az 1941-ben született Feulner a 20. századi amerikai konzervativizmus arcélét nagyban meghatározó nemzedék talán egyik utolsó képviselője volt, aki a sokszínű irányzat összefogásában, és az ehhez leginkább közelálló republikánus politikai gyakorlat megújításában is kulcsszerepet vállalt. Noha formális politikai stallumot sohasem viselt, egy valódi közéleti ikon volt, aki – számos egyéb tisztsége mellett – az általa évtizedekig vezetett The Heritage Foundationt az Egyesült Államok egyik legbefolyásosabb agytrösztjévé tette. A szervezet, amely nemcsak saját politikai közössége és döntéshozói mozgósításában jeleskedett, hanem a Reagan-kormány és későbbi republikánus adminisztrációk szakpolitikai programjainak alakításában is kardinális résztvevő volt, az évek során a konzervatív „politikacsinalás” megkerülhetetlen nemzetközi referenciapontjává avanszált.

Elhivatottsága és távlatos gondolkodása vélhetően már az első találkozásunkkor is imponált Habsburg Ottónak. Az 1965-ben, egy salzburgi nyári egyetemi tartózkodása alatt, Don Lipsett, a Philadelphia Society alapítójának, valamint a névadónkkal szoros viszonyt ápoló, kalandos éle-

tű polihisztor, Erik von Kuehnelt-Leddihn és a salzburgi filozófus, Thomas Chaimowicz javaslatára postára adott levélben Feulner találkozót kért az egykori trónörököstől, továbbá egy cikk megírására is felkérte. A következő évben az *Intercollegiate Review* folyóiratban *The Effects of Communism on Cultural and Psychological Politics in Eastern Europe* címen megjelent írásában Habsburg Ottó a kommunizmus fenntarthatatlanságára hívta fel a figyelmet. A dolgozat, amely a baloldali diktatúrák válságát a gazdasági tényezők helyett sokkal inkább ezek társadalmi eróziójára és egyfajta morális kimerülésére vezette vissza, komoly visszhangra talált az amerikai republikánusok körében, és még évekkel később is jelentős inspirációt és szellemi muníciót jelentett a konzervatív politikai gondolkodás számára. Az esszé egyúttal a Habsburg Ottó és Edwin Feulner közötti hosszú barátság és együttműködés kezdetét jelentette.

Edwin Feulner és Habsburg György Alapítványunknál 2019 novemberében

A megingathatatlan antikommunizmusukon túl egyik leghangúlyosabb közös vonásuk, hogy mindketten politikusok voltak a szó eredeti értelmében: valódi felelősségtudattal viseltettek a „polisz” ügyei iránt, miközben képesek voltak az általuk fontosnak tartott ügyek támogatására jelentős társadalmi bázist mozgósítani. Számukra a konzervativizmus nem valamiféle múltba révedő intellektuális szenvedést jelentett, hanem a Russell Kirk-féle „időtálló értékek” (*permanent things*) pragmatikus védelmét. Gyakorlatias szemléletük azonban mentes volt a rövidlátó és leegyszerűsítő populisták logikától; gondolkodásukat egy olyan értékalapú megközelítés határozta meg, amely a konzervativizmust elsősorban egy morális és kulturális lehorgonyozottságú hagyománynak, semmint a változó politikai trendekhez és múltó divatokhoz igazodó ideológiai irányvonalnak tekintette. E megfontolás nem a kosellecki aszimmetrikus ellenfogalmak mentén, illetve kibékíthetetlen székértáborok harcában látta a politika lényegét, hanem egy befogadó és integratív szemléletet képviselt, amely – és ez talán napjaink ideológiai polarizációja közepette meglepőnek tűnhet – képes volt összeegyeztetni az értékonzervatív hagyományokat a liberális gazdasági nézetekkel.

Kettejük szimpátiáját a közös ügyek iránti elkötelezettség mellett ugyanakkor jellembeli hasonlóságok is erősítették: a kivételes munkabíráson túl megingathatatlan optimizmusuk kötötte össze őket. Utóbbi karakteresen kirajzolódik Kevin Roberts, a The Heritage Foundation jelenlegi elnökének visszaemlékező soraiban: „*Ed maga mintha immunis lett volna a csüggedésre. Számára minden nap új lehetőség volt, hogy a szabadságért harcoljon, elmozdítsa Amerika ígétét, és valóra váltsa azt mindenki számára.*” Edwin Feulner tettekeszsége és dinamizmusa – akár csak névadónk „*Nicht geschossen ist auch gefehlt*” (nem lőni szintúgy hiba) vezérelve – nem naivitásból fakadt, hanem abból a mély meggyőződésből, hogy a kitartó, céltudatos és értékalapú cselekvés képes formálni a történelmet.

Az Ottó-vacsora kiemelt előadójaként. 2022, Pesti Vigadó

is: 2019. novemberi és 2022. márciusi látogatásai mellett részt vett „Konzervatív elmék” című konferenciánkon, amely az európai és amerikai politikai és szellemi összefonódásokat vizsgálta, majd az azt követő Ottó-vacsora szónoka volt. Idén májusban pedig egy értékes köszöntőszöveggel járult hozzá „Jalta vagy Helsinki?” című tanácskozásunkhoz, amelyet a 178. oldalon közlünk. Nagylelkű pártfogása valódi ösztönzést jelentett mindannyiunk számára. Előadásai, írásai és vele folytatott beszélgetéseink révén rengeteg ismeretet szerezhettünk történelemről, politikáról, hálózatépítésről, valamint a konzervativizmus természetéről. Olyan embernek ismerhettük meg, aki a közéleti szerepvállalást hivatásként, és nem az önmegvalósítás vagy haszonszerzés eszközeként értelmezte. Ezzel párhuzamosan közvetlensége és humora természetesen könnyedséggel tette élővé és hitelessé mindazt, amit képviselt.

„*A konzervativizmus jóval több, mint a rendnélküliséggel szembeni ellenállás – ígéret, elhívás és kötelesség arra, hogy megőrizzük a jót, és ápoljuk az időtálló értékeket*” – szól a *National Affairs* folyóiratban megjelent, Mike Pence korábbi alelnökkel jegyzett cikkének tételmondata. Edwin Feulner ennek szellemében teljesítette a rá kiszabott küldetést – akkor is, amikor a tőle megszokott szubsztilis módon, de újabban saját politikai oldalának vezetésével is szembe kellett helyezkednie. Ama nemes harcot megharcolta, futását hűséggel elvégezte, a hitet megtartotta. Hazatért Teremtőjéhez, ám szellemi öröksége és levelei végén gyakran ismételt bátorító szavai továbbra is erőt és reményt adnak számunkra, hogy vállaljuk a feladatainkkal járó kihívásokat: „*Onward!*” – Mindig előre!

Ed Feulner a „Konzervatív elmék” konferenciánkon. 2022 NKE

„LEGYEN SZEGÉNY FELVIDÉKI MAGYARJAINKNAK ÖNBEN EGY PATRÓNUSA”

Esterházy Malfatti Alice halálára

A fenti idézet Esterházy Malfatti Alice 1990. november 28-án kelt, Habsburg Ottónak címzett leveléből származik. A mártír szlovákiai magyar politikus lánya beszámol felvidéki útjáról, és leveléhez mellékeli az édesapjáról frissen megjelent életrajzi kötetet.¹

Nem kétséges: névadónk eleget tett a fenti kérésnek. Számos alkalommal emelte fel hangját a kisebbségben élő magyarokért, többször bírálta a szlovák nyelvtörvényt, a Mečiar-kormány diszkriminatív intézkedéseit. Esterházy János (1901–1957) rehabilitációjának kérdését folyamatosan nyomon követte, 1995-ban előszót írt az emléket megidéző német nyelvű kiadványhoz. Ebben olvassuk: „Mozgalmas, és milliók számára katasztrófává váló évszázadunkban csak kevesen voltak, akik szilárd jellemmel, nemes lélekkel és bátorsággal, ugyanakkor kellően távlatos gondolkodással rendelkeztek ahhoz, hogy felmérjék a valós veszélyeket, szembeállítsák a fősodorról azt, amit ők helyesnek és igazságosnak tekintettek. Közéjük tartozott Esterházy János gróf [...] Mély hitének köszönhetően a keresztény felebaráti szeretet jegyében különbségtétel nélkül lépett fel a totalitarizmus minden üldözöttje érdekében. Ő volt a szlovák parlament egyetlen képviselője, aki nem volt hajlandó megszavazni a zsidótörvényeket, a reá bízott magyarokat pedig híressé vált mondatával tartotta távol a jobboldali szélsőségtől: »A mi jelünk a kereszt, nem a horogkereszt.«”²

A gyűjteményünkben őrzött levélváltásból pontosan követhető, hogy Esterházy Malfatti Alice miként tájékoztatta Habsburg Ottót édesapja végső nyughelye megtalálásának és rehabilitációjának előmozdításáról.

Nem mulasztja el ugyanakkor a galántai Esterházy család és a dinasztia közötti hagyományosan jó viszonyt is megemlíteni: „Nagyanyám, Tarnowska Erzsébet grófnő a királyi ház odaadó híve volt. Amikor Ostenburg ezredes Károly király második visszatérésére katonai alakulatokat szervezett, erre nagyanyám 50 hold szőlőt áldozott fel Mádton (Tokaj). Kiskorú gyerekei, János és Lujza Sopronnál várták a Királyt, és kísérőik voltak a vonaton Tatáig. Nagynéném a vonaton ad hoc »udvarhölgyé« vált.”³

2005. május 13-án kelt köszönőlevelében Ottó így zárja sorait: „...főleg annak örülök, hogy Ön Esterházy János gróf érdekében oly sokat és oly dinamikával tesz, amely jogositja azt a reményt, hogy sikeres lesz. Mindenesetre ehhez minden jót kívánok Önnek.”⁴

A hamvakat 2007-ben Prágában, a motoli temetőben találták meg, amiben jelentős érdemei voltak Karel Schwarzenberg cseh külügyminiszternek, későbbi köztársasági elnök-jelöltnek, Habsburg Ottó régi barátjának.

2025. november 20-án, Habsburg Ottó születésének évfordulóján Esterházy Alice mozgalmas és „dinamikus” élete véget ért. Az emlékére bemutatott gyászmisére Budapestre érkezett fia, Roberto Malfatti, aki a régi barátság okán ellátogatott Alapítványunkhoz is.

Érdeemes áttekinteni e régi barátság különös hátterét. 1991-ben jelent meg a Püski Kiadó gondozásában Esterházy Lujzának (1899–1966), János nővérének *Szívek az ár ellen* című emlékirata, amelyet nagyapám második felesége, afféle pótnagyanyám, Pröhle Henrikné Samarjay Éva (1916–2015) fordított a francia eredetiből magyarra. A pozsonyi polgárcsalád leányaként felnőtt, hat nyelven beszélő Évi néni a Chemolimpex megbecsült idegennyelvi levelezője volt, amikor Esterházy Malfatti Alice felkérése elérte.

Az ismeretség onnan eredt, hogy Samarjay Éva, miután 1939-ben hazatért az Egyesült Államokból, ahol egy család gyerekeire vigyázva angol nyelvtudását tökéletesítette, az Esterházy János vezette Egyesült Magyar Párt gépírónöje lett. 1940-től vette át Alice és néhány évvel idősebb bátyja francia és angol oktatását a nyitraújlaki birtokon. 1945-öt követően sem szakadt meg a kapcsolat, és amikor az internálást és a kefégyári munkát hátrahagyva Alice 1955-ben kalandos körülmények között disszidált, elvégezte az egyetemet, elhelyezkedett a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnél, és később, 1970-ben férjhez ment, a létező szocializmus politikai és technikai lehetőségei függvé-

¹ Szent-Ivány, Gábor: *Count Janos Esterhazy. The Life and Works of the Great Son of the Hungarian Highland*. Transl. Laszlo Dosa. Astor, Fla., Danubian Press, 1989.

² Szent-Ivány, Gábor: *Graf János Esterházy. Führer der ungarischen Minderheit und das Schicksal der Ungarn in der Tschechoslowakei/Slowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. Hrsg. von Alice Esterházy-Malfatti. Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1995, 13. A cikk szerzőjének fordítása.

³ HOAL I-2-c-Malfatti Esterházy Alice

⁴ Uo.

nyében fenntartották rendszeres levelezésüket, később telefonbeszélgetéseiket.

A családi történetekben is mindig jelen volt „Aliszka”; a rendszerváltozásnak köszönhetően ismét gyakoribbá válhattak a személyes találkozások. Samarjay Éva a fordítást elvállalta, de a memoárhoz fűzött előszavában nem leplezte kétségeit a vállalkozás eredményességével kapcsolatban: „Első olvasásra [...] az volt a benyomásom,

hogy ezzel bizony elkéztünk, ha Alice kívánsága szerint könyvnek szánjuk. Hol vannak már azok a franciák, akiket meg kell nyernünk ügyünknek a párizsi békekonferencián s akiknek meg kell magyaráznunk, honnan jöttünk, és miért nem sikerült ezer év alatt baráti viszonyba kerülnünk azokkal, akikkel egy fedél alatt élünk. Vajon, ha lefordítanám ezt az írást, kell-e a magyaroknak saját történelmünket magyarázni? Viszont, ha kihagyom a történelmi részeket, elég lesz-e a pusztá életrajz? Másrészt, nincs-e mégis szüksége erre a mai ifjúságnak, amikor annyi mindent pótolnia kell az agyonhallgatás miatt? S a napjainkban újra kiéleződő nacionalizmus világában, nem éppen időszerű a megbocsátás és békítés igyekezete, amire Esterházy Lujza életét tette fel?”⁵ Esterházy János rehabilitálása ügyében sok minden történt az elmúlt években, de „a megbocsátás és békítés igyekezete” még nem vezetett el odáig, hogy emlékezete Szlovákiában is az őt megillető megbecsülésben részesüljön.

Esterházy Malfatti Alice, amellett, hogy kitartóan küzdött édesapja igazságáért, mindvégig tájékozott követője volt a magyar és az európai közélet alakulásának. Elegáns, élénk és kedves személyiségének emléke velünk marad. Isten nyugosztalja!

⁵ Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen. Népek ütközése, közép-európai tapasztalatok*. Budapest, Püski, 1991, 5.

KIADVÁNYOK

Publikációink sora lassan 20 kötetet számlál; ebben az évben három könyv kiadásában vállaltunk aktív szerepet. A kiadványok célja egyrészt az életműhöz kapcsolódó források közreadása, másrészt azok történeti és európai összefüggésekbe ágyazott értelmezése.

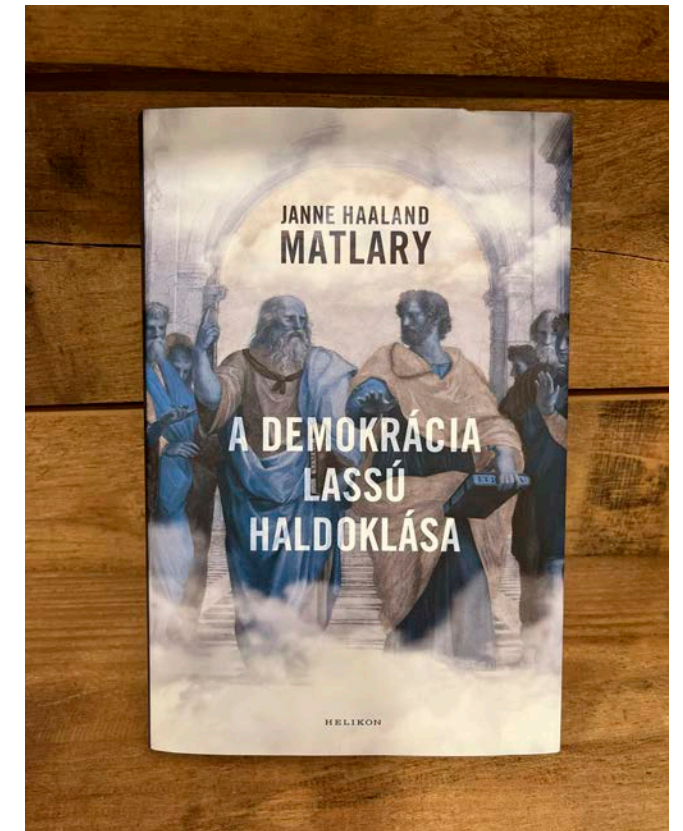
Janne Haaland Matlary: A demokrácia lassú haldoklása

Polarizálódó társadalmak, a nyugati világ kríziséből és az autokratikus rendszerek felől érkező fenyegetésből táplálkozó válsághangulat, bürokratizálódás, az identitáspolitika abszurd túlzásai, a szuverenitásokat őrizni igyekvő nemzetek és a szupranacionális szerveződések közti konfliktusok, tolerancia és *cancel culture*, populizmus és elitizmus – mindezek a fogalmak, folyamatok 21. századi mindennapjaink megkerülhetetlen részévé váltak.

Hogyan lehetséges megőrizni tisztánlátásunkat ebben a végletesen átideologizált hatalmi-szemantikai-mediális térben, ahol a ránk zúduló hírek, képek és jelenségek éppen az emberi együttélés legnemesebb eszméjének, a demokráciának a lényegét fedik el előlünk? Janne Haaland Matlary korunk legkritikusabb kérdéseire fókuszál, és válaszaival értelmező alternatívát kínál az eligazodáshoz.

„A demokráciában három fogalom elengedhetetlen: állampolgári egyenlőség (esélyegyenlőség és egyenlő politikai státusz), gondolat- és szólásszabadság, valamint racionalitás a politika vitáiban és folyamataiban (vagyis tárgyyszerűség). És persze az önrendelkezés joga – az igazi nemzetállami demokrácia alapja.”

Megjelent a Helikon Kiadó gondozásában, a Habsburg Ottó Alapítvány közreműködésével.

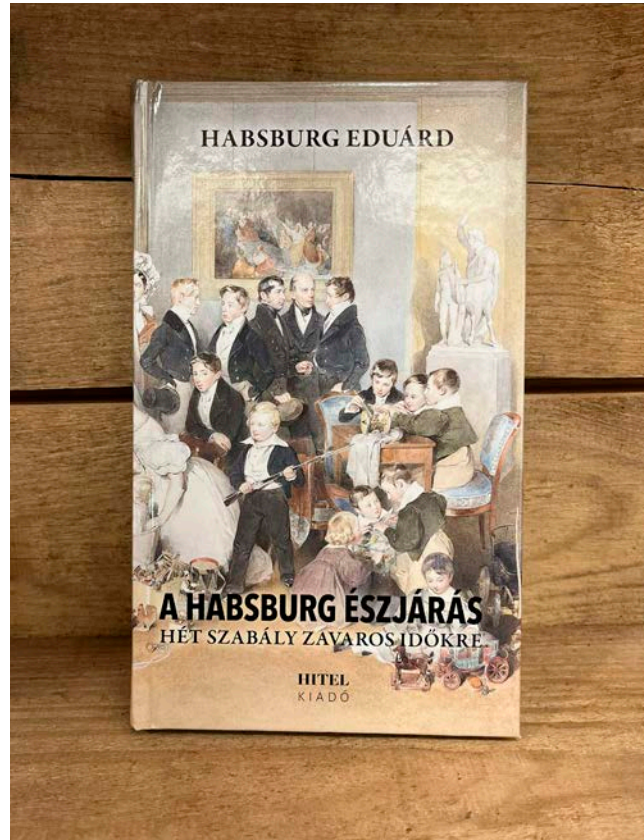
Habsburg Eduárd: A Habsburg észjárás. Hét szabály zavaros időkre

Mi a titka a Habsburgoknak? Hogyan kormányozták az aktuális családfelek – grófok, tartományfejedelmek, királyok, császárok – a dinasztia hajóját nyolc évszázadon át? Van-e receptje a birodalomépítésnek? És ami talán még ennél is nehezebb: egy birodalom megtartásának? Mi fogja össze a Habsburg nevet viselők közösségét ma, a tömegdemokráciák és a mesterséges intelligencia (poszt)posztmodern világában? Létezik-e Habsburg brand?

Habsburg Eduárd, a család magyar ágának leszármazottja – a közelmúltig hazánk máltai és vatikáni nagykövete – biztos kézzel vezeti végig olvasóját famíliája arcképcsarnokán. Miközben hét téma ürügyén felidézi Európa elmúlt évszázadainak történelmét, a család egyes tagjai a szemünk láttára válnak hús-vér emberré: lelépnek szobraik talapzatáról, elhagyják portréik aranyozott keretét, és máris egy-két találó vonással megrajzolt figurát látunk elvonulni magunk előtt – nagyszerű hősokeket, esendő bűnösöket, világhódító hadvezéreket, tépelődő, helyüket és hitüket kereső bizonytalan halandókat. Hát igen, gondolhatjuk, ki nem elfogult a családtagjaival szemben?

A hét szabály egy része akár a jelenkor embere számára is napi szinten gyakorolható, önmegvalósításra buzdító felhívás: *Tudd, hogy ki vagy! Házasodj meg! Légy katolikus! Halj meg jól!* És van, ami közösségi szinten értelmezhető: *Állj ki a törvényért és az igazságért! Légy bátor a csatában! Higgy a birodalomban!* Tőlünk függ, mit tartunk fontosnak és megszívlelendőnek ezek közül. A könyv tanúsága szerint a sikeres Habsburgok egyszerre törekedtek valamennyire.

A kötet a Hitel Kiadóval közösen, Alapítványunk szakmai közreműködésével jelent meg.

Granasztói György: Átkelés közben. Brüsszel, 1990–1994

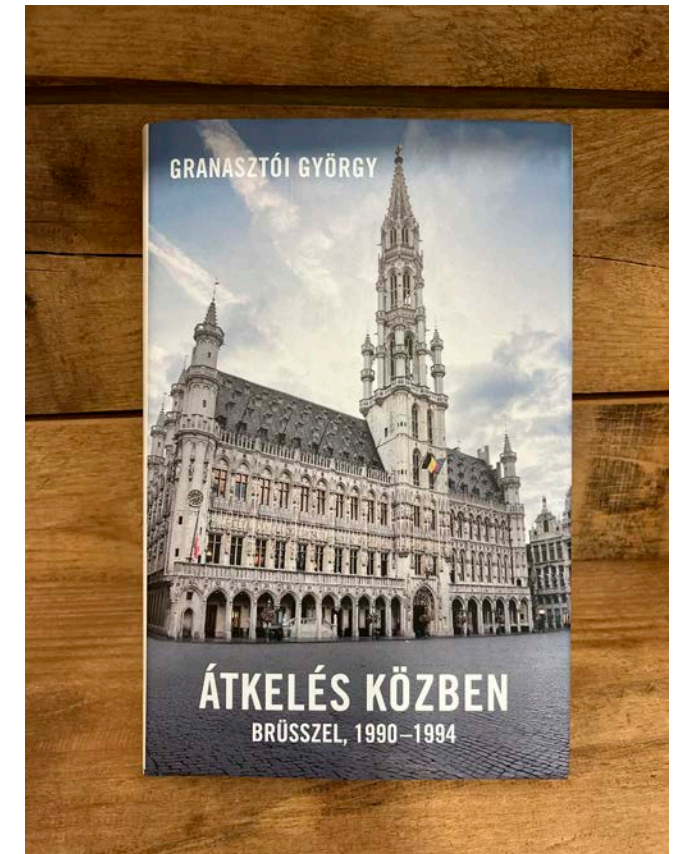
Granasztói György (1938–2016) történész, egyetemi tanár, az MTA doktora pályája során meghatározó alakja volt a magyar tudományos, diplomáciai és közéleti intézményrendszernek, különösen a rendszerváltás időszakában. A felsőoktatásban és a tudományos életben végzett tevékenysége mellett brüsszeli és luxemburgi nagykövetségként, több alapítvány és intézet elnökeként, valamint miniszterelnöki főtanácsadóként munkája egyaránt Magyarország nemzetközi jelenlétét és szellemi életét szolgálta.

A rendszerváltás idején Granasztói György az euroatlanti integrációt látta egyetlen lehetséges útnak Magyarország számára. Különlegesen szoros kapcsolata Antall József miniszterelnökkel lehetővé tette, hogy komoly hatást gyakoroljon a magyar külpolitikai orientációra. Hazánk érdekeinek okos, fáradságot nem ismerő képviselése mindvégig meghatározó volt diplomáciai munkájában. A rábízott relációkban módszeresen törekedett országunk pozitív imázsának megerősítésére. Mind az euroatlanti kapcsolatok, mind pedig a belga–magyar és a luxemburgi–magyar viszonyrendszerben olyan alapokat tett le, amelyek máig segítik a diplomáciai építkezést.

Granasztói György naplója, az általa készített elemzések, feljegyzések nem csupán egy elmúlt korszak dokumentumai, hanem napjaink őszinte reflexióinak is teret engednek. A rendszerváltás idején alaposan végiggondolt külpolitikai irányvonal, a nemzeti érdeket és az európai integráció ügyét egyaránt szem előtt tartó felelős, elkötelezett diplomáciai szolgálat kihívásokkal teli korunkban is példaadó lehet.

„Nagy izgalommal indultunk el a NATO felé, reggel 8 óra után öt perccel ott voltunk. Wörner ott állt az ajtóban, kint tele volt fotósokkal és tévéekkel, és Wörner jó hangosan közölte, hogy Hungary is the first. Mi érkeztünk elsőnek, és ez szerintem nagy teljesítmény volt.”

A Gondolat Kiadóval együttműködve, a Habsburg Ottó Alapítvány kiadványainak 17., a Magistra Vitae sorozat 3. köteteként.

PROGRAMOK

A ránk bízott hagyaték feldolgozásán és megőrzésén, a további iratanyagok feltárásán és beszerzésén, valamint a szakmai kapcsolatok kiterjesztésén túl kiemelten fontosnak tartjuk Habsburg Ottó szellemi örökségének ápolását és népszerűsítését. Ennek érdekében idén is számos kiállítást, konferenciát és könyvbemutatót szerveztünk kül- és belföldön egyaránt.

ÉVKEZDET A GYŰJTEMÉNYBEN

2025. január 21-én immár harmadik alkalommal tartottuk meg évkezdő rendezvényünket a Magyar Kultúra Napja alkalmából.

Az estet megtisztelte jelenlétével Závogyán Magdolna, a Kulturális és Innovációs Minisztérium kultúráért felelős államtitkára, Hajnik László, a Honvédelmi Minisztérium védelempolitikáért felelős helyettes államtitkára és Szalay-Bobrovniczky Vince, a Miniszterelnökség civil és társadalmi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára, valamint Hiller István történész, korábbi kulturális és oktatási miniszter. Jelen volt továbbá több közgyűjteményünk vezetője, munkatársa.

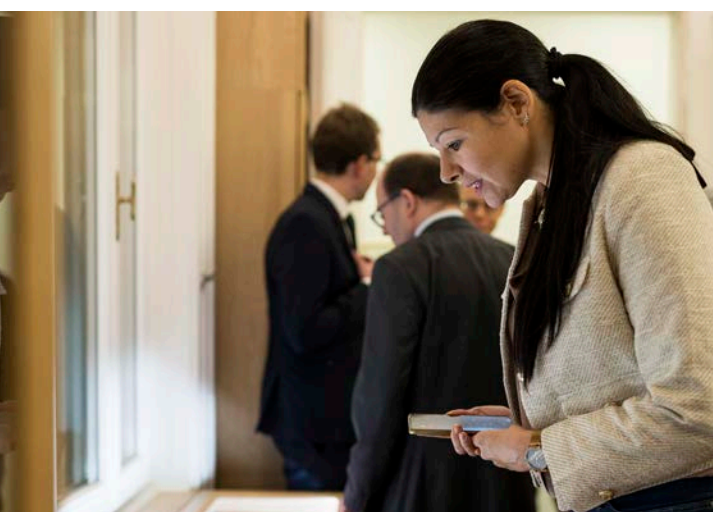

Vendégeinket PRŐHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója üdvözölte. Bevezetőjében két, Meiningenhez kötődő kerek évfordulót ajánlott a jelenlévők figyelmébe: 100 éve született Szász-Meiningeni Regina hercegnő, Habsburg Ottó hitvese; illetve 150 éve járt az Európa-szerte híres meiningeni társulat Budapesten – és hagyott maradandó nyomot a magyar színháztársadalomra.

Az Alapítvány fenntartójának nevében – Gulyás Gergely, Miniszterelnökséget vezető miniszter képviselőjeként – PANYI MIKLÓS miniszterhelyettes, parlamenti és stratégiai államtitkár köszöntötte az egybegyűlteket. Emlékeztetett az Alapítvány kettős feladatára: névadójának szellemi és tárgyi örökségét ápolva hivatást és küldetést teljesít. Egyszerre gondozza a nemzeti örökség fontos szegmensét, vállal részt az emlékezetpolitikai vitákban és működik történelemtudományi kutatóműhelyként, identitásunk és szuverenitásunk fontos alakítójaként.

Ezt követően Prőhle Gergely a tavalyi év során az Alapítványunk őrzésére bízott tárgyak közül mutatott be néhányat vendégeinknek. A Degenfeld-hagyaték rendezése közben került elő II. József utazóoltára. Az ezen ábrázolt bibliai történetek és a keretbe foglalt ritka relikviák kijelölik a szerzetesrendeket feloszlató, ugyanakkor a protestáns felekezetekkel szemben megengedő uralkodó hitéleti és történelmi horizontját.

FEJÉRDY GERGELY, tudományos igazgatóhelyettesünk Horthy Miklós Habsburg Ottónak szóló, 1948. augusztus 24-én kelt leveléről beszélt. Az egykori kormányzó ebben lényegében hitet tett a Habsburg-Lotharingiai ház magyarországi trónjának helyreállítása mellett, kijelentve, hogy a szovjet megszállás alól egyszer majd felszabaduló Magyarország élére Habsburg Ottónak kellene visszatérnie. A dokumentum elsősorban a kommunistaellenes magyar politikai emigráció összefogását igyekezett előmozdítani, illetve a 80 éves kormányzó egyfajta lelkiismeret-vizsgálatként értelmezhető.

Ugyancsak a Degenfeld-hagyatékban érkezett hozzánk IV. Károly király kitüntetése, a Katonai Mária Terézia-rend Nagykeresztje. Az 1757-ben alapított, magyarországi gyűjteményekben fellelhetetlen kitüntetéssel története során csupán három magyar büszkélkedhetett: a legendás Hadik András, gróf Nádasdy Ferenc és Alvinczy József. A rend nagymestere, IV. Károly vélhetően ezt a keresztet ajánlotta fel Horthy Miklósnak a budai Várban 1921. március 27-én, első visszatérésekor – avatta be a részletekbe a jelenlévőket SUSLIK ÁDÁM főlevéltáros kollégánk.

A fényképanyagot tekintve 2024-ben hiánypótló felvételek kerültek a gyűjteményünkbe, hiszen Degenfeld grófon keresztül megismerhetjük a család mindaddig kevésbé dokumentált mindennapjait: Habsburg Ottó gyermekkori képeit, az Egyesült Államokban tett utazásait és előadókörútjait a második világháború időszakában, Zita királyné és a család kanadai tartózkodását az 1940-es években, vagy Etelka főhercegnő ausztriai látogatásait az 1930-as évekből. De fellelhetők Ottó és Pallavicini Alfonz őrgróf 1934-es skandináviai utazásának képei, vagy éppen az 1947-es afrikai és közel-keleti utak fotódokumentációi. Érdekesség az a lezárt borítékból előkerült, 1948-as fotósorozat, amelyet a Universal Pictures készítettett, és amelyek különböző hollywoodi társasági eseményeken ábrázolják Ottót: színésznők, színészek és filmesek társaságában. A kincseket Alapítványunk gyűjteményi főmunkatársa, DÉKÁNY SZILVESZTER mutatta be.

A programot PHILIPP ADLUNG előadása zárta. A Meiningeni Múzeumok igazgatója fotók segítségével villantotta fel a Szász-Meiningeni hercegi család kulturális tevékenységét. Regina őse, II. György – a „Sínházherceg”, aki mecénás, rendező, díszlet- és jelmeztervező volt egy személyben – a 19. század végén pezsgő intellektuális központot varázsolt az apró fejedelemségből, melynek hatása az egész kontinensre kisugárzott.

Az esemény zenei élményét Johannes Brahms klarinétra és zongorára írt Esz-dúr szonátája (Op. 120. No. 2.) adta; a darabot SZATMÁRI ZSOLT (klarinét) és FÜLEI BALÁZS (zongora) – a fennállásának ugyancsak 150. évfordulóját ünneplő Zeneakadémia művésztanári – adták elő.

Vendégeinknek ezt követően lehetősége nyílt megtekinteni a kiállított tárgyakat, és részt venni az estet záró állófogadáson.

Fotók: Magyarai Márton

ESZMECSERE

Az Alapítvány tevékenysége a Habsburg Ottó írásaira reflektáló kiadványok és rendezvények mellett a nemzetközi diplomácia, az európai integráció, a kereszténydemokrata politizálás és a közép-európai együttműködés kérdéseire összpontosít.

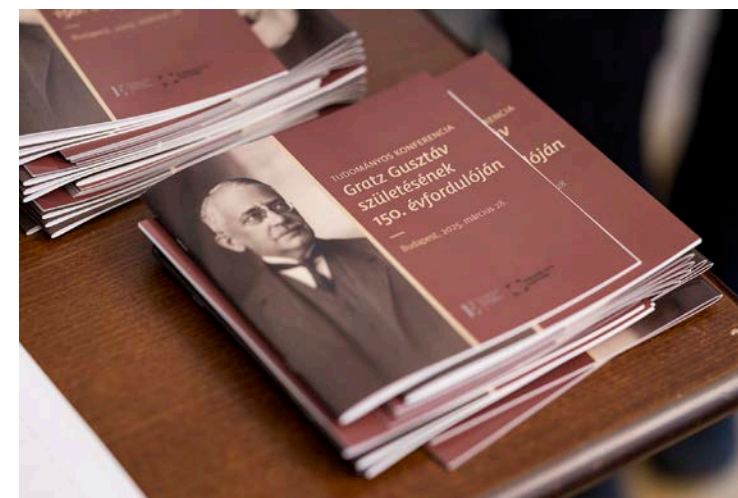

Egy protestáns legitimista életútja

A Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) és Alapítványunk közösen emlékezett meg a 150 éve született Gratz Gusztávról.

A két intézmény március 28-án tudományos konferenciával tisztelgett a politikus, történész és publicista alakja előtt. KERTÉSZ BOTOND, az Evangélikus Országos Levéltár vezetőjének nyitó előadása példák sorával illusztrálta az *evangelisches Pfarrhaus* művelődéstörténeti jelenségét. A minta Luther otthona, amely ötszáz éve a lelki és intellektuális épülés kulturális topozsa az evangélikusok körében, lévén inspiráló szellemi közege sokaknak, Friedrich Nietzsche-től Hermann Hessén át Angela Merkelig, Balassa Jánostól Sztehlo Gáborig, Lúdvít Štúrtól Milan Hodžáig.

PRITZ PÁL általános korrajza plasztikusan érzékeltette azokat az erőtereket, amelyek a 19–20. század fordulójának Magyarországon hatottak. Gratznak ebben a turbulens korszakban kellett hűnek maradni meggyőződéséhez, miközben személyiségét egész életében „a felfordulásokkal szembeni zsigeri ellenszenv”, politikai nézeteit pedig szupranacionista liberalizmus jellemezte. Ugyancsak eszmetörténeti koordináták mentén helyezte el az ünnepezt munkásságát CSUNDERLIK PÉTER. Az ELTE oktatója Gratz helyét és szerepét elemezte a Társadalomtudományi Társaságban, valamint a *Huszadik Század* folyóirat szerkesztőségében lefolytatott elvi viták kapcsán, amelyek végül a tagság egységének 1906-os felbomlásához és a konzervatív szárny kiválásához vezettek.

FIZIKER RÓBERT gazdag (idézet)apparátussal érzékeltette a hallgatóságnak, miként vélekedtek a kortársak és az utókor a legitimistákról (meglehetősen ironikusan). ROMSICS IGNÁC ezzel szemben Gratz Magyarország történelmének közelmúltjáról alkotott ítéletét bontotta ki, amikor mérlegre tette a politikus történetírói munkásságát. A *dualizmus kora* monumentális áttekintésében Gratz szimpátiája egyértelműen Deák felé billen, mivel szerinte a kettős monarchia rendszerének bármiféle – föderaliztikus vagy önálló magyar nemzetállamot lehetővé tevő – módosítása csak siettetne volna az állam szétesését. 1918–1919-ről írva *A forradalmak korában* még erősebben tetten érhető a történész elfogultsága; Károlyi alakjánál csak a Tanácsköztársaság vezetőinek személyét festi sötétebb tónusokkal, ábrázolásmódja gyakran csúszik át a propagandisztikus regiszterbe. A nyomtatásban csak az ezredfordulón megjelent *Magyarország a két világháború között* című könyvének sorain átüt Gratz politikai meggyőződése, megteremtve Horthy és Bethlen kritikájával, valamint IV. Károly idealizálásával a korszak talán legkövetkezetesebb, legátfogóbb legitimista történeti narratíváját.

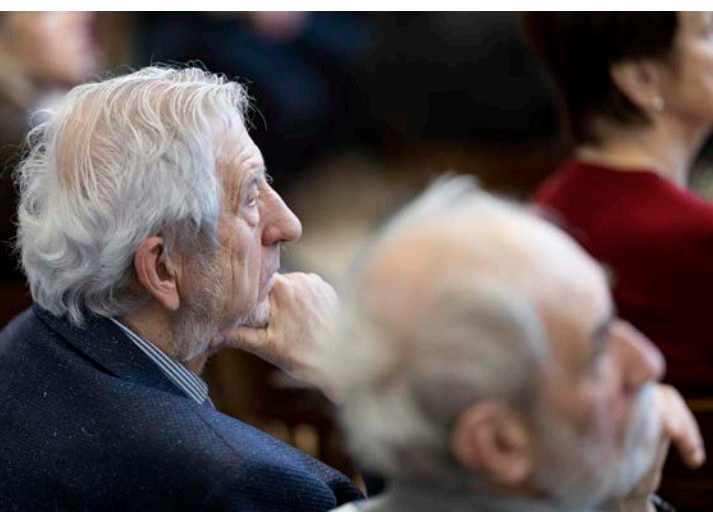
Gratz közel másfél évtizeden át (1924–1938) volt a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület elnöke, ezen belül a szervezetet 1933-ig közösen irányította Bleyer Jakabbal. Kettejük eltérő felfogásának sarokpontjait – államközösség (*Staatsgemeinschaft*) kontra népközösség (*Volksgemeinschaft*) – GRÓSZ ANDRÁS előadása segítette tisztázni. A történet folytatását EILER FERENCŐTől hallhatta a szép számú érdeklődő: a Harmadik

Birodalomnak a térség németiségére gyakorolt befolyása a magyarországi kisebbséget sem kerülte el; a legitimista politikus irányvonala és a radikális új nemzedék küzdelméből az utóbbi került ki győztesen.

PAÁL VINCE Gratz Gusztáv személyiségét idézte fel, amelyet egyszerre jellemzett szerénység és ambíció. Legendás munkabírással párosult alaposságával magyarázható, miként alkothattott Gratz valamennyi általa művelt területen – újságírás, politika, történettudomány – maradandót. Elfogadottságához kortársai részéről minden bizonnyal a konfliktusokban kompromisszumra törekvő alkata is hozzájárult. Legitimista elvbarátja, Pethő Sándor történetfilozófiai kultúrája mellett azért nézett fel rá, mert Gratzban az ősi magyar hagyomány olyan őszinte tisztelőjét látta, aki a korszerű haladáseszmét is adaptálni tudta gondolkodásába.

PRÓHLE GERGELY, az Alapítvány igazgatója és a MEE világi felügyelője zárszavában köszönetet mondott a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóságnak, és személy szerint Koltay András elnöknek: a Luther Kiadó a támogatásukkal jelenteti meg a közeljövőben Gratz Gusztáv – mindeztidáig csak német nyelven olvasható – emlékezéseinek magyar fordítását.

Fotók: Magyarai Márton

Enyhüléstől falomlásig

Történelmi idők tanúi emlékeztek a 35 évvel ezelőtti kelet-közép-európai átalakulásokra március 27-én, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen (NKE).

Alapítványunk 2025 tavaszán indított, „80 év béke, 35 év demokrácia” mottójú rendezvénysorozata a 20. századi Európa politikai, gazdasági és társadalmi fejleményeit elemzi, különös tekintettel a kontinensünkön 1989–90-ben lezajlott világtörténelmi jelentőségű eseményekre. Vendégeink a rendezvényen három német nyelvű könyv bemutatása apropóján vázolták fel a közép-európai régió 1970–80-as évekbeli

geopolitikai realitásait, világpolitikai összefüggések meghatározta mozgásterét.

„Aki nem ismeri a múltat, az nem ismerheti a jelent, és nem képes a jövő alakítására” – idézte köszöntőjében Helmut Kohl szavait DELI GERGELY, az NKE rektora, emlékeztetve a magyar–német kötődés ezeréves múltra visszatekintő történelmi alapjára, amely az aktuálpolitikai nézetkülönbségeken túl napjainkra sem veszített stratégiai jelentőségéből.

Köszöntőjében PRÖHLE GERGELY bemutatta a három kiadványt: Horst Teltschik *Die 329 Tage zur deutschen Einigung. Das vollständige Tagebuch mit Nachbetrachtungen, Rückblenden und Ausblicken* (Vandenhoeck & Ruprecht, 2025) című korabeli naplójának Michael Gehler kommentárjaival kiegészített kiadását; Breier Zsuzsa: *1989 – Das Jahr beginnt* (Vandenhoeck & Ruprecht, 2023) esszéisztikus emlékezéskötetét és Andreas Schmidt-Schweizer forráskiadványát a nyugatnémet–magyar kapcsolatokról (*Die westdeutsch-ungarischen Beziehungen in Wirtschaft, Politik und Kultur 1973/74-1987. 1–2.* De Gruyter Oldenbourg, 2024).

A szavait követő beszélgetés résztvevői – BAUER BENCE, az MCC Magyar–Német Intézet igazgatójának moderálása mellett – ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER felvezető gondolataira reflektáltak, akinek előadását a 167. oldalon közöljük. A HUNREN BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa az 1970-es évektől indította a német–magyar kapcsolattörténeti ívet, amely mindig megújulni képes dinamikájával – a közös hagyományok, az egymást kiegészítő gazdasági struktúrák, az egzisztenciális érdekközösség és a geopolitikai adottságok eredőjeként – elvezetett a történelmi fordulathoz. BREIER ZSUZSA levéltári kutatásai so-

rán nagyobb felbontással dolgozott, őt elsősorban az egyéni sorsok érdekelték, azokat fejtette föl a három – a kelet- és nyugatnémet, valamint a magyar – társadalom szövetében. A visszatérintve determinálnak tűnő folyamatok többséyes voltára figyelmeztetett: a keletnémet vezetés még 1989 októberében sem vetette el azt a lehetőséget, hogy adott esetben több tízezer, politikailag megbízhatatlan személyt internáljon. MARKUS MECKEL, az NDK utolsó külügyminisztere szerint az ideális megoldást a tárgyalások jelentették; ez hosszú – végeredményét tekintve azonban sikeres – folyamat volt, de éppen ezért differenciált megközelítést igényel(ne). Akárcsak napjaink válságjelenségei – amelyek némelyikének magyar kormányzati kezelését Meckel kritikus szavakkal kommentálta. A beszélgetés résztvevői egyetértettek abban, hogy az engedékennyé váló szovjet hozzáállás volt a döntő az események alakulásában, a menekültkérdés – német–német vagy román–magyar viszonylatban – csak a végső lökést adta meg a keleti tömb felbomlásához.

A rendezvény második felének talán legnagyobb várakozással kísért megszólalásában NÉMETH MIKLÓS – a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának utolsó, a harmadik köztársaság első (ideiglenes) miniszterelnöke – tekintette át a hivatali ideje (1988. november 24.–1990. május 23.) alatt lezajlott történelemformáló eseményeket. Számára 1989. május 10. jelentette a rendszer kapitulációjának pillanatát, amikor Grósz Károly, az MSZMP főtitkára a Hazafias Népfront elnökével közösen jegyzett levelében lemondott a miniszterelnök és a miniszterek jelölésének, illetve felmentésének jogáról. Ezt azonban hosszú és összetett kül- és belpolitikai események előzték meg, mint (az egypárti parlamentben!) az egyesületekről és egyesületekről meghozott februári törvények megszületése, vagy a Határőrség parancsnokának saját kezűleg írt utasítás, amellyel Németh elrendelte a nyugati határzár bontását – ami aztán az augusztusi Páneurópai Piknikhez és a szeptemberi határnyitáshoz vezetett. És persze mindazok a nyilvánosság kizárásával folyamatosan futó szovjet–magyar egyeztetések, amelyek realizálását a Mihail Gorbacsov és a magyar kormányfő közötti személyes bizalom garantálta.

Az *annus mirabilis* Németh Miklós olvasatában nem „szerző nélküli mű” volt – utalva Florian Henckel von Donnersmark Oscar-díjas német filmrendező, Gerhard Richter festőművészről szóló életrajzi filmjére –, hanem igenis voltak aktorai. Rajta kívül például

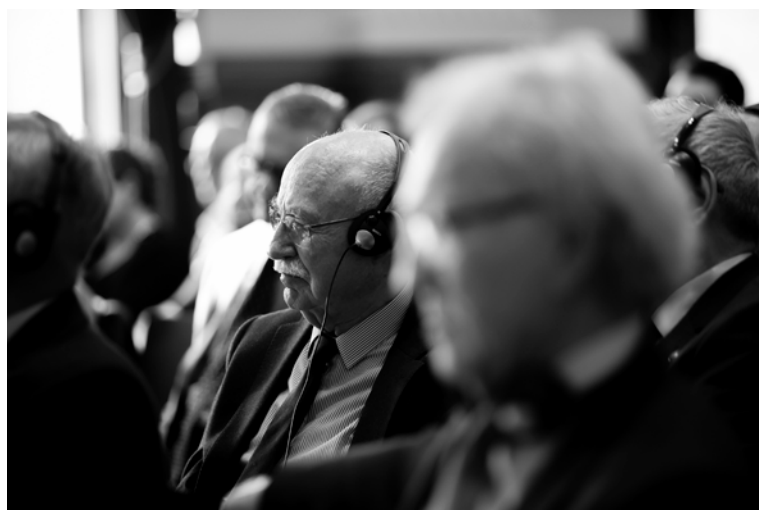

a konferencián szintén jelen lévő Horváth István, hazánk egykori bonni nagykövete; nyugati oldalról pedig a rendszerváltás kulcsfigurája, Horst Teltschik, akinek évtizedeket átfogó korrekt és önzetlen támogatásáért az egykori miniszterelnök az egész magyar nemzet nevében mondott meghatottan köszönetet.

Németh Miklós befejezőképpen elmondta: visszatekintve két tanulságot vont le az akko-

ri történésekből. Egyfelől, hogy a hazugságokra és az emberi természettől idegen elvekre épülő rendszerek alábecsülik az emberek memóriáját. A másik, hogy nem szabad félni a változástól – amennyiben arra valóban szükség van, és megfelelő alkalom kínálkozik rá. Önmagát optimista-ként jellemezte, mert úgy látja, hogy a demokrácia és a jogállamiság talaján álló Magyarország mindig Európa megbecsült része marad.

Ezt követően MICHAEL GEHLER, a Hildesheimi Egyetem Történettudományi Intézetének igazgatója elevenítette fel az általa gondozott kötet születésének körülményeit, majd a szerző, HORST TELTSCHIK, a Kancellári Hivatal korábbi helyettes vezetője kapott szót. Teltschik – aki negyven éve a világ vezető politikusainak tárgyalópartnere – az európai egységfolyamatot ugyan gazdasági meghatározottságúnak nevezte, azonban a rendszerváltást (részben) előidéző német hitelpolitikát egyértelműen politikai indíttatásúnak ismerte el. „A nemzeti érdekeket ma is az európai integráció keretein belül kell értelmezni” – figyelmeztetett. „Kohl kancellár Henry Kissingere”, ahogyan széles körben nevezték, a német–magyar kapcsolatok mindvégig tárgyalásos, az érintett felek érdekeit szem előtt tartó vezérfonaláról beszélt, amely szerinte az egyetlen, hosszú távon kölcsönös elégedettséget teremtő szemlélet – sajnos éppen ez az, ami Teltschik szerint csorbát szenved napjaink konfliktusainak kezelésében.

Fotók: Szabó Zoltán

Vigyázó szemetek Berlinre vessétek!

Alapítványunk és az NKE John Lukacs Intézete (JLI) március 31-én beszélgetést szervezett KNUT ABRAHAM Bundestag-képviselő (CDU) és GULYÁS GERGELY, Miniszterelnökséget vezető miniszter részvételével. Nagy érdeklődés kísérte a nemrégiben lezajlott németországi parlamenti választások tanulságait elemző beszélgetést az Egyetem Széchenyi Dísztermében.

PRÖHLE GERGELY, a JLI programigazgatója az uniós országok jelen lévő nagyköveteit köszöntve utalt arra, hogy az esemény jelentősége – Németországnak az Európai Unióban és régiókban betöltött meghatározó szerepe okán – messze túlmutat a német határokon. Ennek a jegyében kérte vendégeit, hogy értékeljék a voksolás eredményét, és fogalmazzák meg várakozásaikat a jelenlegi helyzet ismeretében.

Knut Abraham a két ország közvéleményét leginkább foglalkoztató aktuális kérdéstről elmondta: szerinte az AfD sikere mögött nem egy következetes pártprogram széleskörű támogatottsága, hanem a gyűjtőpárti, illetve protest-jelleg vonzereje rejlik – azzal együtt, hogy az általuk hatékonyan tematizált problémákra (gazdaság, migráció, orosz–ukrán háború) a német társadalom döntő hányada rezonál. Régi igazság, hogy lehetetlen a választók minden rétegének a kedvében járni: mindig voltak, akik a túl nagy-, míg mások a túl kismértékű állami szerepvállalást kifogásolják. Abraham az igazi veszélyt abban látja, hogy a hamarosan felálló Merz-kormány sem tud megnyugtató megoldásokat kínálni a problémákra – ami válságos állapotokat idézhet elő.

Megoldást jelenthet a tervezett 800 milliárd eurós állami hitelfelvétel, amelynek nagy részét infrastrukturális, kisebb részét hadiipari fejlesztésekre szánják – igaz, a politikusok még adósak a polgári szavazórétegnek a magyarázattal, hogy a „sváb háziasszony” mentalitással szembemelve miért van szükség ilyen mértékű eladósodásra. A CDU-politikus ezt a kérdést nevezte az egyik leghangsúlyosabb fejezetnek az SPD-vel folyó koalíciós tárgyalásokon, amelyek megállapodás esetén akár húsvétra nagykoalíciót eredményezhetnek.

Az elmúlt évek kapcsolatrendszerére visszatekintve Gulyás Gergely elmondta, a magyar kormány az illegális migrációt, az alapbér (Bürgergeld) kérdését és a társadalmi kohéziót biztosító értékek eltérő megítélését tekinti

a legneuralgikusabb ügyeknek a német belpolitikában. A Miniszterelnökséget vezető miniszter kifogásolta az uniós német diplomaták – különösen az elmúlt három évben tapasztalt – magatartását, a hazánkat érintő megszólalásaik hangnemét. Reményét fejezte ki, hogy az új német vezetéssel a brüsszeli magyar diplomaták, képviselők az Európai Néppártból való távozásunk ellenére is könnyebben megtalálják majd a közös hangot. Bízunk továbbá abban, hogy Németországban olyan stabil kormányzat jön létre, amely nem ódzkodik a jövőben a nemzetközi szereplők által tőlük indokoltan elvárt kontinentális vezető szereptől.

Gulyás Gergely felvetéseire adott válaszában Knut Abraham a társadalom békéjének megteremtését jelölte meg a felálló kormány legfontosabb feladatának: ám ehhez egyszerre kell figyelembe venni az ország alkotmányát,

a német törvényeket, az uniós szabályozásokat, a társadalmi igényeket és elvárásokat – mindezt úgy, hogy az indokolatlan akcionizmus és a túlzásba vitt tolerancia buktatóit egyaránt elkerüljék.

A külpolitikára áttérve Pröhle Gergely Németország hármasság függőségére kérdezett rá, lévén a biztonságpolitikában az Egyesült Államok, az energiaellátásban Oroszország, míg gazdasági téren Kína befolyása tűnik rövidtávon megkerülhetetlennek. Tapasztalva az új amerikai külpolitika irányát, mindkét politikus sorsdöntőnek nevezte a közös európai stratégia alapelveinek sürgető definiálását, ami pedig – ismerve az utóbbi évek következetes magyar álláspontját – még Brüsszel és Budapest manapság kifejezetten hűvös viszonyában is fordulatot hozhat. Knut Abraham és Gulyás Gergely egybehangzóan úgy látják, nem könnyíti meg a tervezést a Donald Trump hivatalba lépésével a Fehér Házban teret nyert újfajta tárgyalási stílus – ennek tűzpróbája minden bizonnyal a következő német kancellár és az amerikai elnök személyes találkozója lesz.

Fotók: Szilágyi Dénes

Szabad piac – állami beavatkozás

Az Alapítvány tavaszi rendezvénysorozatának második felvonásaként április 28-án a Budapesti Corvinus Egyetemmel (BCE) szervezett közösen konferenciát Ludwig von Mises budapesti látogatásának 100. évfordulóján.

A résztvevőket WOLFGANG SCHÜSSEL, egykori szövetségi kancellár videóüzenetben köszöntötte, amelynek szövege a 171. oldalon olvasható. Ausztria vezető politikus – volt gazdasági minisztere – előjáróban Hayek és az osztrák közgazdasági iskola tagjainak példájával óvott a szakbarbárságtól. Schüssel szerint a liberális nemzetgazdasági iskolának a tanulása, hogy az egyén felelőssége a legfontosabb: rossz politika, ha egy kormányzat hozzászoktatja a polgárait ahhoz, hogy mindig az államtól várjanak segítséget – üzent a Friedrich August von Hayek Alapítvány kuratóriumának tagja.

„A liberális demokrácia politikai és társadalmi rendjének megalkotása a 20. század második felében a modern kor legnagyobb politikai vívmánya” – vezette be mondanivalóját HIERONYMI OTTÓ professzor. Ez a vívmány ma komoly veszélyekkel néz szembe: kívülről Putyin Oroszországa és a kommunista Kína autoritárius rendszerei, a nyugati közösségen belülről pedig a Trump-féle populizmus, protekcionizmus és nacionalizmus fenyegeti.

Wilhelm Röpke Hieronymi tanára, mentora és témavezetője volt genfi tanulmányai során, hatása a magyar tudós egész munkásságára rányomta bélyegét. A tanítvány a konferencián hitet tett amellett, hogy a szociális piacgazdaság aktualizált, Ludwig Erhard, Wilhelm Röpke, Müller Armack nevével fémjelzett rugalmasabb változata képes lesz válaszokat találni az elmúlt három évtized kihívásaira is, míg Miseset a piacgazdaság ortodoxabb irányzatához sorolta. Wilhelm Röpke, Ludwig Erhardnak, Antall Józsefnek és Ludwig von Misesnek mindazonáltal

korunk intellektuális és morális óriásai között a helye – zárta gondolatait Hieronymi. A teljes szöveg a 173. oldalon olvasható.

MICHAEL VON LIECHTENSTEIN herceg, a Vaduzi Osztrák Közgazdasági Alapítvány Európai Központjának elnöke napjaink pénzügypolitikájával kapcsolatban fogalmazott meg általános elveket. Ami rendszereken átívelően változatlan, az a *common sense*, amely gyakran értetlenül

szemléli az egyes kormányok észszerűtlen költségeit, helytelen inflációs politikáját (mert hogy az infláció növekedése mindig rossz politika következménye). És bár egyértelmű, hogy az Európai Központi Bank politika vezérelte szervezet, törekedni kell arra, hogy a nemzeti bankok mindig megőrizzék önállóságukat, mozgásterüket.

A „neoliberalizmus” fogalma a 1938-as Walter Lippmann-konferenciához köthető, ahol Louis Rougier francia filozófus javaslatára került be a szakmai terminológiába, hogy megkülönböztesse az irányzat újabb képviselőit és elgondolásaikat a klasszikus liberalizmustól – tudtuk meg ALBERTO MINGARDI előadásából. Luigi Einaudit idézve az olasz professzor arra figyelmeztetett, hogy akár valamennyi közgazdász-generációt lehetne így jellemezni, hiszen bizonyos mértékben mindegyik újradefiniálja a liberalizmus fogalmát. És bár a jelzőhöz manapság a tudományos diskurzusban és közbeszédben is rendszerint pejoratív értelmezés társul, el kellene ismerni, hogy ennek köszönhető a fejlett országok GDP-emelkedése és a szegénység világméretű visszaszorítása – fogalmazott a Bruno Leoni Intézet igazgatója.

A konferencia történeti blokkjában KŐHEGYI GERGELY előadása az osztrák közgazdasági iskola korszakolására tett kísérletet: a lausanne-i és cambridge-i irányzatok egyfajta vegyületeként is felfogható, Carl Mengerre visszavezethető iskola négy generációjában tucatnyi nagyszerű tudós munkálkodott, akik gyakran egymással folytatott termékeny vitákban jutottak új eredményekre. Hatásukat a BCE tanára a magyar kollégák körében Heller Farkas, Navratil Ákos, Theiss Ede, Kornai János és Bródy András munkásságában mutatta ki.

NYITRAI LEVENTE diplomata Friderich August von Hayek London School of Economics-beli tevékenységéről beszélt, ahol a mai napig számon tartják az 1974-ben közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett tudós és John Maynard Keynes hosszan tartó – személyesen, tanulmányokban, levelekben egyaránt folytatott – szenvedélyes akadémiai csatározását. A hetvenes évek végének konzervatív fordulata aztán meghozta Hayek számára az elégtételt, hiszen Margaret Thatcher kormánya a szerző *The Constitution of Liberty* című munkáját tekintette gazdaságpolitikája bibliájának.

Alapítványunk igazgatója Ludwig von Mises békekoncepcióját ismertette. A hazájában elismert szakember 1940-ben, közel 60 évesen kényszerült rá, hogy egy számára ismeretlen országban és nyelven kezdjen új személyes életet és akadémiai karriert. Amint azonban hozzászokott a környezethez, egyre inkább foglalkoztatta Közép-Európa háború utáni jövője. Olyan rendszerben gondolkodott, amelyben a felek ráébrednek arra, hogy közgazdasági számí-

tások alapján nem kifizetődő a fegyveres konfliktus, és amely megőrzi működőképességét a szélsőséges nacionalizmusok esetleges újbóli eluralkodása esetén. A Mises által javasolt szervezeti keret, az Eastern Democratic Union területén mindenki szabadon választhatta volna meg lakóhelyét; kizárólag magániskolák működhetek volna (kiküszöbölendő az állami beavatkozást); a 600 fős parlament döntéseit nem korlátozta volna az egyes tagállamok jogköre, a nemzeti identitások és az országok jellegzetességeinek fennmaradását ugyanakkor kulcsfontosságúnak tartotta. Bár maga a szerző is tisztában volt terve utópisztikus jellegével, az 1941-ben mégis az Európához kötődést jelentette a számára, ami azonban az amerikai beilleszkedéssel párhuzamosan fokozatosan oldódott. Habsburg Ottó a későbbiekben von Mises elképzeléseinek számos elemét átemelte a saját Európa-koncepciójába – emlékeztetett PRÖHLE GERGELY.

KOCSEV BENCE az Alapítványunk gondozásában lévő iratanyagra támaszkodva mutatta be Habsburg Ottó kapcsolatát az osztrák közgazdasági iskola kései generációjának korifeusaival. Kitért névadónknak a – többek között az e gondolkodók által is formált – Mont Pelerin Társaságban betöltött szerepére, valamint arra is rávilágított, hogy a szervezet által képviselt értékrend hogyan formálta európai parlamenti agendáját. Kiemelte továbbá, hogy az egykori trónörökös számára a konzervatív politikai gondolkodás és a neoliberais gazdaságpolitikai elképzelések nemcsak összeegyeztethetők voltak, hanem gyakran egymást erősítve érvényesültek.

A konferencia zárásaként rendezett kerekasztal-beszélgetés résztvevőit „Szabadpiac és szabályozás: elmélet és gyakorlat a rendszerváltás során” témamegjelöléssel kértük fel. BOD PÉTER ÁKOS, az Antall-kormány ipari és kereskedelmi minisztere, később a Magyar Nemzeti Bank elnöke, URBÁN LÁSZLÓ egyetemi tanár, korábbi országgyűlési képviselő és PLESCHINGER GYULA, a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának korábbi tagja GYÖRI ENIKŐ európai parlamenti képviselő moderálásával értékelték az elmúlt 35 évben lezajlott folyamatokat a magyar gazdaságban.

Véleményük felidézte a hallgatóság számára a rendszerváltás sok vonatkozásban fájdalmas tapasztalatait: a piacgazdaságra való áttérés társadalmi, gazdasági és politikai szempontból egyaránt ellentmondásokkal terhes kezdeti éveit; a taxisblokádban manifesztálódott civil akaratmegnyilvánulást (1990 ősze); a Bokros-csomag korrekciós szándékát (1995); az első Orbán-kormány ki nem mondott, ugyanakkor elengedhetetlen – és sikeresen végigvitt – újabb kiigazítását (1998); a 2000-es évek végétől egymást követő világgazdasági válságok hatásait. Abban egyetértettek, az egyes témák olyan összetettek, hogy kibontásuk külön-külön is mélyebb analízist kívánna. Akárcsak a jelenlegi helyzet pontos leírása, és a közeli jövő feladatainak számbavétele, amelynek a legégetőbb kérdése az, hogy a napjainkban tapasztalt jelenségek – migráció, háború, klímaválság, magára maradó Európa – mellett hogyan fogjuk megőrizni kontinensünkön a békét és a neoliberais elvek segítségével felépített gazdasági-társadalmi rendszert.

Fotók: Szabó Zoltán

Jalta vagy Helsinki?

Május 12-én harmadik állomásához érkezett Alapítványunk „80 év béke – 35 év demokrácia” című rendezvénysorozata.

Az egykori Ludovika Akadémia Széchenyi Dísztermében DELI GERGELY köszöntötte a hallgatóságot. A konferencia címe kapcsán emléktetett, hogy az intézményben folyó képzés egyik legfőbb célja történelmi távlatba helyezve megválaszolni korunk geopolitikai kihívásait: „Minél távolabb tekintünk hátra, annál messzebb látunk előre” – idézte Winston Churchill szavait a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora.

NAVRACSICS TIBOR, közigazgatási és területfejlesztési miniszter szerint Jalta és Helsinki ugyanazon geopolitikai kérdésre adott kétféle válasz szimbóluma: míg a háború utolsó hónapjaiban körvonalazott világrendszer bezáródást, a 30 évvel későbbi diplomáciai esemény egyfajta nyitást jelentett kontinensünk életében. Napjaink számára azt a tanulságot vonta le a múltbeli történelekből, hogy csak multilaterális keretekben – szövetségek, koalíciók részeként – adódik bármiféle mozgástér a magyar külpolitika előtt.

PRÓHLE GERGELY az „50 év béke – 5 év szabadság” címmel 1995-ben megrendezett találkozóra visszaemlékezve tette fel az előadónak vitaindító kérdéseit: hogyan látják ők a multilaterális diplomácia mai esélyeit?; „genetikailag kódolt”-nak tartják-e az orosz expanziót?; illetve kiszámíthatók-e a jelenlegi helyzetben az Egyesült Államok várható reakciói?

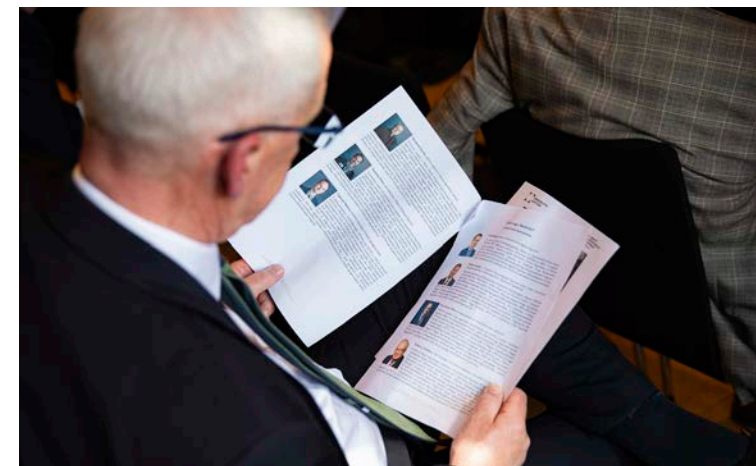
Mielőtt a megszólítottak válaszoltak volna, a jelenlévők EDWIN J. FEULNERnek, a The Heritage Foundation alapítójának írásos üzenetét hallgathatták meg, amelyet a 178. oldalon közlünk. A veterán amerikai politikai elemző Habsburg Ottót, a totalitárius rendszerek elleni küzdelem bajnokát méltatta. Feulner szemében a volt trónörökös azon konzervatívok közé számított, akik sosem a materiális javak – gazdasági növekedés, fizetések, életszínvonal – fontosságáról beszéltek, hanem az egyes emberben rejlő, Isten-adta értékről és méltóságról, a folyamatosan táplálékra szoruló lélekről.

A konferencia hozzászólásainak első blokkja az atlantista megközelítéshez szolgált adalékokkal. RICHARD GAMBLE, a Hillsdale College professzora John Lukacs írásaiból vett idézetekkel igazolta, hogy a történész Jaltát a politikai és katonai törésvonalak által már szinte determinált megosztottság véglegesítőjének tekintette, amely mögött kevésbé ideológiai, mintsem földrajzi tényezők rejtőztek. JESZENSZKY GÉZA történész, korábbi külügyminiszter egészen Kossuth Lajos 1851-es amerikai útjáig nyúlt vissza. Olvasatában a magyar emigráció vezetője már akkor érzékelte, milyen nehézségekkel jár az európai és amerikai politika határvonalának definiálása – ez a dilemma azután a két világháború közötti időszakban vált igazán égetővé. Előadása a 180. oldalon olvasható.

Az atlantizmus elsősorban kulturális és szellemi örökség, amely a görög-római és zsidó hagyomány ezeréves kincsestárából merít, ezért nem szabad pusztán geopolitikai és stratégiai nézetű redukálni – figyelmeztetett ALVINO-MARIO FANTINI, a *The European Conservative* főszerkesztője. Az olasz eszmetörténész, újságíró az eszmeirány hatását földrajzi tekintetben az egész amerikai kontinensre kiterjedőnek nevezte. Ebben a koordináta-rendszerben Jalta a nyugati kereszténység elárulásával, Helsinki a szovjet befolyás legitimálásával volt egyenlő – azaz mindkét esemény az atlantizmus gyengeségeire világított rá.

Habsburg Ottó Jaltával és Helsinkivel kapcsolatos értékeléséről Alapítványunk munkatársai beszéltek. FEJÉRDY GERGELY igazgatóhelyettes névadónk azon – első hallásra meglepő – megállapítását értelmezte, amely szerint Jalta legnagyobb vesztese Oroszország volt, mivel az Európára fókuszálás elterelte a figyelmét a Távol-Keletről, elsősorban a felemelkedő Kínáról. Hosszú távon a vén kontinens megosztottsága pedig ösztönözte a nyugati területek integrációját, amely a kommunizmus bukása után – Magyarország esetében az 1999-es NATO-, valamint a 2004-ben bekövetkezett uniós csatlakozással – elvezetett Közép-Európa visszatéréséhez a nyugati keresztény civilizációhoz.

KOCSEV BENCE gondolamenete abból indult ki, hogy Habsburg Ottó társadalomképét a *tranquilitas ordinis* (a rend nyugalma) határozta meg, amely a jog uralmára, az emberi méltóság elismerésére, a nemzeti önrendelkezés jogára és világos erkölcsi normákra épült. A jaltai rendszer tagadta ezeket az elveket, és a hidegháborús *status quo*t a Helsinki Záróokmány sem írta felül. Ottó ugyanakkor éleslátóan ismerte fel, hogy a Helsinki-folyamat nem csupán egy kontinentális alku, hanem egy globális hatalmi újrendeződés része, amely az 1970-es évtized látszólagos eseménytelen éve alatt a Kelet-Nyugat reláció mellett az Észak-Dél ellentétet is egyre markánsabban rajzolja ki, geopolitikai és geoökonómiai kihívásaival komoly intézményi dilemmák elé állítva a nagy-

politikát. Az ezekre adott konzervatív válaszok a nyolcvanas években azután sorsdöntő át-törést eredményeztek régióink és a világ történelmében.

A kérdés kontinentális megközelítését elemző diskurzust SZATMÁRI PÉTER, a Milton Friedman egyetem rektor-helyettesének moderálásával járták körül a beszélgetés résztvevői. Jalta francia értékelése kissé eltér a közvélekedéstől – világított rá ISABELLE DAVION professzor előadása. A két háború közötti évtizedekben a későbbi két nagyhatalom súlytalan tényező volt az európai politikában,

1945 azonban gyökeres fordulatot hozott: az Egyesült Államok ekkor szembesült a felelőséggel, amit Nagy-Britannia és Franciaország világpolitikai befolyásának eltűnése, valamint a Szovjetunió közép-európai jelenléte okozott. A háború utáni rendezés a Sorbonne Egyetem oktatója szerint egyáltalán nem volt konfliktusos, mert a szovjet fél elsősorban a kontinens nyugati oldalára figyelt, és a szembenállás narratívája leginkább De Gaulle-tól ered, aki sérelmezte, hogy kihagyták a tárgyalásokból. Napjaink orosz területszerző politikájáról Davion elmondta: Putyin a 80 évvel ezelőttivel tökéletesen ellentétes helyzetben próbálja „újrajátszani” a Nagy Honvédő Háborút, nem mérve föl, hogy a jaltai keretrendszer már érvényét veszítette.

GYARMATI ISTVÁN egykori nagykövet hozzászólásában néhány, a közvélemény és a közbeszéd által evidenciaként kezelt megállapítás igazságtartalmát vizsgálta meg közelebbről. Európa legnagyobb hibájának a kisebbségi komplexus eluralkodását nevezte, amely kényelemszeretetből és takarékoságból figyelmen kívül hagyja a realitásokat a kontinensünk és az Egyesült Államok közötti katonai kiadások megoszlása, a stratégiai tervezés, valamint a gazdasági jellegű konfliktusok tekintetében. Európa és az USA napjainkban érzékelhető ellentéte szerinte azonban csak átmeneti: egymásra utaltságuk előbb-utóbb – ha módosult formában is, de hamarosan – újra együttműködéshez vezet, jósolta a biztonságpolitikai szakértő.

„A jaltai konferencia volt az első olyan pillanat a történelemben, amikor Európa nem alanya, hanem tárgya volt a világpolitikának” – fogalmazott záróbeszédében UGRÓSDY MÁRTON, a Miniszterelnöki Kabinetiroda helyettes államtitkára. Az eseményen elhangzottakat a jelenlegi nemzetközi

hatalmi viszonyok tükrében értelmezte, különös tekintettel a globális erőcentrumok átrendeződésére és a nagyhatalmak közötti versengés új dinamikáira, amelyek egyúttal alapvető kérdéseket vetnek fel Európa önálló stratégiai szerepével kapcsolatban is.

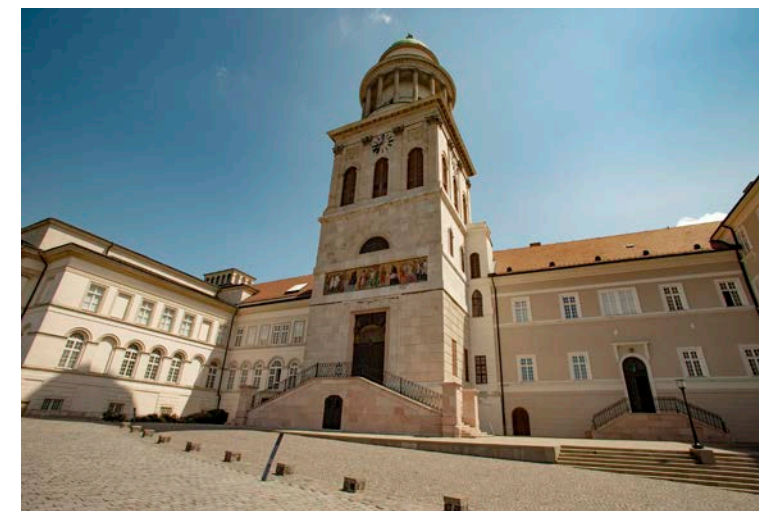
Fotók: Szabó Zoltán

Az egymás általi megajándékozottság útján – Hatvan évvel a II. Vatikáni Zsinat után

Névadónk halálának 14. évfordulójára emlékeztünk a Pannonhalmi Bencés Főapátságban június 29-én.

A szentmisét idén KOVÁCS GERGELY gyulafehérvári érsek mutatta be, aki a katolikus egyház egyik kiemelt ünnepén, Szent Péter és Szent Pál napján a két eltérő habitusú, mégis közös küldetést betöltő apostol példáján keresztül a hit megvallásának és a keresztény tanúságtételnek a fontosságát hangsúlyozta.

A szertartást követő konferencia középpontjában a II. Vatikáni Zsinat és annak az egyház megújulásában betöltött jelentősége állt. A 20. század egyik legmeghatározóbb egyháztörténeti eseményeként értelmezett szinódus – amely sok tekintetben új alapokra helyezte a katolikus egyház önértelmezését és viszonyát a modern világhoz – névadónk szemében is meghatározó jelentőséggel bírt.

PRÓHLE GERGELY köszönetét fejezte ki a pannonhalmi bencés közösségnek, amely Habsburg Ottó számára mindig is a hit és a szellem megújulásának fontos helyszíne volt. Csatlakozva a szentbeszédben elhangzottakhoz, kiemelte, hogy Péter és Pál apostolok emléknapja a hit és a tudás egymásra találásának és dialógusának üzenetét hordozza. Ezek egysége különösen értelmet nyer Szent Márton hegyén, ahol a bencés hagyomány a hiteles keresztény tanúságtételt és a szellemi

igényességet mindig is egymást erősítő, elválaszthatatlan valóságként kezelte. Alapítványunk igazgatója sajátos történelmi párhuzamot vont az 1700 évvel ezelőtti niceai zsinattal, amely a maga korában szintén egyfajta határozott reflexió volt a kor teológiai és társadalmi kihívásaira, és jelentős mértékben hozzájárult a keresztény világ egységének és identitásának megerősítéséhez. Befejezés-képpen Habsburg Ottót idézte,

aki a zsinat fontos eredményének tekintette a laikusok bevonását, melyet Alapítványunk igazgatója a lutheri egyetemes papság eszményéhez hasonló törekvésként értelmezett.

HORTOBÁGYI CIRILL főapát köszöntőjében hangsúlyozta, hogy Habsburg Ottó mindig is bencés diákként tekintett magára, és számos alkalommal hivatkozott a Pannonhalmán kapott magas színvonalú oktatásra és nevelésre.

FEJÉRDY ANDRÁS, a HUN-REN BTK Történettudományi Intézet igazgatóhelyettese a II. Vatikáni Zsinat egyháztörténeti kontextusát és jelentőségét vázolta fel. XXIII. János pápa kezdeményezése tudatos válasz volt a kor kihívásaira, és ennek szellemében a zsinat legfőbb célja – az egyházfő apostoli munkásságával szorosan összefonódó *aggiornamento* jegyében – a katolikus hit fejlődésének elősegítése, valamint a hívek keresztény életének megújítása volt. Esszéje a 198. oldalon olvasható.

A bevezető előadást követő beszélgetést Alapítványunk igazgatóhelyettese, FEJÉRDY GERGELY moderálta. Habsburg Ottó XXIII. János pápa személyes meghívására jelen volt a II. Vatikáni Zsinat 1962 októberi nyitóülésén, és későbbi írásaiban, valamint nyilvános megszólalásaiban rendszeresen hangsúlyozta a zsinati tanítás, illetve a bő három éven át tartó tanácskozás szellemiségének jelentőségét – idézte fel, majd arra kérte a résztvevőket, hogy reflektáljanak a zsinat örökségére, különösen az egyház társadalmi szerepének és a párbeszéd jelenlegi dinamikáinak tükrében.

HAFENSCHER KÁROLY, az Evangélikus Hittudományi Egyetem professzora rámutatott, hogy a II. Vatikáni Zsinat nemcsak a katolikus egyházat, hanem az ökumenikus párbeszédet is megújította. A zsinat szellemisége a protestánsoknak is oly fontos *semper reformanda* – vagyis az egyház folyamatos megújulásának – gondolatára épült, amely megőrizte a Krisztushoz való hűséget, miközben nyitottá tette az egyházat a változásra. Beszéde a 206. oldalon olvasható.

A zsinat szellemisége a protestánsoknak is oly fontos *semper reformanda* – vagyis az egyház folyamatos megújulásának – gondolatára épült, amely megőrizte a Krisztushoz való hűséget, miközben nyitottá tette az egyházat a változásra. Beszéde a 206. oldalon olvasható.

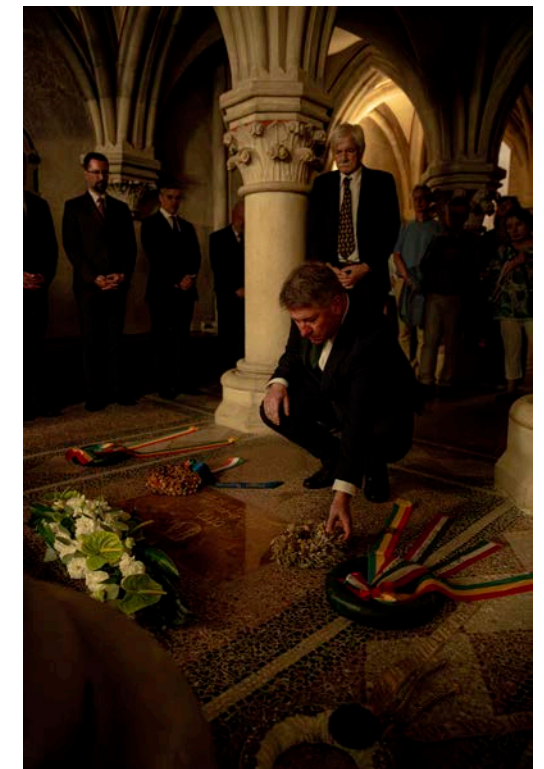

az egyház fejlődése érdekében. Kiemelte, hogy a zsinat gyümölcsei közé tartozik az 1983-as egyházi törvénykönyv, amely II. János Pál pápa idején született meg, és a zsinat szellemiségének jogi megfogalmazásaként szolgál. Emellett a katolikus egyház katekizmusa és a liturgikus reform is a megújulás fontos elemei voltak. Magyarországon az új szertartásrend biztosította azt az egyetemes egyházhoz tartozást még a vasfüggöny mögött is, ami nagy jelentőséggel bírt a kommunista időszakban. Ugyanakkor a teológiai gondolkodásban – részben a hidegháborús ideológiai megosztottság, részben pedig a helyi sajátosságok miatt – nem valósult meg teljes egység a zsinat után sem, így az egyház megújulása bizonyos területeken ma is kihívásokkal néz szembe. A diplomata ezért kardinálisnak tartja, hogy az egyház ne tekintse befejezettnek a zsinat által elindított megújulási folyamatot, hanem azt a változó társadalmi és kulturális kihívásokkal összhangban vigye tovább.

A beszélgetés résztvevői egyetértettek a zsinat által elindított folyamatok jelentőségében, illetve abban, hogy ezek értelmezésének sokszínűsége, valamint a tanácskozás szellemisége által is ambicionált egység Pannonhalmán különösen szépen élhető meg.

Fotók: Szabó Zoltán

ÉRSZEGI MÁRK diplomata és Vatikán-szakértő a zsinat döntéseinek és szellemiségének átfogó összefoglalását adva megállapította, hogy bár az egyház megújulását célzó reformok jelentős része megvalósult, azok még nem minden esetben jutottak el teljes kiteljesedésükig. A mai kor kihívásainak tükrében ezért indokoltnak tartja ezek továbbgondolását, új irányok és megközelítések keresését

Franz Josef Strauss 110 – „A szubszidiaritás elvének szigorú tiszteletben tartásával”

Az egykori bajor miniszterelnökre emlékezünk születésének évfordulóján, amikor a John Lukacs Intézettel közösen szerveztünk konferenciát Franz Josef Strauss (1915–1988) tiszteletére.

PRÖHLE GERGELY, Alapítványunk igazgatója és a NKE JLI programigazgatója köszöntőjében az egykori bajor politikusnak a német egység megteremtéséért végzett évtizedes erőfeszítéseit méltatta, és – utalva a konferencia alcímében szereplő szubszidiaritásra – ma is megszívlelendőnek ítélte gondolatait a kontinensünket élesen megosztó integrációs és szuverenitáspárti erők küzdelmében.

GULYÁS GERGELY Strauss reneszánsz személyiségét elevenítette föl. A CSU-vezető erős megjelenésével, kiemelkedő retorikai készségével, populistaként jellemezhető habitusával látványosan és hatékonyan képviselte az általa gyakran hangoztatott kettős szuverenitás elvét: a regionális bajor és a német identitást – mindezt a közép-európai népek sorsának és a geopolitikai realitásoknak a figyelembevételével. A kancelláriaminiszter szavait Strauss egyik kedvenc *bon mot*-jával zárta: „*Irren ist menschlich, aber immer irren ist sozialdemokratisch.*” (Tévedni emberi dolog, mindig tévedni szociáldemokrata adottság.)

„*Bajorország az otthonom, Németország a hazám, Európa a jövőm*” – HORST MÖLLER történész szintén az egykori bajor miniszterelnököt idézte. Az előadó Strauss karrierjének állomásait áttekintve szólt az Adenauer mellett töltött kezdeti évekről, szövetségi miniszteri tevékenységéről, amelynek során az atomügyi, védelmi és pénzügyi területen egyaránt maradandót alkotott. Strauss pályája során mindvégig következetesen kiállt a CDU/CSU pártszövetség fenntartásáért. Möller jellemzésében elmondta: a politikus nagyságát bizonyítja, hogy az 1980-as kancellárválasztási küzdelemben elszenvedett kudarcán is túl tudott lépni. Bajor miniszterelnökségének hivatali ideje (1978–1986) alatt a szövetséggel párhuzamosan futó, aktív külpolitikát folytatott, és számos olyan eredmény fűződik a nevéhez, amely hosszú távon meghatározta tartománya jövőjét.

Strauss két könyvben – *Entwurf für Europa* (1966), *Herausforderung und Antwort. Ein Programm für Europa* (1968) – foglalta össze Európa-politikáját. Ezekben hitet tett az európai népek szuverenitása és a szubszidiaritás elve

mellett, és már akkor sürgette a feltartóztathatatlannul burjánzó bürokrácia csökkentését. Mindazonáltal az ő pályafutása sem nélkülözhetette a hibákat, tévedéseket: már kortársai felrótták neki nem kifejezetten felhőtlen viszonyát Helmut Kohllal, a CSU-n belül lépten-nyomon általa generált feszültségeket, konfrontatív magatartását a média képviselőivel szemben – melynek csúcspontja kétségtelenül az 1962-es Spiegel-affér volt. Tehát nem alaptalanul tekintették a német politika fenegyerekének, ugyanakkor kiemelkedő képességeit ellenfelei sem kérdőjelezték meg. A történeti áttekintés igényével összeállított blokk első előadójaként VANESSA CONZE Franz Josef Strauss és a Páneurópa Unió kapcsolatát tekintette át, elhelyezve a mozgalmat a hetvenes évek európai politikájának eszmei-ideológiai térképén. Előadását a 218. oldalon közöljük.

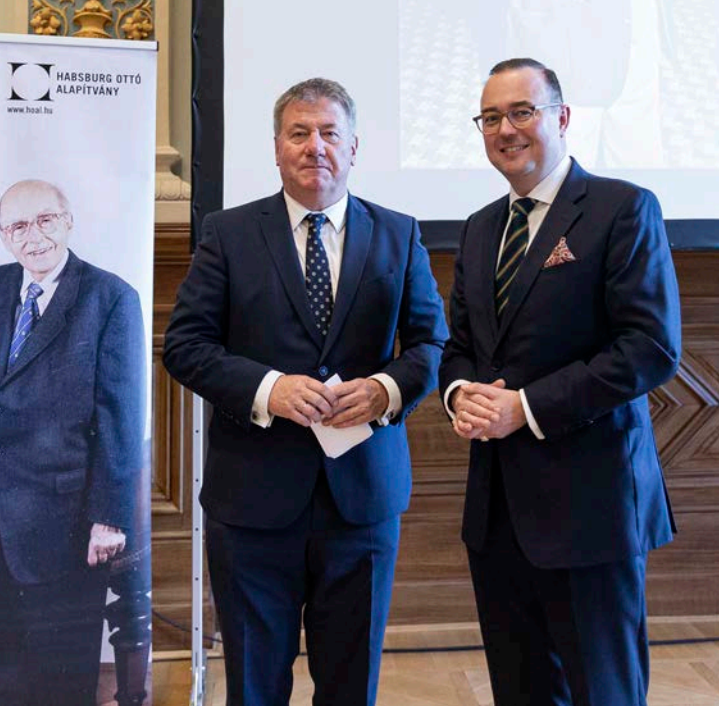
A hidegháború kulcsfontosságú eleme volt a korszak német–német viszonyrendszere, hiszen a jaltai rendszer Németország megosztásán alapult. Strauss a nyolcvanas évek elején bajba jutott keletnémet gazdaság válságmenedzselésében meglátta a lehetőséget a kommunista rezsim destabilizálására, és szívós munkával elérte a korábban elképzelhetetlen, 1 milliárd márkás hitel folyósítását. Erről MARCO GERHARD SCHINZE-GERBER, a bajor miniszterelnök monográfusa beszélt gazdagon adatolt előadásában.

SZEKÉR NÓRA, az ÁBTL kutatója a CSU-vezető Kádár-kori megítéléséről tartott referátumot, amely a 224. oldalon olvasható. Előadásából kiderül, hogy a magyar pártvezetés a titkosszolgálati jelentések alapján reális képpel rendelkezett a célszemélyről, 1977-es magyarországi magánlátogatásának diplomáciai háttere pedig a korabeli magyar külpolitika „önállóságának” egyik tan-

könyvbe kívánczó példája. Ezt a kérdést boncolgatta ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER is: a német történész számba vette a Strauss által szorgalmazott bajor–magyar közeledés motívációit, és bemutatta azok hatását a két fél egymáshoz fűződő relációjában.

KOCSEV BENCE Franz Josef Strauss és Habsburg Ottó levelezéséből vett idézetekkel érzékeltette a – Max Weber után – „választó vonzódás”-ként

aposztrofált kapcsolatot, amely a két eltérő karakterű, de azonos célokért küzdő, széleskörű történelmi és földrajzi ismeretekkel felvértezett személyiség között fennállt. Mint kollégánk elmondta, az egymásraultalság kölcsönös volt, mert Ottó katolikus-konzervatív kozmopolitizmusa a német politikában szerencsés ellenpólusát jelenthette a Willy Brandt és a baloldal szociáldemokrata internacionalizmusának.

A Hanns-Seidel-Stiftung (HSS) brüsszeli irodájának vezetője Franz Josef Strauss reálpolitikus voltát hangsúlyozta ki. THOMAS LEEB a karrierjét fiatalok óta tudatosan építő CSU-politikust elkötelezett keresztényde-

mokratának mutatta be, aki döntően befolyásolta pártja, valamint az Európai Néppárt fejlődését. Szókimondó antikommunizmusa, transzatlanti elköteleződése – amely együtt járt a Szovjetunió nélküli kontinens integrációjának követelésével –, a francia–német tengely melletti kiállása kiégyesült a közös európai véderő életre hívásának szorgalmazásával. Ha ezek a kérdések ma aktuálisabbak, mint valaha, azt nem Straussnak kell felróni.

Az ünnepi konferencia utolsó paneljében kerekasztal-beszélgetésre került sor, amelynek résztvevői az elmúlt fél évszázad német politikájának illusztris képviselői voltak. KLAUS VON DOHNANYI korábbi szövetségi miniszter (SPD) hamburgi otthonából küldött videóüzenetében emlékezett politikustársára, jelentőségét a következő költői kérdéssel kiemelve: Mi lenne ma Bajorország Strauss nélkül, és mi lenne Németország Bajorország nélkül? PETER GAUWEILER korábbi Bundestag-képviselő, bajor államtitkár a jelenlévőkhöz intézett bevezetőjében történelmi távlatban láttatta Strauss munkásságát. Előadását a 213. oldalon közöljük. BORIS KÁLNOKY újságíró, médiaszakértő kérdéseire válaszolva HANS-FRIEDRICH FREIHERR VON SOLEMACHER, a HSS budapesti képviselőjének egykori vezetője, FRITZ GOERGEN, az FDP volt országos ügyvezetője idézték meg annak a világosan látó, tiszta fejű politikusnak a portréját, aki nélkül a Nyugat – ahogyan egyikük fogalmazott – nehezebben vészelt volna át a hidegháború évtizedeit.

Fotók: Szabó Zoltán

Olasz kereszténydemokrácia – európai integráció

Alapítványunk és az NKE JLI november 21-én tartotta az év utolsó közös konferenciáját.

Adósságot törlesztünk, amikor Habsburg Ottó itáliai kapcsolatrendszeréről és hatásáról rendezünk konferenciát – mondotta köszöntőjében Alapítványunk igazgatója. PRÓHLE GERGELY szerint Olaszország méltatlanul ritkán kerül szóba az európai integráció történetében, pedig az alapítók egyikéről, a Római Szerződés aláírás-

sának házigazdájáról beszélünk. GYÓRI ENIKŐ, hazánk európai parlamenti képviselője – egykori római nagykövet – az olasz kereszténydemokrácia közel fél évszázadig stabil kormányzati erejéről szólt elismerően, amelynek antikommunista, Európa-párti elkötelezettsége nélkül Olaszország, de kontinensünk háború utáni története is máshogy alakult volna. Identitásválságtól szenvedő korunkban, amely nap mint nap kitermeli a politikai korrektség abszurd példáit, tanulságos felidézni De Gasperi gondolatait, miszerint a közös Európa a „népek szabad akaratából és türelmes munkából” fog megszületni.

Vendégelőadóink sorát régi barátunk, MICHAEL GEHLER történészprofesszor nyitotta meg. A Hildesheimi Egyetem Történettudományi Intézetének igazgatója öt olasz kereszténydemokrata személyiség életútjának bemutatásával méltatta a szellemi-politikai mozgalom jelentőségét a mediterrán országban. Közülük nálunk a dél-itáliai származású Don Luigi Sturzo (1871–1959) talán a legkevésbé ismert. A római Gregoriánumon teológiai doktorátust szerzett katolikus pap életét a szegénység és a totalitárius rendszerek elleni küzdelem határozta meg. Alapítója volt az Olasz Néppártnak (1919), a húszas években pedig a fasiszta rezsimet kiépítő Mussolini legnagyobb ellenfelévé, kritikusává vált. Ahogy névadónk, ő is korán felismerte, hogy az embertelen ideológiák ellen nemzetközi összefogásra van szükség. Az 1940–41-ben, emigrációban életre hívott Nemzetközi Kereszténydemokrata Unió, amelynek alelnöke volt, az Európai Néppárt elődjének tekinthető.

Alcide De Gasperi (1881–1954) – akiről több előadás is szólt a konferencián – Dél-Tirolban született, 1911-ben a bécsi Reichsrat képviselőjévé választották. A faszizmussal szembeni kiállása miatt másfél évtizeden át a Vatikáni Könyvtárba húzódott vissza dolgozni,

ügyszólván belső emigrációba. Munkássága kiteljesedésére mindössze egy rövid évtized adatott neki a háború után, amikor is kezdeményezője és főszereplője lett a hazáját érintő integrációs törekvéseknek (Marshall-terv, NATO-tagság, gazdasági integráció, a Szén- és Acél-közösség – ez utóbbinak halála évében elnöki tisztét is viselte). A szupranacionális, politikailag egységes Európa érdekében kifejtett munkásságát 1952-ben Károly-díjjal ismerték el. Minde mellett Michael Gehler szövegét még Antonio Segni (1891–1972), Emilio Colombo (1920–2013), valamint Giulio Andreotti (1919–2013) élet-pályájáról.

Luigi Sturzo gondolkodásának és hatásának jelentőségét fejtette ki ANNA VINCENZI is. A michigani Hillsdale College oktatója, a modern európai történelem adjunktusa az antropológiai determináció mellett kiemelte Sturzo felekezeti elutasító világnézetét; a liberális állam megreformálására alkalmasnak vélt szubszidiaritást; az egyén szabadságát tiszteletben tartó és megóvó intézményeket. Az előadás a 235. oldalon olvasható.

JACOPO CELLINI Alcide De Gasperi Európa-vízióját tárgyalta. A firenzei Európai Egyetemi Intézet (EUI) Európai Unió Történelmi Levéltárának kutatója figyelmeztetett, hogy a fiatal és idős politikai eszmék nem feltétlenül következnek egymásból, és ő maga sosem utalt azok kapcsolatára. Ugyanakkor párhuzamokat lehet vonni a két életszakasz között: a dél-tiroli olasz nemzetiség tagjaként szocializálódott politikusként az Osztrák–Magyar Monarchia és az olasz állam keretein belül egyaránt az volt az ambíciója, hogy megkísérelje harmonizálni a nemzeti és a nemzetek fölötti szintet. Ebben segítette katolikus nevelése, amely univerzalista szemléletével elfogadta a különböző etnikumok, felekezetek, nemzetek egyenrangúságát és egyenjogúságát. A De Gasperi által (is) gyakran hangoztatott „Hazánk: Európa” szlogen erkölcsi tekintélyen, politikai erőn alapul, és a nacionalizmusokkal szemben egy nemzetek feletti közösség elérését tételezi. Az eszméihez és meglátásaihoz való visszatérésre – az Uniót fenyegető külső és belső veszélyek, a közbeszéd stílusának végletesen szélsőségesé válása idején – ma nagyobb szükségünk lenne, mint valaha, zárta gondolatait az olasz történész.

A magyarországi kereszténydemokrácia 20. századi törté-

nelméről, valamint a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben betöltött szerepéről SEMJÉN ZSOLT miniszterelnök-helyettes beszélt. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a magyar politikában a Fidesz–KDNP pártszövetség a biztosíték arra, hogy az egyház társadalmi tanítása súlyához mért legyen jelen, és jusson érvényre. Olyan időkben, tette hozzá, amikor nemzeti identitásunkat, szuverenitásunkat, kultúránkat, nyelvünket, a csak ránk jellemző „észjárás” folyamatosan kihívások fenyegetik. Az „igazság” és a „többség” dilemmája determinálja tehát sajátos viszonyainkat, és különböztet meg bennünket a nyugat-európai kereszténydemokrata pártoktól – értékelte a politikus.

PAOLO ALLI, az Alcide De Gasperi Intézet főtitkára online jelentkezett be a rendezvényre. Az előadó az intézete névadóját „vizionárius építész”-nek nevezte – ahogyan kortársai sok esetben Habsburg Ottót is jellemezték –, és legfontosabbjának szóló üzenetei között említette, hogy a keresztény európai kultúrát és civilizációt értelmetlen kísérlet zárójelek vagy idézőjelek közé kényszeríteni – az akkor is meghatározza mindennapjainkat, hogyha nem veszünk róla tudomást. Előadását a 229. oldalon közöljük.

„A templomban De Gasperi Istennel, Andreotti a pappal beszél” – jellemezte a két olasz államférfi eltérő habitusát a panel utolsó előadásában ANDREIDES GÁBOR, amelyet a 241. oldalon olvashatnak. A Nemzeti Emlékezet Bizottságának tudományos kutatója a korabeli *bon mot* magyarázatát is megosztotta a hallgatósággal: „Merthogy a papok szavaznak, Isten nem.” Különbségeik dacára az újságíróból politikussá lett Giulio Andreotti (1919–2013) példaképének tekintette mentorát.

Az előadásokat kerekasztal-beszélgetés követte „Olaszország helye Európában – örökség és kortárs nézőpontok” címmel. Ezen ROCCO BUTTIGLIONE, hazájának európai ügyekért felelős minisztere (2001–2005), ANNA VINCENZI, a Hillsdale College oktatója, magyar részről pedig PÁL JÓZSEF irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem Olasz Tanszékének vezetője és GYŐRI ENIKŐ, európai parlamenti képviselő, a beszélgetés moderátora vettek részt. Az egykori olasz kulturális miniszter úgy látja, startmezőn állunk: új katolikus szellemiségű olasz – és európai – generáció kinevelésére van szükség, ahogyan a háborút követően De Gasperi idejében volt. Ennek a nevelőmunkának vissza kell nyúlnia a zsidó-keresztény alapokhoz, és felölelni a görög-római hagyományokat, a felvilágosodást – vagyis mindazt az örökséget, amely évezredek alatt egyedivé formálta kontinensünk kulturális identitását. Óvott attól, hogy útmutatásért a vonatkozó uniós alapdokumentumhoz forduljunk, mivel az példaértékűen semmitmondó. Pál József Montesquieu *Perzsa levelek* című művének példájával illusztrálta, hogyan okoz egyéni vesztesége(ke)t, amennyiben

nem foglalkozunk a közérdekkel. Tengerentúli előadónk arról szólt, hogy egyetemükön minden diák – nemcsak a bölcsészek – tanrendjében szerepel a nyugati civilizációról szóló előadás, amely a kezdetektől a 18. századi Angliáig vezeti a hallgatókat. A cél nem egy adathalmaz megtanítása, hanem hogy a leendő értelmiségiek érzékennyé váljanak a klasszikus értékekre, a történelmi távlatokra.

Rocco Buttiglione szerint az a megoldás, ha közösségi beállítottságú embereket nevelünk, akik tisztában vannak a kulturális értékek jelentőségével, és biztonsággal eligazodnak abban a környezetben, amely körülvesz bennünket. A túlbürokratizált európai uniós intézményrendszer erre tökéletesen alkalmatlan – nem is erre találták ki –, a politika túlinstrumentalizálódása viszont hozzájárult a Zygmunt Bauman által „folyékony modernitás”-nak (vagy folyékony társadalomnak – *liquid modernity/society*) nevezett jelenség eluralkodásához.

„A szabadság csak akkor valódi, ha a közösségekben gyökerezik” – idézte beszélgetőpartnereinek Luigi Sturzo gondolatát Győri Enikő. A résztvevők reflexióikban egyetértettek a kereszténydemokrata politikus lassan évszázados meglátásával. Pál József szerint a társadalmi-kulturális nagy narratívák helyén tatóngó úrtól (Lyotard) nem visszariadnia kell a ma emberének, hanem pozitív tartalmakkal kitölteni azt. Ennek eszközét Anna Vincenzi meglátása szerint az ifjabb generációk számára újragondolt kulturális transzferrel, neveléssel kellene kezdeni; de mindezt egyedül a személyesség hitelesítheti. Élettapasztalatot viszont csak az tud szerezni, aki valóban él – a valóságban, nem pusztán virtuálisan. A lét titkait szimbólumokban, művészi eszközökkel láthatóvá tevő művészet, vagy a tanúságtevő életet élők példája, amely azt sugallja, hogy a hitünk emberrebbé tesz bennünket, egyaránt alkalmasak lehetnek – összegezték a végkövetkeztetéseket a meghívottak.

Fotók: Szabó Zoltán

KONFERENCIA ÉS KIÁLLÍTÁS A HATÁRON TÚL

A világhíró egykori trónörökös nyomdokait követve az évben Alapítványunknak lehetősége nyílt több országban, illetve egy újabb kontinensen látogatást tenni. Minden alkalommal a helyi szakértők, diplomaták bevonásával szerveztünk konferenciát, továbbá helyspecifikus, egyedi tárlataink mellett az immár 10 nyelven elérhető „Habsburg Ottó – Életút és örökség” vándorkiállításunk kiegészítéseként a külföldi állomásokhoz készítettünk az egyes országok és az utolsó koronaherceg kapcsolatát taglaló roll-upokat is.

Múzeumok Nemzetközi Napja Gerlingenben

Március 30-án újabb állomásához érkezett a Habsburg Ottó életútját bemutató kiállítás, amely a HOAL és a Liszt Intézet Magyar Kulturális Központ Stuttgart szervezésében nyílt meg a Stadtmuseum Gerlingenben – a Magyarországi Németek Múzeumában, – rangos vendégek részvételével. A megjelenteket STEFAN ALTENBERGER polgármester köszöntötte, majd felszólalt BIRGIT KNOLMAYER, az intézmény igazgatója és JOSCHI AMENT, a Bundeslandsmannschaft der Deutschen aus Ungarn elnöke.

BERND POSSELT, Habsburg Ottó egykori munkatársa és korábbi európai parlamenti képviselő, a Paneuropa Union Deutschland elnöke az egykori trónörökös kivételes életútját számtalan, csak általa ismert momentummal gazdagítva, hat szakaszra bontva ismertette. „Első életében” koronaherceg volt, egy nagyhatalomé, amely kétéves kora óta háborúzott. Ezt teljes fordulat követte, amikor el kellett hagynia otthonát, és menekültté vált. „Második élete” nagykorúvá válásával ért véget 1930-ban, amikor édesanyja a gondjaira bízta a családot. A harmadik szakaszban száműzött uralkodóként és ébredező demokrataként jellemezhető, aki határozottan kiállt Hitlerrel szemben, ami miatt ismét menekülni kényszerült. Negyedik élete az Egyesült Államokban kezdődött, ahol kiterjedt kapcsolatrendszerre és fontos ismeretségekre tett szert. 1973-tól a Páneurópai Unió elnöke lett. Posselt felidézte, hogy 1975-ben egy páneurópai rendezvényen találkozott először Habsburg Ottóval: „Nagy rajongója voltam, és elmondtam neki, hogy szeretnék csatlakozni a Páneurópai Unió ifjúsági szervezetéhez.” Mire Habsburg Ottó azt válaszolta, hogy ilyen szervezet nem létezik. „De alapítsa meg!” – tanácsolta, s az ifjú Posselt pontosan így tett. EP-képviselőként, „ötödik életében” személyiségét egy történettel illusztrálta: egy néppárti képviselő közölte vele, hogy az EPP nem kíván párbeszédet folytatni a radikális baloldali Marco Panellával. Habsburg Ottó erre azonnal beszélgetést kezdeményezett Panellával, mert nem tűrte, hogy bármit is előírjanak neki. Élete hatodik szakaszában haláláig figyelemmel kísérte a politikai fejleményeket, és igyekezett naprakész maradni. Posselt szerint Habsburg Ottónak nem voltak pártpolitikai előítéletei, ugyanakkor a szélsőséges eszmékkel mindig fáradhatatlanul szembeállt. „Lánglelkű demokrata volt, aki ellenezte a nacionalizmus minden formáját” – zárta előadását.

RAINER WIELAND, az Európai Parlament korábbi alelnöke és a Stuttgart Régió Szövetségének elnöke szintén személyes élményeit osztotta meg. Elmondta, hogy a parlamenti frakciókban általában tegeznek egymást, különösen a saját pártcsaládon belül, Habsburg Ottóval azonban – természetes aurája ellenére – megmaradtak a „Kolléga úr” megszólításnál.

Felidézte azt is, amikor meghívta őt a gerlingeni sváb bálra, és miután kétszer is visszautasítást kapott, az EP folyosóján fejezte ki sajnálatát. „*En nem táncolok*” – hangzott a válasz. Amikor Wieland biztosította arról, hogy a rendezvény csak nevében bál, Habsburg Ottó így felelt: „*Akkor jövök!*” Egykori kollégáját elkötelezett európaiként jellemezte, akitől nem állt távol az innováció iránti lelkesedés, és aki idős korában is kész volt a megújulásra.

A Liszt Intézet részéről B. SZABÓ DEZSŐ kiemelte, mennyire nyitottan fordult az egykori trónörökös a fiatalok felé, bizalmával tisztelve meg őket, és mindig arra bátorítva, hogy az európai horizontú kérdések esetében építsenek a történelem tanulságaira.

Hangsúlyozta Habsburg Ottó meggyőződését is, miszerint a nemzeti érdekek és az európai integráció nem ellentétei egymásnak, hanem egymást kiegészítve biztosíthatják a kontinens sikerét.

A rendezvény alatt a közönség Liszt-zongoraműveket hallgathatott a helyi zeneiskola művész-tanárának előadásában. Az érdeklődők között több közéleti személyiség is jelen volt, köztük Andreas Schütze, a tartományi belügyminisztérium államtitkára, Konrad Epple, a tartományi parlament tagja, Andreas Raab, a Paneuropa Union Deutschland alelnöke, valamint Georg Brenner és Helmuth Seiler korábbi polgármesterek.

A városi múzeum a kiállításhoz kapcsolódóan rendezvénysorozatot is szervezett. Ennek részeként május 18-án, a Múzeumok Nemzetközi Napja alkalmából külön tárlatvezetés keretében volt megtekinthető. A Liszt Intézet vezetője, B. Szabó Dezső előadást tartott, és személyesen vezette végig a szép számban megjelent érdeklődőket a tárlaton.

Habsburg Ottó 1999-ben látogatást tett Gerlingenben, amelynek emléke ma is élénken él a város közösségének emlékezetében. A kiállítás 2025. június 1-jéig volt látogatható.

Ottóval Oszakában

A japán nagyvárosban rendezett 2025-ös Expón Alapítványunk képviseletében PRÖHLE GERGELY igazgató vett részt. Az alábbiakban az ő beszámolója olvasható.

Az Oszakai Világkiállítás mesterséges szigete valaha szeméttelrakó volt, amelyet jelentős infrastrukturális fejlesztéssel alakítottak alkalmas helyszíné, egyúttal az egyik fontos városi metróvonal végállomásává. A területet Sou Fujimoto,

a városligeti Magyar Zene Házát is tervező építész, hagyományos japán épületeket idéző monumentális faszerkezetével vették körül, ami kilátóként is szolgál az Expo területére és az azt körülvevő lagúnás tenger mellékre.

A világkiállításon 161 ország képviselteti magát önálló pavilonokkal, vagy olyan nagyobb terekben, ahol egy-egy kisebb-nagyobb stand áll rendelkezésre a bemutatkozáshoz. A nemzeti önképzőanyag igen széles skálán mozog tehát: a gigantikus, önmagukban is műalkotásnak tekinthető épületektől a szerény, csupán prospektusokat terjesztő pultokig ki-kí ambíciója és/vagy költségvetési lehetőségei szerint jelenik meg a nagy seregszemlén. Az épületek belvilága is nagyon különböző. Japán a természeti értékek megőrzésének lehetőségét mutatja be az új technológiák által, Kína sajátosan keveri az ősi kultúrából eredő öntudatot a politikai üzenetekkel és a modernitás iránti elkötelezettséggel. Közép-Európa képviselői inkább az érzelmekre és az érzékekre kívánnak hatni, ami az amúgy is túltechnicizált világban élő japán közönségnél kétségtelenül sikerteret arat.

A csehek egy kortárs művésszel festették ki az egy nagy körkörös feljáróból álló pavilonjukat, ahol a végcél egy teljesen kommersz söröző. Románia szép tájakat mutat be, miközben egy nem véletlenül nem közismert zeneszerző vonósnégyesét hallgathatjuk élőben. Magyarország a *Tavaszi szél vizet áraszt* élő előadásával és a Miska vendéglővel domborít, láthatóan eredményesen szólítva meg a türelmesen várakozó közönséget. Tartalmi információ nemigen zavarja meg a műélvezetet, hacsak a lépcsőház falán megjelenő magyar találmányokra nem figyel fel a nagyérdemű. Ausztria egyes kombinálja a „Mozart alpesi hazájá-

hoz” kapcsolódó sztereotípiákat a modern technika vívmányaival – számos alkalommal az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka iránt ébresztve nosztalgiát. A „Composing the future” mottója fölött jól megfér egymással az elektronikusan felturbózott Bösendorfer zongora, Erzsébet királynő, vagyis Sisi, mint örök ikon, a páneurópai mozgalmat elindító Coudenhove-Kalergi gróf japán születésű édesanyja és –

látványos újdonság ez a hivatalos Ausztria megjelenésében – Habsburg Ottó röviden felbukkanó portréja. Amikor aztán „Esterházy” feliratú kötetben kínálják a (japán) császármorzsát, végképp kézzelfoghatóvá válik a közép-európai összetartozás – még ha ebben a teljességgel mesterkelt formában is.

Ezúton is köszönjük, hogy Alapítványunk meghívást kapott a magyar pavilonba, és hogy – az egyébként épp az osztrákokét egy nappal követő – magyar nemzeti napon SÜLYÖK TAMÁS köztársasági elnök és felesége is megtekintette japán és angol nyelvű kiállításunkat, a 2024 szeptemberében Tokióban bemutatott anyag rövidített változatát. Amint arról a sajtó is beszámolt, a másnapi kerasztal-beszélgetés jelentős japán érdeklődés mellett zajlott le, több egyetem képviselője jelezte, hogy szívesen fogadnák a Habsburg Ottó életéről és japán kapcsolatairól szóló kiállítást. Az eszmecsere során HABSURG GYÖRGY személyes emlékeit osztotta meg az édesapjával közös, Japánban tett látogatásokról, NAVRACSICS TIBOR területfejlesztési miniszter pedig az európai politikus érdemeit méltatta. EIICHIRO TOKUMOTO újságíró barátunk legújabb kutatásainak eredményeibe engedett bepillantást, felelevenítve azt a történelmi pillanatot, amikor Habsburg Ottó segítségével létrejött a Liberális Demokrata Párt jelöltjének, a későbbi miniszterelnök Kakuei Tanakának a találkozója Henry Kissingerrel – így mozdítva elő azt, hogy a japán politikus nagyobb nemzetközi támogatottságról tudjon számot adni a választási kampányában. A történet aktualitása, hogy később Kakuei Tanaka lett a jelenlegi japán miniszterelnök, Shigeru Ishiba legfőbb politikai mentora.

A japán külpolitika számára kulcskérdés, hogy megtalálja azokat a személyeket, csatornákat, akik és amelyek segítenek növelni az ország nemzetközi mozgásterét, gazdasági kapcsolatait. Ezért is övezi ilyen nagy érdeklődés a névadónkkal kapcsolatos eseményeket, információkat. Az Expo nemzetközi találkozási pontként jelentős alkalom. 1970-ben már rendeztek egy világkiállítást Oszakában, amikor a II. világháborút követően először kapott bemutatkozási lehetőséget a modern, demokratikus Japán a világ szélesebb közvéleménye előtt. A szigetország 2005-ben Nagoyában a környezetvédelem élharcosaként láttatta magát – így jelezve, hogy osztja a nyugati világ civilizációs gondjait. A mostani Expo a jövő társadalmának tervezését tematizálja, ami nemes cél, kérdés persze, hogy az adott műfaji keretekben nem túl ambiciózus-e. A magyar pavilonban számos, a mienkhez hasonló program valósult meg, amelyek többnyire modern hazai megoldásokat, műszaki innovációkat,

kortárs építészeti, művészeti, felsőoktatási projekteket mutatnak be. A visszajelzések alapján hasznos volt, hogy felvázoltuk Japán Európához fűződő kapcsolatainak alakulását – egyfajta háttérként a jelenlegi kihívásokhoz.

Ismételten köszönjük MERÉNYI KRISZTINÁNAK, a tokiói Liszt Intézet igazgatójának, valamint HORVÁTH SZILVIA és TÖRÖK BARBARA, az Oszakai Világkiállítás magyar pavilonja munkatársainak segítségét!

Hálásak vagyunk Eiichiro Tokumotonak is, hogy újabb és újabb részletekkel ismertet meg minket Habsburg Ottó és Japán kapcsolatait illetően.

Fotók: Mudra László (EXPO 2025 Magyarország)

Portótól Lisszabonig

Nagy sikert aratott az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó uralkodója halálát megelőző hónapjairól szóló *Száműzöttként Madeirán* angol nyelvű változatának könyvbemutatója Portugáliában.

Tavaly kiadott *Exiled in Madeira* című kötetünket elsőként június 4-én Portóban, az egyetemhez tartozó Casa dos Livros villában prezentálta Alapítványunk igazgatóhelyettese, FEJÉRDY GERGELY, RÁKÓCZI ISTVÁN és LUÍS CARLOS AMARAL professzorok társaságában. A világörökség részeként számon tartott város egyik elegáns épületében, a 18. században áttelepült német borkereskedők, a Burmester család egykori otthonában megtartott rendezvényt a bölcsészettudományi kar dékánja, a történész PAULA PINTO COSTA nyitotta meg. Az eseményen az érdeklődő diákokon és oktatókon túl részt vett a lisszaboni magyar nagykövetség első beosztottja, IVÁN GÁBOR, és a Portói Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánhelyettese, MÁRIO BARROCA, aki Rákóczi professzor mellett nagy segítségünkre volt a szervezésben. A rendezvény végén dedikálásra is lehetőség adódott, valamint átadtunk egy-egy tiszteletpéldányt az egyetem és a városi könyvtár részére. Az intézmény jelenlévő vezetői hangsúlyozták, hogy partnerek lennének egy hasonló rendezvény lebonyolításában, mert az egyetem kiemelten fontosnak tartja a közép-európai és portugál kapcsolatokkal foglalkozó tematikát, így egy, a kérdéskörhöz köthető könyvbemutatót és előadást a jövőben is szívesen látnának.

Június 6-án a lisszaboni magyar nagykövetség szalonjaiban fogadással egybekötött könyvbemutatóra került sor. A *Száműzöttként Madeirán* angol verziójának ismertetésére összegyűlt népes közönséget FÁBIÁN EMÍLIA nagykövetszszony köszöntötte. A megjelentek között volt a trónörökös, a portugál királyi család jelenlegi feje, Dom Duarte Pio de Braganza főherceg, számos nagykövet, diplomata, parlamenti képviselő, egyházi személy, továbbá a helyi magyarság jeles képviselői, köztük a híres magyar diplomata család leszármazottja, Martinho Villani, és az éppen Lisszabonban tartózkodó Juhász Hajnalka, a KDNP alelnöke is.

A rendezvény első előadója, JAIME NOGUEIRA PINTO történész-politológus professzor a 20. század eleji Portugália belpolitikai kontextusát mutatta be, kiemelve a tágabb európai történelmi összefüggéseket, körbejárva az utolsó Habsburg uralkodó portugáliai befogadása körüli kérdéseket. Ezt követően Alapítványunk igazgatóhelyettese tartott előadást a kiadvány létrejöttének körülményeiről, célkitűzéseiről, illetve az utolsó Habsburg uralkodó madeirai hónapjairól. PEDRO SIQUEIRA DE ALMEIDA Boldog Károlyhoz fűződő családi emlékeket és levelet mutatott be, és felidézte nagyszülei, João de Almeida és Constança Telles da Gama a Habsburgokkal ápolt szoros viszonyának néhány epizódját. Véget ért hosszabb eszmecsere kerekedett az előadók és a hallgatóság között, akik elsősorban Alapítványunk működése iránt érdeklődtek. A helyszínre juttatott könyvek azonnal elfogytak, és csakhamar hosszú várólista keletkezett; a nagy érdeklődésre való tekintettel, szándékunkban áll online közzétenni *Exiled in Madeira* kötetünket honlapunkon.

A rendezvényt követően MARTINHO VILLANI báró vacsorát adott, amelyen az előadókon, a magyar nagykövetszszonyon és több magyar diplomatán túl a portugál trónörökös is megjelent. A fogadás során további tervek szövődtek az Alapítványunk és Portugália közötti kötelékek erősítésére. Felmerült az utolsó Habsburg uralkodó mellett fia, Habsburg Ottó öröksége bemutatásának lehetősége, amely újabb perspektívát nyithat a meglévő együttműködés elmélyítésére.

Kiállításunk a tokiói Chuo Egyetemen

A tavaly Tokióban bemutatott „Habsburg Ottó – Életút és örökség” című utazókiállításunk japán verziója újabb állomáshoz érkezett, ahol ismét nagy sikert aratott.

A 2025. május 17. és június 17. között látogatható tárlatot a neves tokiói Chuo Egyetem mutatta be az EU Friendship Week keretében. A kiállítás jól illeszkedik az esemény tematikájához, hiszen Habsburg Ottó fontos szerepet játszott a vasfüggöny lebontásában, illetve sokat tett az Európai Unió bővítéséért és ezáltal Magyarország csatlakozásáért.

MERÉNYI KRISZTINA, a tokiói Liszt Intézet vezetője június 12-én tett látogatást az egyetem könyvtárában, ahol OTANI FUMIO, az egyetemi könyvtár igazgatója, továbbá munkatársai, NEMOTO ATSUSHI, MINAI MIKA és WATANABE SHIGEKI fogadták őt. Az intézetvezetőnek az egyetem hallgatóival is lehetősége nyílt beszélgetni, amely során világossá vált: az összeállítást nagy érdeklődés övezte, és mindenki pozitívan nyilatkozott róla. A kiállítást az egyetemi könyvtárból származó, Habsburg Ottóval kapcsolatos könyvek, valamint Magyarországot bemutató panelek színesítették.

A helyszínt biztosító egyetemi könyvtár a Chuo Egyetem tamai kampuszán található, amely EU Információs Központként, valamint ENSZ Letéti Könyvtárként is működik. A kampusz a tokiói Hachioji városrészben, a Tama Hills Természetvédelmi Parkban kapott helyet. A Chuo a szigetország egyik legjobb magánegyetemének számít. 1885-ben alapították, és az elmúlt 140 év alatt átfogó intézménnyé nőtte ki magát, amely nyolc karral, nyolc posztgraduális képzéssel, két szakmai posztgraduális iskolával, négy társult tan- és kilenc kutatóintézettel rendelkezik. Jelszavuk: „Knowledge into Action” (A tudás tettekre váltása).

Vándorkiállításunk a göttweigi Europa Forumon

Alapítványunk igazgatója, részt vett a wachau Europa Forumon, ahol a névadónk életét feldolgozó „Életút és örökség” kiállításunk német változata is megtekinthető volt.

A wachau Europa Forumot Ausztria uniós csatlakozásának évében, 1995-ben rendezték meg először. A helyszínválasztás nem volt véletlen: a göttweigi bencés kolostor impozáns épülete a kereszténységnek Európa lelki-szelle-

mi életében játszott jelentőségére hívja fel a figyelmet. A Duna közelsége a regionális kapcsolatok fontosságát húzza alá, ugyanakkor világosan utal Ausztria külpolitikai ambícióira is: fóruma, előmozdítója kíván lenni a térségünk jövőjének alakulásáról szóló diskurzusnak, fontos szereplője a politikai, gazdasági folyamatoknak.

A június 11–13. között megrendezett, „Facing Challenges – Embracing Visions” című esemény – amelynek programját már az új elnök, MICHAEL LINHART, korábbi külügyminiszter koordinálta – elsősorban az orosz–ukrán háború okozta kihívásokra reflektált. Ukrajna uniós perspektívája is számos összefüggésben került napirendre, az előadások, kerekasztal-beszélgetések főként az energiaellátási és mezőgazdasági kérdésekre fókuszáltak.

A Habsburg Ottó életpályáját bemutató kiállításunk az alsó-ausztriai kormányzat támogatásával jöhetett létre. Erről tavaszi, Sankt Pöltenben tett látogatásunk alkalmával állapotunk meg, amelyről a 35. oldalon számoltunk be.

PRÓHLE GERGELY a göttweigi bencés apátság épületében megtartott plenáris megnyitón elmondta: névadónk szülőhelye, Reichenau miatt kötődött elsősorban Alsó-Ausztriához, ugyanakkor egykori bencés diákként életútja a hely szelleméhez is maximálisan illeszkedik.

Alapítványunk igazgatója felhívta a figyelmet arra, hogy Habsburg Ottóban mi magyarok és osztrákok egyaránt az európai integráció egyik alapító atyját tisztelhetjük, akinek szívügye volt Ausztria harminc évvel ezelőtt megvalósult EU-tagsága éppúgy, mint a kelet-közép-európai államok 2004-es csatlakozása; európai parlamenti képviselőként és a közvélemény aktív alakítójaként nagyon sok konkrét lépést tett az európai integráció kiteljesedéséért.

Alapítványunk kiállítását nagy érdeklődés övezte a jelen lévő politikai, gazdasági, közéleti szereplők részéről, PATRICK SCHÖDER apát pedig külön is üdvözölte a tényt, hogy egy „egykori bencés diák visszatért természetes közegébe”.

Károly királlyal Reichenauban

Június 27-én a Monarchia utolsó uralkodójának életútját idéztük fel névadónk szülőhelyén. Alapítványunk első alkalommal tavaly rendezett kerekasztal-beszélgetést az alsó-ausztriai Reichenau an der Raxban, a Wartholz-kastélyhoz tartozó rendezvényteremben.

A Blazek házaspár által vezetett kertészet és látogatóközpont rendszeresen ad helyet elsősorban irodalmi eseményeknek, ugyanakkor fontosnak tartják a kastélyhoz és egykori lakóihoz kapcsolódó megemlékezéseket is.

Az elmúlt évben a névadónk életéről szóló roll-up kiállításunkat mutattuk be, míg idei rendezvényünkön az utolsó magyar király és osztrák császár életútjáról, uralkodásának értékeléséről esett szó. Tárlatunkhoz felhasználtuk az eredetileg halálának 100. évfordulóján, Madeira szigetén 2022 áprilisában bemutatott tablóink német nyelvű változatát. SZILÁGYINÉ BÁTORFI EDIT,

bécsi magyar nagykövet bevezető szavai után reichenauai kerekasztalunk résztvevői összefoglalták a kötetbe szánt esszéiket. BERTÉNYI IVÁN és PAÁL VINCE IV. Károly magyar király és az őt támogató politikai elit viszonyrendszerét vázolta fel, míg FIZIKER RÓBERT és DAVID SCHRIFFL – az osztrák külügyi tárca történeti szolgálatának vezetője – Károlynak osztrák császárként kifejtett tevékenységét, illetve annak visszhangját elemezte. Tanulságos volt végigkövetni azt a lassú változást, amely az elmúlt évtizedekben az utolsó uralkodó kapcsán az osztrák politikai gondolkodásban és történelemszemléletben tapasztalható.

A magyar és az osztrák szakértők már megszokott módon körültekintő megszólalásain túl a szlovén előadók referátumai segítettek megérteni a dualizmus rendszerében háttérbe szorult kisebb nemzetek attitűdjét: míg GREGOR ANTOLIČIČ IV. Károlynak az első világháború hadi cselekményekben való részvételét fejtette ki, ANDREJ RAHTEN professzor, Alapítványunk régi barátja a szlovén politikai közvélemény reakcióját részletezte Károly visszatérési kísérletei kapcsán. Előadása a 187. oldalon olvasható.

PRÓHLE GERGELY zárásként elmondta, közös történelmünk feldolgozása, az erről szóló eszmecsere hozzájárulhat ahhoz is, hogy jobban megértsük a mai politikai, társadalmi folyamatokat.

Megemlékezés Leuvenben

Alapítványunk a Leuveni Katolikus Egyetemen közösen emlékezett Habsburg Ottó diákéveire, doktori védésének évfordulójára és európai elkötelezettségére.

Kilencven évvel azután, hogy Habsburg Ottó kitűnő eredménnyel megvédte doktori értekezését a belgiumi Leuveni Katolikus Egyetemen – amelyről a 75. oldalon olvashatnak bővebben – az egykori alma materrel közösen emlékeztünk meg névadónkról. Az idén alapításának 600. évfordulóját ünneplő neves nyugat-európai *universitas* üzleti és közgazdaságtudományi karának közreműködésével október 9-én konferenciát szerveztünk, amelynek keretében bemutattuk Habsburg Ottóról szóló „Életút és örökség” című kiállításunkat is.

Az esemény helyszíne a város központjában, a Naamsestraat 69. szám alatt található történelmi Hogenhevelcollege épületkomplexum volt. Ennek egy része már a 15. században is létezett, majd többször átépítették: a 18. század végétől a francia forradalomig papneveldének, 1805-től az 1980-as évekig fiú középiskolának adott otthont, míg 1994 óta az egyetem közgazdasági kara

működik benne. Habsburg Ottó személyesen aligha járt a házban, ám gyakran elhaladhatott előtte.

STEVEN VAN HECKE professzor, illetve a kar dékánasszonya, SOPHIE DE WINNE bevezető gondolatait köve-

tően EMMANUEL GERARD emeritus professzor – a Politikatudományi Tanszék egykori vezetője (1993–2000), a Társadalomtudományi Kar dékánja (2003–2010), illetve a KADOC Vallás, Kultúra és Társadalom Dokumentációs és Kutatóközpontjának volt elnöke (2007–2017) – erre is emlékeztetett előadásában. Részletesen bemutatta a Leuveni Katolikus Egyetem működését az 1929 és 1935 közötti években, amikor Habsburg Ottó ott tanult. Kiemelte, hogy a magyar trónörökös doktori védése különleges eseménynek számított, mivel azt a rektor és több meghívott vendég jelenlétében tartották az egyetem legrégebbi épületében, míg évfolyamtársai egy kisebb zsúri előtt, zárt körben bizonyíthatták tudásukat. Gerard professzor arra is felhívta a figyelmet, hogy Habsburg Ottó húga, Adelheid (Etelka) főhercegnő három évvel később, 1938-ban ugyanitt szerzett doktori fokozatot, ami szintén szenzációszámba ment, mivel akkor még nagyon kevés nő tanulhatott felsőoktatási intézményben – Leuvenben csak 1920-ban indult az első koedukált tanév.

FEJÉRDY GERGELY, Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese a Habsburg Ottó és Belgium közötti kötelékeket, valamint azt a folyamatot ismertette, amelynek során az egykori trónörökös 1979-ben, demokratikus választások útján, európai politikus lett, és két évtizeden át az Európai Parlament képviselőjeként dolgozhatott. WILLEM VAN DE VOORDE diplomata – hazája bécsi

nagykövete 2014 és 2018 között – Ausztria és Belgium kapcsolatának történetéről tartott rendkívül alapos előadást. Lien Verpoest, a Leuveni Katolikus Egyetem történész oktatója nem tudott jelen lenni, így utolsóként az intézmény egykori hallgatója, a jelenleg az Utrechti Egyetemen tanuló fiatal történészkutató, GOLO VANDEN EYNDE beszélt az európai egységet előmozdító mozgalmakról, kezdeményezésekről.

A szakmai-kulturális rendezvény jelentős érdeklődést váltott ki: számos diák, oktató, és két egykori európai parlamenti képviselő volt a hallgatóság soraiban. A konferencia zárásaként Sophie De Winne dékánasszony ünnepélyes keretek között megnyitotta a kiállítást, amelyet a kar modern könyvtárpépületének aulájában október 9. és 22. között tekinthetett meg a közönség. Az esemény a Leuveni Katolikus Egyetem jóvoltából fogadással zárult.

Alapítványunk külön köszönettel tartozik Steven Van Hecke professzornak és munkatársainak, továbbá VÖRÖS DÁNIELNEK, a Muzsly István jezsuita atya erőfeszítéseinek köszönhetően létrejött Collegium Hungaricum jelenlegi igazgatójának a technikai segítségnyújtásért. A megemlékezés nem csak Habsburg Ottó leuveni éveinek szellemi örökségét idézte fel, hanem új alapot teremtett az Alapítvány és a Leuveni Katolikus Egyetem közötti jövőbeni együttműködéshez.

A konzervatív szellem nyomában

2025 októberében Alapítványunk delegációja az Egyesült Államok középnyugati régiójába látogatott.

Habsburg Ottó a második világháború utáni konzervatív szellemi és politikai építkezés egyik központi figurájaként meghatározó szerepet játszott az amerikai és európai gondolkodók, valamint politikai döntéshozók kö-

zötti párbeszéd kialakításában: hidat képezett az angolszász és a kontinentális konzervatív irányzat között, egyúttal összekötötte a politikai jobboldal és az intellektuális konzervativizmus legbefolyásosabb képviselőit. Az egykori trónörökös szerteágazó tengerentúli közéleti és politikai kapcsolatrendszere alapvető támpontokat nyújt a globális hidegháború eseménytörténetének és politikai dinamikáinak árnyaltabb

megértéséhez, és ma is iránytűként szolgálhat a politikai gondolkodás számára. Névadónk újvilágbeli kapcsolati hálóját több ízben érintettük budapesti rendezvényeinken; ezúttal azonban alkalmunk nyílt ellátogatni azokba az intézményekbe, amelyek kulcsszerepet töltenek be az amerikai konzervativizmus szellemi örökségének ápolásában és továbbadásában – mindezt a folyamatosan változó kulturális tájkép és a politikai polarizáció jellemezte korban.

Az Alapítványunkat képviselő PRÖHLE GERGELY és KOCSEV BENCE Közép-Nyugaton (*Midwest*) tett útja az amerikai társadalom és gazdaság sajátos mikrokozmoszába vezetett – abba a térségbe, amely egykor az amerikai álom megtestesítője volt. A régi Közép-Nyugat világa mindazonáltal visszahozhatatlanul a múlté: napjainkban a globalizáció, az ipari leépülés és a politikai törésvonalak ebben a régióban különös élességgel mutatják meg a szociológusok által csak második vagy késő modernitásnak nevezett éra dilemmáit: a gazdasági biztonság elvesztését és az identitás újrafo-galmazásának kényszerét. Ezek a – korántsem csupán lokális – válságtapasztalatok arra ösztönöznek, hogy a konzervatív gondolkodás új válaszokat és iránymutatásokat keressen a közösség,

az identitás és a gazdasági stabilitás összhangjának megőrzéséhez. E kihívások megoldásának sürgető volta különösen érzékelhető volt a látogatás második felének eseményein, amelyek a mai politikai dilemmák és társadalmi realitások közepette keresték a konzervatív politikai gyakorlat jövőbeli irányait. Kollégáinkat a Chicagói Magyar Főkonzulátuson BAKONDI BÁLINT elsőbeosztott fogadta, aki ismertette hazánknak a régióra vonatkozó politikai és üzletpolitikai alapelveit.

A szakmai út első állomása még mindezek-től – legalábbis látszólag – független helyszín, az Indiana állambeli Notre Dame University

Az ország egyik legpatinásabb egyházi fenntartású intézménye azért megkerülhetetlen szá-munkra, mert levéltára őrzi a magyar származású amerikai történész, John Lukacs (1924–2019) írott hagyatékát. Alapítványunk lassan két éve áll szoros kapcsolatban RICHARD GAMBLE-lel, a Hillsdale College történészprofesszorával, aki a Lukacs születésének 100. évfordulójára szervezett konferencia előadójaként látogatott először Budapestre. Azóta diákjaival többször vissza-tért Magyarországra, hogy Lukacs életének magyarországi fejezetét kutassa (40. oldal). Gamble professzor emellett a népszerű történész szellemi életrajzán dolgozik, amelynek nélkülözhetetlen forrásbázisa az egyetem levéltárának gondozásában található, 82 dobozban őrzött hagyaték. Az állomány a szakmai és személyes levelezés mellett kutatási dokumentumokat, cikk-, esszé- és verskéziratokat, korrektúrákat, időszaki kiadványokban megjelent publikációkat, valamint audiovizuális anyagokat tartalmaz, köztük számos magyar nyelvű dokumentumot, jegyzetet és levelet. Mindez a politika- és eszmetörténet kutatása mellett kivételes forrás a transzatlanti kapcsolatok és a magyar–amerikai szellemi párbeszéd precízebb szétszálazásához is. Munkatársaink a Nemzeti Közszerződési Egyetem John Lukacs Intézete és Alapítványunk képviselőjében meg-állapodtak a levéltár vezetésével a hungarikakorpusz digitalizálásáról és fordításáról, továbbá az egyetem kiadójának vezetőjével a tervezett Lukacs-biográfia magyar nyelvű megjelentetéséről.

A következő megálló az egykor „második legnagyobb magyar város”-ként emlegetett ohioi metro-polisz, Cleveland volt. Itt a valaha virágzó, azonban az asszimilációs nyomás miatt természetesen zsugorodó clevelandi magyarság napjainkban is élénk közösséget alkot, ápolja anyanyelvét és hagyományait. A látogatás során a helyi magyarság meghatározó szervezőinek, MÉSZÁROS ANDREÁNAK, SZENTKIRÁLYI ENDRÉNEK és VÖRÖS KATALINNAK a jóvoltából megismerhettük közösségük jelenét, valamint a város keleti részén, a Buckeye Road környékén – *Little Danube* vagy *Little Hungary* néven ismert magyar városrész – megmaradt épített örökségének, a Magyar Múzeum és a clevelandi Cultural Gardens számunkra fontos emlékeit.

Az Egyesült Magyar Egyletek meghívására Alapítványunk igazgatója tartotta az ünnepi beszédet az október 23-i megemlékező ünnepségen. Személyes családi élményeket felidéző előadásában Pröhle Gergely hangsúlyozta, hogy a forradalom szelleme nem csupán történelmi örökség, ha-

nem élő, mindennapi példázata a hitnek, a bátorságnak és a közösségi felelősségvállalásnak. Számot vetett továbbá az idő múlásának következtében a kollektív emlékezet és az egykor közösen ápolott értékek fokozatos erodálódásának elkerülhetetlenségével, ugyanakkor – ennek a trendnek az ellenpontozásaként – emlékeztetett a családi történetek, a nagyszülők és szülők tapasztalatainak fontosságára,

és arra, hogyan formáltak és formálhatják ezek a mindennapokat. Kiemelte, hogy az 1956-os eszmék, a szabadság és a nemzeti függetlenség iránti elkötelezettség ma is alapvetőek, és különösen lényeges a fiatal generációkhoz való kapcsolódás, hiszen számukra ezek az értékek identitásképző erőként szolgálhatnak. A közösségi felelősségvállalás, a kulturális hagyományok megőrzése és az élő közösségek fenntartása ugyancsak kulcsfontosságú: ezek a tényezők biztosítják, hogy a történelmi emlékek ne csupán múzeumi relikviák maradjanak, hanem a jelent és a jövőt gazdagító példaadói legyenek. „Az Egyesült Államok 250. születésnapja jó alkalmat teremt arra, hogy bemutassuk, mi mindent köszönhet ez a nagy ország a különböző korszakokban ide érkezett magyaroknak. [...] A helyi közegbe eredményesen integrálódó magyar is lehet nemzeti példakép, amikor a siker globálisan kerül mérlegre” – zárta beszédét.

A Notre Dame Egyetemen és a Clevelandben tett látogatás újfent felhívta a figyelmet azokra a magyar és közép-európai bevándorlókra és közösségekre, akik és amelyek nem csupán munkajárulékkal és szakértelmükkel gazdagították az országot, hanem értékrendjük, történelmi tapasztalataik és kulturális hagyományaik révén alakították az amerikai identitás sokszínűségét, új dimenziókat nyitva a politikai gondolkodásban, a gazdaságban, a művészetekben és a közéletben. Alapítványunk jövőre, a Függetlenségi Nyilatkozat – vagyis az USA születésének – 250. évfordulóján külön figyelmet kíván szentelni az említett közép-európai impulzusoknak, amelyek nagyban hozzájárultak a mai Amerika arculatának formálódásához.

Kollégáink útjának következő állomása a michigani Hillsdale College volt, ahol Gamble professzor meghívására vettek részt a kiválóan megszervezett eseményeken. A baptisták által a 19. század közepén alapított intézmény a klasszikus bölcsészettudományi képzés, valamint az amerikai egyetemi mainstream ideológiai túlkapásaival szembeni ellenállás egyik fellegettevé vált. A kétnapos vizit során Alapítványunk képviselői itt találkozhattak VÁRHEGYI PÉTERREL és feleségével, GYÖNGYIVEL. A magyar házaspár az intézmény kiemelt mecénása, akik évek óta bőkezűen támogatják a történészprofesszor és diákjai Alapítványunknál végzett kutatásait. Kivándorlásuk és beilleszkedésük története az amerikai álom ideáltípusos megtestesülése: személyes élményeik rendkívül értékes forrásként szolgálnak azon diákok számára, akik a vasfüggöny leomlása után születtek, és tanulmányaik során sem ismerhették meg ilyen közvetlenül a közelmúlt történetét.

A velük való találkozás különösen mély benyomást tett az Alapítványunkhoz érkező gyakornokokra: ekkor vált számukra kézzelfoghatóvá, miként gazdagíthatják a személyes emlékek és családi narratívák a történelmi tudást, s hogyan képesek hidat teremteni a múlt és a jelen, a személyes sorsok és az absztrakt történelmi kutatás világa között. A Várhegyi házaspár folytatni kívánja a diákok támogatását; az egyetemmel megállapodtunk abban, hogy az együttműködésre a jövőben egy Habsburg Ottóról és John Lukacsról elnevezett ösztöndíj keretében nyílik lehetőség.

Alapítványunk hillsdale-i látogatásával egyidőben tartózkodott az egyetem campusán WESS MITCHELL történész, az első Trump-adminisztráció európai és eurázsiai ügyekért felelős külügyi helyettes államtitkára, akinek *A Habsburg Birodalom nagystratégiája* című kötetét a magyar olvasóközönség a közelmúltban ismerhette meg. Az egyetem által szervezett gálavacsorán a Freie Universität Berlinen doktorált szerző legújabb munkáját, a *Great Power Diplomacy: The Skill of Statecraft from Attila the Hun to Kissinger* című kötetet mutatta be.

A másnap rendezett délutáni konferencia első előadója HABSURG EDUÁRD volt. Magyarország szentszéki nagykövete legújabb könyvének, *A Habsburg észjárás. Hét szabály zavaros időkre* (96. oldal) legfontosabb üzeneteit foglalta össze, egyben kibontotta a műben körüljárt „Habsburg-esszencia” lényegét. Ezt követően Habsburg Ottóról, az általa képviselt eszméről és Európáról vallott gondolatairól beszélve arra mutatott rá, miként alakította a kontinens történetével szoros összefonódó családtörténet Ottó Európa-vízióját. Felidézte, hogy ifjúkorában mély hatást gyakorolt rá névadónk politikai érzékenysége és szellemi tartása, amely a közjó iránti elkötelezettséggel és kivételes stratégiai gondolkodással párosult. Mint mondta, politikai érlelődése idején bácsikája olyan szellemi tekintélyként állt előtte, akinek gondolkodásmódja, távlatos szemlélete és erkölcsi tartása jóval meghaladta a kor politikai realitásait. Az online bejelentkezés formájában csatlakozó vatikáni diplomata után Prőhle Gergely az egyetem hallgatói és oktatói számára ismertette Alapítványunk történetét, legfontosabb célkitűzéseit, valamint azt a hazai és európai kontextust, amelyben tevékenységünket folytatjuk és érvényesíthetjük.

A nap zárásaként Alapítványunk igazgatója Wess Mitchellel folytatott eszmecserét az egyetem impozáns, Heritage Room nevű termében. Itt a polcokon a Nyugat eszmei örökségének legmeghatározóbb műveit eredeti példányaik képviselik, inspiráló környezetként szolgálva a kutatni vá-

gyó diákok és oktatók számára. A diskurzus az amerikai stratégia legújabb könyvének tételein keresztül az aktuális geopolitikai helyzetet, a nagyhatalmi diplomácia kihívásait, valamint az ezekből levonható történelmi tanulságokat érintette, amelyek segíthetnek a mai nemzetközi döntéshozatal és stratégiai gondolkodás megértésében.

Ezt követően Pröhle Gergely és Kocsev Bence részt vettek a patinás – egyebek mellett a The Russell Kirk Center for Cultural Renewal, a The Gerald R. Ford Presidential Foundation és az Acton Institute által Grand Rapidsben szervezett – konferencián, amely William F. Buckley születésének 100. évfordulója alkalmából idézte fel a neves újságíró és politikai gondolkodó életművét és örökségét.

JEFFREY NELSON, a The Russell Kirk Center ügyvezető igazgatójának, GLEAVES WHITNEY, a Ford Presidential Foundation ügyvezető elnökének, valamint az Acton Institute legendás alapítójának, ROBERT SIRICO atyának bevezető gondolatai után Alapítványunk is bemutatkozott. Szó esett továbbá Habsburg Ottó és a *National Review* alapítójának kapcsolatáról, amely nem csupán a transzatlanti konzervatív együttműködés egyik lenyűgöző példája, de a két kontinens közötti párbeszéd jelentőségének is meggyőző illusztrációja.

A konferencia panelbeszélgetései sajátos és inspiráló átvezetést nyújtottak a következő napok szemináriumainak tematikájába. A Mecostában tartott eseményen – ahol a michigani republikánus törvényhozók mellett a tagállam közéletében aktív szervezetek képviselői is jelen voltak – a résztvevők arra keresték a választ, miként lehet túllépni azon a reflexszerű beállítódáson, amely csupán a progresszivismussal szemben határozza meg magát. Az eseményt az Alapítványunknál tavaly vendégeskedő GEORGE NASH történeti és elméleti bevezetői keretezték. A diskurzus során kiemelt hangsúlyt kapott, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a nyugati demokráciák ereje nem csupán az intézmények stabilitásában rejlik, hanem azokban az erkölcsi és társadalmi értékekben és alapvetésekben is, amelyek átszövik a közösség életét. Következésképpen a konferencia résztvevői számára elsődleges feladatként jelent meg a Russell Kirk-féle „örök értékek” (*permanent things*) iránti elkötelezettség újrafogalmazása, a szabad társadalom és gazdaság erkölcsi és kulturális alapjainak megerősítése, valamint annak megértése, hogyan lehet hitelesen képviselni ezeket a mai politikai és társadalmi kihívások közepette.

A kétnapos „klauzúra” helyszínét a The Russell Kirk Center for Cultural Renewal biztosította. A központ névadója az amerikai konzervatív reneszánsz egyik legmeghatározóbb és legsokoldalúbb alakja volt, akivel Habsburg Ottó is szoros kapcsolatot ápolt.

és a szellemi elmélyülés színtérének. Feleségével, Annette-tel – aki szintén a konzervatív univerzumból érkezett, és már fiatalon jól ismerte annak képviselőit – az amerikai értelmiség számos kiemelkedő alakját látták vendégül, miáltal házuk az együtt gondolkodás és a párbeszéd egyedülálló műhelyévé vált. A Piety Hill és a Kirk házaspár később fontos szerepet játszott az egykori trónörökös gyermekei, Walburga és Károly intellektuális és politikai szemléletének formálódásában is. Mecostai tartózkodásunk alatt vendéglátóink – ANNETTE KIRK, Jeffrey Nelson és CECILIA KIRK-NELSON, valamint munkatársaik – vendégszeretetének köszönhetően lehetőségünk nyílt megismerni a Kirk-hagyaték levéltári feldolgozásának módszertanát, és közelről megtapasztalni e sajátos szellemi közeg hangulatát, ahol a Kirk gondolkodásában meghatározó örök értékek szó szerint otthonra találtak. A Kirk Center gondosan rendezett levéltárában a 81 doboznyi anyag a konzervatív filozófus terjedelmes hivatali és személyes levelezését (ideértve a Habsburg Ottóval folytatott, 1958 és 1994 közötti korrespondenciát), napilapokban és folyóiratokban közölt cikkeit, tanulmányait, könyvfejezeteit, könyvismertetéseit, beszédeinek kéziratait, valamint audiovizuális anyagait tartalmazza, egyúttal az archívum részét képezik a Dr. Kirkkal szoros kapcsolatban álló konzervatív gondolkodóktól származó dokumentumok is.

Az egykori konzervatív ikon impozánsan berendezett könyvtára saját tudományos, ismeretterjesztő és irodalmi kötetein túl – Kirk kísértettörténetei a korabeli közönség körében meglehetősen sikeresek voltak – a nyugati civilizáció filozófiai, irodalmi, történeti és politikai gondolkodásának szinte teljes spektrumát reprezentáló műveket is magában foglalja, kezdve az antik filozófiai traktátusoktól és irodalmi alkotásoktól, a középkori, elsősorban keresztény klasszikusokon át, a monumentális új- és jelenkori történet- és társadalomtudományi munkákig, valamint a konzervatív diskurzust meghatározó jelentős opuszokig.

A michigani azilumába a *The Conservative Mind. From Burke to Eliot* című magisztrális kötet megjelenése után önkéntesen visszavonuló történész, politikai filozófus Piety Hill névre keresztelt otthona rövid időn belül az amerikai konzervatív intellektuális élet egyik pezsgő közösségévé vált. Kirk a névválasztással jelezte, hogy a helyet nem csupán fizikai térnek, hanem „spirituális központ”-nak is tekinti: az értékek, az erkölcs

Az amerikai látogatás zárásaként Alapítványunk igazgatója – NAGY ISTVÁN, kuratóriumi elnökünk társaságában – New Yorkban átadta a Magyar Tudományos Akadémia elnöke által adományozott ezüst emlékérmét HABSBERG GÉZÁNAK, József főherceg unokájának. Az oklevélen szereplő indoklás szerint: „nemzetközi jelentőségű művészettörténeti munkásságának elismeréseként – különös tekintettel a XVIII–XIX. századi

ötvösművészet területén végzett kutatásainak, valamint a Habsburg-család művészeti kultúrájának széles körű magyarországi megismertetését célzó erőfeszítéseire.”

Habsburg Géza 1940-ben született Alcsúton, négyévesen hagyta el Magyarországot, majd Bernben, Fribourgbán, Münchenben és Firenzében végezte tanulmányait. Évtizedeken át volt a Christie's aukciósház vezetője Londonban, Genfben és New Yorkban. Pályafutása során főleg a Cartier és Fabergé ékszerészdinasztiák művészetének kutatására koncentrált, amelyekről számos kiállítást rendezett világszerte. Habsburg Ottó könyvtárában több könyve megtalálható, ezekben – a művészettörténeti leírások mellett – részletesen elemzi az egyes uralkodóházak művészetpártoló tevékenységét, politikájukat is befolyásoló ajándékozási gyakorlatát. A díj átadását követően szó esett Habsburg Géza egyik legutóbbi, *Princely Treasures* című, összefoglaló igényű művének magyarországi kiadásáról. Megállapodás született arról, hogy – a kiadói érdeklődéstől függően – mindent megteszünk annak megjelentetéséért.

Alsó-ausztriai anizix

A márciusi Sankt Pölten-i kapcsolatfelvétel nyomán (35. oldal), a júniusi göttweigi fórumot követően (136. oldal), november 4-én második alkalommal valósult meg közös rendezvény az alsó-ausztriai kormányzat kulturális osztálya és Alapítványunk együttműködésével.

Ezúttal a tartományi könyvtár modern épületében szerveztünk kerekasztal-beszélgetést „Habsburg Ottó – államférfi

az európai integrációért” címmel WOLFGANG SCHÜSSEL korábbi osztrák szövetségi kancellár, REINHARD LINKE újságíró, Alsó-Ausztria kulturális szenátusának elnöke és PRÖHLE GERGELY igazgató részvételével. Az eszmecsere apropója Ausztria EU-tagságának harminc éves évfordulója volt, de mint ROMAN ZEHETMAYER, az intézmény osztályvezetője elmondta, a II. világháború nyolcvan évvel ezelőtti befejezésére, valamint az Osztrák Államszerződés hetven évvel ezelőtti aláírására is emlékezni kell, hogy egyben láthassuk a 20. századi történelem által kirajzolt ívet. Habsburg Ottó aktív részese volt az eseményeknek, a demokratikus Ausztria iránti elkötelezettségét érdemes megfelelően értékelni – erről beszélt a tartományi miniszterelnök képviselőjében HERMANN DIKOWITSCH, az alsó-ausztriai tartományi kormány kulturális osztályának vezetője, aki SZILÁGYINÉ BÁTORFI EDITET, Magyarország bécsi nagykövetét köszöntve méltatta kapcsolataink összetettségét, intenzitását. Mint mondta, Ottó Alsó-Ausztria gyermeke, de a tartomány amúgy is ezer szállal kötődik a Habsburg örökséghez.

A beszélgetés bevezetőjében Reinhard Linke ismertette Alapítványunk létrejöttének történetét, megemlítve, hogy a hagyaték megszerzéséért Ausztria is versenyben volt, de amint a mostani rendezvény is jelzi, a versengés az elmúlt években kiváló együttműködéssé alakult.

Pröhle Gergely megköszönte Wolfgang Schüsselnak, hogy elfogadta a meghívást, és felidézte, hogy amikor Alapítványunk 2019 őszén fellevenítette az Ottó-vacsorák hagyományát, az egykori kancellár volt a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében rendezett első alkalom szónoka.

Ezzel a gesztussal is jelezni kívántuk, hogy névadónkat a magyar történelem részének, hagyatékát ugyanakkor közös örökségnek tekintjük, és természetesnek tartjuk az osztrák közgyűjteményekkel való együttműködésünket. S miközben érezzük a történelmi súlyát, hogy az utolsó magyar

király és osztrák császár elsőszülött fiának írott és szellemi hagyatékát gondoljuk, tevékenységünk a 20. századi reálpolitikus, az európai integráció egyik kulcsfigurájának munkásságára összpontosít.

Arra a kérdésre, hogy Ottó életművének mi az üzenete ma, Alapítványunk igazgatója a Maastrichti Szerződésbe is belefoglalt szubsidiaritás-elv támogatását, egy működőképes Európa-eszmény követését emelte ki, ugyanakkor aláhúzta

annak a jelentőségét, hogy névadónk a keresztény Európa gondolatát nem politikai szlogenként, hanem a mindennapi cselekvés zsinórmértékeként értelmezte. WOLFGANG SCHÜSSEL az Ottót idős korában is jellemző állandó kíváncsiságát és azt az adottságát méltatta, hogy képes volt a történelmi, politikai folyamatok távlatos megítélésére, a hosszú távú következmények előrejelzésére.

Arra a moderátori felvetésre, hogy miként tekint a demokratikus Ausztria az utolsó trónörökös szellemi hagyatékára, a volt kancellár nem takarékoskodott az elmarasztalással. Ugyanakkor szólt arról, hogy ő javasolta Habsburg Károly európai parlamenti képviselői jelölését az Osztrák Néppárt színeiben, melynek következtében egy cikluson át apa és fia „padtársak” voltak az EP-ben. Külügyminiszterként – Ausztria uniós tagságát előmozdítandó – számos fórumon szerepeltek együtt, kancellári hivatali ideje alatt, 2001-ben pedig az ő meghívására ünnepelhette aranylakodalmát Regina és Ottó a schönbrunni kastélyban. Schüssel emlékeztetett a bővítéssel kapcsolatos francia ellenállásra a kilencvenes évek elején, melyhez Pröhle Gergely hozzáfűzte: Jean-Louis Bourlanges, az ellenzők egyik akkori vezetője Alapítványunkat meglátogatva szintén megosztotta velünk emlékeit, és kiemelte Ottó rendíthetlenségét a bővítés ügyében.

„Habsburg Ottó – Életút és örökség” című vándorkiállításunk december 12-ig volt látogatható az Alsó-ausztriai Tartományi Könyvtár olvasótermében.

Habsburg Ottó a politikai foglyok szóvivőjeként

Alapítványunk tudományos igazgatóhelyettese nemzetközi konferencián tartott előadást Habsburg Ottó politikai foglyokkal kapcsolatos szerepéről.

„Politikai foglyok Közép-, Kelet- és Balkán-Európában a 20–21. században” címmel szimpóziумot rendezett az Institut national des langues et civilisations orientales (INALCO – Nemzeti Intézet a Keleti Nyelvekért és Civilizációkért) a La Société française d'histoire politique-
kal

(SFHPO – Francia Politikatörténeti Társaság) és a Sorbonne Nouvelle (Paris 3.) egyetemmel együttműködve. A november 6–7-én megtartott tanácskozás az I. világháborútól napjainkig terjedő időszakban vizsgálta a politikai elítéltek különböző típusú fogva tartását, a letartóztatottak körét, a végrehajtó erőszakszervezetek működését, valamint azokat a politikai rendszereket, amelyek az elnyomás és a megfélemlítés eszközeit alkalmazták, mint a náciizmus és a kommunizmus.

FEJÉRDY GERGELY névadónkról tartott előadást, aki a 20. századi totalitárius rendszerek által fogva tartott személyek szószólójának is tekinthető. Előadásában – az idén 50 éve elhunyt Mindszenty József bíboros példáján keresztül (cikkünk a 68. oldalon olvasható) – bemutatta, hogy az egykori magyar trónörökös mindvégig töretlenül érdeklődött a politikai foglyok sorsa iránt, és igyekezett felhívni a széles körű közvélemény és a döntéshozók figyelmét tarthatatlan helyzetükre. Tette ezt nemcsak a hidegháború idején, hanem már az 1930-as években is. Rendszeresen gyűjtötte a híreket a börtönbe zártakról és az internálótáborokban sányulókról, hogy ezeket sokféleképpen közzétéve felrzza a nyugati szabad világ lelkiismeretét.

A konferencia lehetőséget teremtett Alapítványunk szakmai kapcsolatainak elmélyítésére. Tudományos igazgatóhelyettesünk egyeztetett az akadémikus történész CATHERINE HORELLEL, a Nemzetközi Történettudományi Bizottság elnökével, aki jelezte: 2026 márciusában Budapestre látogat, és szívesen vállal konferenciaelőadást. Emellett arról is szó esett, hogy a Habsburg Ottó hagyatéka iránt érdeklődő francia doktoranduszokat irányítana az Alapítványhoz.

Fejérdy Gergely ugyancsak találkozott az Alapítványunknál vendégként már megfordult ISABELLE DAVION professzorral, az idei „Jalta vagy Helsinki” rendezvényünk egyik meghívott előadójával, (lásd bővebben a 114. oldalon) és FLORENT PARMENTIER politológussal, a neves SciencesPo tanárával, a CEVIPOF kutatóhálózat főtítkárával. Ezenfelül a konferencia idején a Habsburg család ajánlásával felkereste munkatársunkat a Paris 4 Sorbonne Egyetem mester-szakos hallgatója, BLANDINE MONTEBAULT, hogy tanácsot kérjen az egykori trónörökösről készülő szakdolgozatához és tervezett doktori értekezéséhez.

A párizsi szimpózium a francia tudományos és közélet további szereplőinek megszólítását is elősegítette; ennek keretében kollégánk egyeztetett FRANÇOIS-XAVIER BELLAMY francia európai parlamenti képviselővel, aki érdeklődik Habsburg Ottó életműve iránt, és akinek meghívása egy ideje napirenden van. A filozófus-politikus szintén kifejezte szándékát, hogy szívesen részt venne az Alapítványunk által szervezett magyarországi rendezvények valamelyikén.

Jelenlétünk a párizsi nemzetközi történészkonferencián tovább erősítette a Habsburg Ottó Alapítvány nemzetközi szakmai tekintélyét, egyúttal előmozdította a jövőbeli együttműködések és szakmai kapcsolatok kibontakozását.

Vendégjáték Ottostadtban

November 13-án Magdeburgban nyitottuk meg „Életút és örökség” kiállításunkat.

A német városmarketing-szakemberek előszeretettel adnak a településeknek olyan állandó jelzõt, amely egyértelművé teszi a látogatók számára, kire is büszke igazán az adott helység, ki töltötte ott életének rövidebb-hosszabb időszakát. Bachstadt, Schillerstadt, Gothestadt több is van, ám Ottostadt csak

egy: Szász-Anhalt tartomány fővárosa, Magdeburg. Ezúttal nem névadónkról, Habsburg Ottóról van szó, hanem I. Ottó német-római császárról (912–973). Ugyanakkor a magyar történelmi összefüggések és bizonyos életrajzi adatok már-már valamiféle misztikus viszonyt is kirajzolhatnak, hiszen a két Ottó szinte napra pontosan ezer év különbséggel jött világra; a magdeburgi püspökség megalapítását I. Ottó a kalandozó magyarok feletti 955-ös Lech-mezei győzelme nyomán ajánlotta fel Istennek; s az 1240 körül készült magdeburgi lovasszobor, amely a feltételezések szerint őt ábrázolja, feltűnően hasonlít a néhány évtizeddel korábbra datált, Szent István király autentikus képmásának tartott bambergi lovasra.

Mindez önmagában elegendő ok lett volna, hogy „Életút és örökség” kiállításunkkal a Berlintonól délnyugatra fekvő tartományi fővárosba látogassunk, a meghívás azonban sokkal prózaibb, ám annál aktuálisabb okból történt. A wittenbergi születésű Reiner Haseloff, a tartomány 2011 óta hivatalban lévő kereszténydemokrata (CDU) miniszterelnöke régóta szoros kapcsolatot ápol Magyarországgal, felesége egyetemi éve alatt járt hazánkban. A reformáció kezdetének 500. évfordulóján több ízben találkoztunk vele Wittenbergben, de magánemberként is gyakorta látogat hozzánk. Egy ilyen alkalommal ajándékoztuk neki *99 év – 99 kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből*

című kötetünket, beszélgettünk névadónk történelemszemléletéről, és a keleti német régiókban mindmáig gyakran emlegetett 1989-es határnyitásban játszott szerepéről. Akkor született az ötlet, hogy érdemes lenne erről Magdeburgban is megemlékezni. A megvalósítást megkönnyítette, hogy a miniszterelnök kabinetjében dolgozó, az Andrássy Egyetemen végzett Stefan Gäbler – Gulya János, néhai göttingeni hungarológus professzor unokájaként – szintén elkötelezte magát az ügy mellett. A rendezvény megszervezését a Konrad Adenauer Alapítvány (KAS) szász-anhalti képviselője vállalta.

Napjaink magyar–német kapcsolataiban nem gyakoriak a pozitív üzenettel bíró események, ezért is volt szerencsés, hogy a kiállításmegnyitó egyszerre vont be a diskurzusba a történelmi megemlékezést az aktuális politikai és gazdasági relációkkal. RABEA BRAUER, a KAS képviselője és VAD ZOLTÁN, a berlini magyar nagykövetség elsőbeosztottja köszöntője után Alapítványunk régi barátja, a soproni kötődésű FIZIKER RÓBERT tartott színes előadást Magyarország szerepéről a német újraegyesítésben, kiemelve Habsburg Ottó jelentőségét a Páneurópai Piknik létrejöttében és a szélesebb történelmi összefüggésekben. Az ezt követő pódiumbeszélgetésen ANDREAS MÜLLER, a helyi Ipari és Kereskedelmi Kamara vezetője, az 1972 óta Magdeburgban élő RÁDULY JÁNOS, valamint a közeli Ballenstedt polgármestere, MICHAEL KNOPPIK cseréltek eszmét a tartomány és Magyarország közötti gazdasági együttműködés aktuális állásáról.

A programot megszakítva, a tartományi parlamentben lezajlott szavazás és egy esti berlini élő televízióműsor között tisztelte meg az összejövetelt REINER HASELOFF, aki sűrű programja ellenére szívügyének tekintette, hogy felszólaljon. Mint elmondta, különösen lényegesnek tartja a megemlékezést az 1989-es eseményekről. Hangsúlyozta, hogy nem szabad feledésbe merülnie mindannak, ami akkor történt, és a keletnémet polgárok szabadságküzdelméről ugyanúgy meg kell emlékezni, mint Szent II. János Pál pápáról, aki nem engedte, hogy a történelmi egyházkerületi határokat megváltoztatva egy tisztán keletnémet püspökség jöjjön létre; vagy Habsburg Ottóról, akinek a fővédnöksége alatt a vasfüggöny mentén megvalósult 1989. augusztusi történések jelentősen hozzájárultak a német újraegyesítés felgyorsulásához – vélekedett Szász-Anhalt miniszterelnöke.

A kiállítást megnyitva PRÖHLE GERGELY rámutatott, hogy névadónknak az NDK-beli Meiningenben született felesége révén pontos képe volt a kommunista diktatúra utolsó pillanatig érezhető nyomásáról, így ez is motiválta őt a soproni esemény kezdeményezésekor. Végezetül felhívta a figyelmet Habsburg Ottó töretlen optimizmusára, amely még a mai helyzetben ugyancsak erőt adhat a közéleti küzdelmekhez.

KIÁLLÍTÁSOK BELFÖLDÖN

Hazai programjainkkal a Habsburg-hagyatékhoz szorosan kötődő személyiségeket igyekszünk megismertetni az érdeklődőkkel. Rendszerint olyan helyszínek adnak otthont kiállításainknak, amelyek meghatározó módon kapcsolódnak Habsburg Ottóhoz, beleértve azokat a településeket, amelyek a demokratikus átmenet után díszpolgárságot adományoztak neki. Egyúttal arra törekszünk, hogy tárlatainkat olyan színtereken állítsuk fel, amelyek révén a szakmai és a szélesebb közönség is találkozhat ezekkel a történelmi narratívákkal.

IV. KÁROLY EMLÉKEZETE

A 2022-es évben volt Habsburg Ottó édesapja halálának centenáriuma. Az utolsó magyar király és osztrák császár továbbra is foglalkoztatja a közvéleményt, ennek megfelelően idén is felidézttük alakját és a magyar történelmi köztudatban betöltött, máig élő jelenlétét.

A haza nem hitbizomány – a királyhű Károlyi

Július 4-én Alapítványunk a fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban nyitotta meg legújabb időszaki kiállítását IV. Károly király emlékére, amely egyúttal bepillantást engedett a Károlyi család két kiemelkedő alakjának egymáshoz és IV. Károlyhoz fűződő kapcsolatába. Gróf Károlyi Mihály (1875–1955), az ellenzéki politikus, majd a köztársaság miniszter- és államelnöke, valamint féltestvére, gróf Károlyi

József (1884–1934), a legitimista mozgalom egyik vezetője, Fejér vármegye főispánja egymást szerető fivérek, ugyanakkor kiemelkedő, bár igencsak különböző beállítottságú politikusai voltak a magyar történelem egyik legturbulensebb időszakának, amelynek következményei máig érezhetők.

Habsburg Károly osztrák császár és magyar király rövid uralkodása, száműzetése és halála a kiállítás által elmesélt történet egyik oldala. Gróf Károlyi József alakja, munkássága, szellemisége a másik vezérfonal. Elsődleges célunk volt bemutatni felelősségérzetét, emberi helytállását egy olyan korszakban, amikor Magyarország sorsának alakulása számos külső tényezőtől függött, és a királyhűség korántsem volt magától értetődő. Az uralkodó váratlan halálát követően a gróf segítő támogatása, a józan mérlegelés és a hazai viszonyok ismerete döntő jelentőségű volt az özvegy királyné és a dinasztia számára – ahogyan annak későbbi feje, Habsburg Ottó szellemi fejlődése, történelmi-politikai világlátása szempontjából is. Károlyi József halála után nyilvánosságra került – de már 1922-ben megfogalmazott – végrendelete pedig a legnemesebb arisztokrata magatartásforma képviselőjének személyiségét tárta fel, kiváltva kortársai tiszteletét.

Bevezetőjében PRÖHLE GERGELY elmondta, hogy a kiállítás címe Márai Sándornak az elhunyt főispán végrendeletéről írt cikkéből származik (amely tudomásunk szerint nem jelent meg sehol írásainak gyűjteményes kiadásában, üzenete ugyanakkor a ma emberének is szól): „*Volt egy fajta magyar nagyról, akit nem a címe avatott arisztokratává; s aki e sorokat írta, ehhez a fajtához tartozott. A nemzedék kiveszőben van. Ez a fajta tudta még, hogy a »haza« nem szinonimája a »hitbizomány«-nak [...] Akik helyükbe lépnek, olvassák, ha már mást nem olvasnak, a családi archívban néhanapján ennek a kipusztuló emberfajtának végrendeletét.*” Alapítványunk igazgatója az idézethez hozzáfűzte: ha Márai Sándor, a polgári származását és öntudatát büszkén vállaló író így ír, akkor a hazaszeretetről, mint társadalmi osztályokon átívelő erényről lehet csak szó – egy olyan attitűdről, ami a történelmi körülmények változásától függetlenül érvényes marad. A megnyitó időpontjára utalva – amely Habsburg Ottó halálának évfordulójára esett – megemlékezett arról is, hogy névadónk életpályáját is egy olyan mély, hazája, Európa iránti elkötelezettség jellemezte,

ami nem ingott meg sem a számkivettség, sem a hidegháború éveiben. Nemcsak a fiatal trónörökös és egy királyhű arisztokrata találkozásáról van tehát szó, hanem egyfajta szellemi rokonságról is.

Vendégeinket a házigazda, KÁROLYI GYÖRGY gróf, Károlyi József unokája, Alapítványunk kuratóriumának tagja köszöntötte, aki elmondta, milyen fontos számára családja és különösen nagyapja öröksége:

„Amire a legbüszkébb vagyok, azt tulajdonképpen nagyapám maga írta meg az emlékezésében: »nem politikai ambíciók, vagy nagyravágyás vittek engem az ő [a király] útjába, hanem az őseinktől örökölt hagyományos, alkotmányos királyhűség, melyet az októberi forradalmi szellemmel szemben a hithez és hazámhoz ragaszkodással együtt legdrágább kincsemként őrzök.«” Beszéde a 211. oldalon olvasható.

Magyarország kormánya részéről LÁNSZKI REGŐ, építészeti államtitkár méltatta Károlyi József gróf és IV. Károly életútját, hangsúlyozva, milyen útmutatással szolgálhat példájuk: *„[...] Károlyi József gróf [...] nem a siker reményében, hanem meggyőződésből, hűségéből állt IV. Károly mellé. [...] féltettségét, Károlyi Mihályt sem gyűlölettel, hanem felelősséggel ítélte meg: amikor szükség volt rá, szembeszállt vele, ha az ország érdeke úgy kívánta – de amikor eljött az idő, képes volt megbocsátani is. Sőt, fiát arra intette: ha úgy adódik, gondoskodjon féltetvére családjáról. [...] IV. Károly és Károlyi József gróf példája – mindannyiunk számára üzenet: nem az számít, hogy mekkora hatalom jutott a kezünkbe, hanem az, mit kezdünk vele.”*

A megnyitón FÜLEI BALÁZS zongoraművész Schubert és Debussy műveit szólaltatta meg, ezt követően az érdeklődőket FÁBRY ESZTER kollégánk, a kiállítás kurátora kalauzolta a kiállítóteremben. A táblákat vitrinekben elhelyezett tárgyak egészítették ki, részben az utolsó magyar király és királyné koronázásához (1916) kapcsolódóan, részben a Károlyi család fennmaradt tárgyaiból. Ezenfelül látható volt egy válogatás Károly király és Zita királyné, valamint a gyermek Ottó személyes tárgyaiból, amelyeket Alapítványunk őriz.

Fotók: Szabó Zoltán

Sétányavatás Biatorbágyon

Alapítványunk december 16-án névadója édesapjának nevét viselő sétány avatóünnepségén vett részt.

Boldog IV. Károlyról elnevezett sétányt avattak Biatorbágyon, azon a fővároshoz közeli településen, amely 1921. október 23-án – a Biával való egyesülés előtt még Torbágy néven – rövid időre a magyar történelem sodrába került. A trónjától megfosztott egykori uralkodópár második visszatérési kísérlete idején, IV. Károly és felesége Budapest felé tartó útjuk során szentmisén vettek részt a vasútállomáson. A szertartás közben Budaörs közelében Károly hívei összecsaptak Horthy Miklós kormányzó csapataival, ám amikor a király tudomására jutott, hogy a lövöldözésnek már halálos áldozatai is vannak, elállt a harc folytatásától, és feladta terveit – idézte fel a több mint száz évvel ezelőtti eseményeket Kocsis Lajos polgármester. Kiemelte: fontos, hogy a város mai lakói is megismerjék ezeket a történelmi tényeket, amelyben a sétány új neve segítséget nyújthat.

A névadást követően az eseményre szép számban kilátogató biatorbágyi polgárok és helyi hagyományőrök átsétáltak a közeli, az egykori vasútállomás helyén álló Juhász Ferenc Művelődési Központba, ahol folytatódott az ünnepség. Az intézmény aulájában kapott helyett Alapítványunk „Életút és emlékezet” című, IV. Károlyról szóló vándorkiállítását. Elsőként Habsburg György, Magyarország madridi nagykövete szólott az egybegyűltekhez. Beszédében nagyapja béke iránti elkötelezettségét hangsúlyozta: mint elmondta, a hitét mélyen megélt Károly trónra lépve mielőbb véget kívánt vetni a mérhetetlen emberi szenvedést hozó világháborúnak. Bár törekvései az adott helyzetben kudarcra voltak ítélve, ez nem kisebbíti emberi nagyságát, hiszen míg a történelem a győzelmeket és a sikereket állítja reflektorfénybe, az isteni ítélszék előtt a szándék a döntő. Ezt ismerte el az Egyház is, amikor 2004-ben, még II. János Pál pápa idején, boldoggá avatta az egykori uralkodót.

Pröhle Gergely az utolsó osztrák császár és magyar király két olyan gondolatát idézte föl, amelyek 110 évvel ezelőtt talán anakronisztikusan modernnek hatottak, az idő azonban igazolta létjogosultságukat. Alapítványunk igazgatója ennek jegyében vont párhuzamot Károly szociális elképzelései és a második világháború után Németországban megvalósult szociális piacgazdaság alapelvei között; továbbá részletezte a népek, nemzetiségek, különböző felekezeti népcsoportok eltérő hagyományait, szokásait, fejlődését és karakterét tiszteletben tartó – a keresztény tanításban Szent Ágostonig visszavezethető – szubszidiaritás eszméjét, amelyet a Maastrichti Szerződés hivatalosan is a közös európai alapelvek sorába emelt.

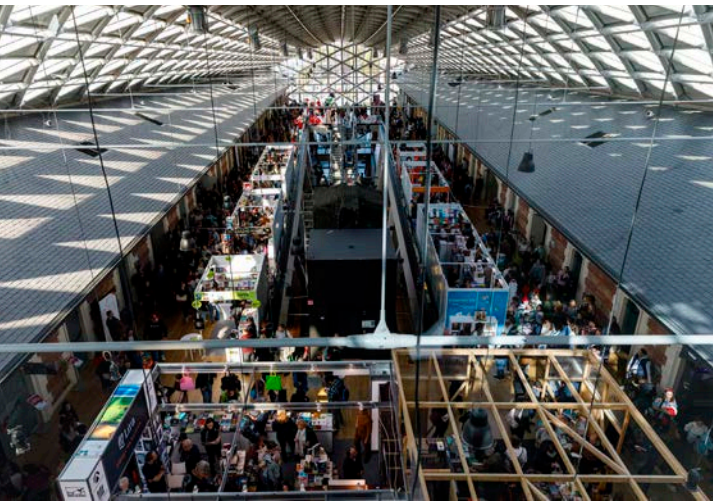

Az átadóról készült videós beszámoló a QR-kód beszkennelésével nézhető meg.

KÖNYVBEMUTATÓK

Alapítványunk arra törekszik, hogy gondolatébresztő kötetekkel járuljon hozzá közös múltunk megismeréséhez és jelenünk értelmezéséhez. Kiadványaink bemutatóit minden alkalommal népes szakmabeli és további érdeklődő közönség tisztelte meg jelenlétével.

Kiadványaink a 30. Nemzetközi Könyvfesztiválon

Két kiadványunk is helyet kapott az október első napjaiban rendezett 30. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon.

Habsburg Eduárd *A Habsburg észjárás. Hét szabály zavaros időkre* című munkája a Hitel Kiadó gondozásában, a Habsburg Ottó Alapítvány szakmai közreműködésével valósult meg. Az eseményen a szerző, Magyarország vatikáni nagykövete videóüzenetben köszöntötte az érdeklődőket, a helyszínen PRŐHLE GERGELY, Alapítványunk igazgatója RÁDY SÁNDOR ZSOLTTAL, a *Magyar Hyperión* című folyóirat szerkesztőjével és KÁRPÁTI CSABA GÁBORRAL,

a kötet felelős szerkesztőjével beszélgetett a dinasztia többszázados történelméből leszűrt életvezetési tanácsokról. Habsburg Eduárd művéről a 96. oldalon írtunk részletesebben.

Jelen volt könyve magyarországi bemutatóján JANNE HAALAND MATLARY, a Norvég Királyság egykori külügyi államtitkára. Könyve válságokban és válságjelenségekben bővelkedő korunkban eligazító, egyben üdítő olvasmány egy hozzáértő külföldi szerző tollából. A szerző beszélgetőpartnerre JESZENSZKY GÉZA történész, az Antall-kormány külügyminisztere, hazánk egykori oslói nagykövete volt.

Eszmecsere a demokrácia állapotáról

Janne Haaland Matlary *A demokrácia lassú haldoklása. Az új intolerancia* című könyvét külön is bemutattuk október 6-án.

Vendégeinket az NKE John Lukacs Társalgójában PRŐHLE GERGELY köszöntötte. Felhívta a figyelmet arra, hogy a helyszínválasztás nem véletlen: a termet a 20. századi konzervatív gondolkodás egyik meghatározó alakjáról nevezték el,

akinek néhány személyes tárgya is megtekinthető. Ezenkívül előadónk apósa a két világháború között a Ludovika hallgatója volt.

Ezt követően JANNE HAALAND MATLARY 2021-ben megjelent könyvének főbb gondolatait ismertette *Democracy at Risk. When Everything Becomes Political* című előadásában. A woke és a populizmus egyaránt a nem-politikait politizálja, amelynek következtében a személyes politikai, a politikai pedig személyes lesz – és a helyzet ezen a téren csak romlott az elmúlt három évben, mondta. Veszélyes tendencia, ha a jogokat nemzetek feletti szervezetek, intézmények határozzák meg, és teszik kötelezővé és kizárólagossá, mert ez ellenkezik a klasszikus demokrácia alapelveivel (hatalmi ágak szétválasztása, törvény előtti egyenlőség, társadalmi szerződés), figyelmeztetett a Norvég Királyság egykori külügyi államtitkára. A woke ellenhatásaként fellépő amerikai populizmus demokratikus szemszögből hasonlóképpen megkérdőjelezhető legitimitású lépésekkel válaszol. A szakértő reményét fejezte ki, hogy kontinensünk politikája mihamarabb visszatér a normalitáshoz, vagyis a nemzeti politikákat visszautalja a nemzetállamok hatáskörébe, prioritásként kezeli a szubszidiaritást, és az Európai Unió nemcsak szlogenek szintjén, de a valóságban is a nemzetek hazájává válhat.

Az elhangzottakra UGRÓSDY MÁRTON, a Miniszterelnöki Kabinetiroda helyettes államtitkára, a Miniszterelnök Politikai Igazgatójának irodavezetője reflektált, majd a vendégek Prőhle Gergely vezetésével beszélgettek Magyarország és az Európai Unió jelenlegi viszonyáról, az Egyesült Államok újraértelmezett világpolitikai szerepéről, az orosz–ukrán háborúról.

Janne Haaland Matlary kötete amellyről a 95. oldalon számoltunk be bővebben a Helikon Kiadó gondozásában, a HOAL közreműködésével látott napvilágot.

Átkelés közben

Granasztói György diplomatanaplóját (1991–1992) mutatuk be a Gondolat Kiadóval közös rendezvényünkön. Az Antall-kormány brüsszeli nagykövetének napi feljegyzéseiből összeállított kötet nem pusztán a rendszerváltás időszakának nosztalgikus megidézése, hanem tanúságtétel a 21. század kihívásai közepe: Magyarország ezer éve a Nyugathoz tartozik – fogalmazott az egybegyűlteket kö-

szöntve PRÖHLE GERGELY. Ezt bizonyították az 1990-ben történtek, amikor egy keleti birodalom szorításából szabadulva a nemzet európai színvonalú küldötteket tudott felmutatni az állam vezetésében és külképviseletein. E kiváló szakemberek egyike volt Granasztói György.

A történész kezdetben csak a magyar–belga kapcsolatokért volt felelős, ám rátermettsége okán – a miniszterelnök személyes kérésére – idővel mind az Európai Gazdasági Közösség, mind a NATO és hazánk viszonylatában ugyancsak meghatározó szerepet töltött be, hangsúlyozta Antall József miniszterelnök egykori tanácsadója. KODOLÁNYI GYULA ismertette továbbá a szerző polgári értékeket átmentő családi hátterét, valamint azt a nagyhatalmi politikától korántsem függetlenül formálódó akadémiai közeget, amely a 70-es évektől kezdve lehetővé tette fiatal magyar kutatók nyugati egyetemekre, intézetekbe való kijutását, szakmai összeköttetések kiépítését. Antall József nem véletlenül választott számos diplomatát az állomáshelyek kultúráját alaposan ismerő bölcészek közül – így került Szávai János Párizsba, Szőrényi László Rómába, Erdődy Gábor Bonnba, Gergely András pedig (egy dél-afrikai kitérő után) Hágába. Granasztói Györgyhöz hasonlóan ők is gyorsan alkalmazkodtak új feladataikhoz, és eredményesen képviselték Magyarországot a nemzetközi szinten.

Édesapja hagyatékának sorsáról, a diktafonra rögzített napi jegyzetek kötetbe rendezéséről GRANASZTÓI OLGA számolt be, és ígéretet tett arra, hogy az egyelőre lappangó részek előke-rülése esetén azokat is közzéteszi.

Fotók: Ballagó Márton

FEJÉRDY GERGELY köszönetet mondott BÁCSKAI ISTVÁNNAK, a Gondolat Kiadó igazgatójának és kollégáinak a kiadvány gondozásáért és igényes kivitelezéséért. Tudományos igazgatóhelyettesünk a kiküldetés krónikájának kiegészítéseként vázolta a naplóból hiányzó időszak főbb eseményeit – amit az íráshoz fűzött utószóban részletesen kifejtett –, ezenfelül áttekintette névadónk és Granasztói György kapcsolatát, amely a brüsszeli éveket informálisan is végigkísérte, amelyet a diplomata lemondásakor született levélváltással illusztrált.

A kor magyar külpolitikájának egyik legavatottabb ismerője, JESZENSZKY GÉZA felszólalásában hazánk NATO-hoz való viszonyát elemezte. A térség három és fél évtizeddel ezelőtt kialakult helyzetének geopolitikai veszélyeit és lehetőségeit számba véve emlékezett meg a rendszerváltás miniszterelnökről és Antall József külpolitikai krédójáról.

A könyvbemutatót, amelyet a kiadó új, Gondolat Olvasó névre keresztelt helyiségében tartottuk, baráti hangulatú fogadás zárta.

A naplóról a 97. oldalon írtunk részletesen.

TOVÁBBI ESEMÉNYEK

Családi találkozó Regina születésnapján

Az év legelején Habsburg Ottó és Szász-Meiningeni Regina gyermekei, unokái és dédunokái tartottak összejövetelt Regina gyermekkorának helyszínein, a Heldburg-kastélyban és a meiningeni Elisabethenburgban, ahol – PHILIPP ADLUNG múzeumigazgató (idei „Évkezdet a gyűjteményben” rendezvényünk meghívott előadója) és PRÖHLE GERGELY kalauzolásával – megnézték az Alapítványunk közreműködésével készült kiállítást, amely 2024. november 28. és 2025. február 23. között volt megtekinthető a Meiningeni Múzeumban. Névadónk hitvese születésének centenáriuma-ról a 49. oldalon emlékeztünk meg. Az ünneplő családtagok ellátogattak a legendás meiningeni színházba. Felelevenítették, hogy a teátrum építtetője, II. György, a „színházherceg” 150 évvel ezelőtt indult először vendégjátékra Magyarországra.

A centrum és periféria viszonya a gazdasági gondolkodásban – Konferencia Grenoble-ban

A „Knowledge from the Margins? Sources, Scope and Legitimacy in Critical Economic Knowledge” című nemzetközi tanácskozást június 12–13. között rendezték meg Grenoble-ban, a helyi egyetem mellett működő SciencesPo szervezésében. A kétnapos eszmecsere célja az volt, hogy a gazdasági gondolkodás különböző hagyományait és intézményi kontextusait vizsgálva új megvilágításba helyezze a közgazdasági tudás fejlődése és természete körüli alapvető kérdéseket, hangsúlyosan azt, hogy milyen szerepe van a földrajzi, politikai vagy ideológiai „peremvidékeknek” és marginalizált nézőpontoknak ebben a diskurzusban.

A konferencia alapfeltevése szerint a gazdasági tudás sohasem semleges vagy univerzális, hanem térben, társadalmilag és politikailag is meghatározott. Az előadások földrajzi és tematikus szempontból is széles spektrumot fedtek le: szó esett a fejlődélméletekről, európai és amerikai „reakciós” elméletekről és koncepciókról, a posztoszocialista térség sajátos közgazdasági örökségéről, valamint a „neoliberalizmusként” ismertté vált közgazdasági paradigma térhódításáról és kritikájáról is.

A European University Institute egykori kutatásvezetője, ANGELA ROMANO által moderált panelban KOCSEV BENCE előadása az 1970-es évek világgazdasági átrendeződéseire reflektált. Arra az időszakra, amikor a keynesiánus gazdaságpolitikai paradigma megingott és fokozatosan teret nyertek a neoliberális megközelítések. Külön figyelmet kapott a Világgazdasági Kutatóintézet, amely e folyamat egyik első magyarországi aktoraként – és a szocialista rendszer felbomlásának nyilvánvalóvá válásakor ugyancsak – rendkívül gyorsan alkalmazkodott a gazdasági gondolkodás szabályainak és prioritásainak átalakulásához.

Omaggio a Bruno Leoni – Gálavacsora Milánóban egy olasz polihisztor emlékére

„Bruno Leoni a szó legteljesebb értelmében vett humanista volt [...] és mindenekelőtt egy »uomo universale«, vagyis olyan sokoldalú és kivételes gondolkodó, amelyből a mai világban sajnálatosan kevés akad. A liberális hagyomány legnemesebb értékeinek képviselője volt, aki életével és gondolataival a szabadság és az emberi méltóság ügyét szolgálta” – ezekkel a szavakkal emlékezett meg Habsburg Ottó 1968 nyarán írt nekrológiájában az olasz jogász-filozófusról, akivel szoros szakmai és baráti kapcsolatot ápolt, és akinek gondolatai komoly hatással voltak nézeteinek alakulására.

A kétezres évek elején Carlo Lottieri, Carlo Stagnaro és – az Alapítványunkat idén a „Szabad Piac – állami beavatkozás” rendezvényünk (III. oldal) előadójaként megtisztelő – Alberto Mingardi professzor kezdeményezésére jött létre az Istituto Bruno Leoni, az olasz liberális gondolkodás legfontosabb kortárs szellemi műhelye. Az intézet minden évben megrendezi a névadójáról elnevezett gálaestet, amelynek keretében átadják a Bruno Leoni-díjat azoknak a közéleti, tudományos vagy gazdasági szereplőknek, akik számottevően járultak hozzá a névadó által képviselt eszmék érvényesítéséhez.

A korábbi díjazottak között olyan egyedülálló személyiségek szerepeltek, mint María Corina Machado, a venezuelai demokratikus ellenzék vezetője és a baloldali rezsim ellen folytatott latin-amerikai küzdelem ikonikus alakja; Leszek Balcerowicz, a lengyel rendszerváltás meghatározó gazdaságpolitikusa és egykori pénzügyminiszter; valamint Mario Vargas Llosa, Nobel-díjas perui író, esszéista, a modern liberális gondolkodás egyik legnagyobb hatású képviselője.

Az idei évben az elismerést Görögország nevében YANNIS STOURNARAS, a Görög Nemzeti Bank elnöke vette át. A gazdaságpolitikus ünnepi beszédében értékelte a görög válság tanulságait, és rámutatott, hogy az elmúlt évek szigorú fiskális és strukturális reformjai révén a mediterrán ország a korábbi, mintegy 15%-os költségvetési hiányt többletté alakította, csökkentette a GDP-arányos államadósságot, és gyors ütemben törleszti az Európától kapott nemzetközi segélyeket. Ezen eredmények jól szemléltetik, hogy

válságok idején nem csupán az állami beavatkozás fokozása jelenthet megoldást; a stabil intézmények, a jogállamiság, a felelős fiskális politika és a mélyreható strukturális reformok sokkal rugalmasabb és fenntarthatóbb kereteket biztosítanak a válságok leküzdéséhez.

Munkatársunk, KOCSEV BENCE meghívást kapott a gálaestre, amelyen Milánó és Észak-Olaszország gazdasági, diplomáciai és akadémiai életének képviselői, valamint néhány nemzetközi vendég is részt vett. A rendezvény kiváló alkalmat biztosított a klasszikus liberális gondolkodás kortárs európai helyzetének, valamint az aktuális gazdasági és politikai kérdésekben általuk képviselt álláspontok megismeréséhez, továbbá hozzájárult Alapítványunk jövőbeni szakmai együttműködéseinek erősítéséhez.

Fotó: Istituto Ellenico di Cultura & Simona Chioccia (Istituto Bruno Leoni)

RANGOS BELGA KITÜNTETÉSBEN RÉSZESÜLT FEJÉRDY GERGELY

Alapítványunk igazgatóhelyettese a Belga Korona-rend Lovagkeresztje kitüntetését vehette át szeptember 12-én.

A Korona-rendet II. Lipót belga uralkodó alapította 1897-ben, majd 1908-ban besorolták a belga kitüntetések közé, és ettől kezdve a Belga Királyságnak tett szolgálatokért adományozzák: művészeti, irodalmi vagy tudományos érdemekért, a kereskedelem és az ipar területén elért kimagasló eredményekért ítélik oda. Jelenleg évente három ünnepi alkalomhoz – a király születésnapjához (április 15.), az ún. király napjához (november 15.), illetve a július 21-i belga nemzeti ünnephez – kapcsolódóan terjesztik fel az uralkodónak a kitüntetésre méltónak ítélt személyek névsorát. Külföldi állampolgárok számára az érdemrendet a külügyminiszter javaslata alapján adományozzák.

Az elmúlt százhusz évben kevés honfitársunk kapta meg a Korona-rend valamelyik fokozatát, összesen csupán mintegy kéttucatnyian: az I. világháború előtt Torday Emil Afrika-kutató, Ferenc József császár és király szárnysegédjeként Horthy Miklós, illetve gróf Lónyay Elemér, Stefánia belga királyi hercegnő hitvese voltak a birtokosai. 1918 után a két ország közötti feszült viszony okán csak 1926-ban ítélték oda ismét magyar állampolgároknak ezt a kitüntetést. A Szinyei Merse Pál Társaság által a belga fővárosban szervezett nagyszerű szépművészeti kiállításért több művész, illetve az illetékes magyar minisztérium munkatársai – Kertész K. Róbert helyettes államtitkár és Ybl Ervin miniszteri titkár, a híres építész, Ybl Miklós rokona – részesültek ebben az elismerésben. Közéleti személyiségeink közül Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, az 1930-as évek kétoldalú kapcsolataiban jelentős szerepet játszó, rövid ideig a kereskedelmi és közlekedési miniszteri tárcát vezető Winckler István és a brüsszeli magyar követ, gróf Woracziczky Olivér is megkapta a Belga Korona-rend Nagykeresztjét. A felsoroltakon kívül említésre méltó az Erdélyben élő pénzügyi szakember, gróf Teleki Ernő, gróf Teleki Pál miniszterelnök unokaöccse, aki szintén a rend Lovagkeresztjének birtokosa lett. A híres magyar hegedűművész, Gertler Endre 1937-ben részesült a kitüntetésben.

Közvetlenül a II. világháború után kevés magyar állampolgárnak adományozták, őket elsősorban az ellenállásban való részvételükért ítélték arra méltónak. A hidegháború idején tudósok, orvosok, valamint az 1958-as brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjának tervezője, Gádos Lajos építész büszkélkedhetett ezzel a rendjellel. A rendszerváltás után sem volt gyakori a Belga Korona-rend magyar állampolgároknak adományozása, a 2010-es évektől pedig egyenesen ritkaságszámba ment:

az egyik utolsó kitüntetett Győri Enikő, a magyar EU-elnökség programjáért felelős külügyminisztériumi államtitkár volt 2012-ben.

Ebben a történelmi kontextusban különösen nagy jelentőséggel bír, hogy Alapítványunk igazgatóhelyettese – Belgium külügyminiszterének felterjesztésére, a 2025. május 12-én kelt királyi rendelet alapján – megkapta a Belga Korona-rend Lovagkeresztjét. A kitüntetés átadására ünnepélyes keretek között szeptember 12-én, Belgium budapesti nagyköveti rezidenciáján került sor. Az eseményen megjelent Jonathan Lacôte, hazánkba akkreditált francia nagykövet, Matthieu Berton, a budapesti Francia Intézet igazgatója, Birher Nándor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Társadalom- és Bölcsészettudományi Karának dékánja, Ablonczy Balázs történész és Pröhle Gergely, Alapítványunk igazgatója. Jelen volt Granasztói Olga – a rendszerváltás utáni első brüsszeli magyar nagykövet, a 2016-ban elhunyt Granasztói György lánya – is, akinek közreműködésével a belga-magyar kapcsolatok meghatározó éveiről jelentettünk meg kötetet Magistra Vitae sorozatunkban, amelyről bővebben a 97. oldalon írtunk.

JEROEN VERGEYLEN, a Belga Királyság magyarországi nagykövete laudációjában FEJÉRDY GERGELY történészi munkásságát méltatta. Mint mondta, a kitüntetett otthonosan mozog a két ország 20. századi kapcsolatrendszerének történetében, ráadásul többnyire kevésbé kutatott, vagy mindenesetre teljesen mellőzött területekre fókuszál – ilyen például Alapítványunk névadójának, Habsburg Ottó életútjának belgiumi nexusai. A magas rangú elismerést a nagykövet tudományos igazgatóhelyettesünk példamutató kutatói tevékenységével indokolta, amely révén a történelmet

a diplomácia szolgálatába tudja állítani, és munkáján keresztül előmozdítja a nemzetek közötti megértést és a baráti kapcsolatokat. A kitüntetett kifejezte szándékát, hogy a Belga Korona-rend lovagjaként – összhangban Alapítványunk törekvéseivel – ebben a szellemben folytatja történészi munkáját.

Ottó-vacsora olasz vendégekkel

Idén Habsburg Ottó 113. születésnapjáról emlékeztünk meg. Hagyományainkhoz híven ez évben is a pesti Vigadóba hívtuk barátainkat, együttműködő partnereinket, munkatársainkat. A november 22-én lezajlott eseményen az ünnepelt családjának részéről jelen volt fia, Habsburg-Lotharingiai György főherceg és felesége, Eilika oldenburgi hercegnő, valamint a magyar ág doyenje, Habsburg-Lotharingiai Mihály főherceg és neje, Christiana főhercegnő. Meghívottaink között köszönthettük számos európai ország nagykövetét, továbbá Varga Zs. Andrást, a Kúria elnökét, Vargha Tamást, a honvédelmi miniszter helyettesét, Schaller-Baross Ernő európai parlamenti és Vejkey Imre országgyűlési képviselőt. A rendszerváltás utáni kormányok tagjai közül Bod Péter Ákos, Jeszenszky Géza és Martonyi János tisztelte meg jelenlétével társaságunkat.

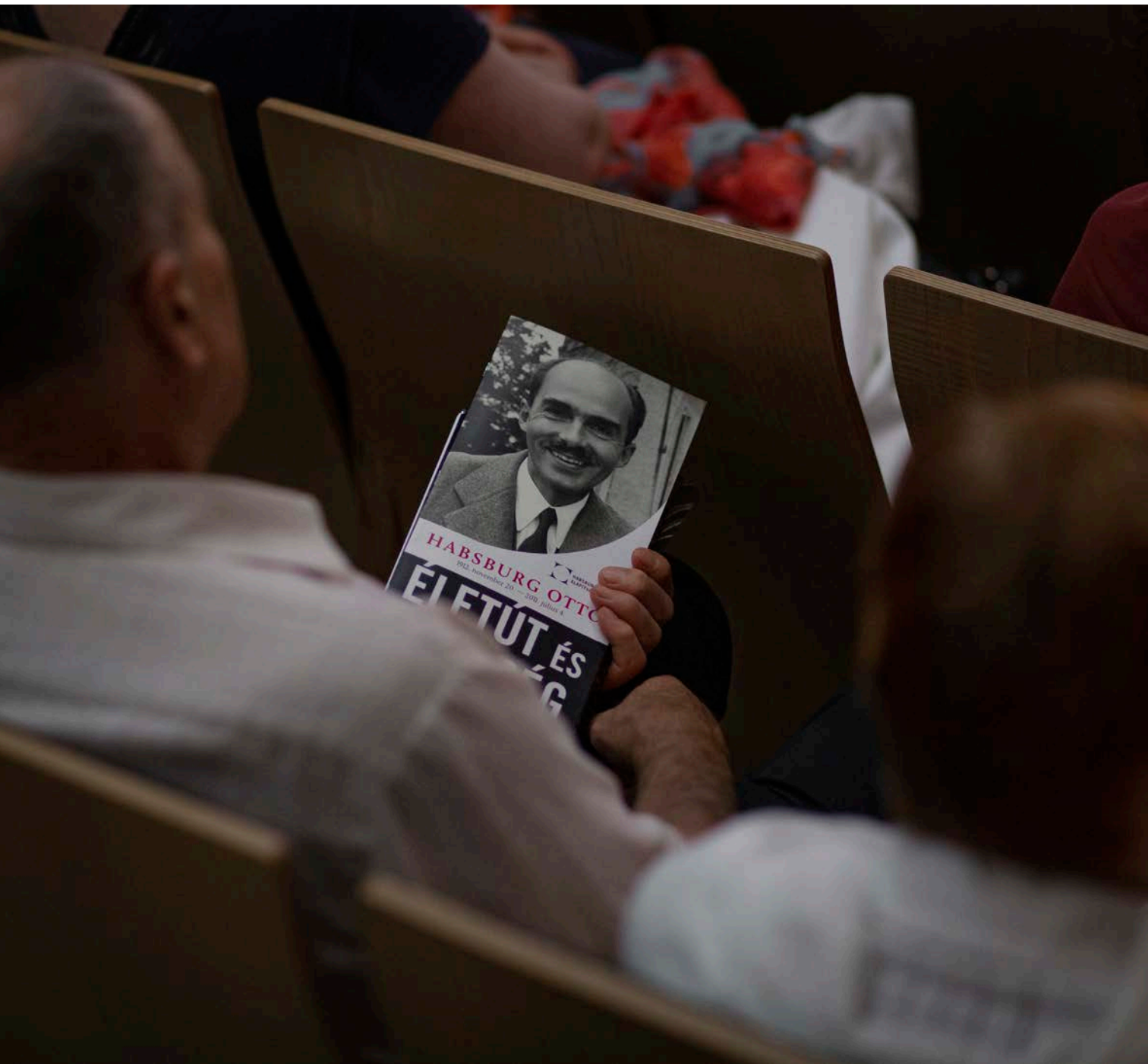
Az est díszvendége, ROCCO BUTTIGLIONE több mint négy évtizede, egy szűk körű összejövetelen találkozott először Habsburg Ottóval, ahol az egybegyűltek a kelet-közép-európai országok egyházainak nyújtandó segítség lehetőségeit latolgatták. Az olasz kereszténydemokrata politikus úgy emlékezett, hogy a céljuk akkor (még) nem a kommunizmus megdöntése volt, pusztán arról cseréltek eszmét, hogyan tartható életben a keresztény kultúra a kontinens totalitárius rendszerek uralta államaiban. Habsburg Ottó sosem csüggedt, és semmi nem kezdhetette ki az optimizmusát: „A remény nem felületes idealizmus” – figyelmeztette beszélgetőpartnereit az egykori trónörökös, hanem az igazi értékekbe kapaszkodó horgony, amely megóvjá az egyén és közösség törekeny sajkáját a nagypolitika hullámverésében.

Mit üzenne névadónk a ma emberének, európai politikusainak? – tette fel a kérdést az egykori harcostárs. A kommunizmus megdőlt, kontinensünk népeinek többsége békében él a közös hazában, amelynek bővítése jelenleg is folyamatban van. A kétségtelen eredményekre azonban nem kevésbé fajsúlyos problémák árnyéka vetül: Európa versenyképességének megőrzése, a Green Deal célkitűzéseinek elérése, a migráció és a szomszédunkban dúló háború megoldásának égető szükségessége arra ösztönzi a távlatosan gondolkodó politikusokat, hogy térjenek vissza az integráció alapjához: az identitásával tisztában lévő, azt felvállaló egyes emberhez, aki személyes szabadságát – paradox módon – éppen a családjához, helyi közösségéhez és nemzetéhez fűző kötıdése révén tudja a legteljesebben megélni. Ez, a harcot soha fel nem adó lovag magatartása jellemezte Habsburg Ottót, és kell, hogy bátorítást adjon nekünk, kései követőinek is. Rocco Buttiglione előadását a 246. oldalon közöljük.

Fotók: Szabó Zoltán

BESZÉDEK

Az Alapítványunk által rendezett eseményeket 2025-ben is számos rangos magyar és külföldi vendég gazdagította színvonalas előadásokkal, visszaemlékezésekkel, elemzésekkel. Beszámolónk következő fejezetében ezekből adunk közre néhányat.

ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER

A NYUGATNÉMET–MAGYAR POLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS KAPCSOLATOK ÉS A RENDSZERVÁLTÁS MAGYARORSZÁGON

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Kollégák!

A német–magyar kapcsolatok története, valamint a magyarországi rendszerváltás és annak következményei – bármi legyen is a magyarázata – meglehetősen háttérbe szorultak az elmúlt két évtized tudományos és médiadiskurzusában. Ezen okból is nagyon hálás vagyok Pröhle Gergelynek, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatójának és Deli Gergelynek, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektorának a lehetőségért, hogy a mai konferencia keretében néhány szempontból megvizsgálhatom ezt a két, egymással összefüggő és történelmileg jelentős témakört.

Először is hadd mutassam be a két téma közötti ok-okozati összefüggést. A Bonn–Budapest kapcsolatok az 1970-es évek közepe óta kivételes módon fejlődtek, ami kihatott a Magyarország gazdaságában és politikájában lezajlott átalakulásra is. A radikális budapesti fordulat pedig jelentős katalizátorhatással volt az úgynevezett keleti blokkban zajló eseményekre, valamint a német és európai egyesülési folyamatra, amely a mai napig nyomot hagy Európán.

Rövid előadásom első részében felvázolok néhány fejleményt, amelyek a magyar rendszerváltás előtt jellemezték a bonni és a budapesti relációkat, és bemutatom azokat a háttérkörülményeket, amelyek lehetővé tették ezt a feltűnő „egyedi utat” (*Sonderweg*) a kelet–nyugati viszonylatokban. A második részben pedig több szempontot vetek fel a kétoldalú kapcsolatok történetéből, amelyek különleges feltételeket teremtettek a magyar rendszerváltáshoz és az 1989–90-es eseményekhez.

Az 1989 tavaszán-nyarán történt látványos „kettős határnyitás” – azaz a magyar–osztrák határszakaszon végigfutó „vasfüggöny” lebontása és a határnak a keletnémet állampolgárok előtti megnyitása – háttérbe szorítja azt a fontos tény, hogy az akkori bipoláris világrendhez képest Bonn és Budapest között már a 70-es évek közepe óta meglepően szoros és feszültségektől mentes államközi kapcsolati háló szövődött, és már 1986–87-ben, a magyar rendszerváltás előestéjén alapvetően „új minőség” rajzolódott ki a Német Szövetségi Köztársaság és Magyarország viszonyában.

Ez a fejlemény a külkapcsolatok „három pillére” – gazdaság, politika és kultúra – tekintetében a következőképpen foglalható össze.

A gazdaság területén már az 1950-es évektől kezdve pragmatikus kereskedelmi szálak szövődtek Nyugat-Németország és Magyarország között, amelyek az azt követő évtizedekben erőteljes dinamikát mutattak, és az 1980-as évek közepéig mintegy 5 milliárd német márka éves kereskedelmi forgalmat generáltak. Így a 70-es évek végén a Németországi Szövetségi Köztársaság Magyarország második legfontosabb kereskedelmi partnere lett, hazánk pedig úgyszintén a második helyre került a német állam keleti kereskedelmében. A gazdasági kapcsolatok azonban ebben az időben még egy másik, kevésbé figyelemre méltó sajátosságot is mutattak: az 1970-es évek óta ugyanis számos együttműködés alakult ki a két ország vállalkozásai között, és létrejöttek az első vegyesvállalatok (*joint ventures*). Ez rendkívüli fejlemény volt a kelet–nyugati gazdasági kontaktusok szempontjából.

A gazdaságiakkal ellentétben a politikai viszonyok – egy hivatalos érintkezések nélküli időszakot és néhány „kísérletet” követően – csak a diplomáciai kapcsolatok 1973 végi felvételével éledtek fel, de attól kezdve, a helsinki folyamattal a háttérben, szokatlanul dinamikus fejlődtek. Élénk „látogatói diplomácia” alakult ki, amely Kádár János 1977-es bonni útjával és Helmut Schmidt 1979-es budapesti vizitjével érte el első csúcspontját. (Az akkori politikai viszonyokra jellemző volt továbbá, hogy Franz Josef Strauss is ellátogathatott Magyarországra.) A kétoldalú politizálás a 70-es évek végén olyan szintre jutott, amely – még 1982-ben, a bonni kormányváltás után is – egyedülálló viszonyokat tett lehetővé az úgynevezett második hidegháború idején. Bonn és Budapest ebben a fázisban egyfajta közvetítő szerepet vállaltak, és több alkalommal hozzájárultak ahhoz, hogy a Kelet és Nyugat közötti párbeszéd ne szakadjon meg teljesen. 1986–87-ben pedig – Helmut Kohl kormányának kezdeményezésére, valamint Horst Teltschik és Horváth István aktív közreműködésével – különleges bizalmi viszony alakult ki Bonn és azon magyar erők között, amelyek Németh Miklós, Horn Gyula és mások vezetésével radikálisan új gazdasági és politikai irányvonalat szorgalmaztak.

1986–87-ben végül a kultúra terén is megtörtént az áttörés. Addig ez a terület – legalábbis a magyarországi nyugatnémet aktivitást tekintve – a kétoldalú kapcsolatok „mostohagyerekének” számított, amelynek hátterében részben a kommunista ideológiai fenntartások, részben a Bonn–Kelet-Berlin–Budapest közötti viszonyrendszer állt. A fordulat 1985 őszén Budapesten megrendezett Európai Kulturális Fórummal következett be, amivel Magyarország újfent vezető szerepet játszott a „szocialista táborban”. A magyar fél feladta ideológiai fenntartásait az NSZK kulturális tevékenységével szemben, és felmondta a Német Demokratikus Köztársaság „kizárólagos kulturális képviselői jogát”. Ennek folytán 1986–87-ben a nyugatnémet állam megkezdhette a hivatalos kapcsolatfelvételt a magyarországi németekkel, részt vehetett a német nyelv oktatásában Magyarországon, és előkészíthette egy kulturális központ létrehozását – a keletnémet mellett. Ezzel a döntéssel ezek a kötődések teljesen „új minőséget” nyertek.

Mi rejlett amögött, hogy a nyugatnémet–magyar viszonyok először a gazdaság, majd a politika és végül a kultúra területén is ilyen intenzív és kölcsönösen előnyös fejlődésnek indultak? Hogyan tudtak már a magyar rendszerváltás előtt ilyen szintet elérni? Először is néhány alapvető tényező együttes hatását kell említeni, köztük a sokrétű közös történelmi-kulturális hagyományokat,

a több évszázados kereskedelmi kötelékeket és a kiegészítő gazdasági struktúrákat, valamint a két nemzet konfliktusmentes együttélését – végül pedig a két közép-európai állam létfontosságú érdekét, hogy a Kelet és Nyugat közötti „hideg konfliktus”-ból ne válják „forró háború”. Azonban a kétoldalú kontaktusok az ilyesfajta speciális bonni és budapesti érdeklődés nélkül nem – még ebben a kontextusban sem – fejlődtek volna ennyire dinamikusán.

Gazdasági szempontból Magyarország elsősorban a keleti terjeszkedés kapujaként és a kelet–nyugati érintkezések kísérleti terepeként volt érdekes a németek számára, míg az NSZK nemcsak jelentős, jövedelmező és viszonylag nyitott piacot jelentett a magyar termékeknek, hanem Budapest is itt szerezte be a legkönnyebben, leggyorsabban és legolcsóbban a nyugati fogyasztási cikkek és a fejlett technológiát, valamint vehetett fel hiteleket – vagyis, ahogy kollégám, Kiss László fogalmazott, az NSZK Magyarország „modernizációs partnere” lett.

A politika területén a német fél – Magyarország viszonylag liberális légköre és a két ország vezetői közötti bizonyos szimpátia okán – nyilvánvalóan itt látta a legnagyobb esélyt arra, hogy sokrétű és szoros összeköttetéseket építsen ki egy kelet-közép-európai állammal. A politikai kontaktusoknak egyszerre kellett a gazdasági együttműködést és a kelet-nyugati feszültségek enyhítését szolgálniuk. A bonni partnernek ezeken felül volt még egy nagyon speciális célja, mégpedig, hogy a magyar reformfolyamatok támogatásán keresztül befolyást gyakoroljon a kelet-németországi fejleményekre. Horst Teltschik egyszer úgy fogalmazott: *„Ha ezek az államok, Lengyelország, Magyarország és a Szovjetunió maguk is reformokat vezetnek be, akkor ez hatással kell legyen az NDK-ra is.”* A Kádár-korszakban Magyarország politikai nexusait elsősorban az a szándék motiválta az NSZK-val szemben, hogy kedvező feltételeket teremtsenek kétoldalú és nyugat-európai gazdasági kapcsolataik fejlesztéséhez. Az 1980-as évek közepétől azonban biztosan hozzájárult ehhez az állam- és pártapparátus radikális reformereinek indítéka is, akik változtatási terveikhez átfogó támogatást szerettek volna szerezni a NSZK-tól.

A bonni fél – az ország pozitív bemutatása mellett – a 70-es évektől kezdve kulturális téren mindig arra törekedett, hogy a kapcsolatokat keleti irányban is a viszonyosság elve alapján alakítsa, ami természetesen a keletnémet befolyás visszaszorítását jelentette Magyarországon. Kádár vezetése alatt hazánk az NSZK-val való érintkezésekben elsősorban abban volt érdekelt, hogy devizát szerezzen az országnak, és – ugyancsak gazdasági megfontolásokból – ápolja az ország imázsát. Az 1986–87-es kultúrpolitikai fordulat mögött a radikális reformerek szándéka rejlett, akik így kívánták demonstratív módon hangsúlyozni a gazdasági és politikai fordulat, valamint Magyarország nyugati nyitását célzó határozott elképzeléseiket.

Mit jelentett ez a különleges kötelék a magyar gazdasági és politikai rendszer átalakulása szempontjából? Hogyan tudtak ebből profitálni azok az erők, amelyek az 1980-as évek közepe óta – természetesen a „Gorbacsov-faktor”-ral a háttérben – radikális változásokat szorgalmaztak Magyarországon?

A gazdasági együttműködés kettős hatással volt a magyarországi változásokra. Egyfelől – Kádár valódi céljaival ellentétben – hozzájárult a rezsím destabilizálódásához: mivel képtelen volt kompenzálni a tervgazdaság működési anomáliáit, sokkal inkább a kapitalista gazdasági rendszer felsőbbrendűségét igazolta, és – többek között a krónikus magyar külkereskedelmi hiány miatt –

felerősítette az eladósodási folyamatot. Emellett arra kényszerítette Budapestet, hogy enyhítsen hatalomgyakorlási módszerein és az ellenzékkel szembeni bánásmódján. Másfelől azonban a kötelékek kedvező kiindulási helyzetet teremtettek a magyar gazdaság átalakulása számára, egyúttal előnyös pozíciót biztosítottak neki az összeomló „keleti blokk” többi államával szemben. Ebben a fázisban a magyar fél folytathatta sokrétű és intenzív gazdasági és üzleti kapcsolatait, felhasználhatta tapasztalatait az NSZK kapitalista gazdaságának működéséről, valamint támaszkodhatott annak gazdasági szövetségével és vezetőivel kiépített összeköttetéseire.

A szoros politikai kötődések lehetővé tették a magyar vezetés számára, hogy a német szövetségi partnerekkel megvitassák a gazdasági és politikai rendszerváltás problémáit, és támogatást szerezzenek tőlük; példaként említhetők a beruházások és a kereskedelem ösztönzése, a vezetők és tisztviselők képzése, valamint a piacgazdasági és demokratikus intézmények kiépítésének támogatása. Emellett jótékony hatással voltak nemzetközi szinten, amennyiben megkönnyítették a közeledést az Európai Közösséghez, lazítottak a COCOM-lista szigorán, és közbenjártak a vízumkorlátozások eltörlése ügyében. Különösen fontos volt, hogy a kialakult nexusok lehetővé tették az 1989 nyarán Magyarországon kiéleledő „német kérdés” megoldását, és pozitív eredményeket értek el a német egyesítési folyamat – amit gyakran elfelejtnek: Magyarország számára korántsem problémamentes – megvalósulásában.

Végül megállapítható: Magyarország számára a Németországi Szövetségi Köztársasággal fennálló „különleges kapcsolatok” minden bizonnyal jelentősen hozzájárultak a reform- és átalakulási folyamathoz, valamint az ország európai reintegrációjához, de – ezt sem szabad elhallgatni – egyben egy erős partnertől való függőséget is kialakítottak. (Erről lehet vitatkozni. A kérdés csak az, hogy az akkori helyzetben volt-e alternatívája az NSZK-val fenntartott politikának.) A másik oldalról a narratíva elsősorban abban az értelemben volt átütő siker, hogy Magyarország – minden bizonnyal messze meghaladva Helmut Kohl szövetségi kancellár és tanácsadója, Horst Teltschik eredeti reményeit – a német és európai egyesítési folyamat fontos tényezőjévé vált. Ezt a témát azonban a következő előadókra hagyom.

Köszönöm a figyelmet!

*Elhangzott a „80 év béke, 35 év demokrácia” rendezvénysorozat első állomásán,
az „Enyhüléstől falomlásig” című konferencián
(Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. március 27.).
A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.*

WOLFGANG SCHÜSSEL

A PIACGAZDASÁG ÖRÖKSÉGE ÉS IDŐSZERŰSÉGE

Mises, Hayek és az osztrák iskola tanulságai

Körülbelül száz évvel ezelőtt Ludwig von Mises Budapesten járt. Lenyűgöző személyiség volt. Abban az időben a Bécsi Kereskedelmi Kamara pénzügyi osztályát vezette.

A Kamara a Stubenringen található, közvetlenül az egykori császári hadügyminisztériummal szemben. Később, gazdasági miniszterként ugyanott dolgoztam, és – kinézve a Stubenringre – tudtam, hogy egy évszázaddal korábban Mises valószínűleg éppen ott gyűjtötte egybe kora legkiválóbb és legdinamikusabb közgazdászait. Kéthetente találkoztak, hogy élénk vitákat folytassanak, eszmecserét tartsanak, és megosszák egymással gondolataikat.

A résztvevők között időnként olyan kiemelkedő személyiségek is megfordultak, mint Friedrich August von Hayek, Joseph Schumpeter és Karl Popper, aki alkalmanként szintén csatlakozott. Egyszer Ludwig Wittgenstein és Oskar Morgenstern is jelen volt, akárcsak Otto Neurath. Ezek az egyedülálló közgazdászok, akiknek némelyike filozófus is volt, jelentős mértékben gazdagították a diskurzust.

Bár csak lehettem volna egy apró egér a sarokban, hogy hallgathassam őket! Ugyanis amit együtt létrehoztak – vitatott, de átfogó módon –, az a modern Osztrák Közgazdasági Iskola keretrendszerét adta, melynek hatása mindmáig érezhető.

Sokan közülük 1938 után emigráltak. Friedrich August von Hayek már korábban elhagyta Ausztriát, majd a náci hatalomátvételt és az ország megszállását követően számos embernek segített elmenekülni. Tanítványai közül többen az Egyesült Államokba költöztek, és érdekes módon sokan maguk is nagy tiszteletnek örvendő professzorokká váltak, és új közgazdász-nemzedékeket képeztek.

Néhányuk később elnyerte a közgazdasági Nobel-díjat, és gondolataik, amelyek szerint a gazdaság túlmutat a pusztán közgazdasági tudományon, a világ számos részén gyökeret vertek. Úgy tudom, létezik egy eredeti idézet – alighanem Mises-től származik, bár nem vagyok teljesen biztos; akár Hayek is lehetett –, amely tömören összegzi ezt a szemléletet: véleménye szerint az, aki pusztán közgazdász, nem lehet igazán jó közgazdász, mert egyúttal érteni kell a társadalomtudományokat, a filozófiát és a kultúrát is.

Nem meglepő hát, hogy Hayek nemcsak a közgazdaságtant tanította és kutatta: jogot is végzett, és némi orvostudományt is tanult, továbbá érdeklődött a természettudományok, a biológia és a természetrajz iránt. Ezért nem csupán közgazdász volt, holisztikus gondolkodásmódja munkásságának egyik kulcsfontosságú jellemzőjévé vált.

Sokak számára ismeretes Hayek és Mises kritikai tézise a jelenkori piacgazdaságról: még a legjobb központi tervező tudása sem haladhatja meg a sokaság kollektív tudását. A piacgazdaság minden résztvevőre – tudósokra, fogyasztókra, befektetőkre és vállalkozókra – hat, és együtt jóval pontosabb és átfogóbb képet adnak a világról, mint bármely központi tervező az egykori Szovjetunióban, vagy akár a mai Pekingben, Hszi Csin-ping vezetése alatt.

Mindezek tekintetében úgy vélem, a piacgazdaság eszméjének, amelynek jelentősége ma is meghatározó, okvetlenül választ kell adnia az olyan aktuális kihívásokra is, mint az éghajlatváltozás. A környezeti fenntarthatóság kérdéseit be kell építeni a gazdasági gondolkodásba, ám mindezt a piac erejének segítségével, nem pedig felülről irányított kényszerintézkedésekkel kell megvalósítani. Például az elektromos autók elterjedését nem a belső égésű motorok tilalmával kell kieroszakolni, ahogyan a gáztüzelésű rendszerek betiltása sem feltétlenül a legjobb módja a fenntarthatóbb fűtési megoldások bevezetésének.

Meggyőződésem, hogy ezek a gondolatok még mindig relevánsak. Érdekes módon napjainkban is sokan hivatkoznak Misesre és Hayekre – néha jogosan, máskor túlzóan. Az argentin elnök, Javier Milei például rendszeresen idézi őket beszédeiben és írásaiban. Margaret Thatcher szintén nagy csodálójuk volt, munkáikat kabinetje minden tagjának az asztalára helyeztette kötelező olvasmány gyanánt. Mi több, a venezuelai ellenzék egyik vezetője ugyancsak az osztrák közgazdasági iskola követőjének vallja magát.

Mindez különösen érdekes annak fényében, hogy ezek az eszmék Ausztriában nem igazán váltak népszerűvé. Ma is sok közgazdász érvel amellett, hogy minden gazdasági problémára az adósság felhalmozása a megfejtés, és bárminemű válság felmerülése esetén azonnal az állam beavatkozását követelik. A személyes felelősségvállalás gondolata gyakran háttérbe szorul: legyen szó járványról, gazdasági visszaesésről vagy akár Donald Trump sajátos és szokatlan vámpolitikájáról – a megoldást szinte mindig az államtól várják.

Ezzel szemben az osztrák iskola tanítása – a klasszikus liberális irányzat szemlélete – a személyes felelősségvállalást helyezi előtérbe. Mindenkinek törekednie kell az önálló boldogulásra, ugyanakkor gondoskodni kell azokról is, akik kevésbé szerencsések. Mindazonáltal az állam gazdasági szerepét sem szabad túlzott mértékben kiterjeszteni. Érdekességképp, még John Maynard Keynes, Hayek és Mises legnagyobb vitapartnere is úgy vélte, hogy aggodalomra ad okot, ha az állam részesedése a gazdaságban meghaladja a 25 százalékot. Ha megnézzük az állami szerepvállalás arányát Ausztriában, Németországban és általában az Európai Unióban – ahol a szociális kiadások aránya 20 % körül mozog, Ausztriában és Németországban pedig eléri a 30-at –, jól látható, hogy az állam rendkívül jelentős gazdasági tényezővé vált.

Következésképpen napjainkban is nagy szükség van a piacgazdaság iránti elkötelezettség megerősítésére, valamint arra, hogy újra előtérbe kerüljön a gazdasági szabadság eszméje.

Elhangzott a Ludwig von Mises budapesti látogatásának 100. évfordulója alkalmából rendezett „Szabad piac – állami beavatkozás” című konferencián (Budapesti Corvinus Egyetem, 2025. április 28.). A szöveget Herczeg Lili fordította.

HIERONYMI OTTÓ

A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA HAZAI ÉS NEMZETKÖZI RENDJÉNEK EREDETE ÉS JÖVŐJE

Wilhelm Röpke és Ludwig von Mises öröksége

A modern kor legnagyobb politikai vívmányának tekinthető a liberális demokrácia megteremtése a 20. század második felében. Napjainkban a liberális demokratikus rendet heves támadások érik nemcsak a jelenlegi tekintélyelvű rendszerek részéről, mint például a Putyin-féle Oroszország és a kommunista Kína, hanem a nyugati közösségen belülről is, például Trump kormánya felől az Egyesült Államokban.

A liberális demokratikus rend kialakulása

A liberális demokratikus rend a 20. század második felében többrétű fejlődés eredőjeként jött létre, és számos szempontból a modern történelem egyik legkedvezőbb történeti fordulatát jelentette.

A 18. századi felvilágosodás teremtette meg a szellemi alapokat. Az amerikai forradalom, illetve az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat és az Alkotmány megszületése segítette elő, hogy a liberális demokrácia egy világszinten elterjedt, tartós jelenséggé nője ki magát. Ezt tovább erősítette a szabadkereskedelem doktrínájának kibontakozása és a 19. századi liberalizmus felemelkedése. A nemzeti eszme térnyerése és az első világháború kitörése azonban éles irányváltást idézett elő ebben a pozitív folyamatban.

A Nemzetek Szövetségének létrehozása és a különféle multilaterális nemzetközi szervezetek megalapítása a liberális demokrácia megszilárdítására tett próbálkozás volt. A genfi szellemi közegekben tevékenykedő tudósok – például Wilhelm Röpke, Gottfried Haberler és Ludwig von Mises – irányadók voltak a nemzetközi gazdasági intézmények elméleti megalapozásában és létrehozásában.

A három fő totalitárius ideológia és rezsim – a kommunizmus, a fasiszmus és a nemzetiszocializmus – megjelenése, továbbá a gazdasági ingadozások és az ezekből fakadó világgazdasági válság a demokrácia és a liberalizmus számára példátlan krízist idéztek elő.

A második világháború idején és azt követően rendszeres erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy levonják az 1930-as évek tragikus tanulságait, és a liberalizmust, valamint a politikai

Fotó: Webster University

szabadságot tartósabb alapokra helyezték. Ebben az Egyesült Államok járt az élen, de Európa és Japán is kulcsszereplői voltak az új liberális demokratikus politikai és gazdasági rend megszilárdításának.

A nyugati közösség és az európai integráció gazdasági, politikai, humanitárius és stratégiai eredményei a hidegháború békés lezárásához és a szovjet kommunista birodalom széthullásához vezettek. Az 1990-es évek elején a nyugati demokratikus rend határai nagymértékben kitolódtak, és a nyugati rend vált a *de facto* nemzetközi világrenddé.

Wilhelm Röpke és a szociális piacgazdaság

A háború utáni időszakban a nyugati demokratikus liberalizmus elterjedésében és sikerében központi jelentőségű volt az a törekvés, hogy a 19. századi *laissez-faire* liberalizmusnál emberközelibb piacgazdaságot alakítsanak ki. Ez az új modell Nyugat-Németországban született meg, és „szociális piacgazdaság” néven vált ismertté.

A szociális piacgazdaság a modern piacgazdaság jellemzőit ötvözte egy olyan társadalmi berendezéssel, amely védőintézkedésekkel ellensúlyozta a versenyben alulmaradók kiszorulását. Ebben a modellben a gazdasági hatékonyság, a társadalmi haladás és a szociális biztonság szorosan összefonódott. Ludwig Erhard egyik legismertebb könyvének címe – *Wohlstand für Alle* (Jólét mindenkinek) – tömören összefoglalja a szociális piacgazdaság lényegét.

Politikai síkon a szociális piacgazdaság megvalósításában Ludwig Erhard, Konrad Adenauer kormányának gazdasági minisztere játszotta a vezető szerepet. Eszmetörténeti szinten pedig Wilhelm Röpke, a Genfben száműzetésben élő német professzor volt a legmeghatározóbb alakja. Wilhelm Röpke tanárom, mentorom és szakdolgozati témavezetőm volt a Genfi Nemzetközi Tanulmányok Felsőfokú Intézetében.

Röpke már az 1930-as évek elején egyszerre volt a kollektívizmus és a szélsőséges liberalizmus rendszerszintű kritikusa. Azzal érvelt, hogy a 19. századi liberalizmusból hiányzott a társadalmi dimenzió, és nem vette figyelembe, hogy még egy piacgazdaságban is hárul felelősség az államra.

Személyes megjegyzésként megemlíteném, hogy 1968-ban, amikor közgazdászként dolgoztam a Morgan Guaranty banknál New Yorkban, lehetőségem nyílt két hosszabb beszélgetésre Ludwig Erharddal, aki ekkor már visszavonult Németország kancellári tisztségéből. Fő témánk Röpke személyiségének és szellemiségének Erhardra gyakorolt hatása volt, és egyúttal arra a gazdaságpolitikára, amelyeket Erhard a háború után vezetett be.

Röpke közeli barátja és intellektuális partnere volt mind Ludwig von Misesnek, mind Friedrich Hayeknek. Ugyanakkor Röpke a liberalizmus és a piacgazdaság elméletének kiegyensúlyozottabb változatát dolgozta ki, mint két osztrák kollégája.

Az első világháború előtt és után Mises széles körben vált ismertté pénzülméleti írásaival, egyúttal az osztrák és magyar, valamint a volt Habsburg-birodalom különböző részeinek kormányzati és jegybanki politikáját bíráló tanulmányaival. Mises a harmincas évek autoriter rezsimjei elől előbb Svájcba, majd az Egyesült Államokba menekült. Ott-tartózkodásának korai szakaszában, 1941 novemberében jelent meg *Interventionism* című munkája. Mises még sok éven át tanított és publikált Amerikában. Azonban a háború utáni újjáépítés kritikus időszakában

Röpke gondolatainak sokkal szélesebb körű hatása volt a gazdaságpolitikai döntéshozatalra, mint Mises vagy Hayek elméleteinek.

1964–65-ben az akkoriban alapított Dallasi Egyetem közgazdasági programját vezettem. A megbízatást Röpke professzor ajánlására kaptam meg, mivel az intézmény kifejezetten az ő tanítványát kereste erre a posztra. Az általam használt alapvető tankönyv Röpke *Economics of the Free Society* című műve volt.

Meg kell említenem azt is, hogy a kommunista rendszerek összeomlását követően Európában egyedül Antall József kormánya fogadta el a szociális piacgazdaság modelljét iránymutatásként az ország sikeres rendszerváltásához. Megtiszteltetésnek éreztem, hogy Antall befogadott a csapatába és nemzetközi gazdasági tanácsadói közé. Fontos megjegyezni, hogy az Európai Unió egyik kiemelt célkitűzése, amely a Lisszaboni Szerződésben is szerepel, éppen a szociális piacgazdaság fejlesztése.

A Röpke és a szociális piacgazdaság témakörében megjelent szakirodalomban elérhető egy kötet, amelyet a néhai Martino Lo Cascióval közösen szerkesztettem, *A New Social Market Economy for the 21st Century* (Új szociális piacgazdaság a 21. századra) címmel. A könyv negyedik fejezetében az 1990-es évek óta tapasztalt gazdaságelméleti és -politikai válságot elemzem. Amellett érvelek, hogy a háborút követően alkalmazott modellek közül messze a szociális piacgazdaság bizonyult a legsikeresebbnek. Ma is úgy vélem, hogy az új megoldások keresése során e rendszer korszerűsített változatának adaptálására kell törekednünk. Történelmi szerencsének tartom, hogy a szociális piacgazdaság modellje éppen Németországban alakult ki, abban az országban, amely jelentős mértékben hozzájárult Európa társadalmi és politikai tragédiáihoz. Röpke munkássága révén Svájc politikai, társadalmi és gazdasági tapasztalatai is jelentős hatással voltak a szociális piacgazdaság elméletének és gyakorlatának formálódására.

Amikor a szociális piacgazdaságot támogatom, nem a merev ORDO-irányzatot, hanem az eredeti, rugalmasabb változatot értem alatta – az Erhard, Röpke és Müller-Armack nevéhez köthető „neoliberális” verziót. Azonban azt tisztázni kell, hogy a „neoliberális” és a „libertáriánus” kifejezések mai használata semmilyen kapcsolatban nem áll a háború utáni korszak eredeti fogalmival.

A protekcionizmus és a nacionalizmus mindig is ellentétesek voltak a liberalizmus szellemével. Ezért tartozott a legfőbb célkitűzések közé a nemzetközi gazdasági együttműködés és integráció a harmincas években és a második világháború után. Ezt jól példázzák Röpke lényeges tanulmányai, például az *International Economic Disintegration* (Nemzetközi gazdasági dezintegráció), az *Internationale Ordnung* (Nemzetközi rend) és a *Jenseits von Angebot und Nachfrage* (A kínálaton és a keresleten túl), amely angolul *The Humane Economy* (Emberséges gazdaság) címen jelent meg.

Röpke és Ludwig von Mises szoros baráti kapcsolatban álltak, és egy ideig kollégák is voltak, amikor mindketten a Genfi Nemzetközi Tanulmányok Felsőfokú Intézetében tanítottak. 1962 októberében Röpke ajánlólevelet írt számomra, hogy New York-i kutatóutam során találkozhassak Miseszel, aki rendkívül szívélyesen fogadott. A társalgás vezérfonalát a nemzetközi kereskedelem adta. Egy mondat máig különösen élesen él emlékezetemben abból a múltbéli beszélgetésből: „Az amerikaiak mindig is protekcionistaik voltak.”

Mises egyes műveit újraolvasva ismételten megerősítést nyer számomra, hogy egyszerre volt kiváló elméleti és alkalmazott közgazdász. Ugyanakkor világos a különbség is, amelyre Röpke rámutatott: eltérően értelmezték az állam és a szociálpolitika szerepét a liberalizmus keretein belül. Voltaképpen Mises a piacgazdaság sokkal ortodoxabb értelmezését vallotta. A szociális piacgazdaság nem az ő koncepciója volt.

Az európai integráció és a nyugati közösség sikere

Két évvel ezelőtt egy 900 oldalas kötetet írtam és szerkesztettem *Quo Vadis Europe?* (Hová tart Európa?) címmel. Barátom és a jelen konferencia egyik felszólalója, Bod Péter Ákos szintén hozzájárult egy értékes fejezettel, amely a „Gazdasági és társadalmi konvergencia” címet viseli.

A könyv központi tézise szerint szoros összefüggés van az európai integráció és a nyugati közösség létrejötte között. E két történelmi folyamat nagymértékben hozzájárult a szabadság, a jólét és a béke megteremtéséhez a nyugati világ nemzetei számára. A nyolcadik fejezetében részletes, hosszú távú forгатókönyveket dolgoztam ki az európai integráció és a nyugati közösség jövőbeli perspektíváiról. Bár figyelembe vettem a lehetséges negatív fejleményeket is, akkor még elképzelni sem tudtam a második Trump-adminisztráció következetesen Nyugat-ellenes és anti-atlantista, autoriter és destruktív irányvonalát.

A kötet tárgyalja továbbá a liberalizmus és a szociális piacgazdaság kérdéseit, Hayek írásainak hatását, valamint – nem utolsósorban – azokat a veszélyeket, amelyeket Donald Trump jelent a demokráciára, a szabadságra és az emberi jogokra. A *Quo Vadis Europe?* sok tekintetben összegzése mindazoknak az eszméknek és kutatási irányoknak, amelyek évtizedeken át meghatározták tudományos és oktatói munkámat Genfben, az Egyesült Államokban és a világ más részein.

Röpke tanításai egész életemen át elkísértek. Először 1955-ben hallottam róla édesapámtól Budapesten, miután öt év politikai fogságból hazatért. Apám liberális beállítottságú ember volt, aki arra tanított bennünket, hogy utasítsuk el a kommunizmust, a nemzetiszocializmust és a magyar szélsőjobboldali nyilaskeresztéseket. Dédapám, Hieronymi Károly, a 19. század végének és a 20. század elejének kiemelkedő liberális államférfija volt. Így családkban soha nem volt semmiféle nyoma nosztalgiának a húszas–harmincas évek illiberális rezsimejéi iránt.

A szabadságot, a békét és a liberális demokratikus rendet fenyegető belső és külső veszélyek

Világszerte elért sikerei ellenére a liberális demokratikus rend az utóbbi évtizedekben különböző ideológiai irányzatok és érdekcsoportok részéről egyre nagyobb nyomás alá került és heves támadások célpontjává vált. Ezek közül néhány centrifugális erő már az új évszázad kezdetén megjelent, míg mások csak az utóbbi években bontakoztak ki.

A záró fejezetben négy témát szeretnék kiemelni: a Trump-elnökséget; Putyin Ukrajna és Európa ellen indított háborúját; a jövedelmi és vagyoni különbségek mélyülését; továbbá a „tech-oligarchák” növekvő hatalmát.

Trump és a trumpizmus: számos tekintetben Donald Trump hatalomra jutása és a trumpizmus elterjedése képviseli korunk egyik legaggasztóbb és legveszélyesebb politikai rákfenéjét. Mary Trump, az elnök közeli rokona, úgy jellemezte őt, mint „a világ legveszélyesebb emberét”. Trump hatalom- és pénzéhes, vakmerő, és semmi érdeklődést nem mutat az igazság iránt. Amerika megerősítése helyett épphogy elszántan az amerikai demokrácia és a nemzetközi rend lerombolására törekszik – annak a rendnek, amelynek kialakításában az Egyesült Államok a negyvenes évektől központi szerepet vállalt. A kérdésre, „hogyan választhatta meg az amerikai nép kétszer is az elnöki posztra ezt az embert”, ugyanaz a válasz adható, mint a harmincas években Hitlerre és Mussolinire: „*Nem tudjuk.*”

Putyin Ukrajna elleni agressziója: az elmúlt három év során széles körben világossá vált, hogy Putyin nyílt és provokálatlan agressziója Ukrajna ellen nemcsak Ukrajna, hanem egész Európa és a nyugati közösség számára is egzisztenciális fenyegetést jelent. Ezt a legtöbb amerikai is felismerte. A béke és a demokrácia fenyegetettségének súlyosságát drámaian szemlélteti a Trump és Putyin közötti nyilvánvaló rokonszenv. Trump kijelentése, miszerint „nem Oroszország, hanem Ukrajna kezdte a háborút”, nemcsak az igazság iránti közönyéről tanúskodik, hanem arról is, hogy semmibe veszi az Egyesült Államok valódi érdekeit.

A jövedelmi és vagyoni szakadék elmélyülése: az elmúlt évtizedekben világszerte növekedett a szakadék a gazdagok és szupergazdagok szűk rétege, valamint a társadalom többi része között. Ez azonban nemcsak a szegény országokra, hanem a világ leggazdagabb nemzetére, az Egyesült Államokra is igaz. Ezt a tendenciát rövidlátó és önző gazdasági, illetve szociálpolitikai döntések fokozzák, amelyek a társadalmi kohéziót és a jövő nemzedékek jólétét egyaránt veszélyeztetik.

A tech-oligarchák előretörése: a gazdagok és szegények közötti egyre szélesedő szakadék nem csupán a tehetség vagy a szorgalom különbségéből adódik. Sokkal inkább annak az adózási, monetáris és szabályozási politikának a hozadéka, amely tudatosan a gazdagok és szupergazdagok érdekeit szolgálja. Az az öngazoló tévhit, miszerint „a gazdagok kedvezményezése a szegények rovására végső soron a nemzetek jólétét növeli”, alapvetően igazságtalan. Azt állítani, hogy ezáltal a piacok termelékenyebbé válnak, a liberális közgazdaságtan önkényes és torz értelmezése. Az egyik nagy tekintélyű amerikai bíró, Louis Brandeis találóan fogalmazott: „*Ebben az országban lehet demokráciánk, vagy a vagyon néhány kézben összpontosul – a kettő együtt nem lehetséges.*”

Epilógus

Wilhelm Röpke, Ludwig Erhard, Antall József és Ludwig von Mises intellektuális és erkölcsi óriások voltak, akiket szerencsém volt személyesen ismerni. Felvilágosult ellenfelei voltak a totalitárius ideológia minden formájának, és annak a jelenségnek is, amit némely mai demagógok „illiberális demokráciának” neveznek. Mély meggyőződés, hogy ha ma élnének, minden szellemi erejükkel és meggyőződésükkel harcolnának azok ellen, akik Trumphoz és Putyinhoz hasonlóan a liberális és demokratikus nyugati közösség elpusztítására törekcsenek.

*Elhangzott a „Szabad piac – állami beavatkozás” című konferencián
(Budapesti Corvinus Egyetem, 2025. április 28.).
A szöveget Herczeg Lili fordította.*

A LELKET NEM LEHET A GULÁGRA ZÁRNI

Edwin J. Feulner 2022. november 19-én a Pesti Vigadóban

Számos névtelen hős harcolt a totalitarizmus ellen a 20. században. Habsburg Ottó egy volt közülük.

A második világháború végének 80. évfordulóját és a közép-európai demokratikus átmenet 35. évfordulóját lehetetlen volna méltóképp megünnepelni, ha nem emlékeznénk meg az ő elengedhetetlen hozzájárulásáról a zsarnoksággal szembeni küzdelemben és a szabadság ügyében.

Amikor Adolf Hitler az 1930-as években megkezdte az országok lerohanását és a népek leigázását, sok államfő beletörődött a helyzetbe. Ottó azonban nem. Az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse elszánt és szókimondó

hazafi volt, akit halálra ítélték, amiért nyíltan felemelte hangját Hitler és Ausztria náci általi annektálása ellen. Ottó a második világháború nagy részét Amerikában töltötte családjának több tagjával együtt, miután menekülni kényszerült Európából. Az 1960-as években tért vissza Ausztriába, és egész életét Európa felvirágoztatásának és a kommunizmus elleni elszánt küzdelemnek szentelte.

Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a szilárd elkötelezettség a totalitarizmus csapdáinak mélyebb megértéséből fakadt, amely a mai konzervatívok számára hiányzik. Az ő konzervativizmusuk nagyrészt *külsőséges*. Az *eredmények* szempontjából elvetik az állami politikát és ideológiát. A gazdasági növekedésre, a bérekre és az életszínvonalra összpontosítanak.

Mindez kétségtelenül fontos, de Ottó tudta, hogy nem elegendő. Tisztában volt vele, hogy a nők és férfiak nem csupán maguknak vagy az államnak termelnek gazdagságot. Mindannyiuknak van egy velük született, Istentől kapott értékük, amely túlmutat pusztán anyagi javakon. Van lelkiük – és Ottó katolikus hitéből fakadóan hitte, hogy e lelkeket táplálni kell.

Ottó konzervativizmusa tehát nem abból eredt, hogy merre *tart* a társadalom, hanem abból, hogy honnan *jöttek* az egyes emberek. Politikája nem csupán az emberiség kormányzati kényszerrel való *megszabadítását* tűzte ki célul, hanem mindenkinek azt a *szabadságát*, hogy hozzájárulhasson a civil társadalom és a közjó grandiózus projektjéhez.

Ez a gondolkodásmód jellemezte azt a cikket is, amelyet Ottó készséggel megírt az *Intercollegiate Review* számára – amelynek 23 éves egyetemista hallgatóként én voltam a szerkesztője. 1965-ben, a bajorországi Pöckingben találkoztam vele először, és fiatalkori arroganciámmal felkértem, hogy egy „gondolatébresztő cikket” készítsen a kommunizmus jövőjéről a folyóiratunkba. Ő nagyvonalúan beleegyezett. Az eredmény egy évvel később jelent meg *The Effects of Communism on Cultural and Psychological Politics in Eastern Europe* (A kommunizmus hatása a kelet-európai kulturális és pszichológiai politikára) címmel, egy 7000 szavas, kontinentális léptékű és humanista mélységű remekmű.

Ottó így írt: „*A moszkvai irányítás alatt álló kommunistáknak mindezen országokban egy közös vonásuk volt – az eltökéltségük, hogy lerombolják Kelet- és Délkelet-Európa nemzeteinek hagyományos kultúráját, aláássák és gyökerestül felforgassák társadalmi rendjüket. Az erkölcsi és társadalmi romok helyén egy új, marxista-leninista alapokon nyugvó rendszernek kellett felépülnie, amely egy újfajta ember kinevelését tűzte ki célul.*”

A kommunista vezetőknek azonban hamar szembesülniük kellett azzal, hogy az emberek nem hajlandók újraformálódni, különösen nem egy istentelen autoriter rendszer által. Ottó szerint a kelet-európai írók lázadása „*a rendszer döntő vereségét jelzi, amely már nem köthető közvetlenül a gazdasági sikerekhez vagy válságokhoz, a külpolitikához vagy a belpolitikai stratégiához. Ennek a vereségnek az okát inkább az emberi pszichében kell keresni, amely hosszú távon nem tűri a béklyókat.*” Ő tudta, hogy ezt a jelenséget nem lehet megállítani. A lelket nem lehet a gulágra zárni. Az Isten képmására és formájára teremtett emberek *alkotásra* vannak hivatva.

Az az Európai Föderáció, amiért Ottó munkálkodott, nem egy technokrata laboratórium, hanem sokkal inkább egy odafigyelést és gondozást igénylő kert. Hasonlóképpen, a magaslaton tündöklő város nem pusztán egy város. Vagy egy frakció. Még csak nem is egy nemzet. Hanem minden egyes lélek.

Habsburg Ottó főherceg nem kételkedett benne, hogy a Nyugatnak mindennemű totalitarizmus ellen ki kell állnia – erővel, bátorsággal, és a reménnyel, hogy végül elsöprő győzelmet aratunk –, mégpedig éppen *ezért*, az emberiség ezen magaslatán teremtett városért.

Gratulálok a Habsburg Ottó Alapítványnak, amelynek szervezésében ez a rendkívül fontos konferencia megvalósulhatott!

Elhangzott a „80 év béke, 35 év demokrácia” programsorozat részeként rendezett „Jalta vagy Helsinki?” című konferencián (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. május 12.). A szöveget Herczeg Lili fordította.

Edwin J. Feulner haláláról a 89. oldalon emlékeztünk meg.

EGY MAGYAR ATLANTISTA GONDOLATAI

Több mint két tucat tanulmányt írtam és konferenciaelőadást tartottam a NATO Közép-Európa szempontjából meghatározó jelentőségéről. Az alábbiakban ezek tapasztalataira támaszkodva foglalom össze nézeteimet.

Történeti előképek¹

A történelem talán legfontosabb tanulsága az agresszióval szembeni közös fellépés szükségessége, saját területünk és örökségünk védelme a gátlástalan támadókkal szemben. Elegendő felidézni az Oszmán Birodalom ellen ví-

vott védekező háborúkat a 14–18. században. A nagy magyar hadvezér, Hunyadi János szerbekkel és albánokkal együtt harcolt a Balkán és Magyarország déli területeinek védelmében. 1444-ben Várnánál e küzdelemben adta életét a lengyel Jagelló-dinasztiából származó I. Ulászló magyar király. Miután sorra legyőzte a görögöket, bolgárokat, albánokat, szerbeket és románokat, az oszmán hadsereg 1526-ban Mohácsnál a magyar haderőt is megsemmisítette. II. Lajos király seregében csehok és németek is harcoltak és estek el. Aztán XI. Ince pápa támogatásával létrejött a Szent Liga, amely a Német-római Birodalomból, a Lengyel-Litván Unióból, Velencéből és a Magyar Királyságból állt. A Savoyai Jenő herceg vezette egyesült keresztény hadsereg – amelyben német, magyar, horvát, holland, angol, spanyol, cseh, olasz, francia, burgundi, dán és svéd katonák, valamint más európai önkéntesek is szolgáltak – 1699-ben, a nagy török háborút lezárva, legyőzte az Oszmán Birodalmat. A görögök, szerbek, románok és bolgárok függetlenségének helyreállítása csak a 19. században, háborúk és diplomácia révén valósult meg, míg az albánoké mindössze 1912-ben.

Az oszmán fenyegetés elmúltával a 19. századtól a lengyelek, a magyarok és a románok egy új veszéllyel találták szemben magukat: Oroszországgal. A magyarok teljes függetlenségért folytatott harcát Oroszország 1849-ben, majd 1956-ban ismét leverte. A lengyelek és a balti nemzetek szintén nem felejtik el, miként bánt velük Oroszország. A második világháborút követően egész Kelet-Közép-Európa – Németország keleti része, Csehszlovákia, Magyarország, Románia és Bulgária – szovjet megszállás alá került, és kommunista diktatúrát kényszerítettek rájuk.

¹ A téma részletesebb kifejtésére ld. Jeszenszky Géza: Az euroatlanti gondolat történelmi gyökerei Magyarországon. *Külpolitika*, 1997, 1, 17–29.

A monarchikus berendezkedésű Európában hosszú ideig a szabadság világitótornyaként tekintettek az Egyesült Államokra, ugyanakkor annak első elnöke, George Washington óva intett az „állandó szövetségektől”, míg Thomas Jefferson 1801. március 4-én elmondott beiktatási beszédében elkötelezettségét hirdette a „béke, a kereskedelem és minden nemzettel fenntartott becsületes barátság mellett, de bennünket lekötő szövetségek nélkül”. Ezt az izolacionista politikát – Monroe elnök doktrínájával együtt, amely elutasított minden európai beavatkozást az amerikai kontinenseken – elsőként Kossuth Lajos kérdőjelezte meg. Ő vezette a Habsburg-abszolutizmus elleni magyar szabadságharcot, amelyet az orosz cár hadserege leverte.² Törökországi emigrációjából az Egyesült Államok Kongresszusa hívta meg, feltehetően elsősorban azzal a szándékkal, hogy biztonságos letelepedést biztosítson számára. Miközben Kossuth teljes mértékben megértette, miért óvták alapító atyái az Amerikai Köztársaságot az őt lekötő szövetségektől, abban reménykedett, hogy meghatározó fordulatot idézhet elő az Egyesült Államok külpolitikájában: meg kívánta győzni az országot arról, hogy erejével arányos, aktív szerepet kell vállalnia a nemzetközi ügyekben, és tudatosítani akarta az amerikai közvéleményben Európa és az Egyesült Államok kölcsönös egymásrautaltságát. New Yorkba érkezésekor hatalmas tömeg fogadta, akárcsak később Philadelphiában és Baltimore-ban. Az 1851. december 11-én tartott Corporation Dinner, New York városvezetésének díszvacsorája alkalmával Kossuth nagy ékesszólással fejtette ki, hogy az Atlanti-óceán többé nem elválaszt, hanem összeköt; hogy Európában a szabadság és a demokrácia sorsa az Amerikai Köztársaság létfontosságú érdeke is; végül pedig, hogy a két angolszász hatalomnak szövetségre kell lépnie annak érdekében, hogy közösen akadályozzák meg az olyan zsarnoki, autoriter rendszereket, mint Oroszország, az alávetett nemzetek szabadságtörekvéseinek elfojtásában.

A következő néhány idézet jól érzékelteti Kossuth széles műveltségét és érvelésének meggyőző erejét: „Amerika és Európa nemzetei napjainkra oly mértékben egymásra utalttá váltak, hogy az Atlanti-óceán egyik partján bekövetkező bármely esemény – legyen az kedvező vagy kedvezőtlen – azonnal érezteti hatását a másikon is. [...] Ne engedjük, hogy a szabadság ellenségei túlságosan megerősödjének. Ha győzelmet aratnának Európa fölött, majd egyesülnének, még Önöknél is erősebbé válnának! És biztosak lehetnek benne: szívélyes gyűlölettel viseltetnek Önök iránt. A legveszélyesebb ellenfelüknek tekintik Önöket.” Millard Fillmore elnök szavait is idézte: „A liberális elvek terjedése és a szabad kormányzatok létrejötte iránt érzett mély elkötelezettségünk, valamint az elnyomás elleni minden küzdelemmel szemben tanúsított együttérzésünk nem teszi lehetővé, hogy közömbösek maradjunk olyan esetekben, amikor bármely országban egy idegen hatalom fegyveres erejét hívják segítségül a közvélemény elfojtására és a szabadság szellemének elnyomására.” Kossuth úgy tartotta, hogy „Európa bajainak gyökere az orosz abszolutizmus bénító szelleme. Erre épül minden kiskaliberű zsarnok vakmerő bátorsága, amellyel elnyomott nemzeteket tipor el, és zúzza szét a szabadságot.” Az 1851. december 19-én a New York-i Ügyvédi Kamara előtt elmondott beszédében így fogalmazott: „Uraim, nem szabad pusztán a háború szó hallatán visszariadni; mérlegelni kell annak valószínűségét is. Már korábban is jeleztem biztos tudásomat arról, mennyire sebezhető Oroszország, és mennyire gyenge belsőleg. A cár mindaddig nem mert beavatkozni [Magyarországon], amíg nem volt biztos benne, hogy egyetlen külföldi hatalom sem fog vele szembeállni.”

² Jeszenszky, Géza: Kossuth's Challenge to American Isolationism. *Hungarian Studies*, 2002, 2, 185–204.

Kossuth üzenete talán feledésbe merült, azonban az Egyesült Államok a két világháború során is e gondolat szellemében cselekedett, amikor az agresszív hatalmak európai és ázsiai térszerzésének megakadályozására törekedett. A náci Németországgal szembeni megbékéltetés politikája a béke megőrzésének reményében hiábavalónak és tragikus kudarcnak bizonyult, és ezt a hibát sajnálatos módon Sztálinnal szemben is megismételték. Bár elkerülhetetlen és helyes döntés volt, hogy Roosevelt és Churchill segítséget nyújtottak a Szovjetunióknak Hitler Németországa elleni élethalálharcában, ám súlyos tévedés volt belenyugodni Sztálin követelésébe, hogy megtarthassa mindazokat a területeket, amelyeket a Ribbentrop–Molotov-paktum ígért számára, és amelyeket 1939–40-ben meg is szerzett.

A tévesen értelmezett „reálpolitika” egyik jellegzetes példája a Walter Lippmann egyik bestsellerében olvasható részlet: *„Felbiztatni Közép- és Kelet-Európa népeit arra, hogy egy Oroszország elleni sorompó felállítására szervezkedjenek, egyértelmű volna olyan kötelezettség vállalásával, amelynek az Egyesült Államok nem volna képes eleget tenni. Mert az ilyen sorompó felállítása magába foglalja azt is, hogy a sorompóállamok Oroszországgal való viszonyuk kialakításánál az atlanti-óceáni hatalmak fegyveres támogatására számíthatnak. Ez a terület Amerika hatalma számára elérhetetlen lévén, ilyen kötelezettség kiegyensúlyozatlan és teljesíthetetlen lenne. [...] Olyan helyzetbe kerülnénk, hogy olyan védelmet ígérnénk ezeknek a nemzeteknek, amelyet nem vagyunk képesek biztosítani; arra bátorítanánk őket, hogy olyan politikákat kövessenek, amelyek mögé nem tudunk fedezetet adni; és olyan kockázatok vállalására buzdítanánk őket, amelyeknek következményei ellen nem tudnánk garanciát nyújtani. Vajon azt jelenti-e ez, hogy Lengyelországnak, továbbá a balti és balkáni államoknak nincs kilátásuk önállóságra, és hogy könyörtelenül arra vannak ítélve, hogy Oroszország csatlósáivá váljanak, vagy beolvadjanak a Szovjetunióba?”* A várt válasz az lett volna: nem – ám ami ezután következik, megdöbbentő: *„Kategorikus választ erre ma még nem adhatunk. De valószínű, hogy ezeknek az államoknak nem volna kilátása önállóságra, ha Amerika és Nagy-Britannia megkísérelnék olyképpen újjászervezni őket, hogy Oroszország ellen irányuló nyugati koalíció előőrseivé váljanak. Az oroszok ezen a területen erős katonai túlsúlyban vannak.”*³

A válasz, vagyis cáfolat, megelőzte Lippmann pesszimista tanácsát. Ez az Egyesült Államok és a Brit Birodalom által kiadott Atlanti Charta volt, amely kimondta: *„tiszteletben tartják minden nép jogát arra, hogy maga válassza meg az államformát, amelyben élni kíván; és óhajtják, hogy a szuverén jogok és az önkormányzatiság helyreálljanak mindazok számára, akiktől azokat erőszakkal elragadták.”* 1941. szeptember 24-én e magasztos elveket Csehszlovákia és Jugoszlávia emigráns kormányai, sőt, a Szovjetunió is jóváhagyták. 1945. február 4-én a „Nagy Hármak” – Roosevelt, Churchill és Sztálin – Jaltában, a Krím-félsziget egy üdülőhelyén találkoztak, amelyet nem sokkal korábban szabadítottak fel a Wehrmacht megszállása alól, hogy meghatározzák az európai győzelmet követő teendőket.

Általánosan elterjedt nézet, hogy Roosevelt és Churchill Jaltában beleegyeztek Európa keleti felének a Szovjetunió általi végleges bekebelezésébe; emiatt Jalta gyakran az árulás és a cserbenhagyás szimbólumaként jelenik meg. Sokak szemében az 1938-as müncheni konferencia, amely magára

³ Lippmann, Walter: *Amerika válaszüton. Az U.S.A. külpolitikája*. Ford. Gál György. Budapest, Anonimus, 1946. Az idézetek Antall Józsefnek a NATO munkaműhely 1993. június 3-i budapesti tanácskozáson elmondott beszédében találhatók meg. Antall József: *Modell és valóság. II.* Budapest, Athenaeum, 1994, 364.

hagyta Csehszlovákiát, szinte pontos előképe a jaltai egyezménynek. Jalta tényleges eredménye az 1945. február 11-én kiadott Nyilatkozat a felszabadított Európáról azonban egészen mást sugallt. A dokumentum szerint *„a három kormány közösen segítséget nyújt bármely felszabadított európai állam, illetve Európában bármely volt tengelyhatalmi állam népének [...] annak érdekében, hogy ideiglenes kormányzati hatóságok jöjjenek létre, amelyek a lakosság valamennyi demokratikus elemét széles körben képviselik, és elkötelezettek a népakaratnak megfelelő kormányok mielőbbi létrehozása mellett, szabad választások útján; továbbá ahol szükséges, elősegítik e választások lebonyolítását”*.⁴

A Szovjetunió tehát Jaltában semmiféle felhatalmazást nem kapott arra, hogy saját „befolyási övezetet” hozzon létre, még kevésbé arra, hogy a kommunista pártokat hatalomra segítse Kelet- és Közép-Európa valamennyi országában, beleértve Lengyelországot, amely a háború során aktívan ellenállt Németországnak, és fegyveresen harcolt ellene. Megítélésem szerint Jalta **nem tudatos és cinikus árulás volt** – ahogyan azt gyakran állítják –, ugyanakkor Sztálinnak egyetlen pillanatig sem állt szándékában saját ígéreteit betartani. Sajnos, 1945 februárjára már túl késő volt megakadályozni Sztálint terve végrehajtásában, amelyet már 1943-ban feltárt Milovan Gyilaszk jugoszláv kommunista partizán előtt: *„ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahova a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges.”*⁵ Jaltában már túl késő volt a korábbi illúziók és tévedések korrigálására, vagy változtatni a tényen, hogy Kelet-Közép-Európát egyszerre szabadította fel és szállta meg a szovjet Vörös Hadsereg. A jaltai konferenciát követően Sztálin azonnal megsértette a jaltai nyilatkozatot Lengyelországban, majd Magyarországon is. A demokratikus kísérletek fokozatos felszámolását és a kommunista hatalomátvételeket Berlinben, Prágában, Budapesten, Bukarestben, Belgrádban, Szófiában és Tiranában legkésőbb 1947-ben csak egy Moszkvának intézett nukleáris ultimátummal lehetett volna megakadályozni: *„el a kezekkel Közép-Európától!”*

A második világháborút követően az Egyesült Államok nem tért vissza az izolacionizmushoz, és nem fordított hátat Európának. Felismerte, hogy Európának segítségre van szüksége a romok eltakarításához és a gazdaság újjáépítéséhez. Sztálin politikájára válaszul született meg a Truman-doktrína és a Marshall-terv, valamint a nyugat-berlini légihíd, amikor a Szovjetunió megkísérelte a várost saját megszállási övezetéhez csatolni. A Marshall-terv gazdasági nagyhatalommá emelte Nyugat-Európát, amelyet ugyanakkor közvetlenül fenyegetett a sztálinista Szovjetunió agresszív politikája. Mindez a NATO, azaz az Észak-atlanti Szerződés Szervezete megalapításához vezetett 1949. április 4-én. Az atlantizmus az Egyesült Államok, Kanada és az európai demokráciák szövetségét jelentette és jelenti ma is. A NATO megmentette Nyugat-Európát a kommunizmustól, amely nemcsak a kommunista utópiába vetett illúziók, hanem szovjet ügynökök és katonai beavatkozások révén terjedt. A Közös Piac fellendülő gazdaságai rövid időn belül már maguk is képesek voltak hozzájárulni a kollektív védelemhez.

A Szovjetunió javaslata egy európai biztonsági és együttműködési konferencia összehívására eredetileg hódításainak legitímálását, valamint Európa megosztottságának véglegesítését szolgálta volna, ám a terv végül visszafelé sült el: a Helsinki Záróokmányban rögzítettek a szovjet blokk elnyomott népei komolyan vették. II. János Pál pápa szellemi hatása, a változásokra nyitott

⁴ <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/cold-war-on-file/yalta-conference/>

⁵ Gyilaszk, Milovan: *Beszélgetések Sztálinnal*. Budapest, Magvető, 1989, 105.

szovjet vezető, Gorbacsov reformjai, valamint a Nyugat – különösen Reagan és Bush elnökök, illetve Thatcher miniszterelnök – támogatása 1989-hez, az *annus mirabilis*hez vezettek, amikor Európa kommunista „dominói” gyors egymásutánban dőltek meg.

Magyarország és az atlanti eszme⁶

A hidegháború és az azt jellemző bipoláris világrend vége új korszakot nyitott a világtörténelemben. Az Egyesült Államok fölénye igazolni látszott George H. W. Bush elnök optimizmusát, miszerint immár a szabadság és az igazságosság érvényesül majd, a jog uralma felváltja a dzsungeltörvények által diktált rendet, és az erősek tiszteletben fogják tartani a gyengék jogait.⁷ A mesterségesen létrehozott föderációk romjain új államok jöttek létre, és ezzel lehetővé vált egy önálló magyar külpolitika kialakítása.

Magyarország célja – az Antall-kormány programjában megfogalmazottak szerint – a „vonakodók koalíciójának” is nevezhető Varsói Szerződés elhagyása volt, amelyet egy erős nyugati, euroatlanti integrációval kívánt felváltani. Azt reméltük, hogy a diktatúra alatt elszenvedett tapasztalataink és a nyugati értékek közös elfogadása nyomán újfajta szolidaritás alakulhat ki az egykori kommunista uralom alatt álló országok között, amelyek a második világháború utáni Nyugat-Európa példáját követve félreteszik régi és újabb konfliktusaikat, és a politikai, gazdasági, környezeti és kulturális újjáépítésre összpontosítanak. Ezt az elképzelést a túlzottan óvatos nyugati fővárosok számára is meglepő gyorsasággal ültettük át a gyakorlatba. Magyarország vezető szerepet vállalt a Varsói Szerződés felszámolásában, és ez a kényszerű szövetség 1991. július 1-jén megszűnt. Ezzel azonban Közép-Európa egyfajta senkiföldjén találta magát. A változások visszafordíthatatlanná tétele és a jövőbeni agresszióval szembeni biztonság érdekében a NATO-tagság jelentette a legszilárdabb garanciát.

Már 1990 júniusában ellátogattam a NATO brüsszeli központjába, egy hónappal később pedig Antall József miniszterelnök is így tett – a volt szovjet blokk vezetői közül elsőként. Antall 1991. október 28-án felszólalt a NATO Miniszteri Tanácsa előtt, és köszönetét fejezte ki azért, hogy a Szövetség megőrizte Nyugat-Európa szabadságát, s ezáltal kilátásba helyezte a kontinens keleti felének felszabadulását is. *„Tudjuk, hogy ha Észak-Amerika jelenléte megszűnne Európában, és Nyugat-Európa nem tartja fenn a stabilitását, akkor nem maradna számunkra szilárd alap, amelyre reményeinket építhetnénk.”*

⁶ A témáról 1997-ben publikáltam tanulmányt a *Külpolitika* című folyóirat különszámában (1997, 125–130). Magyarország európai integrációhoz vezető útját a *NATO Enlargement: Anchor in a Safe Harbor* című tanulmányomban dolgoztam fel, amely az alábbi kötetben jelent meg: Hamilton, Daniel – Spohr, Kristina (ed.) *Open Door: NATO and Euro-Atlantic Security After the Cold War*. Washington D.C., Foreign Policy Institute – Henry A. Kissinger Center for Global Affairs – Paul H. Nitze School of Advanced International Studies – Johns Hopkins University, 2019, 117–150.

⁷ Bush, George H. W.: *Toward a New World Order*. Beszéd az Egyesült Államok Kongresszusának együttes ülése és a nemzet előtt, 1990. szeptember 11. <http://www.sweetliberty.org/issues/war/bushsr.htm>

Egyúttal hangsúlyozta, hogy Közép-Európa stratégiaileg rendkívül fontos térséget képvisel, amely összekötő kapocs a Szövetség déli szárnya felé. Antall aktív NATO-szerepvállalást sürgetett az európai átalakulások megszilárdítása és az akkor még kibontakozóban lévő jugoszláv válság kezelése érdekében.⁸

Magyarország élénken támogatta a NATO és az új Oroszország közötti szoros együttműködést, és nem kopogtatott azonnali felvételért Brüsszelben. 1993 októberében aláírta a Partnerség a Békéért programot, majd 1994 januárjában Bill Clinton elnök és a visegrádi országok vezetőinek találkozáján megszületett a döntés: lesz NATO-bővítés, a kérdés csupán annak időpontja és módja. 1997-re a Jelcin elnök vezette Oroszország felismerte, hogy a NATO bővítése nem jelent fenyegetést számára, létrehozták a Szövetség és Oroszország Állandó Tanácsát (Permanent Joint Council, PJC); így Lengyelországot, a Cseh Köztársaságot, valamint Magyarországot meghívták a Washingtoni Szerződés aláírására és az Atlanti Szövetséghez való csatlakozásra. Ez 1999. március 12-én, az amerikai Missouri állambeli Independence városában valósult meg. A csatlakozás megszilárdította az 1989–1990-es történelmi változásokat, és beteljesítette Antall József miniszterelnök álmát: a magyar állam hajójának lehorgonyzását a történelem legsikeresebb katonai és politikai szövetségének szilárd alapzatához.

A NATO bővítése meghiúsította az Oroszországban kibontakozó vörös-barna erők reményeit; az 5. cikkely egyértelmű garanciát jelentett minden agresszióval szemben, és a mai napig védi „az új Európa” területi integritását. A 2004-es tagfelvételeket követően a balti államok is biztonságba kerültek. Sajnálatos módon Grúzia és Ukrajna kimaradtak a további bővítési körökből, és Oroszország 1994 decemberében, a Budapesten tartott EBESZ-csúcstalálkozón tett ígérete – amelyben szuverenitásuk és területi épségük tiszteletben tartását vállalta – pusztá papírfecneknek bizonyult. Ennyit ért a semlegesség.

A jelen

A hidegháború lezárultával járó „békeosztalék” rendkívül vonzó volt az európaiak számára. A rendszerváltozásokat követő rövid nyugalmi időszakban Európa elhanyagolta saját védelmi képességeinek fejlesztését. Az Egyesült Királyság végül még az Európai Uniót is elhagyta. Ezt követte a kijózanító ébresztő: Oroszország 2014-es agressziója Ukrajna ellen. A demokráciák válasza nem volt megfelelő: a Krím annektálását és Kelet-Ukrajna egyes térségeinek megszállását jobbra csupán szavakban ítélték el. 2021 decemberében Putyin ultimátumot intézett a NATO-hoz, lényegében azt követelve, hogy a Szövetség vonuljon vissza az 1990 előtti pozícióiba. Ez elfogadhatatlan volt, az új tagállamok szuverén döntésének semmibevétele, így csak visszautasítani lehetett. A világ nem hitte, hogy mindezt háború követi majd. A felébredés drámai volt, és egyértelművé vált, hogy Putyin célja nem pusztán határmódosítás, hanem egy független állam felszámolása. Azok a célok, amelyekkel Putyin állítólag igazolta lépéseit – az orosz ajkú lakosság nyelvi jogainak védelme egy föderális Ukrajnában –, békés eszközökkel is elérhetőek lettek volna.

⁸ Antall, id. mű, 344–48.

Ehhez nem volt szükség háború indítására. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Ukrajna nem omlik össze a támadás hatására, Oroszország agressziója az európai demokráciákat Ukrajna védelmében mozgósította – nemcsak az Európai Unió tagállamait, hanem olyan EU-n kívüli országokat is, mint az Egyesült Királyság, Norvégia és Izland. Rövidesen Finnország és Svédország szintén csatlakozott a NATO-hoz. (Ironikusan megjegyezték: Putyin kiérdemelte a NATO elismerő oklevélét mint az a személy, aki a legtöbbet tette a Szövetség megerősítéséért.)

Az európai demokráciák felismerték, hogy védelmi politikájukon túl gazdaságpolitikájukat is felül kell vizsgálniuk. Amennyiben az Európai Unió kitart a 800 milliárd eurós fegyverkezési programja mellett, azt végre is hajtja, és ehhez a választók többségének támogatása is társul, úgy nem fenyeget egy új világháború veszélye, mivel Putyin pontosan tisztában van a Nyugat erejével. Az európaiaknak meg kell érteniük, hogy Oroszország nem csupán Ukrajnát fenyegeti. A balti államokban végrehajtott, korlátozott agresszió – állítólag az ott élő orosz lakosság védelmében – valós veszélyt jelent. 1939 szeptemberében Nyugat-Európában sokan vonakodtak háborúba lépni. „*Meghalni Danzigért?*” – tették föl a kérdést az akkori „békepártiak”. Ha a NATO egységes marad, ha „a tette-készek koalíciója” a szavaknál továbblép, és megerősíti magát a szükséges katonai és politikai intézkedésekkel, valamint fenntartja a hiteles elrettentés politikáját, akkor nem válik szükségessé annak a kérdésnek a felvetése, hogy a NATO-tagállamok polgárai készek lennének-e meghalni, mondjuk, az észtországi Narváért.

*Elhangzott a „80 év béke, 35 év demokrácia” programsorozat részeként rendezett „Jalta vagy Helsinki?” című konferencián (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. május 12.).
A szöveget Herczeg Lili fordította.*

ANDREJ RAHTEN

KÁROLY VISSZATÉRÉSI KÍSÉRLETEI SZLOVÉN SZEMSZÖGBŐL

Az első szlovén tudományos szimpóziumot Károly császár és királyról halálának 100. évfordulója előestéjén rendezték meg 2021. november 21-én. Eltekintve egy fiataloknak szánt hivatalos brosúrától, amelyet Károly trónra lépésének alkalmából jelentetett meg a bécsi Tankönyvkiadó, a szlovén olvasó anyanyelvén évtizedekig csupán Gordon Brook-Shepherd klasszikusának 1972-ben kiadott fordítására hagyatkozhatott.⁹ Ugyanígy a mai napig nem fordították le a Bécsben élő szlovén származású történész, Tamara Griesser-Pečar 1985-ös Zita-életrajzát.¹⁰ Ismert, hogy Károly közvetlenül a trónra lépése után elsőszülött fiát, Ottót nevezte ki a híres 17. gyalogezred parancsnokává, amely a háború kitörése után Galíciában, majd később az Isonzo-fronton vívott hősi küzdelmet. A *kranjski Janezi* néven ismert ezred attól kezdve a presztízst jelentő *Kronprinz* (koronaherceg) nevet viselte. Ljubljana/Laibach városa az ezrednek egy ezüst jelzőkürtöt adományozott, és a császár egy rendkívüli távirattal engedélyezte annak azonnali használatát. Azonban annak ellenére, hogy Károly szoros kapcsolatot ápolt a szlovénokkal, az egykori uralkodó képe 1922-ben bekövetkezett halála után teljes mértékben elhalványult a szlovén történetírásban. Historiográfiánk érdeklődése csak az utóbbi két évtizedben nőtt meg számottevően az utolsó Habsburg-császár iránt.¹¹ Tanulmányomban szlovén perspektívából vizsgálom az uralkodó visszatérési kísérleteit.¹²

Andrej Rahten a Habsburg Ottóról szóló kiállításunk megnyitóján 2024. április 19-én a Celjei Regionális Múzeumban

⁹ Smolle, Leon: *Cesar Karel I. Slika njegovega življenja* [Kaiser Karl I. Bild seines Lebens]. Wien, C.K. zaloga solskih knjig, 1917.; Brook-Shepherd, Gordon: *Poslednji Habsburžan* [Der letzte Habsburger]. Ljubljana, ČGP Delo, 1972.

¹⁰ Griesser-Pečar, Tamara: *Zita. Die Wahrheit über Europas letzte Kaiserin*. Bergisch Gladbach, Lübbe, 1985.

¹¹ Lukan, Walter: *Die slowenische Politik und Kaiser Karl*. In: Andreas Gottsmann (Hg.): *Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007, 159–186.; Rahten, Andrej: *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* [Von der Maideklaration bis zur habsburgischen Dethronisation in der Zeit des letzten Habsburger Herrschers Karl]. Celje–Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba, 2016.; Antoličič, Gregor (Hg.): *Karel I. Zadnji slovenski cesar* [Karl I. Der letzte slowenische Kaiser]. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2022.

¹² Der vorliegende Beitrag entstand im Rahmen des bilateralen slowenisch-ungarischen Wissenschaftsprojektes N6-0341: *Hungarica in den Sammlungen des Regionalarchivs Maribor, des Historischen Archivs Ljubljana und der Handschriftensammlung der National- und Universitätsbibliothek Ljubljana*.

Az utolsó audienciák

1918. október 5-én és 6-án a délszláv politikusok Zágrábban megalapították a szlovénok, horvátok és szerbek nemzeti tanácsát, és annak elnökévé a szlovén birodalmi tanácsost, Anton Korošecet választották.¹³ A Habsburg-korona a szlovén politikusok számára – kivéve az utolsó krajnai kormányzót, Ivan Šusteršičot és körét – már nem volt kívánatos. Október 12-én Károly császár fogadta Korošecet, és állítólag önálló államot ajánlott a délszlávoknak a Habsburg-monarchia keretein belül, azzal a feltétellel, hogy Trieszt/Trieste/Trst és Fiume/Rijeka Reka/Sankt Veit am Flaum, valamint a két kikötőhöz vezető közlekedési kapcsolatok a közös kormány közvetlen ellenőrzése alatt maradnak. Korošec azt válaszolta neki, hogy Trieszt elengedhetetlen a délszlávok számára. A lehangolt császár hiába próbált Korošec katolikus meggyőzésére hatni, és elfogadtatni vele azt, hogy a szlovénok és horvátok egy délszláv államban alárendeltek lennének az ortodox szerbekkel szemben. Nem tudta őt jobb belátásra bírni, a szlovénok hagyományos dinasztiahűsége ellenére sem.¹⁴

Két nappal később, október 14-én Šusteršičet meghívták audienciára a császári villába Reichenau an der Raxba. Korošectől eltérően, aki azt állította, hogy a Habsburg-monarchiának már „túl késő”, Šusteršič még megbeszélte a császárral az alkotmányjogi kérdések lehetséges megoldását.¹⁵ De a tartományi kormányzó is tisztában volt azzal, hogy sürges az idő. „*Felség, az óra nem az utolsó órát, hanem az utolsó másodpercet ütötte el!*” Azt javasolta a császárnak, hogy haladéktalanul „*magá alapítson nemzetállamokat, és nevezzen ki nemzeti kormányokat, mert ellenkező esetben azok nélküle és ellene alakulnak meg*”. Károly ezt a javaslatot „pozitívan fogadta, azonban hangsúlyozta, hogy nem sértheti Magyarország integritását”, mivel kötelezi őt az alkotmányra tett esküje. Šusteršič erre azt válaszolta, „*hogy egyelőre az osztrák (»ciszlajtán«) területre kell korlátoznia magát, és azt legjobb tudása szerint nemzetállamokra felosztania, ideiglenes határokat meghúzva, azzal a kifejezett kiegészítéssel, hogy a végleges határokat a békeszerződés megkötése után határozzák meg*”, mégpedig a nemzetállamok küldöttségei a békekongresszuson. A császár azonban ellentétes véleményen volt, miszerint „*a népeknek először egymás között kell megegyezniük a határokról, mielőtt nemzetállamokat alapítanának*”. Šusteršič óva intette ettől az uralkodót: „*Ezek soha nem fognak megegyezni, és addig az események utolérnek minket!*”¹⁶ Ez volt a Habsburg-monarchia felbomlása előtti utolsó találkozója a császárnak a krajnai tartományi kormányzóval. Bebizonyosodott, hogy a kormányzó figyelmeztetései megalapozottak voltak.

Mivel a belgrádi és ljubljana kormánykörök megtagadták Šusteršičtől a hazájába való visszatérést, amely az újonnan alapított Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részévé vált, emigrációjának első éveiben a volt kormányzó a jugoszláv állam ellenzőinek körében keresett barátokat. Svájcban állítólag kapcsolatba lépett a volt császárral, Károllyal, és a horvát emigránsokkal is.

¹³ Štambuk-Škalič, Marina – Matijević, Zlatko (Hg.): *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvati i Srba u Zagrebu 1918.–1919. Izabrani dokumenti* [Nationalrat der Slowenen, Kroaten und Serben in Zagreb 1918–1919. Ausgewählte Dokumente]. Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2008.

¹⁴ Ravnihar, Vladimir: *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja* [Mein Lebensweg. Erinnerungen des Dr. Vladimir Ravnihar]. Hg. von Janez Cvirn – Vasilij Melik – Dušan Nečak. Ljubljana, Historia, 1997, 130.

¹⁵ Rumpel, Helmut: *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung der Habsburgermonarchie*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1966.

¹⁶ Rahten, Andrej: *Ivan Šusteršič, der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012, 339–340.

Olasz levéltárakban fennmaradt dokumentumok bizonyítják, hogy Šusteršič valóban aktívan részt vett abban a szervezkedésben, amely támogatta a szlovén és horvát területek elszakadását az új államalakulattól. Rómában karlistának tartották.¹⁷ Šusteršič a Vatikánban is lobbizott az új állam ellen. Mindenesetre Anton Bonaventura Jeglič ljubljana püspököt igencsak kellemetlen meglepetés érte, amikor 1920. március 6-án XV. Benedek pápa egy audiencián megkérdezte tőle: „*Az Ön népe vissza akar térni Ausztriához?*” Később megtudta, hogy Šusteršič már többször járt Rómában.¹⁸ Azonban hamarosan éppen Károly császár restaurációs kísérletei bizonyították, hogy a szlovén politikai elit nem hajlandó újra a fekete-sárga zászló alatt harcolni.

A király húsvéti visszatérése

A szlovén sajtóban már 1921 márciusának elején felröppentek az első híresztelések Károly esetleges visszatérésére. Ezek elsősorban a kisantant tagállamainak álláspontjáról, de a bécsi eseményekről is beszámoltak. Így a vezető szlovén liberális napilap, a ljubljana *Jutro* már 1921. március 11-én címlapon jelentette be, hogy Károly húsvétra készül visszatérni Ausztriába. Ebben a helyi pángermán körök nyilatkozataira támaszkodott, amelyeket aggasztottak a legitimista Staatswehr megnyilatkozásai. Ausztria-szerte röpcédulák keringtek, amelyek arra szólították fel a lakosságot, hogy készüljenek Károly érkezésére. A *Jutro* szerint az Alldeutscher Klub képviselői a bécsi nemzetgyűlésben olyan kijelentéseket tettek, hogy a párt „szükség esetén az ördöggel és a pokollal is szövetségre lépne”, hogy megakadályozza a Habsburgok visszatérését.¹⁹

Károly éppen akkor döntött a visszatérés mellett, amikor Szlovéniában heves viták robbantak ki az alkotmányozó gyűlésben az új államalakulat alkotmányának elfogadásáról. A szlovén liberálisok kimerítőbben írtak az „exkirályról”, ahogyan többnyire nevezték, mint a két világháború közötti időszak legerősebb szlovén pártjának, a Szlovén Néppárt katolikus nacionalistái.²⁰ A liberális *Jutro* 1921. március 30-án részletes vezércikket szentelt Károlynak, mert „a Habsburg-kérdés új, kritikus szakaszába lépett”. Különösen a magyar vezetést bírálták, amely szándékosan hagyta megoldatlanul Károly királyi címének kérdését, lehetővé téve ezáltal a „Habsburg-klánnak”, hogy szisztematikusan előkészítse a visszatérést. Ennek fényében az egész esemény nem okozott igazi meglepetést – és nem csak a karlisták számára, mert állítólag más magyar politikusok is „tisztelegtelen játékot” játszottak: „*Lehet, hogy a magyar fehérterroristák csak később várták Károlyt, lehet, hogy túl korán érkezett; az biztos, hogy ők is felelősek a visszatéréséért.*” Az antantot is érték bírálatok, mert diplomatái „nyíltan támogatták a Habsburg-propagandát”. A vezércikk szerzője azt is tudta, hogy Károly egy Horthy Miklós kormányzóval folytatott beszélgetésben „francia

¹⁷ Kacin Wohinz, Milica: Tajni predlog I. Šusteršiča o hrvatsko-slovenskoj republici, marta 1919. [Ein geheimer Vorschlag I. Šusteršičs über eine kroatisch-slowenische Republik, März 1919]. In: Vasa Čubrilović (Hg.): *Stvaranje jugoslovenske države 1918 godine* [Die Entstehung des jugoslawischen Staates im Jahre 1918]. Belgrad, Naučna knjiga, 1989, 197–199.

¹⁸ Pleterski, Janko: *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* [Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925. Der Weg des Champions des slowenischen politischen Katholizismus]. Ljubljana, Založba ZRC, 1998, 53.

¹⁹ Karl Habsburg pripravlja za Veljiko noč vrnitev v Avstrijo [Karl Habsburg bereitet zu Ostern seine Rückkehr nach Österreich]. *Jutro*, 1921. március 11., 1.

²⁰ Rahten, Andrej: *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* [Von der Maideklaration bis zur habsburgischen Dethronisation in der Zeit des letzten Habsburger Herrschers Karl]. Celje–Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba, 2016, 232–240.

ígéretekre” hivatkozott. A *Jutro* nem lett volna hű hagyományaihoz, ha nem sejtett volna valamilyen egyházi összeesküvést a háttérben: „*Ismert tény, hogy az osztrák politikát ma irányító klerikális párt nagy része az átkozott nemzetség szolgálatában áll. Ki tudna ellenállni annak a gyanúnak, hogy Károly kalandjaiban felelős osztrák szereplők is részt vettek? Maguk a magyar karlisták is elismerik, hogy az ügyet osztrák klerikálisok szervezték. Kétségtelen, hogy Habsburg Károly visszatérése a klerikalizmus műve, amely nem tudja elfelejteni a Habsburg Birodalom és Királyság aranykorát, amikor vitathatatlanul jobb volt neki, mint a mennyországban.*” A lap Svájc ellen is fellépett, mert „pompás menedéket” biztosított a Habsburgoknak. A svájci kormánynak meg kell fontolnia, hogy továbbra is hajlandó-e befogadni azt a családot, amely „intrikáival folyamatosan veszélyezteti az európai népek békéjét”. A szerencsétlen királyra a legkeményebb kritika zúdult: „*Károly úr tragikomikus szerepet játszik, ismét bebizonyította, hogy méltó a névre, amelyet a bécsiek egykor nagylelkűen adtak neki: Károly, az ostoba. A jelenlegi ügy méltó párja a Sixtus-levelek tragikomédiájának. Károly néhány ostoba, üresfejű emberre hallgatott, akik azt hitték, hogy visszatérése Budapestre csodát fog tenni, és helyreállítja a »dicsőséges régi« kettős monarchiát. Április bolondja, szegény Don Quijote della Schönbrunn örökre szégyenkezve tér haza, mint a modern világtörténelem egyik legnevetesebb alakja.*” A *Jutro* a „Károly-kaland” befejezésére szólított fel, és az üggyel kapcsolatban sürgette, hogy a délszláv monarchiának Csehszlovákiával és Olaszországgal kellene összefognia: „*Habsburg Károlyt le kell tartóztatni, és mint zavarkeltő felforgatót szigorú őrizet és felügyelet alá kell helyezni.*”²¹

A húsvéti incidens után Károly a szlovén újságok beszámolóí szerint visszavonulás közben Ausztriában „viharos éjszakát” élt át, mert Bruck an der Murban és Innsbruckban munkások támadták meg a vonatát. A *Jutro* napilap 1921. április 7-én elégedetten jelentette a belgrádi híreket, miszerint „*a magyar nép megszabadult egy gyenge embertől, aki az ambíciója bábójává lett*”. A lap büszkén állapította meg, hogy a délszláv királyság diplomáciai fellépése elég határozott volt ahhoz, hogy ne legyen szükség a három hadseregben már elrendelt készenlétre.²²

Horthy elutasító válasza 1921 tavaszán ugyan megrázta Károlyt, de nem annyira, hogy feladta volna a terveit. Úgy vélte, hogy a közép-európai államok belpolitikai helyzete feszült, mivel a Habsburg-monarchia romjain létrejött államok nem tudták megoldani a nemzeti és társadalmi ellentéteket. Az 1921 júniusában követőinek elküldött utasításokban a délszláv állam helyzetét is ebben a fényben írta le. Megállapította, hogy Szerbia túlsúlyban van a sokkal fejlettebb régiókhoz – Szlovénia, Horvátország – képest. Károly véleménye szerint Jugoszlávia gazdasági hanyatlása elkerülhetetlen, és ehhez a szomszédos államokkal való konfliktusok is hozzáadódnak.²³

A második visszatérési kísérlet

1921 októberében a szlovén sajtó ismét a karlisták terveiről cikkezett. A *Jutro* 1921. október 11-i cikkében beszámolt Windischgraetz Lajos herceg párizsi útjáról, aki Sixtus herceg támogatásával a monarchia mellett agitált a helyi szalonokban. A Habsburgok ügynökei állítólag újra aktivi-

zálódtak, abban a hitben, hogy közeledik az órájuk. A *Jutro* véleménye szerint azonban Károly Horthyval „rossz lóra tett; ugyanis feltételezhetően ez az úr maga is eleped a trónért”. De „Meglepetés Károly” híveinek száma mégis jelentős: „*A Csehszlovákiában élő németek, a szlovákiai klerikálisok, az összes kétes elégedetlen elem és a jobboldali bolsevik reakció hívei felemelik a fejüket. Minden sötét zugban mozgás tapasztalható [...] Klerikusok utaznak a Szentatyához Rómába [...] Pápai nunciustokat, akik reakciós intrikákkal hálózják be Európát, sietve Rómába idéznek. [...] A világméretű reakció éledezik, ezért fokozott éberségre van szükség.*” A szlovén liberális újság jelentése szerint „szoros kapcsolat” fűzi a „magyar bandákat” az osztrák karlistákhoz. Arra számítanak, hogy az infláció következtében hamarosan zavargások törnek ki Ausztriában, ami magyar beavatkozást von majd maga után: „*Ausztria és Magyarország egyesülne egy új Duna-monarchiává.*”²⁴

A magyar karlisták támadásáról szóló állítólagos hírek ellenére mégis nagy meglepetést okozott, amikor Károly és Zita 1921. október 20-án repülőgéppel rövid úton Magyarországra érkeztek. Sopronban szálltak le, ahol csatlakoztak a híveikhez. Károly második visszatérési kísérletéről a szlovén sajtó még részletesebben írt, mint az elsőről. A ljubljana-i *Slovenec* napilap, amely Anton Korošec Szlovén Néppártjának álláspontját képviselte, október 22-én címlapján közölte Bethlen István magyar miniszterelnök beszédének összefoglalóját. Bethlen a kormány alkotmányos kötelességéről beszélt, hogy „*a királykérdésben megtegye a szükséges diplomáciai lépéseket, és megismeresse a nép álláspontját az egész világgal.*”²⁵

A *Jutro* ugyanaznap sokkoló különkiadást jelentetett meg.²⁶ Elemzésükben Károly szemére vetették, hogy – azért, hogy ne veszítse el a bátorságát, mint húsvétkor – ezúttal Zitát is magával hozta. Úgy tűnik, ennek ellenére sokan attól tartottak, hogy Károly sikerrel jár, „*és már holnap az ősi budai várban ülve proklamációkban fogja kinyilvánítani a népnek, hogy a magyarokkal együtt dobban a szíve*”. Onnan folytathatná menetelését Bécsbe, „*ahol a magyar honvédségnek a magyar király zászlaját kell kitűznie a császári udvarház tornyaira*”. Ez jugoszláv szempontból is rendkívül veszélyes fejlemény lenne: „*A karlista puccs bűnös elkövetői gondolatban egy új »kettős monarchiát« látnak Budapesttel a középpontban, nagy álmokat álmodnak a régi császári és királyi dicsőség helyreállításáról, és az emberiség legátközöttabb nemzetségének sarja merész kézzel nyúl a jogar után, amelyet a jog és a szabadság örökre elragadott tőle!*” A Habsburg-uralom restaurációja tehát egész Európa békéjét veszélyeztetné: „*A Habsburg-birodalom visszaállítására irányuló kísérlet a legveszélyesebb fenyegetés azoknak a népeknek, amelyek kivívták szabadságukat a Habsburgok igája alól, akiknek zsarnoksága világméretű háborút robbantott ki.*” A *Jutro* vezércikkírója kritizálta a nagyhatalmak fellépését is, amennyiben azok megelégedtek tiltakozó jegyzékek átadásával: „*Ha húsvétkor a jugoszláv hadsereg nem állt volna készenlétben a magyar határon, a Habsburg-restauráció már akkor sikerrel járt volna. Ezúttal is valószínűleg csak rajtunk és barátainkon múlik, hogy egyszer és mindenkorra legyőzzük a létezésünket fenyegető szörnyeteget. A kisantant fő célja, hogy elhárítsa a Habsburgok visszatérésének veszélyét.*” A vezércikk a „jugoszláv nép” egységére és a délszláv monarchia határozott fellépésére szólított fel, hogy „*minden eszközt bevetve lépjenek fel az ellen, aki máris szabadságunk elnyomásáról álmodozik.*”²⁷

21 Karl Habsburg v Budimpešti [Karl Habsburg in Budapest]. *Jutro*, 1921. március 30., 1.

22 Burna noč Karla Habsburga [Stürmische Nacht von Karl Habsburg]. *Jutro*, 1921. április 7., 1.

23 Feigl, Erich: „Gott erhalte...“ *Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen und Dokumente*. Wien, Amalthea, 2006, 289–290.

24 Habsburški strahovi [Habsburgische Ängste]. *Jutro*, 1921. október 11., 2.

25 Grof Bethlen za kralja Karla [Graf Bethlen für König Karl]. *Slovenec*, 1921. október 22., 1.

26 Karl Habsburg maršira [Karl Habsburg marschiert]. *Jutro*, 1921. október 22., 1.

27 Karl Habsburg zopet na Madžarskem [Karl Habsburg wieder in Ungarn]. *Jutro*, 1921. október 23., 1.

A szlovén katolikus-nemzetiek álláspontja 1921. október 23-án a Slovenecben volt olvasható. Részletes kommentárjukban kettős játékkal vádolták a budapesti kormányt, mivel tiltakozásuk Károly trónra lépése ellen „csupán diplomáciai trükk” volt. Gyanúsnak tűnik Bethlen magyar miniszterelnök Olaszországnak szóló köszönete is, „pont abban a pillanatban, amikor a reguláris olasz csapatok harcolnak albániai határőrségeink ellen”. Akkoriban a szlovén sajtó gyakran bírálta az olasz külügyminiszter, Pietro Paolo Tomasi (Torretta márkija) politikája, rámutatva, hogy a magyar kormány iránti szimpátiája mögött Olaszország érdeke áll, amely így könnyebben érvényesítheti szándékait Albániában a délszláv királysággal szemben.²⁸

1921. október 24-én a szlovén pártok Ljubljánában „tiltakozást szerveztek a békeszerződések megsértése és a béke veszélyeztetése ellen, amelyet Károly volt császár és a karlista magyarok okoztak”. A Szlovén Néppárt nevében a Slovenec főszerkesztője, Franc Smodej szólalt fel a tüntetésen. Kijelentette, hogy bár Károly első kísérlete „csak egy rövid epizód” volt, a második azonban az európai viszonyok miatt „súlyosabb”. A magyar kormányt azzal vádolta, hogy tudatosan készítette elő a terepet Károly visszatéréséhez, mivel állítólag nem számított az antant ellenállására: „A népek önrendelkezésének elve számunkra szent és sérthetetlen, és ezt a magyaroktól sem tagadjuk meg. De a népek önrendelkezése nem lehet olyan jellegű, hogy veszélyeztesse és megsemmisítse a már megvalósult önrendelkezését azoknak a népeknek, amelyek egykor a Habsburgok uralma alatt álltak. Mi azt a nemzeti és állami fejlődési utat jártuk be, amelyet Isten kijelölt számunkra, aki jugoszláv törzsekként teremtett minket, és amelyet maga a természet is mutatott nekünk. Habsburg Károly azonban nem a magyar állam szabadon választott királyaként tér vissza Magyarországra, hanem a Szent István-korona királyaként, ahogyan 1917-ben [helyesen: 1916-ban] ünnepélyesen megkoronázták. Károly nem a trianoni Magyarország királyaként érkezett Magyarországra, hanem a Kárpátoktól a Száváig terjedő régi Magyarország királyaként. Nem mondott le egyetlen területről sem, ezért címében mindegyik országunk neve szerepelne. Amint megfelelő alkalom kínálkozik, címét megpróbálná érvényesíteni más országokban is, amelyek örökre szakítottak a Habsburgokkal és az ezeréves elnyomókkal, a németekkel és a magyarokkal való együttéléssel.” Smodej felszólította az antantot, hogy kényszerítse Magyarországot a trianoni szerződés rendelkezéseinek betartására, és akadályozza meg, hogy „Budapest a felforgató elemek játszóterévé váljon, amelyek egész Közép-Európát állandó zavargásokba taszítanak, és Európa egész politikai rendszerét folyamatos veszélybe sodornák”. Smodej megjegyezte, hogy „már most is érezzük a magyarok által fizetett ügynökök bűnöző kezét az államunkban”. Nem tagadta meg a magyaroktól azt a jogot, hogy maguk határozzák meg államformájukat, de nem a Habsburgok zászlaja alatt: „Ha a magyarok nemzeti királyt akarnak, ha monarchikus formában látják a jövőjüket, akkor szerintem válasszák Horthyt vagy bárki más nemzeti királyuknak, de nem engedhetjük meg, hogy olyasvalakit hívjanak meg a trónra, akinek az csak ürügy imperialista monarchista törekvéseihez nem magyar országokban, és aki a hajdan hatalmas császári dinasztia képviselőjeként soha nem lenne elégedett egy engedelmes kis király szerepével, még ha most talán más is ígérne.” Smodej hasonlóan nyilatkozott Károly Ausztriába való visszatéréséről, amely a Saint-Germain-i szerződés megszegését jelentené. Ha a szlovénoknak nagy területi áldozatok ellenére meg kellett békélniük a versailles-i rendszer rendelkezéseivel, akkor ennek a Habsburgokra is vonatkoznia kell: „És ha nekünk – megcsontítottaknak, megcsaltaknak és kira-

28 Mažarska igra [Ungarisches Spiel]. Slovenec, 1921. október 23., 1.

boltaknak – be kell tartanunk a békeszerződéseket, akkor egyetlen embernek sem szabad megengedni, hogy megszegje azokat, még akkor sem, ha egykor császár és király címet viselt!”²⁹

A tüntetésen az idősebb generáció egyik vezető liberális politikusa, Vladimir Ravnihar is felszólalt. Emlékeztetett arra, hogy három év telt el „az óriási forradalom, az úgynevezett világháború vége óta, amelynek az volt a célja, hogy lerombolja a régi gondolkodásmódokat és előítéleteket, és egy új társadalmi rendet hozzon az emberiségnek, amely minden feltételét megteremti a tartós békének”. Nagy vakmerőségen nevezte, „hogy egy olyan ember merészel megjelenni az emberiség előtt abból a nemzedékből, aki az egyik fő felelőse annak, hogy az egész világot csaták és mézárások, pusztítás és rombolás borította el, amelyek szörnyű következményeit még ma is a csontjainkban érezzük”. Ravnihar kifejezte aggodalmát, hogy ennek mintájára „Vilmos császár is bevonulhat Potsdamba a hozzá hűséges tábornokok élén”, ami visszavetné a világot 1914-be. Ravnihar nem lepődött meg azon, hogy éppen a magyarok kívánták a régi rendszer visszatérését: „A demokrácia még nem talált utat Magyarországra. Látjuk, hogy még mindig ugyanazok a grófok és bárók uralkodnak, mint a háború előtt, hogy még mindig ugyanaz az oligarchia mondja ki az első szót, amely mindig is a szabadság, valamint az egyének és a népek egyenlőségének legfőbb ellensége volt. Magyarország volt és marad a szlávok legveszélyesebb ellensége – az a Magyarország, amely ékként fűrődött be az északi és déli szlávok közé, és megpróbálta a keletkezett szakadékot saját maga és a németység előnyére kitágítani.” Ravnihars véleménye szerint tovább kellene csökkenteni a magyar területeket, és ismét elővenni a szláv korridor tervét. Károly vállalkozása nemcsak azokat a területeket veszélyezteti, amelyek egykor a Szent István-korona részét képezték, hanem általánosságban a Habsburg-monarchia romjain kialakult államok létét is. Ezekben az államokban még mindig vannak olyan „elemek, akik nem tudják tagadni szimpátiájukat a korábbi dinasztia iránt”, és megpróbálják meggyőzni honfitársaikat, hogy elképzelhető a visszatérés a régi rendszerhez.³⁰

Ljubljana polgármestere, Ljudevit Perič a pártok képviselőinek felszólalásait követően határozattervezetet terjesztett elő: „A nehezen kiharcolt politikai szabadság és a jugoszláv nép egyesülése értékének tudatában – határozottan elkötelezve magunkat a sok áldozattal kivívott béke megőrzése mellett – heves tiltakozásunkat fejezzük ki a Habsburgok Magyarországon és másutt tett restaurációs kísérletei ellen, és elvárjuk a kormánytól, valamint a nagy- és kisanant-országok kormányaitól, hogy az olyan yira szükséges béke, valamint Közép-Európa gazdasági, társadalmi és politikai konszolidációja érdekében egyszer és mindenkorra vessenek véget az exdinasztia pimasz és ismétlődő kísérleteinek.” A sajtóbeszámoló szerint a határozatot nagy lelkesedéssel elfogadták.³¹

Az akkori vezető szlovén politikus, Anton Korošec sokáig habozott, mielőtt nyilatkozott volna a volt császár ambícióiról. Csak jó egy héttel Károly visszatérési kísérlete után szólalt meg erről a témáról a Tržičben és Jesenicében tartott gyűléseken. Korošec felszólalásaiban Felső-Krajinában nem csatlakozott más szlovén politikusok patetikus hangvételéhez. Ugyanakkor szükségesnek tartotta, „hogy Károly visszatérését egyszer és mindenkorra megakadályozzák”. Azonban ellezte a „költészes mozgósítást” és a „véres háborút”, amellyel a belgrádi hatóságok fenyegették

29 Mogočen protest [Mächtiger Protest]. Slovenec, 1921. október 25., 1.

30 Protest proti Karlovim avanturam [Protest gegen Karls Avanturen]. Slovenski narod, 1921. október 26., 2.

31 Mogočen protest [Mächtiger Protest]. Slovenec, 1921. október 25., 1.

a magyarokat, ha azok nem szabadulnak meg azonnal a Habsburgoktól.³² Ezzel szemben a liberális *Jutro* kemény katonai fellépést követelt a Habsburg-kérdés rendezése érdekében: „*Aki nem ismeri fel annak a jelentőségét, hogy katonai behívásokkal hangsúlyozzuk változatlan akaratunkat, hogy megszabaduljunk a Budapest felől érkező veszélytől, az soha nem értette meg Jugoszlávia szükségességét, és ma akaratlanul vagy akaratlagosan, tudatosan vagy tudat alatt mindazért cselekszik, ami ellenünk irányul – Torretta márkától, Károlytól és Horthytól [a horvát emigránsok vezetője, Ivica] Frankig, Šusteršičig és sokan másokig.*”³³

Károly trónfosztása és halála

A *Jutro* 1921. november 3-án arról számolt be, hogy előző nap a brit Glowworm monitor, az elüldözött királyi párral a fedélzetén, a délszláv királyság két dunai hajójának kíséretében elhaladt Belgrád mellett. Célja: az Atlanti-óceánon fekvő Madeira-sziget. Miután a nagyhatalmak egy évvel korábban a párizsi békekonferencián saját belátásuk szerint rendezték át a világot, az utolsó Habsburg uralkodó teljes politikai elszigeteltségbe került. A *Jutro* november 13-i cikkében elutasította a Napóleon száműzetésével való összehasonlításokat, mivel Madeira „igazi paradicsom a kopár sziklás Szent Ilona-szigethez képest”.³⁴

Az 55 km hosszú és 24 km széles portugál szigetről, amely hamarosan Károly utolsó menedékkévé vált, akkoriban a liberális napilap, a *Slovenski narod* is beszámolt. Madeira elsősorban a *malváziaboráról* volt híres – egy borról, amelyet akkoriban még a betegeknek is ajánlottak (reggel és étkezés előtt). Ez a „csodálatosan kellemesen édes” bor ugyanis „rendkívül jótékony hatással van a lelkiállapokra”, és betegek számára is alkalmas, mivel „erősíti a szervezetet”. Az ok, amiért a cikk szerzője a szlovén liberálisok idősebb generációjának orgánumban ennyi időt szentelt a madeirai bortermelés leírásának, természetesen Károly – állítólagos – alkoholfüggősége volt. Az egykori császár állítólag nagyon kedvelte a sziget leghíresebb termékét, „és kétségtelen, hogy gyakran fogyasztott »malvasier«-t, amely olyan kellemes hatással van a munkakedvre”.³⁵

A szlovén sajtó alkalmanként ironikus és kárörvendő hangnemű tudósításokat közölt Károly és családja madeirai életéről.³⁶ Jellemző példa erre a *Jutro* 1922. március 5-i cikke, amely a gúnyos *Zita harisnyát köt* címmel jelent meg, és amely szerint a volt császárné unatkozott, miközben nyolcadik gyermeküket várta. A vezető szlovén liberális lap szerint a család szerényen élt; még a bécsi újságok sem érkeztek többé, mert Karl nem újította meg az előfizetést. Idejét állítólag vadászattal és kávézó látogatásával töltötte Funchalban.³⁷

32 Rahten, Andrej: *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* [Anton Korošec. Slowenischer Staatsmann des königlichen Jugoslawiens]. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2022, 138.

33 Budimpešta, Burgenland, Horthy, Karl, Mala antanta in intervencija [Budapest, Burgenland, Horthy, Karl, Kleine Entente und Intervention]. *Jutro*, 1921. november 1., 2.

34 Bivališče zadnjega avstrijskega cesarja [Unterkunft des letzten österreichischen Kaisers]. *Jutro*, 1921. november 13., 4.

35 Novo bivališče Karla Habsburškega [Neue Unterkunft von Karl von Habsburg]. *Slovenski narod*, 1921. november 13., 5.

36 Rahten, Andrej: *V prah strti prestol. Slovensko dožemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi* [Zu Staub zerfallener Thron. Die slowenische Wahrnehmung der Habsburgerdynastie in der postimperialen Ära]. Celje, Društvo Mohorjeva družba, 2023, 80–84.

37 Zita plete nogavice [Zita strickt Strümpfe]. *Jutro*, 1922. március 5., 2.

A császári pár Madeirára való száműzetése után a szlovén közvéleményben különböző forgatókönyvek kezdtek keringeni Ausztria és Magyarország jövőjéről. Úgy látták, Károly két sikertelen restaurációs kísérlete dacára további meglepetések sem zárhatók ki. A liberális *Tabor*, amelyet a stájerországi Maribor/Marburg an der Drau városában adtak ki, 1922. január 6-án címlapján egy cikket tett közzé, amelyben drámai bejelentést tett: *Újabb akció a Habsburgok részéről*. A szerző szerint Zita császárné és fia Budapestre utaznak, ahol a parlamentben felolvassák majd Károly lemondólevelét. Ez azonban csak egy bevezető gesztus lenne, amelyet a magyar néphez intézett kérés követ, hogy Ottót válasszák királlyá.³⁸

Leginkább Csehszlovákia ellenezte azokat a javaslatokat, amelyek szerint az utódállamoknak apanázst kellene biztosítaniuk az utolsó Habsburg uralkodónak. Prágában még az egykori császárnak szánt önkéntes adományok gyűjtését is megpróbálták megakadályozni.³⁹ A jugoszláv diplomácia is szigorította a beleegyezés feltételeit, amint az egy, a brit külügyminisztériumnak akkoriban átadott jegyzékből kitűnik. A *Jutro* 1922. február 12-i számában megjelent cikk szerint az új követelések között szerepelt többek között az a váratkozás, hogy a délszláv monarchia pénzügyi hozzájárulását „nem az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamának hozzájárulásaként kell meghatározni, hanem egy független állam hozzájárulásaként, amely érdekelt Károly internálásában, mivel ő állandó veszélyt jelent a közép-európai békére”. Ehhez hozzátartozott többek között az a követelés, hogy a császár és a császárné „nem hagyhatják el Madeirát a belgrádi és más érdekelt kormányok engedélye nélkül”, valamint az a feltétel, hogy „szigorú ellenőrzést kell bevezetni a néhai Ferenc József Károly császár által hátrahagyott magánvagyon felhasználása felett”.⁴⁰ Károly azonban már nem volt képes semmiféle merész lépésre. A két sikertelen restaurációs kísérlet után depressziós és kimerült volt.

A császári család elégedetlenségét a madeirai viszonyokkal kapcsolatban részben a szlovén sajtó beszámolóí is alátámasztották. Így 1922. február 11-én a *Jutro* arról írt: Károly engedélyt kért a nagyhatalmaktól, hogy gyermekeit április végén egy brit gyógyfürdőbe költöztethesse, mivel ellenkező esetben nyáron nem tudnák elviselni Madeira nedves éghajlatát. A tanúvallomások alapján feltételezhető, hogy Károly is elkapta a „spanyolnáthát”.⁴¹ A szlovén sajtó is észrevette, hogy jelentősen romlott az uralkodópár egészsége. Április 2-án a *Slovenski narod* még beszámolt Károly betegségéről és a család állapotáról: „Zita kimerült a megpróbáltatásoktól. Nem bírja elviselni az éghajlatot. Az elmúlt napok eseményei nagyon lesújtották. Károly nagyon lefogyott, sovány lett és erősen őszül.”⁴²

Károly halálhírére a szlovén sajtó eleinte visszafogottan reagált. A *Slovenec* napilap április 2-án a címlapján közzétett egy rövid életrajzot Károlyról, még rövidebb bevezető kommentárral: „Károly ex-császár meghalt – mint személy és mint mindazok reményeinek megtestesítője, akik a Habsburg-monarchia bármilyen formában történő helyreállításáról álmodtak.”⁴³ A *Jutro* szintén április 2-án számolt be első oldalán Károly haláláról.⁴⁴ A *Slovenski narod* április 4-i vezércikkében meglehe-

38 Pred novo akcijo Habsburžanov [Vor der neuen Aktion der Habsburger]. *Tabor*, 1922. január 6., 1.

39 Ádám, Magda: *The Versailles System and Central Europe*. Aldershot–Burlington, Ashgate Variorum, 2004, 189.

40 Naši pogoji za Karlovo apanažo [Unsere Bedingungen für die Karls Apanage]. *Jutro*, 1922. február 12., 1.

41 Karel hoče zapustiti Madeiro [Karl will Madeira verlassen]. *Jutro*, 1922. február 11., 2.

42 Bolezen Karla Habsburga [Krankheit von Karl Habsburg]. *Slovenski narod*, 1922. április 2., 5.

43 Excesar Karel umrl [Ex-Kaiser Karl starb]. *Slovenec*, 1922. április 2., 1.

44 Razkralj Karl Habsburg umrl [Ehemaliger König Karl Habsburg starb]. *Jutro*, 1922. április 2., 1.

tősen jóindulatú értékelést tett közzé: „Károly – ezt ellenfelei is elismerik – jószívű, nemes ember volt, aki jobb sorsot érdemelt volna. De rá hárultak mindazok a bűnök, amelyeket a Habsburg-dinasztia hosszú évszázadok alatt halmozott fel; neki kellett vezekelnie minden őse bűnéért, ezért ez a vezeklés nehéz volt, mivel arányos volt az elkövetett bűnök súlyával. Tragikus sors, amelyet még ő sem érdemelt meg.”⁴⁵

A katolikus-nemzeti *Slovenec* 1922. április 8-án figyelmeztetett, hogy – a francia royalisták példáját követve – a Habsburgok hívei sem fognak nyugodni. Különösen veszélyesnek tartotta a magyar legitimisták fellépését, akik vissza akarták állítani a Szent István-i birodalom határait: „Ez a politika azonban veszélyezteti az egész jelenlegi közép-európai rendet, amely jogilag érvényes békeszerződéseken alapul, és amelyet új vérontás nélkül nem lehet megdönteni. Ezek a bonyodalmak nagy veszélyt jelentenek hazánkra nézve, ezért diplomáciánk nem hagyhatja figyelmen kívül a Habsburg-kérdést.”⁴⁶ Hasonló figyelmeztetések jellemezték a szlovén sajtót az elkövetkező években is.

Összegzés

Kétségtelen, hogy Károly halála súlyos csapást mért a Habsburg-dinasztia restaurációs törekvéseire. Ez volt az utolsó fejezete annak a tragédiának, amelynek során egy uralkodó kevesebb mint hat év alatt elveszítette mindazt, amit dicső ősei több mint hat évszázad alatt felépítettek. A szlovén politikai elit – kivéve az utolsó krajnai kormányzót, Ivan Šusteršičot és körét – az 1918-as forradalom után erősen elutasító volt a Habsburg-dinasztiával szemben. Ez vonatkozik az utolsó császárra, Károlyra is, akit a posztimperialis korszakban Szlovéniában vagy figyelmen kívül hagytak, vagy démonizáltak. A szlovén politikusok negatívan értékelték az 1921-es két restaurációs kísérletet, és szigorú szankciókat követeltek a volt császár ellen. A két vezető párt – a katolikus-nemzeti és a liberális – között ebben a tekintetben szinte semmilyen nézeteltérés nem volt. A szlovén sajtóban csak kivételesen, néhány nekrológban, az utolsó Habsburg uralkodó halála alkalmával érzékelhető a tendencia, hogy Károlyt „jó szándékú” emberként, politikusként enyhébb ítéletben részesítsék.

*Elhangzott a Károly császár és király életét bemutató
„Jó szándék és balsors – Ausztriában” című konferencián
(Schloss Wartholz Irodalmi Szalon, Reichenau an der Rax, 2025. június 27.).
A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.*

⁴⁵ Smrt Karla Habsburškega [Tod von Karl von Habsburg]. *Slovenski narod*, 1922. április 4., 1.

⁴⁶ Po Karlovi smrti [Nach dem Tode Karls]. *Slovenec*, 1922. április 8., 1.

Bibliográfia

- Ádám, Magda: *The Versailles System and Central Europe*. Aldershot–Burlington, Ashgate Variorum, 2004.
- Antoličič, Gregor (Hg.): *Karel I. Zadnji slovenski cesar [Karl I. Der letzte slowenische Kaiser]*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2022.
- Brook-Shepherd, Gordon: *Poslednji Habsburžan [Der letzte Habsburger]*. Ljubljana, ČGP Delo, 1972.
- Feigl, Erich: „Gott erhalte...” *Kaiser Karl. Persönliche Aufzeichnungen und Dokumente*, Wien, Amalthea, 2006.
- Griesser-Pečar, Tamara: *Zita. Die Wahrheit über Europas letzte Kaiserin*. Bergisch Gladbach, Lübbe, 1985.
- Kacin Wohinz, Milica: *Tajni predlog I. Šušteršiča o hrvatsko-slovenskoj republici, marta 1919. [Ein geheimer Vorschlag I. Šušteršičs über eine kroatisch-slowenische Republik, März 1919]*. In: Vasa Čubrilović (Hg.): *Stvaranje jugoslovenske države 1918. godine [Die Entstehung des jugoslawischen Staates im Jahre 1918]*. Belgrad, Naučna knjiga, 1989, 197–199.
- Lukan, Walter: *Die slowenische Politik und Kaiser Karl*. In: Andreas Gottsmann (Hg.): *Karl I. (IV.), der Erste Weltkrieg und das Ende der Donaumonarchie*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007, 159–186.
- Pleterški, Janko: *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana, Založba ZRC, 1998.
- Rahten, Andrej: *Ivan Šušteršič, der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012.
- Rahten, Andrej: *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla [Von der Maideklaration bis zur habsburgischen Dethronisation in der Zeit des letzten Habsburger Herrschers Karl]*. Celje–Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba, 2016.
- Rahten, Andrej: *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije [Anton Korošec. Slowenischer Staatsmann des königlichen Jugoslawiens]*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2022.
- Rahten, Andrej: *V prah strti prestol. Slovensko dožemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi [Zu Staub zerfallener Thron. Die slowenische Wahrnehmung der Habsburgerdynastie in der postimperialen Ära]*. Celje, Društvo Mohorjeva družba, 2023.
- Ravnihar, Vladimir: *Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimirja Ravniharja [Mein Lebensweg. Erinnerungen des Dr. Vladimir Ravnihar]*. Hg. von Janez Cvirn – Vasilij Melik – Dušan Nečak. Ljubljana, Historia, 1997.
- Rumpler, Helmut: *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung der Habsburgermonarchie*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1966.
- Smolle, Leon: *Cesar Karel I. Slika njegovega življenja [Kaiser Karl I. Bild seines Lebens]*. Wien, C.K. zaloga solskih knjig, 1917.
- Štambuk-Škalić, Marina – Matijejić, Zlatko (Hg.): *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvati i Srba u Zagrebu 1918.–1919. Izabrani dokumenti [Nationalrat der Slowenen, Kroaten und Serben in Zagreb 1918–1919. Ausgewählte Dokumente]*. Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 2008.

AGGIORNAMENTO, ÖKUMENIKUS DIALÓGUS ÉS SZENTSZÉKI KELETI POLITIKA

Hatvan éve ért véget a II. Vatikáni Zsinat

Meglepetésként érte a jelen lévő 17 bíborost, amikor XXIII. János pápa 1959. január 25-én a Falakon kívüli Szent Pál-bazilikában bejelentette egy újabb egyetemes zsinat összehívását. A meglepetést mindenestre nem maga a zsinat gondolata okozta, hiszen már korábban is felmerült a félbeszakadt I. vatikáni zsinat munkájának befejezése, vagy egy új zsinat összehívása. Sokkal inkább az keltett megdöbbenést, hogy a korábbi ilyen irányú kezdeményezések azért akadtak el, mert a kedvezőtlen világpolitikai helyzetben a zsinat megvalósítása csaknem lehetetlennek tűnt. Márpedig XXIII. János bejelentésekor

változatlanul úgy látszott: továbbra is fennállnak azok a körülmények, amelyek egy zsinat megtartásának lehetőségét kétségessé teszik.

Váratlan volta ellenére az új zsinat meghirdetése XXIII. János pápa részéről nem egy hirtelen jött ötlet volt, hanem abból fakadt, hogy a Roncalli pápa a korabeli világ ellentmondásos jelenségeit úgy fogta fel, mint az „idők jeleit”, amelyek az egyházat válaszdásra és belső megújulásra szólítják fel. Szándéka szerint a zsinatnak tehát az átmeneti korszakra kellett választ kínálnia a „lelkek javának távlatában”, elsődlegesen pasztorális irányultsággal. Ahogyan *Ad Petri cathedram* kezdetű első enciklikájában fogalmazott: „a zsinat legfőbb célja a katolikus hit fejlődésének előmozdítása, a hívek keresztény életének megújítása, az egyházi fegyelem korunk viszonyaihoz való alkalmazása”, azaz az *aggiornamento*.

Amikor ma a II. vatikáni zsinat lezárásának 60. évfordulójára emlékezünk, mégsem elsősorban a zsinatnak erre a belső, katolikus dimenziójára kívánok összpontosítani, még ha röviden érintem is a zsinat tanításának fő csomópontjait. Nem függetlenül az előttünk álló kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek összetételétől, előadásomban sokkal inkább a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus dimenziójával és ennek részben önmagán is túlmutató jelentőségével kapcsolatban kívánok néhány szempontot és epizódot felidézni.

Annak alátámasztására, hogy témaválasztásom és megközelítem nem teljesen önkényes, legyen elegendő arra utalni, hogy a zsinat elsőrendűen pasztorális célja mellett XXIII. Jánosnak kezdetől fogva fontos kívánsága volt, hogy a zsinatnak ökumenikus dimenziót kölcsönözzön. E tekintetben már a zsinat bejelentésének időzítése is árulkodó: erre a keresztények egységéért tartott ima-hét végén került sor. Az ökumenikus nyitottság szándékát erősítette meg a *L'Osservatore Romano* által másnap közzétett közlemény is, miszerint a zsinat „a Szentatyá szándékai szerint nemcsak a keresztény nép épülésére szolgál, hanem egyúttal meghívás is akar lenni az elszakadt közösségek felé az egység keresésére, amelyre a világ minden részén ma annyi lélek vágyakozik.”

Időbe telt mindenestre, míg világossá vált, milyen gyakorlati következményekkel jár a zsinatra nézve a pápának az ökumenizmusról vallott felfogása. XXIII. János kezdetben több beszédében arra utalt, hogy a keresztények egysége a zsinat alkalmával helyreáll. Más esetekben ugyanakkor annak a nézetének adott hangot, miszerint a zsinat „nem fogja egyszerre megszüntetni a keresztények közötti megosztottságot”, illetve, hogy a zsinat a római egyház „belső” ügye lesz. Nézeteit részletesebben az 1959. június végén megjelent *Ad Petri cathedram* kezdetű enciklikájában fejtette ki. Itt az ökumenizmusról szólva számba vette, milyen szintre jutott már el az egység. Egyúttal a történelmi feltételeket és az egyház eszkatologikus távlatait vizsgálva kijelentette, hogy a teljes egység csak az idők végén valósulhat meg.

A zsinat munkája szempontjából utóbb a XXIII. János pápa által az interkonfesszionális kapcsolatok ápolására 1960-ban felállított, Augustin Bea bíboros vezetése alatt álló Keresztény Egység Titkársága bizonyult különösen fontosnak. Tárgyalásaival tudniillik a Titkárság nem csupán azt tudta elérni, hogy a legtöbb keresztény felekezet – köztük az orosz ortodox egyház – megfigyelőket küldött a zsinatra, hanem egy új teológiai módszertani megközelítés kidolgozásában és elfogadtatásában is kulcsszerepet játszott.

XXIII. Jánosnak határozott elképzelése volt arról, milyen feladatokat kellene a zsinatnak megoldania, azonban munkatársainak nem adott konkrét eligazítást, és az előkészítés munkálataiba sem szólt bele. A zsinat tanításának belső íve így csak fokozatosan kristályosodott ki. A megkezdett zsinatot XXIII. János pápa halála után folytató VI. Pál – Leo-Jozef Suenens mechelenbrüsszeli bíboros érsek felvetését követve – végül a következőképpen jelölte ki a zsinat feladatait: az első feladat az egyház önmeghatározásának megfogalmazása és az egyház belső megújítása; a második: az egyház egységének helyreállítása az elszakadt testvérekkel folytatott párbeszéd útján; a harmadik pedig az, hogy az egyház a modern világgal is párbeszédre lépjen. Az egyes kérdések ezen logikai rendje ugyanakkor nem jelentette azt, hogy megvitatásuk is szigorúan ebben a kronológiai rendben ment volna végbe: a témák párhuzamos tárgyalása az egyes zsinati dokumentumok megszületésében így azt eredményezte, hogy a három koncentrikus kérdéskör szempontjai kölcsönösen hatottak egymásra.

Az első pontot – az egyház önmeghatározását és (szpirituális és intézményi) megújítását – tárgyaló, a zsinat egészén végighúzódo viták eredményeképpen megszületett egyházzól szóló dogmatikus konstitúció újszerű teológiai szemlélete és egyházképe is sokat köszönhetett annak, hogy az *ecclesia ad intra* kérdéseivel párhuzamosan az *ecclesia ad extra* témakörei is napirenden voltak.

A *Lumen gentium* végül olyan hittitoknak nevezte az egyházat, amelyet lehetetlen egyetlen fogalommal leírni. Inkább egymást kölcsönösen módosító és kiegészítő képek és fogalmak segítségével lehet megközelíteni. Az „Isten népe”, „Krisztus misztikus teste” és „összentség” központi fogalmak segítségével újjáalkotott egyházkép mindazonáltal egyértelműen arról tanúskodott, hogy az ekkleziológiai fordulat során kidolgozott új egyházkép az ősegyháznak az egyház-kommunió-jellegére és szentségi voltára vonatkozó felfogását elevenítette fel. Azáltal pedig, hogy a középpontba az üdvösség misztériumát megtestesítő egyház képe került, sikerült kiküszöbölni a korábbi századokban kikristályosodott hierarchikus-jogi szemlélet következményeként gyakran eluralkodó klerikalizmust, triumfalizmust és juridizmust.

A kérdések újszerű – pasztorális szempontú – megközelítése és az *aggiornamento* követelménye nemcsak az egyház fogalmának, hanem szervezetének újragondolását is magával hozta. Az erre vonatkozó dialógus két szorosan összefüggő kérdés köré összpontosult: részint az egyház központosított szervezetének, részint pedig a pápai primátus szerepének és jelentésének megvitatására. Miközben a centralizáció inkább a püspökök és a Kúria viszonyára, a kérdés egyházi jogi oldalára, a joghatóság és illetékesség problematikájára összpontosított, a pápai primátus esetében a pápa és a püspökök jogi viszonyán túl teológiai viszonyuk tisztázása állt a központban.

Hosszú viták után a II. Vatikáni Zsinaton végül megszületett az I. Vatikáni Zsinat tanításának szükséges – bár több kérdést változatlanul nyitva hagyó – kiegészítése. Amíg 1870-ben a háború által félbeszakított zsinaton a pápa szerepét helyezték előtérbe, a legutóbbi egyetemes zsinat a püspökökről szóló tanítást fejtette ki, és kimondta, hogy a püspökök a pápa szükséges és helyettesíthetetlen támaszai. A megelőző évszázadok két véglet – a gallikanizmus és episzkopalizmus, valamint az ultramontanizmus – között ingadozó felfogásával szemben a püspöki hivatal teológiájának kidolgozásával kiegyensúlyozott szemlélet született. A II. Vatikáni Zsinat az *ordo episcoporum* és a kollegialitás összekapcsolásával ugyanakkor nem csupán a hierarchikus egyházképet egészítette ki, hanem a korábbi centralizációval szemben a püspökök által vezetett részegyházak jelentőségét is kiemelte. Végül pedig megalapozta a püspökök kollegiális működésének – a Püspöki Szinóduson, püspöki konferenciákban megvalósuló – későbbi kereteit.

Az egyház kifelé – más felekezetek, vallások és modern világ felé – nyitását lehetővé tévő újszerű teológiai megközelítés kidolgozásában a Keresztény Egység Titkársága játszott kiemelkedő szerepet. Míg a teológia korábban a problémákat elsődlegesen elméleti oldalról, az elvont metafizikai alapelvek felől közelítette meg, a zsinat ökumenikus-pasztorális szemlélete szükségessé tette a gyakorlati élet, a konkrét történelmi szituáció fokozottabb figyelembevételét. A zsinat tanításában ezáltal a hagyományos deduktív módszert szerencsésen egészítette ki az emberiség és az egyház történelmi dimenzióját tudatosító induktív módszer. Az „idők jeleire” érzékeny pasztorális szemlélet folyományaként egyúttal a II. Vatikáni Zsinatot megelőző évszázadok negatív történelemképe is megváltozott: az egyház immár nem „ostromlott várként” áll szemben a modern kor gyorsan változó társadalmával, hanem maga is történelmi létezőként együtt „zarándokol” az emberiséggel.

A II. Vatikáni Zsinatnak a vallásszabadságról szóló nyilatkozata az a dokumentum, amelyben a leginkább megmutatkozik ez a teológiai paradigmaváltás. A *Dignitatis humanae*-ban immár a katolikus egyház is elismerte, hogy a vallásszabadság az emberi személy mind szélesebb kör-

ben el- és felismert méltóságában megalapozott emberi jog, amely alanyi jogon illet meg minden embert és vallási közösséget. A dokumentum ugyanakkor hangsúlyozza az ember kötelességét, miszerint keresnie kell az igazságot. Elfogadja azonban, hogy ennek a keresésnek minden kényszerűtől mentesnek, szabadnak kell lennie. Ennek a szabadságnak csupán mások jogának, illetve a közrendnek védelme szab határt, amelynek során mindazonáltal az államhatalom „nincs sem felhatalmazva, sem kötelezve arra, hogy valamely meghatározott vallást kövessen vagy előnyben részesítsen”; feladata mindössze annyi, „*hogy őrködjék a vallásszabadság emberi jogának megőrzésén, kedvező feltételeket teremtsen az emberek vallásos életének gyakorlására, és óvja a közjót és a közérkölcst a vallásszabadság jogával visszaélők ebbe ütköző cselekedetei ellen*”.

A *Dignitatis humanae* történelmi, filozófiai és teológiai érvelése azonban nem csak a vallásos ember, az egyház és más vallásos közösségek modern államhoz és társadalomhoz fűződő viszonyáról nyújt kiegyensúlyozott tanítást. A kifejtett alapelvek egyúttal az ökumenikus és vallásközi kapcsolatok előfeltételét is biztosították.

A keresztények egységének a vallásszabadság problematikájával szorosan összefüggő vitájában a régi szemlélet hívei a keresztények egységét a többi kereszténynek a katolikus egyházba való visszatéréseként képzelték el. A másik oldalon ezzel szemben – a katolikus egyház sajátos természetét továbbra is kiemelve – a közös tanúságtétel szükségességéből kiindulva, a közös evangéliumi alapokhoz való visszatérés fontosságát hangsúlyozták. Az elfogadott dokumentum végül – a vallásszabadságról szóló nyilatkozathoz hasonlóan – fontos lépést jelentett az egyház külvilág felé nyitásban, és új alapokra helyezte a felekezeti párbeszédet. Az *Unitatis redintegratio* fő újdonsága abban áll, hogy a régi uniformizmuson és unionizmuson alapuló egység képe helyett egy olyan egység modelljét vázolja, amely az eltérő karizmák és hagyományok egymást kiegészítő sokféleségén alapul. A sok egyház vagy egyetlen egyház kérdésében – más zsinati dokumentumokkal összhangban – a határozat fenntartja ugyan, hogy az üdvösség eszközei hiánytalanul csak a katolikus egyházban állnak fenn, de egyszersmind elismeri, hogy a többi egyházban is megvalósulhat a Krisztus alapította egyház valamennyi alkotóeleme. Az igazságok hierarchiájának a dokumentumban kidolgozott elve, amely szerint a keresztény kinyilatkoztatás igazságainak a kinyilatkoztatás magjához való távolságuk mértékében eltérő fokozatai vannak, egyúttal pozitív távlatokat nyitott a további teológiai reflexió és a más keresztény egyházakkal folytatandó párbeszéd előtt.

Az egyház külvilág felé irányulásából következő harmadik, *Nostra aetate* kezdetű zsinati dokumentum, amely eredetileg csak a zsidósághoz fűződő viszonyról foglalkozott volna, az egész emberi történelmet átkaroló egyetemes üdvtörténet perspektívájában sorolja fel az egyes vallások értékeit. Ezeket végső soron a Szentlélek hatásának tulajdonítja, de egyúttal a kinyilatkoztatás megkülönböztető jelentőségét is hangsúlyozza, amikor rámutat: a vallásos élet teljessége Krisztusban található meg. Az antiszemizmussal szembeni állásfoglalásként és az egyház öszövegyezéséről szóló reflexióként útjára induló szövegtervezet, amely jelentős részben politikai taktikának köszönhetően nyílt ki a többi világvallás felé is, így végül a vallásközi párbeszéd első egyházi dokumentumává vált.

A pasztorális zsinat kiemelkedő feladata volt végül, hogy áttekinthesse az egyház és a modern kor társadalmi közötti viszonyt. Ebbe az irányba mutattak a vallásszabadságról és a vallásközi pár-

beszédről szóló nyilatkozatok is, a *Gaudium et spes* azonban már nem az egyházon kívül jelen lévő spirituális értékekre összpontosított, hanem az egyház profán világhoz fűződő viszonyát kívánta áttekinteni. A kérdés jelentőségét a zsinat azzal is kifejezésre juttatta, hogy a dokumentumot „konstitúció” rangjára emelte: ezáltal ugyanis az egyház belső életével foglalkozó konstitúciókkal együtt a *Gaudium et spes* egyike lett a II. Vatikáni Zsinat tanítását meghatározó négy legmagasabb rangú dokumentumnak – és biztosította a zsinat két dimenziója (*Ecclesia ad intra* – *Ecclesia ad extra*) közötti egyensúlyt.

Az 1965. december 7-én elfogadott *Gaudium et spes* kezdetű zsinati dokumentum a többszörös átdolgozásnak köszönhetően kétségtelenül sokat javult, de nem vált tökéletessé. Ez javarészt a témakör újdonságának és a tárgyalt részletkérdések gazdagságának – kritikusi ez utóbbiért már a zsinat idején „Noé bárkája” névvel illették – volt a következménye. Az alapvetően optimista hangvételű konstitúció, amelynek első fele a keresztény antropológia és a világ teológiája fényében értelmezi az egyház és a világ közötti kapcsolatot, második része pedig konkrét témákkal kapcsolatban fejt ki a katolikus álláspontot, mindazonáltal lezárta a kiközösítő elítélések és a modern világgal szembeni bizalmatlanság korát, és lefektette annak a nyitott magatartásnak alapelveit, amely megteremtette a kölcsönös párbeszéd és egymástól tanulás lehetőségét.

Ha a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus dimenzióját Magyarország szempontjából vizsgáljuk, nem mehetünk el szó nélkül a korabeli világpolitikai kontextus, és annak következményei mellett. Ebben az összefüggésben mindenekelőtt azt szükséges látnunk, hogy a szovjet blokk, és benne Magyarország vezetői a zsinat felekezetek közötti közeledést célzó szándékait mindvégig egy kommunistaellenes keresztény egységfront megteremtésének programjaként értékelték. Erre a veszélyre Georgij Alekszandrovics Zsukov, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Külföldi Kulturális Kapcsolatokért felelős Állami Bizottság elnöke már néhány nappal a zsinat meghirdetése után, 1959. január 31-én felhívta az SZKP Központi Bizottsága figyelmét, következképpen a zsinattal kapcsolatban készített első szovjet javaslat – amit utóbb a szovjet blokk egyházügyi hivatalainak vezetői is magukévá tettek – a fő feladatot a Szentszék ökumenikus terveinek megakadályozásában jelölte meg. Utóbb a felekezetek közötti közeledés elhárítása céljából került sor az 1958-ban létrehozott Prágai Keresztyén Békekonferencia szervezésében egy béke-világgyűlésre, továbbá arra, hogy a tagsággal még nem rendelkező kelet-közép-európai egyházak és felekezetek 1961 tavaszán beléptek az Egyházak Világtanácsába, és annak 1961 végén Új-Delhiben tartott konferenciáján a szocialista egyházügyi hivatalok vezetői által közösen elfogadott irányelveket képviselték: többek között a szocialista államok vagy a Prágai Keresztyén Békekonferencia ellen irányuló támadások megakadályozását és a Vatikánhoz való közeledést szorgalmazó egyházi személyek bírálatát. Ugyancsak a katolicizmussal szembeni közös állásfoglalásra kívánták felhasználni az 1961 tavaszán Rhodosz szigetén megrendezett első pánortodox kongresszust is.

Az ökumenikus párbeszédrel szembeni gyanakvás azt követően is megmaradt, hogy 1962 tavaszán a szocialista országok egyházpolitikájának irányítói átértékelték a zsinaton való részvétellel kapcsolatos korábbi elutasító álláspontjukat, és a közvetlen információszerzés és kapcsolatépítés, valamint a kommunizmussal és a szovjet blokkal szemben ellenséges „konzervatív-integrista szárnyal” szembenálló „pozitív erők” támogatásának szándékával engedélyezték, hogy katolikus

„zsinati küldöttségek” és más keresztény felekezetek megfigyelői a szocialista tömbből is részt vegyenek a zsinaton.

A zsinati részvétel engedélyezésével járó belpolitikai kockázatokat többek között ellenőrzött tájékoztatással, a zsinattal kapcsolatban felmerülő kérdések tematizálásával törekedtek elérni. Magyarországon az Állami Egyházügyi Hivatalban 1962. július végén készített előterjesztés értelmében a katolikus sajtónak a „kedvező”, rendszer számára elfogadható álláspontok ismertetésére és közvetítésére kellett koncentrálnia. A protestáns lapok feladata pedig az volt, hogy ezeket a tendenciákat a radikálisabb követelések megfogalmazásával tovább erősítsék.

A zsinaton résztvevő személyek teljeskörű ellenőrzését azonban – minden igyekezet ellenére – nem sikerült biztosítani. Így fordulhatott elő, hogy az egyébként az állam iránt lojálisnak mutatkozó és meglehetősen óvatos Hamvas Endre csanádi püspöknek a második ülészakon az ökumenizmusról szóló dokumentum vitájában elmondott felszólalásában egy olyan mondat hangzott el, ami miatt az *Új Ember* és a *Katolikus Szó* csak „megfésült” illetve „kihagyásos” formában közölte a szöveget, a *Magyar Kurír* pedig egy hétig nem tudott megjeleníteni, mert nem volt utasítása, mit hozhat belőle. A problémát természetesen nem az okozta, hogy Hamvas felszólalásában a magyar történelmi tapasztalatok alapján azt hangsúlyozta: az ökumenizmus feltétele, hogy megfelelően ismerjük a másik fél tanítását, mentalitását és vélt vagy valós félelmeit; vagy, hogy beszédét nem annyira a zsinaton elfogadott ökumenizmus, hanem inkább a hagyományos unionizmus szelleme hatotta át. Az inkriminált mondat a protestánsok és katolikusok közötti ellentétek történelmi alakulását áttekintő részhez fűzött következő kiegészítés volt: „A közelmúltban azonban híveik lélekben mindinkább közeledtek a katolikusokhoz. A közös ellenség ugyanis közös védekezésre egyesíti mindazokat, akik Istenben hisznek.” A kommunista rendszer egyházellenes ateizmusára utaló kijelentés az egyházpolitikai vezetést ismét az „antikommunista keresztény egységfront” veszélyének realitására emlékeztette.

Ez az aggodalom határozta meg a magyarországi pártállam a zsinat tanításának hazai recepciójával kapcsolatos magatartását is. Az Állami Egyházügyi Hivatalban a zsinati dokumentumok kiértékelése során a (kül)politikai vonatkozással bíró három zsinati dokumentumot, a *Gaudium et spes* kezdetű pasztorális konstitúciót, a *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozatot és az *Unitatis redintegratio* kezdetű határozatot tekintették a legjelentősebbnek. Az ökumenizmusról szóló dekrétumot azért sorolták ide, mert változatlanul azt feltételezték, hogy az egységtörekvések valódi rendeltetése a keresztény felekezetek ateizmus elleni akcióegységének kialakítása. Ennek ellenére – ha nem is a dekrétum konkrét szövegezésében – az ökumenikus mozgalomban olyan törekvéseket és ellentéteket fedeztek fel, amelyeket a szocialista egyházpolitika fel tudott használni. Megfelelő politikával – mindenekelőtt a „haladó” protestáns egyházi személyekre támaszkodva – elérhetőnek tartották, hogy az ökumenikus fórumokon olyan témák szerepeljenek, amelyek lehetőséget kínálnak a kapitalista rendszer és a nyugati világ kritizálására. Az ökumenikus mozgalom negatív hatásainak megakadályozására pedig annak az elvnek a szigorú betartását vélték a legfontosabbnak, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal alulról jövő ökumenikus kezdeményezésnek (például ökumenikus imahét szervezésének) nem ad teret, közös rendezvényt pedig csak a lojális egyházi vezetőkkel folytatott előzetes egyeztetés után engedélyez. A nemkívánatos egység megghiúsítására végül célszerűnek tartották a katolikus és protestáns teológiai tanítás különbségeinek kihasználását.

Míg az egyházi hivatásban a *Gaudium et spes* kezdetű konstitúció tanítását, megfelelő ellenőrzés mellett, alkalmasnak tartották arra, hogy „a haladó erők társadalmi és politikai tevékenységükben felhasználják” azt, a zsinatnak a vallásszabadságról kiadott nyilatkozatát kifejezetten veszélyesnek ítélték. A legfőbb veszélyt abban látták, hogy a vallásszabadságnak a deklarációban kifejtett értelmezése „kaput nyitott az antikommunista jellegű összefogásnak, az emberi szabadságjogok, a vallás védelme hangoztatásával”. A deklarációval kapcsolatban ezért fontosnak tartották kijelenteni: „ne engedjék, hogy kizárólag az egyházak magyarázzák a dokumentumot, mert akkor menthetetlenül félreértések, feszültségek keletkeznek, különösen az államéletünk alsóbb szerveiben.”

Miközben országon belül a vallásszabadságról és az ökumenizmusról szóló zsinati dokumentumok recepciója 1990-ig csak komoly korlátok között valósulhatott meg, a zsinat ökumenikus dimenziója nem elhanyagolható szerepet játszott a Szentszék 1960-as években kibontakozó új keleti politikájában bekövetkező hangsúlyeltolódásban. A Szentszék ugyanis nem csupán azért fogadta el a Varsói Szerződés országainak meghívását az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletre, mert egyetértett a konferencia célkitűzésével, miszerint a béke megőrzéséhez nem elegendő az erőegyensúly fenntartása, hanem azért is, mert a béke ügyét nem kizárólag politikai, hanem erkölcsi és emberi dimenziójában is szemlélő Vatikán lehetőséget látott arra, hogy keleti politikájának elsődleges célkitűzését, a „vasfüggönyön” túli keresztények helyzetének javítását előmozdítsa. A Szentszék képviselőinek a cél érdekében a tárgyalások során kifejtett érvelését a II. Vatikáni Zsinat *Dignitatis humanae* kezdetű deklarációjában megfogalmazott, vallásszabadsággal kapcsolatos tanítása alapozta meg. Az egyes embert és a közösséget egyaránt megillető vallásszabadságnak az emberi személy méltóságában megalapozott alapvető emberi jogként történő definiálása lehetővé tette, hogy a szentszéki diplomaták a béke és biztonság kérdésének emberi és erkölcsi dimenziójáról valamennyi tárgyalófél által elfogadott, jogi nyelvezettel szólhattak. Így hatékonyan tudtak érvelni a „vasfüggönyön” túli katolikusok szempontjából (is) alapvető jelentőségű lelkiismereti és vallásszabadság biztosítása, valamint a béke és biztonság között fennálló szoros összefüggés mellett.

A Szentszék el tudta érni, hogy a Helsinkii Záróokmány „dekalógusának” hetedik, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásáról szóló alapelve kifejezetten utaljon arra, hogy a szabadságjogok az „emberi személyiség méltóságából fakadnak”, megtartásuk – a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát is beleértve – „lényeges tényezője a békének”, és hogy az aláíró államok a vallásgyakorlás közösségi formáinak tiszteletben tartására is kötelezettséget vállaljanak. A Helsinkiben elfogadott dokumentum mindenestre nem eredményezett azonnali és tényleges változást a „szocialista törvényesség” gyakorlatában. Sőt, a záróokmányban vállalt kötelezettségek rövid távon éppen a Szentszéket hozták nehéz helyzetbe. A vatikáni keleti politika ugyanis hamarosan azzal a dilemmával találta magát szembe: ha nem támogatja a helsinkii dokumentum nyomán kialakuló, alulról jövő emberi jogi mozgalmakat, azt kockáztatja, hogy nem talál kapcsolatot az újonnan színre lépő politikai erőkhöz; ha azonban nyíltan mögéjük áll, az uralkodó rendszerhez fűződő kapcsolatai és a dialógus folytatásának lehetősége kerül veszélybe. Helsinkii így, miközben a zsinat meghirdetésével egy időben megkezdett új, a kommunista rendszerrel folytatott párbeszédre építő szentszéki keleti politika csúcsát jelentette, egyúttal a II. Vatikáni Zsinatot megelőző időszakra jellemző, hagyományos szentszéki dip-

lomácia korlátait is felszínre hozta. Helsinkiben ugyanakkor a vatikáni keleti politika következő, a II. Vatikáni Zsinat vallásszabadságról szóló tanítására építő periódusának alapjai is feltűnnek. Az a tény, hogy a helsinkii konferencia során a Szentszék a vallásszabadság biztosítását helyezte középpontba, már a keleti blokkból érkező II. János Pál pápaságára jellemző keleti politika új hangsúlyait vetítette előre.

Elhangzott a „Hatvan évvel a II. Vatikáni Zsinat után” című, konferenciával egybekötött megemlékezésen (Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pannonhalma, 2025. június 29.).

HATVAN ÉVVEL A II. VATIKÁNI ZSINAT UTÁN

Habsburg Ottó nem volt egyedül az a felelősen gondolkodó jövőtervezéssel, amit a zsinattól kapcsolatos elvárásai közt fogalmazott meg. A zsinat meghirdetése hajnalán, 1960-ban, az *Ökumenische Rundschau* című, egykor tekintélyes német folyóiratban a Neuchâtel-i evangélikus dogmatika-professzor, Jean Louis Leuba¹ így nyilatkozott *Was erwarten die Evangelische Christen vom Ökumenischen Konzil* című tanulmányában²: „Ha valamit várhatunk, az az, hogy a Szentírás és az Egyház, a tanítói tiszt és a kereszténység egysége, a hit tartalmának és megfogalmazásának viszonyában kapjon olyan döntő és vilá-

gos megfogalmazást, amelynek alapján meggyőződhet a keresztény világ arról, hogy a zsinat valóban a keresztény egységet szolgálja.”³ Megalapozott és eredményes volt ez az elvárás protestáns, illetve azon belül evangélikus oldalról?

Ugyanazt az eseményt általában igen eltérő módon ítélik meg és értékelnek emberek. Így van ez a II. Vatikáni Zsinattal kapcsolatban is. Én azokhoz csatlakozom, akik 12 évvel ezelőtt ilyen címen jelentettek meg tanulmánykötetet: *A II. Vatikáni Zsinat: Isten ajándéka az egyház számára*.⁴ Ez a zsinat ugyanis páratlan jelentőséggel bír mai korunk egyháza számára, beleértve a nem Rómához tartozó keresztény felekezeteket is. Ökumenikus gondolkodású emberként és közösség képviselőjeként bátran állíthatom, hogy az egyházat életre hívó, fenntartó és megújító Szentlélek munkájának különleges, máig meghatározó eseménye volt: létrejöttében, lezajlásában, összefoglalható mondanivalójában és egyes konstitúcióinak előremutató tanításában. S ha kritikusi – bizonyára joggal – találnak (találunk) benne korrigálni, vagy továbbmunkálni valót, a summázás mégsem lehet más: Isten ajándéka volt az egyház számára. Így gondolkodunk evangélikus megközelítésben is. Evangélikus szempontból ötöt emelek ki a számos lehetséges téma közül:

¹ Jean Louis Leubának (1912–2005) jelentős szerepe volt a Faith and Order Mozgalomban, az Egyházak Világtanácsában, a protestáns–katolikus párbeszédben és II. János Pál pápa meghívására a pápai primátusról tartott diszkusszióban – ennek kapcsán pedig részt vett az egyházak egységéről szóló enciklika (*Ut unum sint*) előkészítésében.

² *Ökumenische Rundschau*, 1960, 2, 77–90. Kismértékben rövidítve újra publikálták: <https://oekumenische-rundschau-zeitschrift.de/ojs/index.php/oekr/issue/view/6981>

³ Idézi Kormos Ottó: A második vatikáni zsinat visszhangja a protestáns és az ortodox teológiában. *Vigilia*, 1972, 6, 369. (a továbbiakban: Kormos)

⁴ *II. Vatikáni Zsinat: Isten ajándéka az egyház számára*. Szerk. Puskás Attila – Perendy László. Budapest, Szent István Társulat, 2013. (a továbbiakban: Puskás – Perendy)

- a mi szemszögünkben a zsinat a reformáció folytatása;
- világosan megjelent a „*verbum et sacramentum*” egysége;
- nyilvánvalóvá vált a kegyelemből, hit által való megigazulás alapigazságának prioritása;
- deklarálták az egyház egységének fogalmát és mibenlétét;
- egyértelművé vált a liturgia ökumenicitása.

Említhetnénk még az evangélikus szempontból is jelentős ekkleziológiai dekrétumot (*Lumen gentium*), vagy a lelkipásztori konstitúciót az egyház és a mai világ viszonyáról (*Gaudium et spes*).

Mielőtt röviden kibontanám a fent jelzett pontokat, ki kell emelnem, hogy a Zsinaton részt vett a 20. század egyik legjelentősebb magyar evangélikus teológusa, Vajta Vilmos.⁵ Az ő jelenléte nem csak udvariassági gesztus volt mind a meghívó, mind a vendég részéről, hanem érdemi közreműködés a Lutheránus Világszövetség részéről. Vajta aktív részvétele is nagyban hozzájárult a későbbi érdemi katolikus–evangélikus dialógushoz, amely nem külsőségekben, hanem máig tartó mély teológiai munkában zajlott. A nem katolikus megfigyelők kifelé hallgatási kötelezettséggel, de belül a megszólalás mindenféle lehetőségével vehettek részt a munkában.⁶

A mi szemszögünkben a zsinat a reformáció folytatása

Reformáció – trentói (tridenti) zsinat és II. Vatikáni Zsinat. Evangélikus szempontból egy, egyházdramaturgiai vonal. Az alulról jövő kezdeményezésre, amelyet Martin Luther oly karakteresen fogalmazott meg számos kérdéssel szembesítve kora egyházát, hamar megérkezett a válasz a tridentinum döntéseiben.

Ez egy igen konzervatív válasz volt a megújulás igényének progresszív eseményeire. A nyitva maradt, illetve megválaszolatlan kérdésekre való reakció négyszáz évet váratott magára. Ez alatt az idő alatt oda-vissza történő elutasítások sora jellemezte a katolikus és protestáns egyházak zsinataira való meghívásokat. A II. Vatikáni Zsinat azonban evangélikus szempontból az 1517-ben és a következő évtizedekben megfogalmazott témákra való érdemi választ hozta.

A II. Vatikáni Zsinatot összehívó, azóta szentté avatott XXIII. János pápa ökumenikus zsinatra invitálta a nem rómaiakat is, s valóban, a következő években-évtizedekben gyökeres fordulat jött létre az egyházak kapcsolatában, egyértelmű elköteleződés az egységért való munkában, amit Szent II. János Pál pápa irreverzibilis folyamatnak deklarált! Így is lett: a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus zsinattá vált, ahogy Reuss András professzor fogalmazott: „*Nemcsak abban az értelemben, hogy a magát katolikusnak, ökumenikusnak, egyetemesnek tartott világegyház zsinata volt, hanem abban is, hogy az egész világkereszténységnek máig tartó indításokat adott.*”⁷

A zsinat nem csupán a hittételek, tanítások újrafogalmazását jelentette – ez az egyház, s benne a teológia permanens feladata minden korban –, hanem a közös út tanulásának, kipróbálásának és használatának az útja, amely azután elvezetett a Vatikán–Lutheránus Világszövetség dialó-

⁵ Vajta Vilmos (1918–1998)

⁶ Reuss András: A II. Vatikáni Zsinat protestáns értékelése. In: Puskás – Perendy, 90. (a továbbiakban: Reuss)

⁷ Uo.

gusának közismertté vált egységmodelljéhez, a „megbékélt különbözőség” modelljéhez.⁸ Azóta folyamatosan próbáljuk mind jobban megismerni egymást, s megtanulni egymásra testvérként figyelni, és soha többé nem ellenfélként gondolni. Ez egyben kinek-kinek a saját identitása megerősödését is hozza.

Evangélikus szemszögből is fontos, hogy VI. Pál pápa az igencsak emlékezetes zsinati megnyitó beszédében, melyet a második ülés szak elején mondott, egyértelműen kifejezésre jutott, hogy az *ecclesia semper reformanda* kifejezést nem lehet továbbra is csak a protestáns egyházak saját jelszavának tekinteni, mert a katolikusoknak is az a kötelességük, hogy állandóan megújuljanak és megtisztuljanak dogmáikban.⁹

A II. Vatikáni Zsinat protestánsok számára különleges jelentőséggel bíró „*verbum et sacramentum*” egységének világos megjelenése

A zsinat *Dei verbum konstitúciója*¹⁰ új helyzetet hozott a korábban megtapasztalható arányokban. Ismét hangsúlyos lett az ige olvasása és hirdetése. Ez a liturgikus életben éppen úgy, mint az egyéni keresztény lelkeségben a protestánsokhoz közeledő változást hozott. Az istentiszteleti életben helyére került az igehirdetés szerepe, az egyéni életben pedig az ige életet munkáló ereje.

Idézem a zsinati szöveget: „A Szentírásnak kell tehát táplálnia és irányítania az egész egyházi igehirdetést, mint magát a keresztény vallást is [...]. Hiszen Isten Igéje eleven és átható.”¹¹ A dekrétum magyarázatában Dr. Kelemen Vendel így fogalmaz: „Rá kell vennünk a híveket a Szentírás olvasására. Minél többet ki kell adni a Szentatyák írásmagyarázataiból, ki kell emelni az Isten igéje hallgatásának lélektisztító hatását, általa Isten ereje válik hatékonyá.”¹²

A kegyelemből, hit által való megigazulás alapigazságának prioritása

1999-ben érünk el odáig, hogy evangélikusok és katolikusok alá tudják írni a kegyelemből való megigazulásról szóló közös dokumentumot. Hiszem, hogy ez is a zsinaton megkezdett út egy fontos pontja, de olyan mérföldkő, aminél megállni érdemes, de továbblépni kötelező.

A munka folyik, az imádság zajlik, egymás ajándékainak felismerése is állandóan napirenden van. Krisztus tanítványai között így is illik.

A liturgia ökumenikus voltának megjelenése

A II. Vatikáni Zsinat mai napig vitákat fenntartó konstitúciója a *Sacrosanctum concilium* kezdetű, a szent Liturgiáról. Tradicionalisták siratják a tridenti liturgiát, az azóta felnőtt nemzedékek otthonosnak érzik a *novus ordót*. Nem tisztem ez ügyben bármiféle ítéletet megfogalmazó magánvéleményt mondani. Azt azonban állítom, hogy az istentisztelet világában ökumenikus

⁸ Harding, Meyer: Az egyház egységmodelljei az Ágostai Hitvallás fényében. Ford. Reuss András. *Lelkipásztor*, 1980, 8, 467–477.

⁹ Kormos, 369–370.

¹⁰ *Dei verbum*, dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról. In: *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*. Szerk. Cserháti József – Fábíán Árpád. Budapest, Szent István Társulat, 1975, 145–156. (a továbbiakban: A II. Vatikáni Zsinat tanítása)

¹¹ *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, 152.

¹² *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, 144.

szempontból is átéljük a kompatibilitás élményét. A római mise közelebb került az emberekhez, és a *magnum mysteriumot* így nagyobb eséllyel fogadja be a szívünk. Az evangélikus istentisztelet megújulásának is lendületet adott a Vatikáni Zsinat azáltal, hogy visszatálunk a saját – 16–17. században elvesztett – liturgikus értékeinkhez, és felfedezzük, hogy még ezen a területen is sokkal több minden köt össze, mint ami elválaszt, hiszen mindkét felekezet 2000 éves liturgikus kincséből táplálkozik. (Reménykedjünk, hogy az *intercommunio* első alkalmára nem a mennyei Jeruzsálemben kerül sor!)

Az egyház egységének deklarálása

A II. Vatikáni Zsinat számunkra különösen is fontos és kiemelkedő határozata volt az *Unitatis redintegratio*¹³ – azaz az egység helyreállítása. Az irat krisztológiai megalapozottságú, tehát nem a szervezeti egységet, vagy bármilyen más uniformizált valóságot épít. Már a zsinati munkában döntő szerepet játszottak a meghívott ökumenikus megfigyelők, akiknek jelenléte konstitutív volt. A zsinat változtató és megújító gondolatai és megfogalmazásai mögött „szándék és visszatérő érv volt az, hogy »ökumenikus okokból«”.¹⁴ Mindez azért a felismerésért volt lehetséges, mert Krisztusban adott az egyház egysége. Bár komoly ekkleziológiai látáskülönbségek vannak, de a vágy és a szándék egyértelmű: „Szent Zsinatunk örömmel tapasztalja mindezt, vágyódik is, hogy helyreálljon az egység Krisztus minden tanítványa között.”¹⁵ Nem beszélnek többé eretnekekről, legfeljebb elszakadt testvérekről. A zsinati dokumentum magyarázatában Dr. Szabó Gyula így fogalmaz: „Az eredmény nagymértékben attól függ, engedelmesebbek leszünk-e Krisztus iránt, hűségesebbek leszünk-e Krisztus követésében. A határozat nem befejezés, hanem reményteljes ígéretek kezdete.”¹⁶

Az ökumenikus fáradozások azóta sok hullámvölgyet és hullámhegyet megjártak, de éppen itt, e pannonhalmi szent falak közt tudjuk, hogy az ökumené megvalósítható, élhető közösség. A párbeszéd az egyház minden szintjén zajlik, s a zsinat által a 60 éve megerősített folyamat nem állhat meg. Krisztusi küldetésünk ez.

Hatás hat évtizeden át

Külön izgalmas lenne a II. Vatikáni Zsinat hatásvizsgálata. Nem csak arra gondolok, hogy mennyire jött át mindaz a magyar katolikus valóságba, amit a zsinati atyák eldöntöttek, hanem arra, hogy a magyar evangélikus egyház ökumenikus gondolkodására, illetve belső életére miként hatott a második Vaticanum. Annyi bizonyos, hogy sokkal nagyobb mértékben, mint az a látszattól megítélhető, hiszen a Lélek munkája – legyen szó a Zsinaton keresztülről – nem a felszínen mozog. Meggyőződésem, hogy a magyar ökumené – ma sokszor ki nem használt – lehetőségei többek közt ott, a 60 évvel ezelőtti eseményekben és döntésekben gyökereznek. S hogy hogyan zajlik – mindmáig – a zsinati szövegek értelmezése, arra érdemes egy fontos kifejezést aláhúznunk: „dinamikus értelmezés”.¹⁷ Ez jelenti a Szentlélek által vezérelt, kritikus és építő tanítást.

¹³ Uo.

¹⁴ Otto Herman Pesch gondolatait idézi: Reuss, 91.

¹⁵ *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, 391.

¹⁶ *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, 390.

¹⁷ Reuss, 95.

Az akkor kapott indíttatások és motivációk mai napig élnek, és új meg új értékeket teremtenek. A munka nem áll meg. Évtizedek óta dolgozunk az úrvacsora, a papi hivatal, a péteri primátus témáin.

Személyes zárszó

...olyan családban nőttem fel, ahol a II. Vatikáni Zsinat eseménye téma volt, tanítása állandó teológiai feladatot jelentett, hatása pedig napi szinten érezhető volt, segítve, hogy elkerüljük az evangélikus beszűkülést, az ökumenikus mozgalomban végezzük a megbékélt sokszínűség permanens életgyakorlatát, a napi kapcsolatokban pedig felleljük a természetes családelményt felekezetek között. Olyat, amelyet ismételtlen – ma is – megéltem itt, Pannonhalmán, ezek közt a szent falak között. Ide evangélikusként is haza jövök. Krisztus családja vár itt rám.

Felhasznált irodalom a hivatkozottakon túl

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából, 1962–2002. Szerk. Kránitz Mihály. Budapest, Szent István Társulat, 2002.

Hafenscher Károly: Evangélikus szemmel az Ökumenikus határozatról. In: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából, 1962–2002.* Szerk. Kránitz Mihály., Budapest, Szent István Társulat, 2002, 145–152.

Öt évtizeddel a lelkipásztori zsinat után. Szerk. Pákozdi István. Budapest, Vigilia, 2013.

Reuss András: A reformáció eredeti céljai és a katolikus megújulás a II. Vatikáni Zsinat után. *Lelkipásztor*, 2005, 1, 6–9.

Reuss András: Tanulmányozzuk a római katolikus–evangélikus közös nyilatkozatot a megigazulásról! *Lelkipásztor*, 2000, 3, 96–101.

Úton az egység felé. A római katolikus–evangélikus párbeszéd dokumentumai 1972–2013. Szerk. Reuss András, Görföl Tibor. Budapest, Luther–Vigilia, 2021.

Elhangzott a „Hatvan évvel a II. Vatikáni Zsinat után” című, konferenciával egybekötött megemlékezésen (Pannonhalmi Bencés Főapátság, Pannonhalma, 2025. június 29.).

KÁROLYI GYÖRGY

GONDOLATOK A FEHÉRVÁRCBURGÓI KÁROLYI-KASTÉLYBAN RENDEZETT „A HAZA NEM HITBIZOMÁNY – A KIRÁLYHÚ KÁROLYI” CÍMŰ KIÁLLÍTÁS ELÉ

Nagyapámat nem ismertem, ő 12 évvel születésem előtt halt meg.

De persze nagyanyám sokat mesélt róla és a családkról, ami felkeltette kíváncsiságomat.

Gyerekkoromban kerestem a francia lexikonokban, hogy van-e valami „Károlyi” név alatt. Mindig is csak Károlyi Mihályra bukkantam, aki az első magyar köztársasági elnökként volt bemutatva. Persze tudtam, hogy ki volt ő, aki ráadásul keresztapám is volt, de egy kicsit bosszantott, hogy csak róla van szó és nem nagyapámról, akiről tudtam, hogy ő is politikus volt, mégpedig tisztességes és becsületes ember.

Nagyanyám úgyszintén megmutatta nagyapám madeirai naplójának a kéziratát, amit megőrzött, de amely soha nem lett kiadva. Ezt is nagy érdeklődéssel elolvastam.

Azt is tudtam, hogy a madeirai tartózkodása után nagyapám családjával együtt két évet töltött a spanyolországi Lequeitióban a királyi család mellett, és hogy később Habsburg Ottó befogadta az Aranygyapjas Rendbe.

De ez a 60-as évek elején volt, amikor Magyarország számunkra nem létezett, úgyhogy ezt érdekes történelmi eseményeknek vettem, de nem volt vele mit kezdeni.

Amikor viszont 1964-ben Habsburg Ottó Párizsba látogatott a frissen írt *L'Extrême-Orient n'est pas perdu* (A Távolság Kelet nélkül elveszve) című könyvének bemutatójára, elszántam magam, és elmentem. Az előadása végén leült egy asztalhoz, és kezdte dedikálni a könyvet a közönségnek. Én is beálltam a sorba. Amikor hozzáérttem, bemutatkoztam magyarul: „Károlyi József unokája vagyok.” Erre mintha rugón ült volna, felpattant a székéből, felállt, kezét adott nekem és hosszasan rázta, ismételve magyarul: „Nagyon örülök, nagyon örülök!”, és a dedikációt csak „Ottó”-val írta alá, ékezet nélkül a második ó-n, így adva értésemre, hogy uralkodóként, magyarul dedikál.

Mélyen megráztam, hogy egy alig 18 éves fiú előtt a közvetlenség ilyen jeleit mutatja az oly nagy nemzetközi becsben tartott főherceg. Ekkor jöttem rá, milyen nagy tiszteletben tarthatta nagyapámat.

Évekkel később, a rendszerváltozás után, amikor „visszajöttünk” Magyarországra, és nagyapám tiszteletére megalapítottuk a Károlyi József Alapítványt, megkértem Ottót, hogy legyen Alapítványunk tiszteletbeli elnöke, amit habozás nélkül elfogadott, és élete végéig nagy figyelemmel kísérte Alapítványunk működését, sok tanáccsal ellátott, segített források felderítésében. Mindenről tájékoztattam, és azokban az években szorosán leveleztünk. Végül meghívásomra 1999-ben eljött Fehérvárcsurgóra, ahol a képviselőtestület nagy tisztelettel fogadta, és csak azért nem kapott díszpolgári címet, mert annak idején a településre vonatkozó szabályok ezt nem tették lehetővé. Természetesen megmutattuk neki a kastélyt is, ahol azonban csak egy pár romos szobában tudtuk fogadni.

1996-ban kiadtuk nagyapám *Madeirai emlékek* című írását, kiegészülve az életrajzával, melyet Erdős Ferenc, a Fejér Vármegyei Levéltár akkori igazgatója közösen írt meg gróf Nyáry Zsigmond történész barátunkkal. Megkértem Ottót, hogy írja meg az előszót. Ezt örömmel megtette, és meg is toldotta egy rövid megemlékezéssel a Lequeitióban töltött időről. A könyvet később franciára is lefordítottuk, hogy ne csak Magyarországon ismerkedjen meg a közönség a benne leírtakkal.

Mindez nagy örömmel és büszkeséggel töltött el, és tölt el ma is. Sikerült rendbe tenni nagyapám hírnevét. Sikerült bekapcsolódnival a családuknak és a Habsburg család viszonyába, nem úgy, mint egy eltűnt múltnak a nosztalgikus visszaidézését, hanem megadva ennek a kapcsolatnak a mai értelmét.

Amire a legbüszkébb vagyok, azt tulajdonképpen nagyapám maga írta meg az emlékezéseiben: „nem politikai ambíciók, vagy nagyravágás vittek engem az ő [= a király] útjába, hanem az őseinktől örökölt hagyományos, alkotmányos királyhűség, melyet az októberi forradalmi szellemmel szemben a hitemhez és hazámhoz ragaszkodással együtt legdrágább kincsemként őrzök.”

A mai világban ugyanis – de az előbbiben is – az emberek azért közeledtek az uralkodóhoz, vagy a hatalmat gyakorlóhoz, hogy ebből valami hasznot szerezzenek maguknak. Nagyapámnál ez fordítva volt: akkor közeledett az uralkodóhoz, amikor utóbbi már semmin nem uralkodott, annyira szegény ember volt, hogy 1921 októberében, a királyi családot Tatáról Tihanyba a fogságba szállító vonatot a fehérvárcsurgói vasútállomáson leállították, nagyapám és nagyanyám beszálltak, és bevitték a család részére az élethez legszükségesebb tárgyakat: meleg ruhát, fehér- és ágyneműt, élelmiszert: mert mindent nélkülöztek.

(Halkan mondom, hogy amikor majd a MÁV-nak sok pénze lesz, érdemes lenne a romos állapotban lévő és használaton kívül álló kis fehérvárcsurgói vasútállomást eredeti állapotában rekonstruálni, hogy méltó emléket lehessen állítani a 104 évvel ezelőtt ott zajlott történelmi eseménynek...)

A politikai nézeteltérése Mihály féltestvérével szörnyű lelkifurdalásokat okozott nagyapámnak. Végrendeletében meg is írja, hogy „midőn ezen két érzelem – a testvéri szeretet és a haza féltése – egymással szembe került, sok keserű órát éltem én keresztül”.

Ezért családom legnagyobb örömeire szolgál, hogy ez a kiállítás – megragadva az alkalmat, hogy nagyapám egykori rezidenciáján kerül megrendezésre – feleleveníti és megörökíti mindazokat a szálakat, melyek a Károlyi és a Habsburg családot ma is összekötik.

*Elhangzott „A haza nem hitbizomány – a királyhű Károlyi”
című kiállítás megnyitóján
(Károlyi-kastély, Fehérvárcsurgó, 2025. július 4.).*

PETER GAUWEILER

A HALADÁS CSAK EGYÜTTMŰKÖDÉSSEN LEHETSÉGES

A történelem motorja: Franz Josef Strauss

Igen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ahogy Bajorország és Magyarország évszázadokon át időről időre közös sorson osztoztak, és erősségeik összeadódtak, úgy Franz Josef Strauss is azt a meggyőződést képviselte, hogy haladás csak az együttműködésben lehetséges – a kultúrák, a nemzetek és a generációk együttműködésében. Ebben az összefüggésben méltatni őt azt is jelenti, hogy szem előtt tartjuk közös európai feladatunk jövőjét. Annál is inkább, ha ezt egy Habsburg Ottó nevet viselő alapítvány rendezvényén tesszük.

Gazdasági szempontból Bajorország Magyarország legfontosabb német partnere. Több mint 50 ezer magyar dolgozik bajor vállalatoknál; a debreceni új BMW-gyár éppen most kezdi meg a sorozatgyártást, az Audi-gyár Győrben Európa legnagyobb motorgyártója, és mellettük ott van még a Siemens, a Knorr-Bremse és számos bajor közép vállalkozás. Különösen az e-mobilitás és az akkumulátortechnológia területén alakul ki szoros, jövőbe mutató ipari partnerség.

Kulturális téren a városok közötti partnerségek, csereprogramok és a müncheni magyar főkonzulátus munkája élénken támogatja a két ország polgárai közti kapcsolatot. Az egyetemek közül éppen a budapestiek a német nyelvű tudomány fáklyavivői Közép-Európában – és ezt Bajorország is támogatja. Ehhez jön még számos együttműködés, például Regensburggal, Münchennel vagy Passaival, amelyek számos lehetőséget kínálnak a fiataloknak.

A bajor–magyar történelem közös fejezeteit korszakalkotó személyiségek életútja világítja meg, kezdve Szent Istvánnal, a magyarok királyával, Gizella bajor hercegnő férjével, akire a mai napig a titokzatos bambergi lovas emlékeztet; Erzsébet császárnén, a gyermekkorát a Starnbergi-tónál töltött világhírű Sisin át egészen Habsburg Ottóig, aki az átvágott szögesdrótnál rendezett „határreggelivel” búcsúztatta a vasfüggöny világának abszurditását.

Habsburg Ottó, Magyarország utolsó királyának fia, a bajor CSU vezető jelöltjeként az Európai Parlament első közvetlen választásán, 1979. június 10-én Bajorországban 63,7%-os szavazati arányt ért el. Ez abszolút szavazati rekord, amelyet a mai napig egyetlen európai választáson sem sikerült megismételni a Bajor Szabadállamban! A Habsburg-ház képviselője ilyen mértékű támogatottságot még Mária Teréziával sem ért el – legalábbis Bajorországban.

Meghívtak, hogy beszéljek azokról a hatásokról, amelyek miatt Franz Josef Straussra emlékeznek, mert azok a mai napig érzékelhetőek. A 70-es és 80-as évek szellemóriása – az apjához, Thomas Mannhoz hasonlóan Goethe-díjas Golo Mann – így fogalmazott Strauss halálának első évfordulóján, 1989. október 3-án: *„Amíg létezik Bajorország nevű ország – és ez még sok száz évig így lesz –, addig Franz Josef Strauss nevére is emlékezni fognak!”*

Strauss először Németország nulladik órájában avatkozott be a történelem menetébe – a túlélő 20 éves katona felszabadító örömeivel. Az amerikaiak kinevezték Schongau járás közigazgatási vezetőjévé, hogy megszervezze a lakosság élelmiszerellátását, a szállítások igénybevételét és mindenkinet tetőt biztosítson a feje fölé.

Strauss első alkalommal parlamenti képviselőként, majd miniszterként építette fel a Bundeswehrt, és tíz évvel a Harmadik Birodalom bukása után a világ egyik legmodernebb és legszabadabb hadseregévé tette azt. Amikor az Egyesült Államok az 1950-es évek elején nehéz helyzetében először vette fontolóra egy „német védelmi hozzájárulás” bevezetését, Strauss egyértelműen kijelentette, hogy szóba sem jöhet egy, az Egyesült Államok ágyútoltelékeként szolgáló „német idegenlégió”, hanem csak a normál katonai tagoltságú német fegyveres erő, amely – minden szövetségi fenntartás ellenére – abszolút egyenjogú tagsággal bír az újonnan alapított NATO-ban. Így történt, és Nyugat-Európa csak ezáltal tudott ellensúlyt teremteni a keleten győzedelmes gulárendszer borzalmaival szemben, ami életbiztosításunk volt, amíg el nem jött a glasznoszty és a peresztrojka.

Strauss szerint azonban az atomfegyverekkel való elrettentés bevezetésével gyakorlatilag az addigi hadviselés összes törvénye hatályát veszítette. A modern hadseregnek – Strauss szavaival élve – a „nukleáris hadviselés tilalmának iskolájává” kellett válnia.

Amikor egyszer, müncheni körzeti adminisztrációs referensként, beszámoltam neki a városháza terveiről a „lakosság polgári önvédelméről védelmi helyzetben” – abban a reményben, hogy besöpörhetem a mester jól megérdemelt dicsértét –, csak egy alapos fejmosást kaptam: *„Herr Gauweiler, az Ön elképzelése a háborús helyzetről a szüleire hajaz, akik a nappaliban ülve hallgatták a néprádiót: »Bombázók a Csatorna fölött, mindenki az óvóhelyre!« Mi azonban az interkontinentális nukleáris fegyverek világában élünk. Ha egy nukleáris csapás az irodájában az íróasztalánál ülve éri, előbb pusztul el, minthogy elérné a villanykapcsolót.”*

A korai 60-as években Strauss azzal a meggyőződéssel lépett a nyilvánosság elé, hogy bármilyen nemes szívvel is vívják, a „modern” háborút képtelenség megnyerni. A CSU súlyát kihasználva megakadályozta, hogy a Bundeswehr akár csak egy egészségügyi alakulatot is küldjön a vietnámi háborúba, noha Erhard kancellár a segítségnyújtást már kész tényként tálalta Johnson amerikai elnöknek.

Hasonlóképpen ellenezte a német katonák ENSZ-parancsnokság alatt tervezett bevetését Cipruson. Az alaptörvénybe foglalt alkotmányos helyzettel értelt (Art. 87a I GG) – amelynek megszövegezésében személyesen is részt vett –, és amely alapján haderő felállítása kizárólag honvédelem céljából volt lehetséges.

„Egy háború többé nem képzelhető el. Egy háború többé nem kivitelezhető. Minden háború kicsúszik az ellenőrzés alól” – ez volt a bajor miniszterelnök beszédének alaphangja, amelyet 1988. január 12-én tartott moszkvai útjáról hazatérve a CDU/CSU-frakció előtt Bonnban. Néhány nappal korábban Kreuthban, tartományi frakciónk téli ülésén még szívhez szólóbban mesélte el nekünk, hogy Gorbacsovval közös filozofálgatásuk során a görög Herakleitosz azon gondolatáról elmélkedtek, miszerint a háború minden dolgok atyja, majd saját kijelentését így idézte föl: *„A Bundeswehr értéke kizárólag a háború megakadályozásában áll. Amint az első lövészváltásra sor kerül, a Bundeswehr elbukta a feladatát.”*

Ehhez egy kortársi megjegyzés: először a Belgrád elleni bombázásokban való Bundeswehr-részvétel alkalmával fordultak tényszerűen a visszájukra ezek az irányelvek – Joschka Fischernek, a parlamenten kívüli lázadások szimbolikus figurájának külügyministersége idején, aki elfogadhatónak tartotta az erőszakot a morális alapú politizálás eszközeként, és Peter Struck védelmi miniszter tézisei nyomán, miszerint az afgán polgárháborúban „a Hindukusnál Németországot védjük”.

A 90-es években területének megvédésén kívül Németország kizárólag az ún. „értékeinkért folytatott háborúban” vett részt. Ez 1999. március 24-én kezdődött Belgrád, Újvidék és Podgorica bombázásával, és még a 2021 augusztusában lezajlott kaotikus evakuálási akcióval és az Afganisztánból való kivonulással sem ért véget. Már akkor is világos volt, hogy ezeknek a bevetéseknek a teljes haszontalansága megdöbbentő arányban állt és áll a véráldozattal, amelyekbe kerültek; a nyugati értékekért 1999 óta viselt háborúk – beleértve az „iraki szabadság” megteremtését célzó vállalkozást – összesen több mint 1 millió ember életét követelték.

És mit kéne tenni napjainkban, a Krím és a Donbasz esetében? Témánk mai korlátai között csupán egyetlen összevetésre utalok. Orbán Viktor tavalyi erőfeszítése – amikor az Európai Tanács elnökeként, még Trump elnökségét megelőzően megkísérelte, hogy tárgyalások útján feltörje az orosz-ukrán konfliktusban minden oldalon megmerevedett frontokat – Charles de Gaulle egyéni szerepére és Straussnak ez iránt a szerep iránt kifejezett szimpátiájára emlékeztet engem; De Gaulle NATO-t érintő kritikájára, bevonásukra a vietnámi háborúba és a háború ezt követő kiterjedésére – és a szolidaritásra, amelyet a CSU-elnök akkoriban a nyugati közösség kevés vezetőinek egyikeként kimutatott. A kiegyezés nem egyenlővé tételt jelent, hanem párhuzamot a kiállásban és a bátorság láthatóvá tételében.

1983. június 24-én Strauss ismét történelmet írt, amikor a Pomelen határátkelőhelyen Erich Honecker államtanács-elnökkel és Schalck-Golodkowski államtitkárral találkozott. Strauss és Honecker milliárdos hitelről szóló megállapodása egyfajta történelmi kompromisszumává vált. Nemcsak azért, mert Honecker – Moszkva előzetes jóváhagyása nélkül – lőterek bezárását rendelte el, hanem azért is, mert a megállapodás létrejöttének köszönhetően számtalan középvezető látogathatott az NSZK-ba a Német Szocialista Egységpart (SED) és a Szabad Német Ifjúság (FDJ) funkcionáriusai köréből. Strauss arra az ellenvetésre, hogy a vendégek kizárólag SED-támogatók voltak, így reagált: *„Aki München sétálóövezetében járva látta az Oberpollinger áruház belsejét, az elveszett a valódi létező szocializmus ügyének.”* Így is történt.

Strauss egy olyan politikai folyamat motorjává vált, amelyet ő maga indított el látványos és feltűnően őszinte beszélgetéseivel Breznyevvel, Maóval és Teng Hsziao-pinggel. Ő volt az egyik első nyugati politikus, aki felismerte a kínai népkongresszus által 1978-ban elfogadott négy modernizációs politika – mezőgazdaság, ipar, tudomány és technika, honvédelem – pozitív robbanóerejét.

Pekingből való hazatérése után Strauss a helyzet jelentőségére egy kínai írásjellel mutatott rá, amelyet két, állítólag ellentétes fogalomra használnak: „válság és lehetőség”. És hogy Németország kínaiul Dö Guo, ami annyit tesz: „az erkölcs országa”. Hogy Strauss pozitív értékelése mennyire tartós a kínai fél részéről, bizonyítja, hogy a bajorországi kínai főkonzul még 2025-ben is nagy fogadást adott Strauss és Mao 1975. január 16-i találkozásának 50. évfordulóján.

Franz Josef Strauss halála után szinte az összes kormányzó kommunista párt főtitkára részvétét fejezte ki. Ilyesmi korábban csak De Gaulle tábornok temetésén fordult elő. A müncheni szertartáson 70 állam- és kormányfő követte a koporsót a Ludwigstraßen át a Siegestorig. Fiatalkorában Strauss apjával nap mint nap végiment ezen az úton, hogy még az iskola kezdete előtt hazahúzza a nehéz henteskocsit a vágóhídról a schwabingi hentesüzletbe.

Egon Krenztől tudom, hogy Honecker mindenáron el akart menni Münchenbe, hogy részt vegyen Strauss temetésén. Krenz a Politikai Bizottságtól azt a kényes feladatot kapta, hogy lebeszélje őt tiszteletének illyesfajta – a véleményük szerint túlságosan feltűnő – kinyilvánításától. Honecker nehéz szívvel küldte el maga helyett Günther Mittagot, aki, bár mindkét lábát amputálták, mégis ragaszkodott hozzá, hogy protézisein kísérelje a gyászmenetet.

Nem vitatható, hogy a „milliárdos hitel” egyben ajánlat is volt az NDK uralkodó elitje számára: egy olyan történelmi kompromisszum – *compromesso storico* – részeként, amely nélkül a berlini fal megnyitása elképzelhetetlen lett volna. Ez nem mondott ellent az 1950-es évek felpuhított pozícióinak. Sőt, a milliárdos hitel sokkal inkább feltételezte ezeket a döntéseket: a német kereskedelmi játéktér kiterjesztését egy értékekhez és a Nyugathoz kötődő szövetség révén – amely a szabad gazdaságon és a mindenki számára biztosított jólét magabiztos célkitűzésén nyugszik.

Az első nagykoalíció lezárultával – amelyet Strauss és átmeneti szociáldemokrata alteregója, Karl Schiller professzor neve fémjelzett – az új Brandt–Scheel-kormány megkötötte az alapszerződést. Ez a szerződés feltételezte a NDK tényleges elismerését – ám a Strauss által kikényszerített szövetségi alkotmánybírói ítéletnek köszönhetően a szerződést alárendelték az alkotmányban foglalt újraegyesítési ígéretnek.

Strauss ezt a látványosnak érzékelt döntést az 1970-es években, a Nyugat hosszan tartó ideológiai kimerültségének időszakában vívta ki – az APO-lázadás után, amelynek során általános támadást indítottak a Német Szövetségi Köztársaságot felépítő generáció ellen; a Watergate-botrány után, valamint a Vietkong győzelme és a Szovjetunió angolai, mozambiki és etiópiai sikerei idején. Ellensúlyozva a nyugati depressziós időszakot, „amikor nem más, mint Henry Kissinger fejezte ki azt a pesszimista jóslatot, hogy tíz év múlva Nyugat-Európa kommunista lesz, és az USA egyedül marad a világon”. Strauss a „Szabadság vagy szocializmus” harcias ellenprogramjával legyőzte ezt a világnézeti lehangoltságot. A globális játéktéren az 1978-ban beiktatott II. János Pál pápa, valamint 1981-től az újonnan megválasztott amerikai elnök, Ronald Reagan voltak a szövetségesei.

A „totalitarizmus-koncepció” – azonos távolságot tartani a jobb- és baloldali szélsőségektől – Strauss számára az ideológiai keretét jelentette minden polgári politika alapvető céljának:

a személyes szabadságnak és a tulajdon sérthetlenségének. Emberképe tudatosan nem szocialista, ellenben öntudatosan szociális volt. Strauss az 1948-as frankfurti gazdasági tanácsban Ludwig Erhard sorsdöntő *Leitsatzgesetz*-ének (a június 28-án elfogadott alapelvekről szóló törvénynek) egyik legharcosabb támogatójaként lépett fel, amely pontos és egyszerű szövegével a német márka születését jelentette. Első paragrafusa: „*A pénzreformnak [...] helyre kell állítania a teljesítmény és az ellenérték közötti természetes kapcsolatot.*”

Strauss védte a bajor szabadállamiságot, amely magabiztosságot adott, és amely Bajorországot a haladás szinonimájává tette. Högner miniszterelnökkel közös munkája során odatelepült a Bölkow, a Messerschmitt, az MTU, a MAN, valamint kutatóközpontjaival együtt kísérleti atomreaktor épült Garchingben. A Vogel polgármesterrel tető alá hozott Olympia Baugesellschaft nélkülözhetetlen volt az 1972-es müncheni nyári olimpiai játékok látványos épületeinek létrehozásához és elképzelhetetlen lett volna az ő személyes elkötelezettsége nélkül. Strauss erőbevetése nélkül nem létezne az Airbus, ami az európai önérvényesítésről szóló elképzelés technológiai csúcsteljesítményeként manifesztálódott, és a globális versenyképesség szimbólumává vált.

Ugyanakkor köztudottan világpolgár volt, aki mind az öt kontinensen otthonosan mozgott, és minden politikai kapcsolattartási tilalmat megszegett. Ma is figyelemre méltó az izraeli, de az arab világban is meglévő támogatottsága. A legendás katonatisztek, Simon Peresz és Móse Daján titkos megbeszéléseken látogatták meg otthonában, Rott am Innben, de barátjának nevezte őt Fejszál szaúdi király és Szadat egyiptomi elnök is.

Mindenki tudja: az új baloldal Nyugat-Németországban erős ellenszenvvel viseltetett Strausszal szemben. Ugyanakkor az is igaz, hogy a Bajorországi Német Szakszervezetek Szövetségének tagjainak nagy többségét biztos szavazókként megnyerte a CSU számára.

Strauss látta a hanyatló individualizmus gyengeségét, amivel latin és görög képzettségű humanistaként a szolidaritás és a kötelességtudat megőrzendő ősi érzését szegezte szembe. Így személyében a saját identitás érvényesítése már nem állt ellentétben az univerzális értékekkel. Ennyiben ő kényszerítette a régi liberális jobboldalt Németországban is új gondolkodásmódra.

Sokrétű munkássága szerteágazó tevékenységek sorát ölelte föl, ám ezeket félbeszakította, hogy 1988 októberének elején a betegség és a halál utolérte őt, vadászat közben, Thurn und Taxis herceg erdeiben. Regensburgban, az örökös Reichstag városában 1988. október 3-án délelőtt 11 órakor bekövetkezett halálának órájától, amikor lánya, Monika és én is jelen voltunk, még 13 hónap és 6 nap telt el, mire leomlott a fal.

Ma, ennyi év után már elmondhatjuk: Strauss azon tucatnyi ember közé tartozik, akik nélkül a Nyugat nem tudott volna kitartani Gorbacsov megérkezéséig.

*Elhangzott a Franz Josef Strauss születésének 110. évfordulója alkalmából rendezett „Franz Josef Strauss 110” című konferencián (Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2025. október 3.).
A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.*

EGY „ÍZIG-VÉRIG PÁNEURÓPAI”?

Franz Josef Strauss és a Páneurópa Unió az 1970-es években

Egy idézettel szeretném kezdeni: „*Franz Josef Strauss ízig-vérig páneurópai*” – írja Dirk Hermann Voss, a bajor tartományi Páneurópa Unió Szövetség elnöke, a Paneuropa-Union Deutschland és a nemzetközi Páneurópa Unió elnökségi tagja az Unió honlapján. Mit is jelent ez? A mondat egyik dimenziója Franz Josef Strauss Európa-konceptiójára utal. Erről ma délután intenzív eszmecsere folyt, ám erre a későbbiekben szeretnék visszatérni. Dirk Hermann Voss szavainak azonban van egy másik rétege, amely a Páneurópa Unióra és annak jelentőségére utal Strauss számára. A páneurópai eszmével a politikai

és a társadalmi kontextust vonom be, amelyben a straussi Európa-konceptiók is horgonyoznak. A továbbiakban ezt az összefüggést szeretném kicsit közelebbről megvizsgálni. Ennek során mindenekelőtt az 1970-es és a korai 80-as évekre fogok koncentrálni, arra az időre, amikor is Strauss kancellári, valamint Habsburg Ottó európai parlamenti jelöltsége révén olyan döntő lépések történtek, amelyek egy szemmel láthatóan markánsabb katolikus-konzervatív Európa-konceptióhoz vezettek. Miért és milyen módon töltött be központi szerepet a Páneurópa Unió Franz Josef Strauss és Habsburg Ottó Európa-politikájának működésében, és hogyan tudnánk ezt, egyénileg és összekapcsolva, történelmi perspektívából megmagyarázni? – ez a lényegi kérdés.

Az alábbiakban az első fejezetben röviden tárgyalom a mozgalom történetét Richard Coudenhove-Kalergi vezetése idején. Előadásom súlypontja azonban az alapító 1972-es halála utáni évekre esik, amikor Habsburg Ottó átvette a nemzetközi Páneurópa Unió elnökségét, és amikor ismét élettel töltötte meg az egyes európai országokban újjáalakított Páneurópa-szekciókat. Ide sorolható Németország, illetve Bajorország is, ahol ezekben az években kétséget kizáróan a Paneuropa-Union Deutschland „szellemi otthona” rejlett. Azután felteszem a kérdést, vajon a mozgalom miért ezekben az években kapott új lendületet, és a politika aktorai részéről mely célokkal hozható mindez összefüggésbe? Előadásom utolsó részét annak szentelem, milyen szerepet játszott ebben a folyamatban Strauss. És akkor térek majd vissza a bevezetőben idézett mondatra is.

I.

Richard Coudenhove-Kalergi, a Páneurópa-eszme előfutára és a Páneurópa Unió 1920-as évekbeli alapítója egész életében fáradhatatlanul és szakadatlanul az európai egyesülésen munkálkodott. Már húszas évekbeli kortársai is Európával társították Coudenhove-Kalergi nevét, ő volt a *par excellence* „európai”, egy olyan korban, amelyet részben a radikális nacionalizmus jellemezett. A nemzetiszocializmus és a második világháború éveit emigrációban élt az Egyesült Államokban – ott is kapcsolatban maradt Habsburg Ottóval –, és csak 1946-ban tért vissza Európába. A történelmi kutatás már régen kimutatta, hogy Coudenhove-Kalergi Páneurópa-konceptiójával kétségtelenül egy jövőbemutató elképzelést adott a világnak, ám terveinek konkrét megvalósításában kevésbé mondható sikeresnek. Nehéz természetű ember volt, aki minden kísérletre, amely a páneurópai vízió és a személye közötti szoros kapcsolat lazítását célozta, először agresszívan reagált, mert a törekvést bizonyos értelemben úgy fogta föl, mint ami éket akar verni az ötlet és az ember közötti szimbiózisba. Ez vezetett az 1920-as évek állandó heves konfliktusaihoz gyakorlatilag mindenkiel – aki el akart köteleződni a Páneurópa Unió mellett, akárcsak az egyéb európai szervezetekkel.

És ez a tendencia a második világháború után is folytatódott. Emiatt futott zátonyra a születőben lévő egységes európai mozgalommal való együttműködés. Az Európai Parlamentek Uniójával rövid időre ugyan sikerült létrehozni egy hálózatot a nemzeti parlamentek delegált tagjaiból, az EPU azonban legkésőbb az Európa Tanács megalakulásával elveszítette jelentőségét. Minden igyekezete ellenére Coudenhove-Kalerginek az 1950-es és 60-as években nem sikerült a Páneurópa Uniót ütőképes európai szervezetként megújítani. Más Európa-szövetségek – az NSZK-ban mindenekelőtt az Európa-Unió – uralták a pártpolitikától mentes közélet Európa-lobbista terét. Coudenhove-Kalergit életművéért ugyan elismerték, de politikai tanácsadóként és ötletadóként már alig vették figyelembe. Ehhez járultak a politikailag gyakran elrugaskodott javaslatok is, amelyek csak ritkán keltettek valódi visszhangot – a megkeresett politikusok többnyire udvarias, de konkrétumokat nélkülöző válaszokkal reagáltak a nekik küldött memorandumokra.

II.

Coudenhove-Kalergi 1972-ben bekövetkezett halála után felmerült a kérdés, hogy alapítójának távoztával véget ért-e a Páneurópa Unió története. De egyáltalán nem így történt. Ehelyett, mint azt Önök is tudják, Habsburg Ottó – Vittorio Pons-szal közösen – elkötelezte magát a Páneurópa Unió újjáalakítása mellett. 1973 májusában Strasbourgban tartották a szervezet közgyűlését, amelyen elnökké választották Habsburg Ottót. Oldalán a konzervatív Európa ismert személyiségei álltak. Nemzeti szinten is alakultak (vagy újjáalakultak) a páneurópai szövetségek. A Német Szövetségi Köztársaságban nemcsak a nemzeti szekció jött létre, hanem tartományi csoportok is. A bajor tartományi csoport, amelyet 1976 óta Heinrich Aigner – a CSU tagja, a Bundestag és az Európai Parlament képviselője – vezetett, elképesztően rövid idő alatt hatalmas fellendülést ért el. Míg 1976-ban csak néhány tucat tagja volt, 1978-ra már több mint 2000 tagot számlált. 1980 körül a Paneuropa-Union Bayernnak körülbelül 20 kerületi szervezete fogta össze a mintegy 2600 tagot. Elsősorban a Paneuropa-Jugend (Páneurópa Ifjúsági Szövetség) vált egyre fontosabb szervezetté a Paneuropa-Union keretein belül. Mindaddig nem is létezett ilyen ifjúsági csoport.

A Páneurópa Unió központi szerepet játszott az 1979-es európai parlamenti választási kampányban, valamint az 1980-as Bundestag-kampányban, különösen Bajorországban. Az érintett európai országokban 150 helyi gyűlést és 50 nagyszabású rendezvényt tartottak. Zárásként 1979 májusában a Paneuropa-Union megszervezte az „Európa-nap”-ot a müncheni Olympia-Halléban, amely mintegy 14 000 látogatójával a választási hadjárat egyik csúcspontját jelentette. Franz Josef Strauss, aki 1978 óta Bajorország miniszterelnöke volt, szintén ott volt a felszólalók között.

A CSU fontos politikusai ebben az időszakban vezető szerepet vállaltak az újonnan alapított Páneurópa Unióban, köztük Alfons Goppel, aki 1979-ben átvette a Paneuropa-Union Deutschland elnöki tisztét. Az 1979-es első közvetlen választásokon az Európai Parlamentbe választott összes CSU-képviselő a Páneurópa Unió tagja volt. A Páneurópai Ifjúsági Szövetség pedig szoros kapcsolatban állt a CSU ifjúsági szervezetével, a Junge Unióval. Az „új” Páneurópa Unió és a bajor CSU között szoros szervezeti és személyi kötelekeket látunk, annak ellenére, hogy a Paneuropa Unió formálisan politikailag független volt. Ugyanakkor a szervezet müncheni irodája adott otthont a PEU nemzetközi elnökének, Habsburg Ottónak, a Paneuropa-Union Deutschland szövetségi irodájának és a Paneuropa-Union Bayern tartományi irodájának. Nyilvánvaló, hogy a felelősök a Páneurópa Unió átszervezésével azt remélték, hogy Európa ügyeiben egyfajta „konzervatív vezérkar” jöhet létre, amelynek célja a konzervatív spektrum különböző társadalmi köreinek – a ki telepítettek szövetségeinek, diákegyleteknek, egyházi szervezeteknek stb. – összekapcsolása volt.

A keresztény-konzervatív európai eszme „visszatérése” immár „Páneurópa” néven az 1970-es években, valamint a Páneurópa Unió gyors felemelkedése hatékony európai szervezetté történelmileg magyarázatra szorul. Mert ez a fejlemény nem magától értetődő, még az érintettek szemszögéből sem. Coudenhove-Kalergi már 1923-ban megjelent *Paneuropa* című könyvében így írt: *„Hogy egy gondolat utópia marad-e vagy valósággá válik, az többnyire a támogatói számától és cselekvőképességétől függ. Amíg Páneurópában ezrek hisznek, addig utópia marad; ha milliók, akkor politikai program lesz belőle; ha százmilliók hisznek benne, akkor megvalósul.”* Ez 1923-ban egy tömegszervezet létrehozására utalt – egy európai szervezetre, amely pusztán tagjainak számával politikai lobbicsoporként előmozdíthatta volna az európai megértés politikáját. A Páneurópa Unió azonban soha nem fejlődött tömegmozgalommá. Coudenhove-Kalergi egész életében inkább a „nagy politikai vezető” eszméjéhez ragaszkodott, aki megvalósítaná páneurópai elképzeléseit. A politikát nem a demokratikus akarataalkotás eredményeként értelmezte, hanem a „nagy tett” eredményeként. Ezért mindig inkább szkeptikusan állt hozzá a tömegmozgalom mint politikai eszköz gondolatához.

Azok a férfiak is, akik az 1970-es években részt vettek a Páneurópa Unió újjáépítésében, az előző évtizedekben egészen más formában kötelezték el magukat Európa iránt. Habsburg Ottó például a második világháború vége óta az Európai Unió mellett más európai szervezetekben is aktív volt. Ezek az európai csoportosulások azonban nem „tömegszervezetekként”, hanem a nyilvánosságtól távoli, személyes hálózatokként működtek. Az akadémiái csereprogramokról és a kapcsolatok ápolásáról szóltak, nem pedig egy politikai tömegszervezet létrehozásáról.

Tekintettel a konzervatívok hagyományos szkepticizmusára az úgynevezett „tömegszervezetekkel” szemben, meglepőnek tűnik az a döntés, hogy Coudenhove-Kalergi 1972-ben bekövetkezett halála után a Páneurópa Uniót egy hatékony és tagjai számában erős európai szövetséggé alakí-

tották át. Hogyan magyarázható ez a döntés? Az alábbiakban felsorolok néhány okot, amelyek hozzájárulnak a magyarázathoz – politikaiakat és társadalmiakat egyaránt.

Természetesen központi jelentőségűek az 1960-as évek során bekövetkezett világpolitikai változások, amelyek hatással voltak az európai és a szövetségi köztársasági politikára. A hatvanas évek közepétől kezdődő enyhülés átírta a nemzetközi politika alapvető szabályait. A második világháború után a nyugat-európaiak hosszú évekig természetesnek tartották, hogy a transzatlanti szövetség védelme alatt állnak, de ez a helyzet az USA elkötelezettségének csökkenésével és a feszültségek enyhülésével megváltozott. Nyugat-Európa azzal a kérdéssel szembesült, hogyan kívánja meghatározni saját pozícióját a kelet-nyugati konfliktus új rendszerében a *détente* feltételei között. A különböző politikai táborok eltérő válaszokat adtak erre a kérdésre.

Erről zajlott a 1960-as években a Német Szövetségi Köztársaságban az „atlantiak” és a „gaullisták” közötti vita. Ez az ellentét a francia elnök, Charles de Gaulle által képviselt, Európa nagyobb függetlenségét szorgalmazó álláspont és a háború utáni hagyományokat követő, az Egyesült Államokkal való szoros európai partnerséget támogató nézőpont közötti feszültségekben gyökerezett. Mint tudják, a ma itt bemutatott főszereplők a „gaullisták” táborába sorolhatók (anélkül, hogy De Gaulle álláspontját változatlanul átvették volna). Ez természetesen elsősorban Straussra vonatkozik, de Coudenhove-Kalergire is, aki legkésőbb 1960 óta szoros kapcsolatot ápolt a francia gaullistákkal. Az „atlantisták” és „gaullisták” közötti vita által kiváltott heves belpolitikai konfliktusok a „gaullisták” köreiből egyre nagyobb igényt támasztottak egy olyan európai szövetség létrehozására, amely szélesebb közönségnek tudta volna közvetíteni saját európai politikai álláspontjait. Ez az igény abból is fakadt, hogy addig a Német Szövetségi Köztársaságban csak egy befolyásos európai szövetség létezett, az úgynevezett Európa-Unió. Az Európa-Unió a háború utáni időszakban támogatta a nyugati orientációjú politikát és a nyugat-európai integrációt, az 1960-as évek vitáiban pedig feltétel nélkül az „atlantisták” oldalára állt. A „gaullisták” ezzel szemben nem rendelkeztek olyan civil szervezettel, amely álláspontjukat a társadalomban közvetítette volna. A Páneurópa Unió újjáalapítása az 1970-es években pontosan ezt az űrt hivatott kitölteni.

Az említettekhez a szociálliberális koalíció enyhülési politikája és az „új keleti politika” (*neue Ostpolitik*) keretében további tartalmi érvek is társultak. A feszültségcsökkentés kontextusában is egyre világosabbá vált a részt vevő uniós politikusok, nem utolsósorban Franz Josef Strauss számára, hogy az európai elképzelések, amelyek túlléptek a szociálliberális „megértési politikán”, társadalmi szinten nincsenek kellőképpen képviselve. A Páneurópa Unió felépítése a feszültségcsökkentő politika területén is egyfajta „ellenszövetségként” történt, azzal a céllal, hogy a politika előkészítéseként a konzervatív európai álláspontokat társadalmi szinten kommunikálja és képviselje.

Végül még egy szempontot kell említeni, amely magyarázza a Páneurópai Unió újjáalapítását. Míg az eddig említett politikai viták elsősorban nemzeti szinten folytak, az európai szintű fejlemények is hozzájárultak ahhoz, hogy megújuljon a Páneurópa Unió. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején az európai intézmények úgy reagáltak a nemzetközi rendszer változásaira, hogy megpróbálták feloldani az 1960-as években az európai integrációt jellemző patthelyzetet. Ez a „politikai együttműködés” mottója alatt történt, elsősorban a megerősített kormányközi külpolitika területén (Davignon-jelentés, 1970. október). Ugyanakkor, a Közösség első bővítési

fordulója és a gazdasági és monetáris unióra vezető fokozatos terv fényében a további együttműködés céljaként a politikai unió létrehozását fogalmazták meg. Ezek a célok az integráció elmélyülését jelentették: az 1950-es évek nagy lépései után, amikor az európai nemzetállamok először adták át szuverenitási jogukat egy szupranacionális európai szintnek, de nem jött létre európai politikai közösség, most ismét a politikai integráció került napirendre – azonban nem szupranacionális, hanem kormányközi szinten.

Egyáltalán nem volt biztos, hogy a tagállamok lakossága egy ilyen „politikai együttműködést” korlátlanul pozitívan fogadna. Ezeknek a bizonytalanságoknak a fényében célszerűnek tűnt az európai projektet egy új, más szintre emelni. Miután a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején tapasztalt korai európai lelkesedés már régóta elillant, úgy tűnt, itt az ideje, hogy a nemzeti társadalmakban ideológiai és érzelmi szinten is megerősítsék az európai projekthez való kötődést és az azt támogató hozzáállást. Ehhez járult az az elképzelés is, hogy az európai integrációt demokratikusabb alapokra helyezzék, mint korábban – ez vezetett aztán az 1979-es első közvetlen európai parlamenti választásokhoz, amelyeken Habsburg Ottó jelöltként a CSU listáján indult. Az egyesült Európa gondolatának tehát erőteljesebben kell jelen lenni a társadalom mindennapjaiban – és ezt a feladatot nemzeti szinten az európai szövetségekre bízták. Azonban hamar kiderült, hogy a különböző politikai célkitűzések miatt egyetlen európai szövetség (mint például az Európa-Unió) már nem tudott minden érdeket kielégíteni.

Ez a Páneurópa Unió 1970-es évekbeli „újraalapításának” további okára mutat rá. Az európai integrációs folyamat társadalmi gyökereinek megerősítésére irányuló elképzelés, amely addig többnyire távol állt az emberek mindennapi életétől, természetesen nem a semmiből született. Inkább a társadalmi légkör volt erősen politizált az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején. Az „1968” után kialakult „új társadalmi mozgalmak” az emberek fokozott politikai részvételi igényéhez vezettek. Nem meglepő, hogy ez a társadalmi-politikai mobilizáció visszahatott az európai integrációra is. Nem utolsósorban a demokratikus legitimitás hiányával kapcsolatos kritika is ebbe a kontextusba sorolható, amely 1979-ben az Európai Parlament első közvetlen választásához vezetett. Ugyanakkor nem meglepő, hogy ez a politizálódás teret nyitott egy olyan európai szervezetnek, amely korábban nem látott mértékben képviselte a határozottan konzervatív alapállást. Éppen a politika 1970-es évek eleji magas mobilizációs tényezője miatt volt értelme a konzervatívok szemszögéből ezt a mozgósító erőt saját álláspontjuk kommunikálására is felhasználni.

Az, hogy a Páneurópa Unió felépítése néhány éven belül a leírt ütemben működött, azt mutatja, hogy a társadalmi erők mobilizálásának alapvető feltételezése a pártpolitikai elkötelezettségek túlmutatóan konzervatív katolikus témák esetében is helyesnek bizonyult. Gyorsan kiderült azonban, hogy az európai eszme most már a politikai „harc” színterére is áttért: a feltörekvő Páneurópa Unió nem csak Bajorországban találkozott erős ellenállással. A határozottan konzervatív európai szövetség létrehozását szociálliberális és szociáldemokrata politikusok, valamint az Európa-Unió is bírálta és ellenezte, ez utóbbi attól tartva, hogy a nem kívánt verseny miatt csökkennek a támogatásai. Ezen a helyen nem tudok részletesebben kitérni ezekre a konfliktusokra, de azok részét képezték a Habsburg Ottó 1979-es európai parlamenti választásokon való jelöltségéről lezajlott nyilvános vitának.

III.

Sokat beszéltem a Páneurópa Unióról. De milyen szerepet játszott Franz Josef Strauss ebben a történetben? Mi volt a véleménye a szervezetről? Kezdjük egy alapvető kérdéssel: Strauss tagja volt a Páneurópa Uniónak? Bár ezt több helyen is említik, eddig nem találtam megbízható bizonyítékot a tagságára. Igaz, főleg a világhálón gyakran hivatkoznak arra, hogy Franz Josef Strauss tagja volt a Paneuropa-Union „tisztelőbeli bizottságának”, ezek az állítások azonban Coudenhove-Kalergi 1966-os levelén alapulnak. Hosszú évek tapasztalatai alapján tudom, hogy az alapító hajlamos volt eltúlozni a jelentős politikusok elkötelezettségét a Páneurópa Unió iránt.

Az azonban nem kétséges, hogy Strauss alapvetően jóindulatúan viszonyult a szervezet tevékenységéhez, és azt politikai célokra is fel akarta használni. Vértel politikusként természetesen tisztában volt azzal, hogy saját Európa-politikájának társadalmi kommunikációját előnyös egy, a Páneurópa Unióhoz hasonló szervezethez kötni. Mindazonáltal, ha egy pillantást vetünk 1979-re, azt látjuk, hogy Strauss csak kis mértékben mutatkozott a mozgalom élharcosaként. Ez különösen a finanszírozási kérdésekre vonatkozott. A Páneurópa Unió sürgősen támogatásra szorult, ugyanakkor az SPD, az Európa-Unió és a CDU/CSU kritikus körei megpróbálták megakadályozni a szervezet hatékonyabb finanszírozását (ahogyan Habsburg Ottó jelöltségét is). Strauss, aki ugyan egyetértett Ottó jelöltségével, minden alapvető szimpátiája ellenére sem hagyta magát rábeszélni a Páneurópa Unió pénzügyi támogatásának kiterjesztésére. Hiábavalónak bizonyultak beadványaik, tiltakozásaik és panaszai, köztük Habsburg Ottó személyes közbenjárása is, amelyek Strausstól a Páneurópa Unió hathatósabb állami szubvencióját sürgették.

Sőt, az 1979-es közvetlen európai parlamenti választások után Franz Josef Strauss részleges visszavonulását láthatjuk az európai politikából: a miniszterelnök, aki a választási kampányban még támogatta a Páneurópa Unió törekvéseit, és 1979-ben Münchenben az Európa-napon is felszólalt, utána – ahogy Alexander Wegmaier fogalmazott – nyilvánvalóan „egyértelmű távolságot tartott” tőle. Ez összefüggésben állt Franz Josef Strauss általános visszafogottságával ebben az időszakban. Így az európai választásokon bejutott CSU-képviselőknek is három évet kellett várniuk, mire közös időpontot kaptak Strauss miniszterelnök és pártelnöknél. Ez valószínűleg összefüggésben áll azzal, hogy 1980-ban kancellárjelöltként indult, és nem volt célszerű számára, hogy egyértelműen kiálljon a határozottan konzervatív-katolikus Páneurópa Unió mellett.

Kiderült, hogy nem is olyan egyszerű Franz Josef Strauss személyét felhasználni a páneurópai ügy érdekében, mint azt első pillantásra gondolnánk – emlékezzünk csak a bevezetőben említett idézetre, amely Strausst „íz-ig-vérig páneurópainak” nevezi. Franz Josef Strauss, Habsburg Ottó és a Páneurópa Unió közötti ideológiai és politikai egyezések ellenére a bajor miniszterelnök és a CSU-elnöke részéről némi tartózkodást is tapasztalunk. Mindenesetre úgy tűnik számomra, hogy Franz Josef Strauss álláspontja megváltozásának okait történelmileg mindeddig kevéssé vizsgálították meg. Ez olyan kutatási perspektívákat vetít előre, amelyek hozzájárulhatnak nemcsak Franz Josef Strauss európai koncepcióinak, hanem tágabb értelemben az 1970-es évek európai politikájának kontextualizálásához.

*Elhangzott a „Franz Josef Strauss 110” című konferencián
(Nemzeti Köszölgélati Egyetem, Budapest, 2025. október 3.).*

A szöveget Vasbányai Ferenc fordította.

FRANZ JOSEF STRAUSS ÉS A KÁDÁRI KÜLPOLITIKA

Engedjék meg, hogy előadásomat két történettel kezdjem, melyek a korszak belső logikáját hivatottak megvilágítani.

Az egyik Aczél Györgyhez kapcsolódik, aki bár nem a kádári kül-, hanem a kultúrpolitika irányadó személyisége volt, de ezen túlmenően a rendszer hatalomtechnikai gyakorlatának egyik fő elméleti megalapozója. Aczél egyik ortodox kommunista vonalhoz tartozó munkatársa kifakadt Mészöly Miklós írónak egyik rendszerellenes attitűdű írása kapcsán, hogy ő ezt már nem viseli el tovább. Aczél válasza: *„Én a börtönt is kibírtam a mozgalomért, te is ki fogod bírni Mészöly novelláit.”* Ebben tükröződik

az az alapelv, miszerint nemcsak hithű kommunistákkal lehet a rendszert stabilizálni és a szocializmust építeni, hanem olyan személyekkel is akár, akik annak összeomlásáról álmodoznak. Ez a tétel talán a külpolitikában jutott el a legmesszebb, ahol már nem arról van szó, hogy aki nincs ellenünk, az velünk van, hanem „aki ellenünk van, az is lehet a javunkra.”

Ennek a rugalmasabb kádári hatalomtechnikai gyakorlatnak az érzékeltetésére egy másik történet Ustor Endréről, aki több alkalommal is tagja volt a magyar ENSZ Közgyűlés küldöttségének, és nemzetközi jogásként számos ENSZ-szakbizottságnak. Visszaemlékezésében mesélte, hogy 1957-es első ENSZ-kiküldetése előtt azt az eligazítást kapta, hogy a közgyűlésen, ahol a „Hungary” tábla mögött ül, ő a Magyar Népköztársaság hivatalos álláspontját képviseli: „a kormány szócsöve”. A szakbizottságokban, ahol már saját neve alatt tárgyal, vagy a folyósókon, fogadásokon, személyes kapcsolatépítések során viszont már „át kell menni a domb túlsó oldalára”. A feladat: hogy a hivatalos szövegek mögött a másik fél meglássa a nyugati nyitás politikáját, a kapcsolódási pontok és szövetségek keresésének szándékát. E kapcsolatépítésekkel az se gond, ha az ember néha ellentmondásba kerül a hivatalos állásponttal, de annak tudósítása mellett, hogy „a domb túlsó oldalán” is a Népköztársaság megbízásából van jelen. És annak kontrollja mellett, mely kontrollban az állambiztonság fontos szerepet játszik.

A kádári Magyarország Franz Josef Strauss-hoz fűződő viszonya iskolapéldája a hivatalos és a személyes kapcsolatépítés kettősségének, valamint annak a jelenségnek, hogy az ellenség is lehet szövetséges.

Strauss és a magyar állambiztonság

Strausst határozott antikommunista álláspontja, fizimiskája, a körülötte kirobbanó botrányok alkalmassá tették, hogy ő ne csupán az ellenség kategóriájába besorolt személyiség legyen, hanem a propaganda számára egyfajta mumusként megtestesítője az imperializmus gonosz államférfijának: az újságok beszámolóiban állandó jelzője a háborús uszító, a korlátolt bajor stb. Egy jellemző idézet az *Ifjúsági Magazin*ból: *„Strauss, aki sokra nem, de arra jó, hogy rossz gyerekeket ijesztesse vele.”*

De nem csak a propagandában jelent meg sűrűn a személye, a pártvezetést a nyilvános kommunikációtól függetlenül is nagyon foglalkoztatta a német politikus. A hírszerzési anyagok nagyon jól érzékeltetik ezt a Strauss személyére irányuló „hírigényt”. 1956-után a magyar hírszerzés komoly erőket fordított az NSZK politikai életének feltérképezésére. Itt Strauss kiemelt „célszemély” volt, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 16 olyan ügynök anyaga maradt fenn, akik rendszeresen készítettek róla jelentést, közülük osztrák és német újságírók, Strauss bajor gazdasági vállalkozók köréből verbuválódott baráti társaságba bejáratos személy, FPÖ párt parlamenti képviselő. „Watson” fedőnéven egy 56-os menekültet sikerült ügynöknek beszervezni, aki a CSU-székház karbantartó személyzetének egy tagjaként bejáratos volt Strauss titkárságára, így Strauss mozgásáról, titkárságáról rendszeres jelentéseket küldött. Beszédeiről, politikai szerepéről összefoglaló elemzések készültek. Az nem volt kérdés, hogy Strauss nem a „haladó”, hanem az ellenséges kategóriába tartozik. Jellemző, hogy egyes NSZK politikusok jellemzésénél egyfajta kategóriaként jelenik meg: „a Strauss-irányzat kiszolgálója” jellemzés. Ennek ellenére az állambiztonsági jelentésekben – ahol nincs a hivatalos állásponttal és a propaganda-szólamokhoz való igazodás kényszere – egy meglehetősen árnyalt kép rajzolódik ki Straussról, ahol egyértelmű tényként fogalmazódik meg: ő a nyugatnémet politika erős embere. Jelentőségét főként három ponton hangsúlyozták: a bel-, kül- és gazdaságpolitikában.

Belpolitika: hogy a német politikában ilyen meghatározó tényező tudott maradni azt azzal magyarázzák, hogy a számos frakció és törésvonal mentén szétagolt CDU-val szemben a CSU Strauss irányítása alatt egységes, így tudja akarát érvényesíteni a pártban. A jelentések többször hangsúlyozzák: az ő esetében soha nem zárható ki, hogy kancellár lesz.

Külpolitikában: az NSZK külpolitikájában aktuálisan betöltött pozíciójától függetlenül meghatározó személy, aki egyfajta alternatív árnyék-külpolitikát folytat. Az NSZK-val diplomáciai kapcsolatban nem álló országokhoz való viszonylatokban fontos koordinátor, sok esetben személyesen építi ki a kontaktusokat, főként gazdasági vonalon. Gyakran – állítják az állambiztonsági jelentések – ő az, aki előkészíti a hivatalos kapcsolatok felvételét. A CDU-n belül a Hallstein-doktrína egyik legnagyobb ellenzője, ugyanakkor elutasítja a szociáldemokraták *Neue Ostpolitik*jét is. A keleti blokk országaira azonban nagy hangsúlyt helyez, és igyekszik feléjük a hivatalos vonaltól függetlenül kapcsolatokat kiépíteni. Keleti politikájának alapja: erős Európát szeretne, amihez a keleti blokk országai nélkülözhetetlenek, ugyanakkor a Szovjetuniót nem tekinti Európa részének. Aktív német külpolitikát akar kelet felé, aminek lényege, hogy gazdasági kapcsolatok építésével erősíteni kell a térség NSZK-hoz és gyengíteni a Szovjetunióhoz való kapcsolatát. A jelentések szóhasználata szerint: „meg akarja bontani a Szovjetunióhoz fűződő jó viszonyt.”

Gazdaságpolitikában ugyancsak meghatározó szerepet játszik: az NSZK és főként Bajorország gazdasági elitjéhez rajta keresztül vezet az út.

1960-as évek közepétől – ekkor Strauss pénzügyminiszter – többször megfogalmazódik, érdemes lenne keresni vele a kapcsolatot. Az állambiztonság azt is tudni vélte, hogy Strauss kifejezetten kedveli a magyarokat a keleti fronton átélt háborús élményeiből adódóan, és ezt a pozitív viszonyulást – vélték a jelentések – érdemes lenne Magyarország javára kihasználni (Magyarország és az NSZK között ekkor még nem volt diplomáciai kapcsolat). Ennek a „kapcsolatfelvételi puhatolózásnak” állambiztonsági nyomát is megtalálhatjuk. 1966 őszén „József” fedőnevű ügynök, a *Magyar Nemzet* munkatársa megbízást kapott, hogy készítsen interjút Straussal. Az állambiztonság ezt a lehetőséget használta ki, hogy ügynökén keresztül tapogatózzék, Strauss nyitott lenne-e egy nemhivatalos, gazdasági vonalon kezdeményezett találkozóra, ami – az indoklás szerint – „az NSZK–Magyarország diplomáciai közeledésében fontos lépés lenne.” „József” jelentése szerint Strauss egyértelműen nyitottnak mutatkozott a kapcsolatfelvételre, ugyanakkor egyfajta feltételként fogalmazta meg: a sajtó fogja vissza indokolatlanul éles hangját az NSZK vonatkozásában. *„Egyáltalán nem akarjuk a náci bűneit csökkenteni, de 21 évvel a háború után nem lehet Németországot ezen az alapon szidalmazni.”*

Ennek a kezdeményezésnek akkor még nem lett fogantaja, annak ellenére, hogy Strauss maga is tett később még gesztusokat, mellyel jelezte nyitottságát. A szovjet politika, a blokk országainak kiadott irányelvek az NSZK-val való kapcsolatfelvételre vonatkozóan azonban nem tették lehetővé ezt a fajta közeledést.

Magánlátogatások Magyarországon

1977-ig kellett várni, hogy ez a 60-as évek közepén már felmerülő lehetőség megvalósuljon. Hamburger László, bonni nagykövetet a külügyminisztérium az év elején megbízta, hogy – tekintettel az NSZK labilis belpolitikai helyzetére – puhatolja ki a CSU és Strauss helyzetét. A CSU-hoz köthető gazdasági körökben való érdeklődésének hatására kapott egy személyes meghívást Strausstól: szűk családi körben május 8-án ebédre fogadta az otthonában. A külügyminisztériumnak készült jelentés szerint Strauss itt az alábbi szavakkal kezdeményezte magyarországi meghívását: *„Sokat hallott a magyar vadászati lehetőségekről, és a maga részéről szívesen látogatna magánemberként Magyarországra. Különösen örülne, ha ez alkalommal megfelelő partnerekkel politikai megbeszélést folytathatna.”*

A Strauss felajánlkozása komoly fejtörést okozott a magyar pártvezetésnek. A Straussban rejlő gazdasági lehetőségek igen kecsegtetőek voltak, amivel szerettek volna élni, az NSZK–magyar kapcsolatok rendezése is előrehaladott állapotban volt, hiszen Kádár első nyugat-németországi utazása, a nyári bonni látogatása is előkészítés alatt volt. Annál is inkább elfogadhatónak tűnt Strauss felkínálkozása, mert ekkor éppen semmilyen magas rangú állami pozíciót nem töltött be, így egy magánlátogatás is könnyebben kommunikálható volt. Végül többkörös egyeztetés (Schmidt kancellár, NDK, Moszkva) és két hónap után, augusztus 16-án továbbították Straussnak a meghívást szeptember közepére, egy négynapos vadászatra, ahol a magánlátogatás keretei között Kádár Jánossal való találkozás is a program részét jelentette.

Ezt követően azonban Pavlov nagyköveten keresztül soron kívül érkezett a „Straussal kapcsolatos szovjet álláspont”-ról egy összefoglaló. Itt Moszkva egyértelművé tette, hogy a tervezett formában a Strauss-találkozó számára nyugtalanító irányban szerveződik, és egy dodonai jóslathoz hasonló többértelműséggel fogalmazta meg kritikáját, mely egyben útmutató is kívánt lenni a látogatás szervezésének újragondolásához.

Az összefoglaló kifejtette: a Szovjetunió addig nem fogadja hivatalos formában Strausst, amíg szélsőséges megnyilvánulásokat tesz, ahogy ez például az 1976-os választás során a „szabadság vagy szocializmus” szlogen hangoztatásával történt. Ezen az állásponton Moszkva csak akkor változtat, ha Strauss kancellári vagy miniszteri funkciót tölt be, vagyis olyan magas politikai pozíciót, ami elkerülhetlenné teszi a hivatalos érintkezést. Strauss a Szovjetunió irányába is folyamatosan keresi az alkalmat a magánjellegű kapcsolatfelvételre, de ezt is határozottan elutasítják, ugyanis a hivatalos vonal megkerülése kontrollálhatatlan kapcsolatépítést tenne lehetővé. Éppen ezért berlini nagykövetség számára Strauss-szal mindenféle érintkezést megtiltottak. Ugyanakkor elismerik, hogy Magyarországon a nemzetközi érintkezés gyakorlatában a Szovjetuniótól eltérő megoldások is érvényesülhetnek.

Meglehetősen nehéz helyzetbe hozta ez direktíva a magyar külügyet, amelynek alapján a látogatásnak nem lehetett sem hivatalos, sem magánjellegű adni, de valahogy mégiscsak le kellett bonyolítani. Végül az MSZMP PB szeptember 6-i ülésén hagyták jóvá a kiformalódott megoldást, és a találkozó ennek jegyében zajlott le.

Strauss saját vezetésű repülőn érkezett felesége és a bajor pénzügyminiszter kíséretében. Az eredeti tervekkel ellentétben nem Puja Frigyes külügyminiszter, hanem Nagy János külügyminiszter-helyettes fogadta, majd végig házigazdaként kísérte. A bajor pénzügyminiszter a négynapos látogatás alatt folyamatosan tárgyalásokat folytatott, és államtitkári szinten fogadták. Strauss látogatásának középpontjában a vadászat állt, még arra is figyeltek, hogy pohárköszöntőt hivatalos ember ne mondjon. Ugyanakkor fogadta Apró Antal, az Országgyűlés elnöke, Kádár környezetének vonalas tagja, aki meglehetősen kellemetlenkedő vendéglátóként viselkedett: Schmidt kancellár kül- és gazdaságpolitikáját dicsérte, az NDK létjogosultságát hangsúlyozta. Strauss válaszában kérte: ne üljön fel a propaganda vegykonyhájában született Strauss-képnek, ő nem revansista, hanem liberális konzervatív. Nyitott a szocialista országokkal való együttműködésre, és Apró távolságtartása ellenére végig a legnagyobb barátság hangján kommunikált. Az Apró–Strauss-találkozóról egy háromsoros MTI-hírt tettek közzé az újságokban, ugyanakkor Strausst arra kérték, a német sajtóban a magyar látogatásról ne jelenjék meg hír.

A látogatás szervezése így igazodott a „hivatalos nem lehet, de magánjellegű se” direktívához. A magánjellegű oldották az Apró-találkozóval, a Kádárral való megbeszélést azonban ejtették, hogy így kerüljék el a hivatalos fogadás látszatát. A Strauss-látogatást követően Marjai József moszkvai nagykövettel egy külügyminisztériumi fogadáson közölték: az utazás lebonyolítása Moszkva számára az előzetes aggodalom ellenére végeredményben megfelelően zajlott le.

De hogy maga Strauss tökéletesen tisztában volt látogatásának súlyával és valódi státuszával, azt jól érzékeltetia négynapról készült – az állambiztonság mappájában is elhelyezett – külügyi összefoglaló jelentés, amely így idézi fel Strauss búcsúzáskor mondott szavait: tudja, személyesen nem találko-

hatott Kádár Jánossal, amit sajnál, de tisztában van vele, hogy valójában Kádár János vendége volt, és ő ezt így is értékeli, ezért kéri, közvetítem a köszönetét Kádár felé. És látja, hogy Magyarország nem követi szolgáiban a szovjet utasításokat, hiszen akkor nem lehetett volna Kádár János vendége. Majd kézzel írt, meleg hangú köszönőlevelet intézett Kádárhoz, olyan megfogalmazásban, mint-ha Kádárral valóban személyesen töltötte volna el ezt a négy napot. A találkozó eredménye pedig kézzelfogható volt. A bajor–magyar gazdasági kapcsolatok óriási lendületet vettek. Az NSZK az 1970-es évek végén, az évek 80-as elején – a magyar külkereskedelemben betöltött mintegy 10 százalékos részesedésével – a Magyar Népköztársaság legfontosabb „kapitalista” kereskedelmi partnere volt. A magyar–nyugatnémet kereskedelmen belül ugyanakkor – az export terén 40,5 %-os, az import terén 18,4 %-os arányban – Bajorország játszotta a legfontosabb szerepet a szövetségi tartományok közül. Strauss ezen első „magánlátogatását” több valódi magánlátogatás követte, amikor mindenféle hivatalos háttérszervezés nélkül, valóban csupán vadászni látogatott el a magyar erdőbe, persze ekkor sem zárhatók ki a politikai és gazdasági tartalmú tárgyalások, de ezekről dokumentáció eddig nem került elő.

Az azonban biztosan tudható, hogy Strauss egészen haláláig az egyik legnagyobb ösztönzője volt a magyar–német gazdasági kapcsolatok fejlesztésének, sőt fő támogatója a magyar hiteligények teljesítésének, mégpedig lengyel mintára kormányzati garanciával, és nem a magánpiaci viszonyokra utalva. Ahogy Horváth István nagykövet visszaemlékezése részletesen elemzi, 1983-ban saját köreibben Magyarország „patronusaként” emlegették, ugyanis az ő közbenjárása nyújtott kölcsönnel sikerült az 1983-as magyar adósságválságot uralni.

Az 1977-es látogatást még két úgynevezett „magán-”, de valójában hivatalos látogatás követte: 1979-ben, amikor 260 tagú CSU-frakció kíséretében érkezett (akiket az állambiztonság tucatnyi ügynökkel és társadalmi kapcsolattal tartott szemmel), és 1986-ban, amikor gazdasági kölcsönről és a vízumkényszer eltörlésének kérdéséről folytak a tárgyalások. A forgatókönyv még ekkor is igazodott „1977-es szovjet útmutatáshoz”: a Kádárral való találkozás mindkét alkalommal megtörtént, ugyanis Strauss bajor miniszterelnöki rangja ezt már lehetővé tette, de a hivatalos látogatás tilalmát csak egy moszkvai meghívás oldotta volna fel, ezért ezek a látogatások továbbra is „magán” jelzöt kaptak. Strauss sajtója pedig, annak ellenére, hogy rengeteget tett a magyar kapcsolatokért, ha már nem is olyan harsányan, de továbbra is megőrizte tendenciózus beállítódását.

Ebben csak a rendszerváltozás hozott fordulatot, amit Strauss személyesen már nem élhetett meg. Ennek példája a magyar vicclap, a *Ludas Matyi* 1989. év végi számának írása, amely egy, a vadásztársaságok vezetőivel készült TV-beszélgetésre reflektál: „A rögtönzött vadászati helyzetképből megtudhattuk, hogy a protokollvendégek között ki volt a legjobb és ki a legrosszabb vadász. A szakemberek szerint a legjobb vadásznak Franz Josef Strauss, a legrosszabbnak pedig Kadhafi bizonyult. Bizony, uraim és elvtársak, nagyot változtak az idők: a legjobb vadászt néhány éve még vad-disznónak neveztek, a legrosszabb pedig elvtárs volt és forradalmár.”

*Elhangzott a „Franz Josef Strauss 110” című konferencián
(Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. október 3.).*

PAOLO ALLI

AZ OLASZ KERESZTÉNYDEMOKRÁCIA ÉS AZ EURÓPAI EGYSÉG MEGTEREMTÉSE

**Az európai projekt formálása:
De Gasperi tanulságai a mai Európa számára**

A De Gasperi Alapítvány főtítkáráként, egy olyan intézmény képviselőjében, amelynek küldetése nagymértékben kötődik a kereszténydemokrata és az európai eszmei hagyományhoz, megtiszteltetés számomra, hogy felszólalhatok a Habsburg Ottó Alapítvány által szervezett konferencián. Témám nem pusztán ünnepélyes hangvételű történeti visszatekintés, hanem szorosán kapcsolódik korunk politikai és kulturális valóságához – amint azt maga az előadás címe is jelzi.

Jelen előadásomban arra törekszem, hogy e tanulságok közül néhányat kiemeljek, amelyek megítélésem szerint ma is rendkívüli aktualitással bírnak.

Alapítványunk egy átfogó kezdeményezéssorozat megvalósításán dolgozik, amely a „De Gasperi-év” elnevezést viseli. Ez az államférfi halálának 70. évfordulóján indult – 1954. augusztus 19-én hunyt el – és mindmáig folytatódik. A program megalkotásakor személyiségének leírására különösen találónak ítéltük a „vizionárius építő” meghatározást, mivel egyszerre volt eszmei inspirátora és gyakorlati megvalósítója az olasz köztársasági és demokratikus államnak, valamint az egységes Európának.

Habsburg Ottót is jellemezhetnénk „vizionárius építőként”, aki – De Gasperihez hasonlóan – nem csupán gazdasági, hanem politikai és spirituális értelemben is egységes Európát képzelt el, és annak előmozdításán fáradozott. Egy olyan Európát támogató, amely demokratikus és keresztény kulturális gyökereire támaszkodva képes meghaladni az egymással szembenálló nacionalizmusok korszakát, és megelőzni az újabb konfliktusokat. Számukra az európai egység nem pusztán technikai jellegű vállalkozás vagy egyszerű államközi szövetség volt: civilizációs döntést jelentett.

Éppen ezért De Gasperi, amikor a háború utáni átmenet időszakát irányította – nyolc egymást követő kormány miniszterelnökeként –, Olaszország jövőjét tudatosan az európai integráció

folyamatához kötötte, mint a demokrácia, a szabadság és a biztonság garantálásának legfőbb eszközehez.

Ugyanezen célok vezérelték Habsburg Ottót is, aki a Páneurópa Unió elnökeként és európai parlamenti képviselőként fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy megnyissa Magyarország előtt az Európába vezető utat, miközben az ország még szovjet uralom alatt állt – teljes összhangban az alapelvekkel, amelyek De Gasperi Európa-képét is meghatározták.

1.

Sokszor kérdezték tőlem: mit gondolna ma Alcide De Gasperi Európáról, ha ma is élne? Ez a felvetés gyakran burkolt kritikát rejt magában az európai projekt befejezetlenségével kapcsolatban. Válaszom mindig ugyanaz volt: *„Ha De Gasperi már akkor hitt Európában, amikor még szinte semmi sem létezett belőle, talán ma nem lenne maradéktalanul elégedett, de minden bizonnyal még erősebben hinne benne.”*

1953-ban az államférfi így fogalmazott: *„Olaszként és keresztényként nem haboznék kijelenteni, hogy Európa – a legjobb értelemben – már most is egységes, már most is egészet alkot. Létezik európai történelem, ahogyan létezik európai civilizáció is.”*

Itt találjuk meg az első fontos tanulságot: De Gasperi felfogásában Európának azért kell léteznie, mert létezik európai történelem és civilizáció, még mielőtt bármely más indok szóba kerülne. Ez a konklúzió nagyrészt feledésbe merült, és helyét egyre inkább egy gazdaságközpontú és oportunistá szemlélet vette át, amelyet indokolt volna visszavezetni az alapító atyák eredeti inspirációjához.

2.

A második nagy tanulság, amelyet De Gasperi a mai Európa számára hagyott örökül, annak az elképzelésnek a természetéhez kapcsolódik, amely a gondolkodásában és szívében egyaránt formálódott. A „szabadság, igazságosság és béke” hármasságában jelölte meg azokat az alappilléreket, amelyekre az egységes Európát fel kell építeni. Ezt 1948. november 20-án egy emlékezetes felszólalásában fejtette ki, amely *A demokrácia erkölcsi alapjai* címen vonult be a történelembe. Ebben hangsúlyozta, hogy a „szabadság, igazságosság és béke” elválaszthatatlan, egymásra utalt fogalmak, és elmondta: *„a szabadság megmentéséhez meg kell őrizni a békét, ugyanakkor a szabadság rendszere nem tartható fenn, ha nem valósul meg az a gazdasági újjáépítés, amely a társadalmi igazságosság előfeltétele”*.

Már korábban, 1943-ban, politikai végrendeletében is hasonlóan fogalmazott: *„a politikai szabadság összefügg a gazdasági szabadsággal, a társadalmi igazságosság nélküli demokrácia vagy illúzió, vagy csalás”*. Egyenes, kertelés nélküli nyelvezet.

Íme tehát a második tanulság: Európa hivatása a béke, a gazdasági szabadság és a társadalmi igazságosság szolgálata.

E gondolat megerősítésére idézem azt, amit a szociális piacgazdaság – a keresztény társadalmi tanítás számára alapvető jelentőségű elvének – egyik legtisztább és legtömörebb meghatározásának tartok, amely a kereszténydemokrata pártok számára mindig is irányadó volt, és ma az Európai Néppárt számára is az. De Gasperi 1943-ban, bujkálása idején írta: *„az új gazdaság két pólus között mozog: a szabadság, amely az ember joga, és a társadalmi igazságosság, amely az állam küldetése.”*

Talán soha nem volt annyira időszerű, mint ma, hogy emlékeztessük Európát és az Európai Unió egyes tagállamait erre az elvre, amely kontinensünket ma is az egyetlen helyé teszi a világon, ahol mindenkinek biztosított a kezdeményezés szabadsága, ugyanakkor senkit sem hagynak magára. Ez az „európai életforma”, az európai álom, amelyet mindenáron meg kell védenünk.

3.

Egy harmadik, alapvető jelentőségű tanulság De Gasperi külpolitikai szemléletéhez kapcsolódik. A hidegháború fokozódásával a „demokrácia” és a „szabadság” védelme az olasz kormányfő számára létfontosságú céllá vált az új, szovjet típusú totalitarizmus fenyegetésével szemben. Ebből fakadt elkötelezettsége amellelt, hogy Olaszország szilárdan a nyugati, szabad és demokratikus nemzetek közösségéhez tartozzon.

Még mielőtt megkezdődött volna egy, a háborúban vereséget szenvedett, fizikailag és erkölcsileg romokban heverő ország újjáépítése, De Gasperi mindenekelőtt azon fáradozott, hogy Olaszországot a nemzetközi szintér helyes oldalán pozicionálja. Az 1946. augusztus 10-én a párizsi békekonferencián elmondott emlékezetes beszédével, valamint az 1947 januárjában tett amerikai útjával országát szilárdan az euroatlanti térbe helyezte. Ez tette lehetővé, hogy Olaszország 1949-ben a NATO alapító tagjai közé kerülhetett.

Íme tehát a harmadik tanulság: egy ország külpolitikája megelőzi a belpolitikát.

Ma sajnálatos módon ennek éppen az ellenkezője érvényesül, mivel a nemzeti vezetőket sokkal inkább a belpolitikai konszenzus keresése vezérli, mintsem a nemzetközi egyensúlyokhoz kapcsolódó, összetett megfontolások. Egy olyan globalizált világban, mint amilyenben élünk, ennek végzetes következményei mindenki számára nyilvánvalók. Európa sem mentes ettől a veszélytől, és az ebből fakadó új nacionalizmusok súlyos akadályát képezik a politikai integráció kiteljesítésének.

4.

Ma Európában a legélénkebben vitatott kérdés a közös védelem ügye: De Gasperinek ezen a téren is sok mondanivalója volt számunkra. Már korán felismerte, hogy „Európa egysége” és a „föderá-

lizmus” azok a célok, amelyeket követni és elérni kell. Amikor az olasz kormány elé került a francia javaslat az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozására, De Gasperi habozás nélkül csatlakozott hozzá.

„Prófétai” víziójában az európai gazdasági integrációnak magában kellett volna foglalnia a vámuniót, az egységes valutát, a közös piacot és egy központi bankot. Ugyanakkor világosan látta, hogy az önmagában vett gazdasági integráció nem elegendő a régi ellentétek, a nemzeti rivalizálások és a területi megosztottság felszámolásához.

Amint azt az Olasz Köztársaság Szenátusában 1950. november 15-én elmondott felszólalásában kifejtette, egy valóban egységesítő „föderatív kötelék” létrehozásához Európának egy „közös védelmi egyezményre” van szüksége, amelyet „az európai szolidaritás döntő eszközeként”, valamint „a nemzetek közötti híd”-ként határozott meg, amely képes megvalósítani a „nemzeti akaratok” közötti „magasabb rendű szintézist”, ami elengedhetetlen Európa politikai egységének eléréséhez.

E felismerés nyomán De Gasperi szó szerint élete végéig küzdött az Európai Védelmi Közösség (EVK) létrehozásáért, amelynek alapító szerződését az ESZAK hat tagállama Párizsban írt alá 1952. május 27-én.

A „közös védelem” és „Európa egysége” közötti degasperiánus kapcsolat konkrét formát öltött a szerződés 38. cikkében, amely egy Közös Gyűlés létrehozását irányozta elő – az ESZAK Közgyűlésével azonosítva azt –, mint olyan politikai szervet, amely jogalkotási hatáskörrel rendelkezik és amelyet közvetlenül az állampolgárok választanak. Olyan testületként, amelyet – a cikk szövege szerint – „úgy alakítottak ki, hogy egy végleges föderális vagy konföderális struktúra egyik elemévé válhasson”.

A francia parlament azonban 1954. augusztus 30-án nem ratifikálta az alapító szerződést, ami minden addigi erőfeszítést meghiúsított. De Gasperi néhány nappal korábban, augusztus 19-én hunyt el – mintha nem akarta volna saját szemével látni mindazt, ami hamarosan bekövetkezett.

Elsősülött lánya, Maria Romana, aki hosszú időn át legközelebbi munkatársa volt, valamint a Fondazione De Gasperi tiszteletbeli elnöke, így emlékezik vissza édesapjára: „*a könnyeire, amelyek szégyenkezés nélkül gördültek végig az arcán*”, miközben telefonon kiabált az új miniszterelnökkel, Mario Scelbával: „*inkább meghalni, mint nem megvalósítani az EVK-t*”.

De Gasperi számára a közös védelem Európa tartós békéjének garanciáját jelentette, egyrészt belső értelemben, mint az újabb széthullások elleni ellenszert, másrészt külső dimenzióban, potenciális fenyegetésekkel szembeni elrettentő erőként, a NATO-t kiegészítve.

Az ukrajnai háborúval, valamint azzal a kockázattal, hogy a keleti fronton bekövetkező eszkaláció magával sodorja az európai kontinentst, De Gasperi tanítása az európai közös védelem politikai integrációt szolgáló szükségességéről teljes drámai aktualitásában tárul elénk.

Szeretném megragadni az alkalmat, hogy felhívjam a figyelmet XIV. Leó pápa néhány héttel ezelőtti megszólalására, amelyet rendkívül jelentősnek tartok. De Gasperit méltatva, október 25-én elmondott homíliájában a Szentatya így fogalmazott: „*Isten iránti szeretete táplálta hazája iránti elkötelezettségét, és arra tanított bennünket, hogy a politika, a diplomácia és a nemzeti védelem*

az autentikus szeretet eszközeivé válnak, ha alázatos lélekkel gyakorolják őket.” Aligha kerülheti el figyelmünket, hogy a pápa a nemzeti védelmet „az autentikus szeretet eszközeként” határozza meg – méghozzá éppen De Gasperi alakjával összefüggésben.

5.

Meg kell jegyezni, hogy De Gasperi föderalista felfogásában (ellentétben Spinelli megközelítésével) az európai egység és az „Európa mint közös hazánk” gondolata – ahogyan egy, Párizsban, 1954. április 21-én tartott beszédében fogalmazott – nem kérdőjelezi meg sem a nemzeti hovatartozást, sem a tagállami lojalitást.

A degasperiánus európaiság ezzel szemben összhangba hozza az európai és nemzeti dimenziót és az ezekhez kötődő érzületeket. Kiindulópontja az a meggyőződés, hogy az „államok egyesülése”, amely a föderációs projekt felépítéséhez szükséges, „a nemzetek egységén alapul, nem pedig azok szétesésén”, amint azt 1953. október 13-án pontosította.

Néhány nappal később, egy interjúban tovább árnyalta a két haza viszonyát, hangsúlyozva, hogy „*mindazt, ami kifejezetten nemzeti – és ez alatt a történelmi hagyományt, a kulturális sajátosságokat, a természeti adottságokat értem – nem érintheti a közös [európai] szervezetet*”.

A szuverenitás tekintetében mindössze „egy rész” átruházását tartotta szükségesnek, mégpedig azt, „ami elengedhetetlen a közös célok megvalósításához”.

Napjainkban a szuverenitás átruházásának kérdését a különböző színezetű populizmusok és nacionalizmusok gyakran arra használják, hogy fékezze az európai integráció folyamatát. De Gasperi ezzel kapcsolatban egy ötödik tanulást hagy ránk: nem kell félni az önrendelkezés átengedésétől, amelyet ő megosztott szuverenitásként értelmezett; a megosztott szuverenitás pedig mindenkit erősebbé tesz. Az euró ennek kézzelfogható példája.

6.

Történeti és kulturális szempontból De Gasperi következetesen hangsúlyozta egy „európai civilizáció” létezését, amely hosszú évszázadok során formálódott, magában foglalva az ókori Görögországot, az ókori Rómát, a középkort és a modern kort: olyan korszakokat, amelyeknek „*hangjai* – mint fogalmazott – *az európai koncertben harmonikusan egybeolvadnak*”. Ebből az „európai koncertből” nem zárható ki a kereszténység sem, amelyet „azon egyedi tényezők között” említ, „amelyek egységünk alapját képezik”, s amely „olyan hagyományt alkot, amely egyesít és inspirál bennünket”.

„Európa valóban keresztény volt – jegyezte meg De Gasperi –, és a kereszténység ma is aktív, szakadatlanul aktív.” Jelenléte „*a jogban és a társadalmi cselekvésben mutatkozik meg: az emberi személy szabad kibontakozásának tiszteletében, a tolerancia és a testvériség iránti elkötelezettségben, a társadalmi igazságosságért végzett munkában, valamint a nemzetközi béke szolgálatában ölt testet*”.

„Hogyan lehet Európát elképzelni a kereszténység figyelembevétele nélkül?” – tette fel a kérdést De Gasperi. Ez erőteljes felszólítás Európa számára, hogy végre ismerje el zsidó–keresztény gyökereit, nem kirekesztésként, hanem a saját történelmével szembeni szükséges igazságként.

7.

Ráműtöttem De Gasperi néhány olyan tanulságára, amelyek ma is irányt mutathatnak Európa számára. Természetesen lennének még továbbiak is, de engedjék meg, hogy ezt az előadást egy apró észrevétellel zárjam Alcide De Gasperi emberi és keresztényi alakjáról.

Kétségtelenül rendkívüli hitű ember volt, Isten valódi szolgája, amiről egész földi élete során tanúságot tett, olyannyira, hogy idén, február 25-én lezárult boldoggá avatási eljárásának egyházmegyei szakasza.

Lányának, Maria Romanának – aki hosszú időn át legszorosabb munkatársa is volt – azt vallotta meg, hogy „inkább a hit embereként szeretné, ha emlékeznének rá, mintsem tehetséges politikusként”. A politikához való viszonyát ugyanakkor mindvégig mélyen világias szemlélet jellemezte, még akkor is, amikor a „keresztény gyökereket” Európa egységét szolgáló tényezőként hangsúlyozta, összhangban Benedetto Croce híres kijelentésével: „nem mondhatjuk, hogy ne volnánk keresztények”.

Ez a rendíthetetlen hit tartotta őt meg a szenvedés, a börtön, a bujkálás és a szegénység hosszú évtizedei során. E tapasztalatok formálták ki azt az államférfíúi személyiséget, amely élete utolsó éveit jellemezte: a remény és a türelem lelkületét. Annak a türelemnek a jelentőségét, amelyről ő maga így beszélt: „A türelem! Ime egy szemrehányás, amely időnként politikai tevékenységünket is érte, mintha a türelem nem volna a demokratikus módszer legszükségesebb erénye.”

Végül soron ez is lényeges tanulság a mai politikusok többsége számára, akiket a felszínes és felgyorsult kommunikáció arra ösztönöz, hogy mindent azonnal eldöntsenek. Igaz, hogy az idők egyre gyorsabban telnek, de ha De Gasperi képes volt türelemmel és reménnyel élni akkor, amikor egy romokban heverő országgal és világgal állt szemben, talán ma is a türelemnek és a reménynek kellene meghatározni a politika módszerét és lelkületét.

Európáét – és mindannyiunk szeretett országait is.

Köszönöm.

Elhangzott az „Olasz kereszténydemokrácia – európai integráció” című konferencián (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. november 21.). A szöveget Herczeg Lili fordította, Andreides Gábor lektorálta.

ANNA VINCENZI

STURZO, KERESZTÉNYDEMOKRÁCIA, EU

Egy rövid megjegyzéssel kezdeném: kutatásaim eddig elsősorban a forradalmak korára összpontosultak. A könyv, amelyen az elmúlt években dolgoztam, és amely jelenleg megjelenés alatt áll, az amerikai forradalomra adott reakciókat elemzi az itáliai államokban, valamint azt, miként alakultak át ezek a reakciók a francia forradalom kitörésével.

Ezzel szemben új kutatási projektem, amely pillanatnyilag a kezdeti szakaszban jár, a 20. század elejére irányul: az olasz kereszténydemokrácia történetére a fasizmus felemelkedése előtt, továbbá Don Luigi Sturzo alakjára, aki a kereszténydemokrácia egyik alapító atyja volt. A két irány között mély összefüggéseket látok: a „forradalom” jelentésére, a szabadságra, a republikánizmusra és a demokráciára, valamint a kereszténység és a modernitás kapcsolatára vonatkozó kérdések a forradalmak korában jelentek meg hangsúlyosan, és meglátásom szerint alapvető ösztönzői voltak a sturzói tapasztalatnak is.

Úgy vélem, hogy Sturzo intellektuális és politikai javaslata különösen hasznos szempontokat kínál a nemzetközi szervezetekkel és az Európai Unióval – ha nem magával a liberális demokráciával – szembeni bizalomvesztés értelmezéséhez, amelynek számos országban lehetünk tanúi. Ez a válság, egy viszonylag konzervatív keresztény egyetemen oktattva az Egyesült Államokban, számomra mindennapi jelenség, különösen az elkötelezett hívek körében.

Jelen előadásban kontextusba helyezem a sturzói megközelítést, felvázolom annak főbb vonásait, és röviden utalok arra is, miként kapcsolódnak ezek a nemzetközi szervezetekről és Európáról alkotott jövőképhez.

Négy alapvető irányvonalra összpontosítok:

- az emberről – az emberi természetről – való meglátásaira, amelyek meghatározták politikai tevékenységét;
- a demokráciáról kialakított elképzeléseire;
- az *aconfessionalitás*ról (felekezetszűkekről) vallott nézeteire;
- végül pedig a civil társadalom és az intézmények közötti kapcsolatokról megfogalmazott szubszidiaritási koncepciójára.

Zárásként reflektálok arra is, miként befolyásolta a négy említett pont az európai intézményekről kialakított véleményét és Európa iránti elkötelezettségét.

Először a kereszténydemokrácia „mélyebb” eredetének hátterét szeretném felvázolni. Ma, ha a kereszténydemokráciáról hallunk, legtöbbször azokra a nagy középjebb pártokra gondolunk, amelyek a második világháborút követően jöttek létre Európában. Ezek a pártok azonban egy jóval korábban, a 19. és 20. század fordulóján kialakult mozgalom nevét és örökségét vitték tovább, és tudatosan kapcsolódtak egy már létező hagyományhoz.

A kereszténydemokrácia megszületésének kontextusa a liberális állam 19. század végi válsága volt – egy olyan válság, amelyet az olasz egység problematikus következményei tovább mélyítettek. Amint ismeretes, az itáliai félsziget évszázadokon át különböző királyságokra és köztársaságokra tagolódott, sok esetben idegen hatalmak uralma alatt. Részben a francia forradalom által terjesztett szabadság-, egyenlőség- és nemzeti eszmék hatására 1861-ben a félsziget nagy része egyesült a Savoyai-házból származó II. Viktor Emánuel király uralma alatt. 1870-ben az olasz hadsereg elfoglalta a Pápai Államot, ezzel véget vetve a pápaság világi hatalmának.

Az egyház és az állam viszonya már „Róma elfoglalása” előtt is feszült volt – elegendő a pápai *Syllabus errorumra* (1864) utalni, amely elítélte a modern eszmék hosszú sorát, köztük a racionalizmust, a liberalizmust és a vallási toleranciát. 1870 után IX. Piusz „a Vatikán foglyának” nyilvánította magát, majd néhány évvel később a *Non expedit* révén megtiltotta a katolikusok részvételét a nemzeti választásokon, mind választóként, mind választottként. Ennek következtében a katolikusok közel öt évtizedre kiszorultak az országos politikából.

Ebben a közegben született és nevelkedett Luigi Sturzo. 1871-ben látta meg a napvilágot Szicíliában, egy évvel Róma elfoglalása után. Egy olyan nemzedékhez tartozott, amely már nem emlékezett az egység előtti időszakra, és amely elkezdte újragondolni a katolikusok szerepét az olasz politikában. Azon katolikusok közé tartozott, akik a demokratikus részvételben látták annak lehetőségét, hogy az államot az egyház társadalmi tanítása szerint formálják, védelmezzék az oktatás szabadságát, és a közjó érdekében fellépjenek a szegénységgel és az iparosodott társadalom kihívásaival szemben. Ezen csoportok kezdték magukat „keresztény demokratáknak” nevezni.

Sturzo megfogalmazásában a kereszténydemokrácia: „*olyan társadalmi mozgalom, amely a Rerum novarum enciklika tanításaira támaszkodva a népeket nyugtalanító szociális kérdésre elméleti és gyakorlati megoldást keres a kereszténység szó szoros, tiszta és integrális értelmében, valamint a demokrácia modern és legitim felfogásaiban.*”

A pápaság kezdeti ellenállása ellenére ez a tapasztalat hozzájárult a *Non expedit* megszűnéséhez az első világháborút követően. Így 1919-ben Sturzo megalapította az Olasz Néppártot (Partito Popolare Italiano, PPI), amely az *Appello ai Liberi e ai Forti* (Felhívás a szabadokhoz és az erősekhez) című programnyilatkozattal lépett színre. A párt főtitkára volt 1923-ig, amikor a Vatikán – fasiszta nyomásra – lemondásra szólította fel; ezt követően a párt vezetését Alcide De Gasperi vette át. Az újabb politikai nyomásgyakorlás hatására Sturzo 1924-ben emigrációba kényszerült, ahol a második világháború végéig élt (elsősorban Nagy-Britanniában, majd az 1940-es években az Egyesült Államokban). 1946-ban tért vissza Olaszországba, ahol 1959-ben bekövetkezett haláláig örökös szenátorként és publicistaként gyakorolt hatást a közéletre.

Mi volt tehát az Olasz Néppárt, és milyen politikai programot kínált? A válaszhoz kissé tágabb perspektívából kell, hogy kiinduljak. Oktatói munkám során gyakran kérem hallgatóimat arra, hogy vizsgálják meg: az általuk tanulmányozott szerzők és történelmi szereplők – legalább implicit módon – milyen emberképpel, elképzeléssel rendelkeznek az emberi természetről. Ugyanez a megközelítés itt is hasznos, mivel világossá teszi Sturzo gondolkodásának központi elemeit, valamint Európáról és a nemzetközi intézményekről alkotott vízióját.

Hogyan gondolkodott tehát Sturzo az emberi természetről?

Elsőként: az ember Isten képmására teremtett, ám magán viseli az eredendő bűn nyomát; jó és rossz ösztönök keveréke, természeténél fogva óhatatlanul összetett. Sturzo így fogalmazott: „*A természet és a történelem a jó és a rossz, a fény és az árnyék keveréke; és még Isten sem pusztítja el a fényt azért, hogy megsemmisítse az árnyékot, sem a jót azért, hogy eltörölje a rosszat. Ugyanakkor a természet – a rend iránti szükséglettel, a kapcsolatok kényszerével, az összhang erejével – kialakítja bennünk a tekintély fogalmát.*”

Másodszor, ahogy az utolsó mondatból is kiderül, az ember társas lény. Csak kapcsolatokban létezik: senki sem elszigetelt individuumként, „természeti állapotban” születik, hanem családban és közösségben. Az ember a barátságra rendeltetett, ugyanakkor személyes vagy csoportérdekek, illetve hatalmi dinamikák is mozgatják, amelyek gyakran megnehezítik a barátság és béke megvalósítását.

Harmadszor, az ember szabad lény: Isten arra teremtette, hogy közösségben éljen vele, ugyanakkor képes e közösséget elutasítani, és hivatása, hogy azt szabad akaratából állítsa helyre.

Sturzo emberképe mélyen gyökerezik a biblikus hagyományban, ugyanakkor sajátos módon megerősítést nyer a klasszikus, platóni és arisztotelészi gondolkodásban is. Az emberi természet ilyen felfogása a jeruzsálemi és az athéni hagyomány találkozásából született, és a Római Birodalom keresztényesítését követően alapvetően formálta az európai kultúrát.

Milyen antropológiai alapra épül Sturzo demokráciafelfogása?

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy Sturzo nem idealizálta a demokráciát – ahogyan egyetlen alkotmányos vagy politikai rendszert sem. Meggyőződése szerint minden politikai berendezkedés emberi kísérlet, és ezért szükségszerűen „a jó és a rossz, az igazság és a tévedések keveréke”.

Mindazonáltal a demokráciát előnyben részesítette és értékelte. Egyik megfogalmazása szerint: „*A demokrácia olyan politikai és társadalmi rendszer, amely az egész népet magában foglalja, szabadságon alapulva a közjó érdekében szerveződik. Ebben rejlik a demokrácia valódi szelleme, legátfogóbb eszménye, ahogyan azt a civilizált és keresztény országokban meg kellene valósítani.*”

Sturzo nyíltan bírálta a 19. századi liberalizmust. Ugyanakkor úgy vélte, hogy a modern demokrácia tanulhat – és tanulnia is kell – a korábbi, keresztény hagyománnyal összeegyeztethető nem

keresztényellenes népi részvétel formáiból, például a középkori olasz városállamok tapasztalataiból. Összefoglalva: a demokrácia melletti elköteleződés, idealizálás nélkül.

Az akonfesszionálisról (felekezeti mentességről) alkotott felfogása

Sturzo a pártját Olasz Néppártnak nevezte – nem „keresztény”, nem „katolikus”, és nem is „kereszténydemokrata” pártnak. Tudatos döntéssel nem felekezeti alapon szerveződő politikai közösségként hozta létre. Ez vitákat és kritikákat váltott ki, Sturzo azonban következetesen védelmezte a párt felekezeti mentes jellegét.

Mit jelentett ez? Szeretném pontosítani: Sturzo egyáltalán nem tekintette a vallást pusztán magánügynek, és nem gondolta, hogy a politikának vagy az állami intézményeknek teljesen érzéketlennek kellene lenniük a vallási jelenségek iránt. Ezt világosan szemlélteti egy 1922-es *The New York Times*-interjúja, amelyben a Néppárt programját ismertette: „*Tegyük Olaszországot ismét a világ kulturális világítótornyává; decentralizáljuk az államigazgatást; számoljunk fel a bürokráciát; adjunk oktatást a népnek, és tanítsuk meg őket az organikus szabadság megértésére; mutassuk meg a közösségi autonómia előnyeit; törekedjünk az olasz kereskedelem fejlesztésére, különösen Keleten; tanítsuk meg a népet Isten félelmében élni, akinek irgalmát, engedményeit és ígéreteit a Katolikus Egyház hierarchiája közvetíti.*”

Sturzo tehát a kereszténységet a nemzeti élet szempontjából relevánsnak tekintette, és projektje valóban magában foglalta a társadalom „újkrisztianizálását”. Ennek ellenére nem gondolta, hogy a katolikusoknak felekezeti pártra vagy konfesszionális államra lenne szükségük.

Az Olasz Néppártot olyan politikai otthonnak tekintette, amely a katolikusok számára is nyitott, de mindazok számára is, akik felismertek valami igazat az egyház társadalmi tanításából ihlet merítő programban. A felekezeti mentességet nem a kereszténység társadalmi jelentőségének feladásaként értelmezte.

A közteret nem üres vagy semleges térnek látta – különösen nem vallási értelemben semlegesnek –, hanem olyan telített térnek, ahol különböző szereplők (szocialisták, liberálisok és természetesen katolikusok) saját ember- és társadalomfelfogásuk alapján tehetnek javaslatokat.

Ugyanez érvényesült az államfelfogásában is. Nem konfesszionális államot akart, sőt az egyház és állam szétválasztását az egyház érdekében is szükségesnek tartotta. A felekezeti mentesség megakadályozta, hogy az egyház közvetlenül belesodródjon a pártpolitikába, miközben lehetővé tette számára, hogy erkölcsi iránymutatást adjon a híveknek, támogassa szabad közéleti részvételüket és kulturális-politikai javaslatukat.

Sturzo számára a „rekrisztianizáció” útja nem jogi kényszer volt: a keresztény életformát szabadon kell választani, mert Isten is így kívánta az emberrel való kapcsolatát.

A szubszidiaritás elvének értelmezése Sturzo gondolkodásában, vagyis az állam és a társadalom viszonyáról alkotott felfogása

Sturzo ugyan nem használta kifejezetten a „szubszidiaritás elve” kifejezést – amelyet a *Quadragesimo anno* enciklika vezetett be 1931-ben, jóllehet maga a gondolat már a *Rerum novarum*-ban is jelen volt –, mégis következetesen arra ösztönözte a katolikusokat, hogy a liberális államot ebben a szellemben reformálják meg.

A Sturzo által elképzelt szubszidiárius államkonceptió elismerte az állam pozitív szerepét a kapitalista gazdaság és a társadalmi élet szabályozásában: célja a gazdasági szabadság atomisztikus, önző értelmezésének korrekciója volt, és egy mérsékelt, korlátozott jóléti állam lehetőségét is magában foglalta. Másrészt határozottan védelmezte a gazdasági szabadságot. *Appello ai Liberi e ai Forti* című kiáltványában „centralizáló állam” helyett egy valóban népi állam megteremtését sürgette, amely felismeri saját tevékenységének határait, tiszteletben tartja a természetes közösségeket és intézményeket – a családot, a társadalmi rétegeket, az önkormányzatokat –, és ösztönzi a magánkezdeményezéseket.

Sturzo nem az állam akadályait, hanem annak élő alapjait látta a régiókban, a településekben és a községi testületek sűrű hálózatában – egyesületekben, szövetkezetekben, szakszervezetekben, helyi intézményekben, különösen pedig abban a gazdag katolikus egyesületi struktúrában, amely a *Non expedit* időszakában, a *Rerum novarum* által inspirálva bontakozott ki Olaszországban.

A községi testületek Sturzo szerint a konkrét szabadság iskolái: védelmet nyújtanak az egyének elszigetelődésével szemben, és lehetővé teszik egy élő, felelős, „alulról építkező” politika kialakulását.

Miként hatottak ezek az elvek Sturzo nemzetközi intézményekről alkotott felfogására és európai elköteleződésére?

Amint korábban említettem, Sturzo az embert szükségszerűen társas lénynek tekintette: aki barátságra teremtett, ugyanakkor – tökéletlenségéből fakadóan – mindig kísértést érez arra, hogy a hatalom vagy részérdek keresését az együttműködés és a közjó elé helyezze. A közösségek ezért olyan intézményekre szorulnak rá, amelyek képesek megakadályozni, hogy az erőviszonyok és hatalmi logikák elfojtsák a békére és barátságra irányuló törekvéseket, és ehelyett inkább védelmezzék és támogassák azokat. Ezt az elgondolást a nemzetek közötti viszonyokra is alkalmazta: Sturzo a társadalmat koncentrikus körök rendszerének tekintette – hallgatóimnak gyakran egy hatalmas hagyma képével szoktam ezt érzékeltetni. A középpontban a család és a községi testületek állnak, ezeket követik a régiók, a nemzetek, majd a nemzetek közösségei, végül pedig a nemzetközi közösség egésze.

Egy olyan világban, amelyet a közlekedés, a kommunikáció és a kereskedelmi kapcsolatok egyre szorosabban összekötnek, az ember társas természete szükségszerűen nemcsak helyi, hanem nemzetközi szinten is kibontakozik. Az együttélés, az együttműködés és a konfliktusok kezelése immár elválaszthatatlanul összefonódott a nemzetek közötti kapcsolatokkal.

Különösen az első és a második világháború tragikus tapasztalatai fényében Sturzo meggyőződése volt, hogy elengedhetetlen olyan intézményi keretek létrehozása, amelyek elősegítik, hogy a nemzetek egymáshoz fűződő viszonya ne pusztán az erőpolitikát kövesse, hanem a barátság és a béke keresését szolgálja.

Ebben az összefüggésben értelmezhető Sturzo támogatása a wilsoni ihletésű Népszövetség terve iránt, amely például az *Appello ai Liberi e ai Forti* című programnyilatkozatban is megjelenik: támogatásáról biztosította azt a „*politikai-erkölcsi programot, amely a keresztény népek közös öröksége, és amelyet Wilson a jövő világrendjének alapvető elemeként képvisel*”, miközben elutasította azokat az imperializmusokat, amelyek „*uralkodó népeket hoznak létre, és erőszakos megtorlásokat érlelnek*”.

Hosszú emigrációja során Sturzo aktívan részt vett nemzetközi egyesületek és antitotalitárius hálózatok kiterjedt rendszerében. Meggyőződése volt, hogy a transznacionális párbeszéd intellektuális és gyakorlati eszközöket kínálhat mind az állami centralizmus, mind az autoriter tendenciák ellensúlyozására. Egy 1929-es írásában így fogalmazott: „*Az Európai Egyesült Államok nem utópia, hanem egy hosszú távú eszmény, amely számos államot és jelentős nehézségeket foglal magában.*” 1946-ban pedig így írt: „*Erőfeszítéssel és eltökéltséggel Európának egységgé kell válnia, megerősítve azokat az erkölcsi és anyagi köteleket a népek között, amelyek civilizációnk alapját adják.*”

A nemzetközi intézményeket és az európai integráció kezdeményezéseit Sturzo mindvégig a szubszidiaritás elve alapján ítélte meg. Ezeket az intézményeket szükséges eszközöknek tekintette a béke fenntartásához és a nemzetállami visszaélések korlátozásához, ugyanakkor olyan struktúráknak, amelyeknek a népek autonómiáját tiszteletben tartva kell fejlődniük.

Egy egységesebb Európának Sturzo szerint csak akkor van létjogosultsága, ha képes összehangolni és védeni, anélkül, hogy elfojtaná a helyi közösségeket, valamint a történelmileg kialakult politikai és társadalmi identitásokat.

Európát egy sajátos „nemzetek közösségeként” értelmezte a tágabb „nemzetközösségen” belül: olyan régióként, amelyet a Jeruzsálemből és Athénből eredő közös szellemi gyökerek kapcsolnak össze, és amelyek meghatározó szerepet játszottak abban az emberképben, amelyből elemzésem kiindult. Úgy vélte, hogy az európai nemzeteknek e közös alapra építve kell a barátságon nyugvó kapcsolatok kialakítására törekedniük, túllépve a nacionalizmusokon, és – a békés új rend alapfeltételeként – meghaladva Franciaország és Németország történelmi ellenségeskedését. Ezen a gondolati alapon nyugodott Sturzo támogatása az európai integráció különböző – gazdasági és politikai – formái iránt.

Örülök, hogy jelen lehetek ezen a konferencián, hogy olyan kollégáktól tanuljak, akik nálam jóval előrébb járnak a kereszténydemokrácia történetének és az európai integráció kihívásainak kutatásában. Kíváncsian várom, hogy előadásaik miként mutatják meg: Sturzo gondolatai mennyiben formálták – vagy éppen nem formálták – az európai tapasztalatot, és hogy ezek az eszmék kínálnak-e tanulságokat a mai Európa számára.

*Elhangzott az „Olasz kereszténydemokrácia – európai integráció” című konferencián (Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2025. november 21.).
A szöveget Herczeg Lili fordította, Andreides Gábor lektorálta.*

ANDREIDES GÁBOR

„A TEMPLOMBAN DE GASPERI ISTENNEL BESZÉLT, ANDREOTTI PEDIG A PAPPAL”

A De Gasperi-örökség Giulio Andreotti politikájában

Semjén miniszterelnök-helyettes úr, Buttiglione miniszter úr, Győri képviselő-asszony, Pröhle elnök úr, Elnök urak, tisztelt Kollégák, Hölgyeim és Uraim!

A huszadik századi olasz történelem során mindig akadtak olyan meghatározó politikusok, akik nemcsak a politikára, hanem a politikai közbeszédre is érdemi hatást gyakoroltak. Mellettük ott találhatók azok az újságírók, akikre akár már a kor véleményvezéreiként is tekinthetünk. Időnként ezek a politikusok akár személyesen is ismerhették egymást. Kétségtelen, hogy a 2013-ban elhunyt olasz kereszténydemokrata politikus, Giulio Andreotti¹ az első kategóriába, míg Indro Montanelli,² nagy és komoly olasz napilapok munkatársa a véleményformáló olasz újságírók közé tartozott. Andreottiról az egyik legismertebb aforizmát éppen Montanelli fogalmazta meg, amely így hangzik: „*De Gasperi és Andreotti együtt jártak misére, és mindenki azt hitte, hogy ugyanazt csinálják, pedig nem így volt. A templomban De Gasperi Istennel beszélt, Andreotti a pappal.*”³

Hölgyeim és Uraim!

Montanelli ezzel a szállóigével Giulio Andreotti és a szintén kereszténydemokrata Alcide De Gasperi, a demokratikus Olaszország kiemelkedő politikusa, a köztársaság atyja közötti kapcsolat egyik legfontosabb aspektusát fogalmazta meg. Andreotti pedig, amikor arra kérték, hogy kommentálja Montanelli *bon mot*-ját, egy ironikus mondattal még azt is hozzá tette: „*A papok szavaznak, Isten nem.*”⁴

¹ Giulio Andreotti (1919–2013) meghatározó alakja a második világháború utáni olasz kereszténydemokrácia, illetőleg az Olasz Köztársaság történetének.

² Indro Montanelli (1909–2001) a huszadik századi olasz politikai újságírás kiemelkedő képviselője.

³ https://agostinosella.blogspot.com/2013/05/e-morto-giulio-andreotti.html?utm_source

⁴ https://agostinosella.blogspot.com/2013/05/e-morto-giulio-andreotti.html?utm_source

Giulio Andreottinak mindig is különleges stílusa volt a politizálásban. Ezt többek között éles ironia jellemezte politikai ellenfeivel, de nagyon gyakran önmagával, vagy a hozzá politikailag közel állókkal szemben is. Politikai tevékenységének egy másik fontos vonása az a De Gasperitől öröklött hagyaték volt, amelyhez Andreotti egész életében – nyilvános és magánéletében egyaránt – hű maradt. Engedjék meg tehát, hogy áttekintést adjak erről az alapvető örökségről. Mesteréről Andreotti így fogalmazott: „*De Gasperi volt a legteljesebb ember, akit valaha ismertem, mert ugyanaz maradt a közéletben, a magán- és vallási életben. Igazi példa, ami soha nem halványul el.*”⁵

Ezért szükséges megvizsgálni ezt az összetettséget. Ami a hitéletüket illeti, kijelenthető, hogy mindketten mélyen vallásos emberek voltak, ám sem De Gasperi, sem pedig Andreotti nem kérkedtek vallásosságukkal sem a politikai, sem pedig a magánéletben. Első találkozásuk a Szentszékhez kapcsolódik, amennyiben az a Vatikán területén történt. A fasiszta diktatúra két évtizede alatt De Gasperit, az Olasz Néppárt egykori politikusát – gyakorlatilag száműzetésben – a Vatikáni Könyvtárban rejtette el a pápa, ahol természetesen könyvtárosként dolgozott. Az Olasz Katolikus Egyetemista Ifjúsági Szövetség későbbi nagyreményű elnöke, Eugenio Pacellivel (a későbbi XII. Piusz pápa) kitűnő kapcsolatot ápoló Giulio Andreotti pedig szakirodalmat keresett, egy, a pápai tengeri flottilláról szóló munkájához.

Kedves Kollégák,

1938-at írtunk ekkor, sorsdöntő évet, amelyet Európában a náci agresszió határozott meg. Egy jelen esetben hitelesnek tűnő anekdota szerint Andreotti egy kötetet szeretett volna elkérni egy szigorú kinézetű férfitől. Mire a könyvtáros szemrehányóan, villámokat szórva: „*De magának nincsen jobb dolga?*” A fiatal joghallgató – egyes források szerint – nyersen, egy tipikusan római dialektusra jellemző fordulattal vágott vissza: „*Szükségem van ezekre a könyvekre, de ugyan miért üti bele az orrát?*”⁶

Ez a felcsattanó, indulatos alak Alcide De Gasperi volt – bár Andreotti ezt akkor még nem tudta. Néhány évvel később, már Róma felszabadításának előestéjén, Andreotti De Gasperi meghívását elfogadva tagja lett az általa vezetett szellemi műhely legszűkebb körének. Huszonöt évesen a fiatal ember azok között találta magát, akik éppen újrarájzolták Olaszország képét. Ebben a pezsgő szellemi közegben fedezte fel a politika világát: előbb újságíróként dolgozott a Kereszténydemokrata Párt fontos lapjainál, majd – felhagyva az újságírással – Alcide De Gasperi közeli munkatársa lett.

Áttérve most a politikára és a közéletre, mindenekelőtt azt a két tanítást kell megvizsgálnunk, amelyekre De Gasperi Andreotti és a többi fiatal kereszténydemokrata képzését alapozta. Ezek a következők voltak: nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a külpolitikának, mint a belpolitikának, vagyis a belpolitikát a külpolitikának kell alárendelni, nem pedig fordítva. Másodszor pedig óriási fontosságot kell tulajdonítani a demokratikus módszernek és a demokratikus intézményrendszer pontosságának. Ez a két feladat alapvető volt egy olyan ország számára, amely éppen a jövőjét szervezte újra: Olaszországnak égető szüksége volt rájuk.

⁵ La Finestra, 2006, 9, 8.

⁶ https://www.centroculturaledimilano.it/wp-content/uploads/2019/11/ANDREOTTI-Da-De-Gasperri-al-Popolo-un-protagonista-nell%E2%80%99Italia-in-macerie-castagneto-sussidiario.net_.pdf

Ám a fiatal kereszténydemokraták – köztük Andreotti, aki 1947-től a Miniszterelnökség államtitkári tisztségét töltötte be – De Gasperi személyes kvalitásainak hatása alatt is formálódtak, aki politikai és emberi környezete számára is példát mutatott. A család és a vallás fontosságát szinte fölösleges hangsúlyozni. De Gasperi élete ezen a téren is ösztönző erő volt Andreotti számára. De Gasperi politikai következetessége, tanításai és személyes életvitele közötti összhang egész életére példaként szolgált számára. Andreotti – a többi fiatal kereszténydemokratával együtt – úgy vélte, hogy a titok De Gasperi rendkívüli és mély erkölcsi érzékében, valamint megingathatatlan demokratikus elkötelezettségében rejtett. A jövőd kereszténydemokrata politikusok megtanulhatták „mesterüktől”, hogy ha egy politikus személyes élete és tanításai között nincs összhang, abból nagyon gyorsan baj származhat.

„*Adjatok jó példát a saját személyes életetekkel; ha nincs összhang a magánéletek és a tanítások között, semmi esélyetek sincs arra, hogy alkossatok: az emberek megérzik, hogy hamisak vagytok. Még ha a dolgok nem is mennek jól, de látszik az igyekezet és az önzetlenség, a bizalom abban, hogy sikerül helyrehozni a hibákat, mindig megmarad.*”⁷

A háború végének viharos évei a fiatal, ígéretes római politikus magánéletében is változásokat hoztak. 1943 nyarán meglehetősen szokatlan helyszínen kérte meg menyasszonya kezét Verano híres római műemléktemetőjében: „*Újévi optimizmussal, szilveszter napján menyasszonyommal kitűztük az esküvő időpontját április 16-ára. És tartottuk is magunkat hozzá. De Gasperi és Francesca asszony⁸ szeretettel álltak mellettünk azon az egészen egyszerű vallásos szertartáson a Priscilla-katakombában⁹, amelyet egy kis csokoládé követett – némi áldozat árán, a feketepiacon vásárolva.*”¹⁰

Furcsának tűnik, de a világméretű és a nézetrendszert illető kétségtelen azonosság ellenére „politikacsinalási” elképzeléseik nem mindig estek teljesen egybe. Marco Follini, korábbi kereszténydemokrata, majd demokrata párti politikus, a Democrazia Cristiana krónikása, egy fontos esemény, az 1944 nyarán, Nápolyban megtartott országos kongresszus kapcsán a kettejük közötti különböző szokásokat is hangsúlyozta. Follini felidézte, hogy ezen az alkalmon De Gasperi beszédében a Kereszténydemokráciát az alapvető reformok és a forradalom pártjának nevezte. A fiatal Andreotti viszont ugyanazon a tribünön – szinte rácáfolva a korára – így fogalmazott: „*A rend és a törvény pártja vagyunk.*”¹¹ Néhány évvel később, az 1946-os fontos népszavazás¹² alkalmával De Gasperi a köztársaságra szavazott, míg Andreotti az ország jövőjét a monarchia fennmaradásában látta.

⁷ Andreotti, Giulio: *De Gasperi*. Palermo, Sellerio, 2006, 138–139.

⁸ Francesca Romani (1894–1998), Alcide De Gasperi felesége.

⁹ Priscilla-katakomba: egyike a római keresztényüldözések idején használt földalatti temetkezési és istentiszteleti tereknek. Különös jelentőségét az adja, hogy számos mártír, püspök sírja található itt, valamint a katakomba rejti Mária és a gyermek Jézus legrégebbi ismert ábrázolását.

¹⁰ Andreotti, Giulio: *De Gasperi visto da vicino*. Milano, Rizzoli, 1986, 72.

¹¹ Follini, Marco: Andreotti e la gioventù democristiana. In: Barone, Mario – Di Nolfo, Ennio (a cura di): *Giulio Andreotti. L'uomo, il cattolico, lo statista*. Soveria Mannelli, Rubbettino, 2010, 35–36.

¹² Az 1946. június 2-án, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összetételéről rendelkező szavazással egy napon megtartott referendum döntött arról, hogy a második világháborút követően Olaszországban megszűnt a monarchia, és megszületett a köztársaság.

Így emlékezett: „*De Gasperi a köztársaságra szavazott, én viszont a monarchiára, mert római vagyok, és egy 1858-ban született nagynéném nevelt, aki tizenhat évet élt át IX. Piusz pápaságából. Számomra tehát – ahogy sok római számára – az a mondanak, hogy »köztársaság«, annyit tett: »zűrzavar«.* Mindenesetre hű voltam a Köztársasághoz.”¹³

Hölgyeim és Uraim!

Az a határozott meggyőződése, hogy ezen utolsó mondat világít rá igazán ennek az örökségnek a jelentőségére: arra a képességre, hogy Olaszország javáért együtt lehet dolgozni még akkor is, ha az elvek és politikai nézetek határozottan különböztek. Ami a népszavazást illeti, a kereszténydemokrácia politikai megfontolásból támogatta azt: a kereszténydemokrata választók fele – Firenzétől délre – monarchista volt, míg a másik fele – a toszkán fővárostól északra – a köztársaságot pártolta. Andreotti következetesen nyitottnak mutatkozott a párbeszédre azokkal is, akik eltérő vagy akár szembenálló álláspontot képviseltek. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy lehetetlen barátságokat akart volna kötni, hanem inkább azt, hogy ameddig csak lehet, a közvetítés útjait kereste. És ezt Andreotti nagy politikai tapasztalatára hivatkozva mondja – s hozzá lehet tenni: alapvető bölcsességére is, arra a felvilágosult, régi vágású konzervativizmusra –, vagy ha úgy tetszik, arra a veleszületett pragmatizmusra, amelyet a degasperianus politikacsínálásból tanult el.

Andreotti számára De Gasperi politikai pályája különböző helyzeteiben mindig igazodási pontot jelentett. Olaszország felszabadításának huszonötödik évfordulóján, amikor Andreotti a Minisztertanács elnöke volt, felidézte De Gasperi rendkívül világos gondolatait: „*Készek vagyunk elfelejteni a múltat, egyetlen feltétellel: ezentúl csak egyetlen haza legyen, egyetlen elismert államrend, egyetlen szabadság. Nem egy pártot kell védenünk, hanem a demokrácia létfontosságú elveit. Holnap lehet más összetételű többség, de az elvet nem szabad elveszíteni: szabad intézményeket és a népszuverenitás közvetlen továbbadásának lehetőségét. Ez a nép akaratának politikai szabadsága.*”¹⁴

Két olyan alapvetet is meg kell még említenem, amelyeket De Gasperi a jövő politikai nemzedéke számára megszabott: az európai integrációt és Olaszország elköteleződését a NATO-ban. Véleményem szerint Andreotti mindvégig hű maradt ezekhez a degasperianus értékekhez, még a rendkívül nehéz helyzetekben is, mint például 1985-ben, a sigonellai válság¹⁵ feszült napjaiban, amikor az olasz külpolitikát irányító külügyminiszterként egy másik, ugyancsak De Gasperire jellemző vonás is előtérbe került: a párbeszédre való készség a nemzetközi politikai élet különböző szereplőivel. Hiszen De Gasperi 1948. február 15-én, a római kereszténydemokrata ifjúsági kongresszuson elmondott beszédében így fogalmazott: „*Nem szolgáljuk Amerikát, nem ellenségeskedünk Oroszországgal: Olaszországot védjük.*”¹⁶

Kétség sem fér hozzá, hogy a kötelességtudat, a közszolgálat fontossága és a munka iránti tisztelet ugyanúgy része volt annak az örökségnek, amelyet De Gasperi hagyott örökül, aki hamar felismerte a fiatal római tehetségét. Az ifjú Andreottit tulajdonképpen mélyvízbe dobta: nem a megoldást bízta rá, hanem az új olasz demokrácia súlyos problémáinak kezelését – az északolaszországi optánsok kérdését,¹⁷ az északkeleti határvidék komoly gondjait,¹⁸ vagy éppen az olasz filmipar újraindítását.

Alcide De Gasperi 1954. augusztus 19-én hunyt el. Andreotti „másodszor is árvának” érezte magát. Sokat köszönhetett De Gasperinek, és mentora halála mélyen megrendítette. Amikor a hír eljutott hozzá, a római politikus a következőket jegyezte fel naplójában: „*Nem éltem át – mert szinte újszülött voltam – apám halálát. De a mai fájdalom ahhoz hasonló. De Gasperi ma éjjel elhunyt. Mindenekelőtt nagy formátumú úriember volt, akit a politika soha nem tudott megrontani.*”¹⁹

Andreotti a második világháborút követő fél évszázad valamennyi jelentős olasz politikusát látta és ismerte. Sokan De Gasperi politikai örökösének, a „dauphin”-nek tartották. Andreotti azonban egyáltalán nem vágyott erre a megtisztelő címre. Személyes ízlése azt diktálta, hogy tartózkodjon az efféle szerepektől, ugyanakkor büszkén képviselte ezt az örökséget. A második világháború után az olasz politikai életben több – változó sikerű – példát is láthattunk arra, hogy kiemelkedő politikusok tehetséges, ígéretes fiatal kollégákat vontak maguk mellé, létrehozva így, ha nem is politikai dinasztiát, de legalábbis egyfajta mester–tanítvány viszonyt. Évtizedekkel később a Kereszténydemokrata Párton belül hasonló elvi kapcsolat alakult ki Arnaldo Forlani és Pier Ferdinando Casini, illetve Antonio Bisaglia és Marco Follini között. És természetesen mindennek mintegy előképe volt De Gasperi és Andreotti munkakapcsolata és személyes viszonya, amelynek fontossága Andreotti életében közismert volt. Mindezek fényében talán meglepőnek tűnhet, hogy amikor az idős politikust megkérdezték: „*Soha nem voltak tanítványai. Miért?*” – így válaszolt: „*Mert nincs ilyen igényem. Úgy gondolom, mindent De Gasperitől tanultam, és igyekeztem ezen az úton maradni. De nem akarok egy iskola alapítója lenni.*”²⁰

Hölgyeim és Uraim, köszönöm megtisztelő figyelmüket!

*Elhangzott az „Olasz kereszténydemokrácia – európai integráció” című konferencián
(Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest, 2025. november 21.).*

¹³ https://biblioteche.cultura.gov.it/export/sites/dgbid/it/documenti/Corsera06_04_06.pdf

¹⁴ *Concretezza*, 1972. május 1., 2.

¹⁵ A sigonellai válság 1985 októberében robbant ki Olaszország és az Egyesült Államok között, mikor egy olaszországi tengerjáró hajón történt terrorcselekményt követően az USA elfogta azt az egyiptomi repülőgépet, amelyen a terroristák menekültek, majd a szicíliai Sigonellában leszállásra kényszerítette. Mindkét ország magának követelte a joghatóságot, a krízis komoly feszültséget okozott a két ország között.

¹⁶ Tavani, Sara: *L'Ostpolitik italiana nella politica estera di Andreotti* In: Barone, Mario – Di Nolfo, Ennio (a cura di): *Giulio Andreotti. L'uomo, il cattolico, lo statista*. Soveria Mannelli, Rubbettino, 2010, 243.

¹⁷ Az első világháborút követően Olaszországhoz került dél-tiroli területek német ajkú lakóinak egy jelentős része kényszer hatása alatt az olasz és osztrák állampolgárság közül az osztrák mellett döntöttek, így elvesztették jogaikat, vagyonukat, ingatlanjaikat, és Ausztriába kényszerültek települni. Dél-Tirolban pedig egyre csak fokozódott Róma olaszosító politikája. A második világháborút követő olasz-osztrák viszony egyik kulcskérdése az optánsok helyzetének és a tartomány, az ott élő németiség autonómiájának rendezése és biztosítása volt.

¹⁸ Trieszt és közvetlen környékén példának okáért a világháborút követően nem állt helyre az olasz szuverenitás, a város 1954-ig nem került vissza Olaszországhoz.

¹⁹ Andreotti, Giulio: *Il potere logora... ma è meglio non perderlo. La storia, la politica, la vita in 330 battute*. Milano, BUR, 2011, 38.

²⁰ *Libero*, 2007. augusztus 5., 6.

HABSBURG OTTÓRA EMLÉKEZVE

Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim!

Arra kértek fel, hogy szóljak néhány szót Habsburg Ottó emlékére, születésének 113. évfordulóján, felidézve azt a szellemi, erkölcsi és politikai örökséget, amelyet ránk hagyott, és amelynek továbbvitelére Önök is vállalkoztak. Azt javasolták, olaszul szólaljak fel, amit örömmel teszek: egyrészt, mert ez az anyanyelvem, másrészt azért, mert édesanyja, Zita császárné korán elültette Ottó szívében az olasz kultúra és nyelv szeretetét.

Habsburg Ottóra itt, Budapesten emlékezünk, abban az országban,

Magyarországon, amelyet oly nagyon szeretett. Úgy vélem, két szó van, amely közvetlen módon vezet el az örökségéhez. Az első a szolgálat. Egyszer – már nem emlékszem, milyen alkalomból – valaki megkérdezte tőle, mi lehet egy egykori trónörökös életcélja, amire Ottó így felelt: „*küzdeni és szolgálni. Ha egy lovagot kivetnek a nyeregből, mit tesz? Gyalog folytatja a harcot.*” A császár népe szolgája. A nép nem kíván mást, mint hogy ne nyomják el; hogy élhessen, dolgozhasson, és felépíthesse saját boldogságát. Azonban sokan el akarják nyomni a népet. A nemes, a lovag ellenben éppen azért küzd, hogy ez ne történhessen meg. A hatalom gyakran hazugságokra és erőszakra támaszkodik; a királyi hatalom ugyanakkor épp az igazság kimondása az önkénnyel szemben.

Ma a demokrácia korát éljük, és nem vagyunk különösebben fogékonyak arra, hogy nemesekről és császárokról beszéljünk. Ám ha a szolgálat ezen eszménye nem hatja át mélyen a polgárok és a politikai vezetők közös tudatát, az intézmények nem képesek megfelelően működni. A napokban látott napvilágot egy jelentős kutatás a „demokráciák spirituális válságáról”. Ehhez a munkához én magam is hozzájárultam egy fejezet megírásával; a kutatás koordinátora Julio Borges volt, a venezuelai parlament egykori elnöke, akit hazája diktatórikus rezsime jelenleg is száműzetésbe kényszerít. Azért említem őt, mert Habsburg Ottó egész életében segítette, bátorította és támogatta az autoriter és totalitárius rendszerek által üldözött szabad embereket – előbb a náciizmus, majd a kommunizmus idején.

Napjainkban a demokráciák válsága világszerte tapasztalható. Ez a válság részben abból fakad, hogy meggyengült vagy hiányzik az a nemesi lelkület, amely nem kiváltságot, hanem felelősséget jelent: a közjó szolgálatának szelleme. Habsburg Ottó az Európai Parlamentben szemléletesen testesítette meg e két elem – a nemesi és a demokratikus szellem – összeegyeztetését, sőt,

kölcsönös egymásrautaltságát. Ezért ma, Habsburg Ottóra emlékezve, szolidaritásunkat fejezzük ki mindazokkal, akik a világ különböző részein a szabadságért, a demokráciáért és a békéért szenvednek.

Személyesen akkor találkoztam Habsburg Ottóval, amikor könyvek és eszmék „csempészésével” foglalkoztam az akkor még kettészakított Európa két fele között. Abban az időben kevesen hittek a magyar, a lengyel, a cseh vagy a horvát nép szabadságában. Azok, akik a szabadságért küzdöttek ezekben az országokban, elszigeteltségben éltek, rágalmak érték őket, és bizalmatlanul tekintettek rájuk Nyugaton, mert arra kényszerítettek bennünket, hogy egy olyan igazsággal nézzünk szembe, amelyet kétségbeesetten igyekeztünk figyelmen kívül hagyni. Habsburg Ottó ugyanakkor fáradhatatlanul segítette az üldözötteket, és ébren tartotta a reményt, hogy egy napon a népek képesek lesznek széttörni láncukat.

Ennek egyik fontos állomása volt a Páneurópai Piknik, amelyet Habsburg Ottó és Pozsgay Imre szervezett Sopronban. Az osztrák–magyar határ mentén, a mindkét oldalon megrendezett esemény során tüntetők százai lépték át a határt; a határőrök nem avatkoztak közbe, és másnap a magyar kormány bejelentette, hogy minden kérelmezőnek megadja Ausztriába a kiutazási engedélyt. Ezzel helyreállt a szabad mozgás Európa mesterségesen kettévágott részei között – hónapokkal a berlini fal leomlása előtt. Szimbolikus jelentőségű, hogy mindez éppen az osztrák–magyar határon történt: két olyan nemzet között, amelyek sok tekintetben különbözőek, mégis oly mélyen összeköti őket a történelem, amelyben a Habsburg család meghatározó szerepet játszott.

A második szó, amely bevezet bennünket Habsburg Ottó szellemi világába: Európa.

Sokan – teljes joggal – elutasítják az elképzelést, hogy az Európai Uniót az Egyesült Államok mintájára gondoljuk el. Habsburg Ottó azonban más modellben látta a megoldást: a Szent Római Birodalom példájában, vagy, ha úgy tetszik, a „Felix Austria nube” jelmondat szellemében. Ez a mottó éppen itt, magyar földön született, és egy nagy magyar király, Mátyás király nevéhez fűződik. Egy latin disztichonról van szó, amely így hangzik:

„*Alii gerant bella, tu Felix Austria nube
Nam quae Mars aliis, dat tibi diva Venus.*”

(Mások viseljének háborúkat, te, boldog Ausztria, házasodj;
amit másoknak Mars ad, azt neked Vénusz istennő ajándékozza.)

Mátyás király e sorokat I. Miksa és Burgundi Mária 1477-es házassága alkalmából vetette papírra. A frigy révén a Habsburgok uralma alá került a rendkívül gazdag Burgundiai Hercegség. Később Szép Fülöp és Örült Johanna házassága Spanyolországot és az Újvilág területeit juttatta hozományként a dinasztia birtokába. E jelmonddal Mátyás király a Habsburgok sikeres házasságpolitikájára utalt.

Idővel azonban a mondás új jelentésréteggel gazdagodott. A balkáni–dunai térség népei, amelyek önállóan képtelenek voltak ellenállni az Oszmán Birodalom előrenyomulásának, a Habsburgok védelmét keresték. Az egyes nemzetek mintegy „házasságot” kötöttek az uralkodóval: a közös ellenség visszaszorítása érdekében rendelkezésére bocsátották erőforrásaikat, miközben megőrizték saját kulturális szuverenitásukat és belügyeik feletti ellenőrzésüket. Így született meg a dunai birodalom, valamint a „Felix Austria” mítosza.

Mint minden mítosz, a „Felix Austria” sem fedti teljes egészében a valóságot. A történelem során Ausztria nem mindig tudott megfelelni az eszménynek, amelyet e szolás kifejez. Különösen a nacionalizmusok korában fordult elő, hogy az osztrák németek maguknak követelték a *Herrenvolk*, az „uralkodó nép” szerepét, és kegyetlenül elfojtották a magyar, valamint az olasz nemzeti törekvéseket.

Közvetlenül a Habsburg Birodalom történetének végén Károly császár – Habsburg Ottó édesapja – radikális reformkísérletbe kezdett: az addigi államformát a szabad népek közösségévé kívánta átalakítani. Erre azonban már túl késő volt, és a próbálkozás nem járhatott sikerrel.

Károly alkotmányos reformtörekvései nyomán Richard von Coudenhove-Kalergi 1923-ban jelentette *Paneuropa* című művét, amely egy olyan Európa tervét vázolta fel, ahol a nemzetállamok megtanulják közösen gyakorolni szuverenitásukat a szabadság és a béke védelmében, miközben megőrzik saját kulturális identitásukat és belügyeik feletti ellenőrzésüket.

Ehhez a projekthez – amely a páneurópai mozgalomban öltött testet – olyan különböző gondolkodók és közéleti személyiségek csatlakoztak, mint Adenauer, Freud vagy Einstein. Innen indul az európai intézmények hosszú és küzdelmes útja.

A kezdeti nagy remények után azonban tervük az 1930-as évek elején meghiúsult, és Európa a háború felé sodródott. A második világháborút követően Adenauer, De Gasperi és Schuman ehhez az eszmei örökséghez nyúlt vissza saját európai víziójuk megalkotásakor.

Habsburg Ottó szorosán együttműködött Coudenhove-Kalergivel, a Páneurópa Uniónak előbb alelnöke, majd évtizedeken át elnöke volt. Ennek az Európának, ennek az eszmének szentelte Habsburg Ottó teljes politikai életét.

Szent II. János Pál pápa szellemi inspirációjával és Helmut Kohl politikai vezetése nyomán az európai vállalkozás hatalmas előrelépéseket tett, amelyek a hidegháború sötét éveiben még elképzelhetetlenek lettek volna: a kommunizmus összeomlott, demokratikus államok és működő piacgazdaságok jöttek létre az egykori szovjet befolyás alatt álló országokban, Németország pedig újraegyesült. Mindezek ellenére végül mégis vereséget szenvedtünk.

Egy olyan Európát akartunk, amelynek lelke van: amely büszkén vállalja identitását és gyökereit – a zsidó–keresztény, a görög–latin, valamint a felvilágosodás örökségét. Ezt azonban nem sikerült megvalósítani. Helyette egy posztmodern, narcisztikus és hiperindividualista szemlélet terjedt el, amely olyan nemzeti kultúrákra próbálja erőszakosan ráerőltetni saját normáit, amelyek ezt nem fogadják el, és határozottan ellenállnak neki.

Nem lehet európainak lenni anélkül, hogy valaki előbb ne lenne büszke saját nemzeti hovatartozására.

Egy alkotmányt akartunk, hogy egy új politikai közösséget alapítsunk: sok nemzet szövetségét, amelyben mindegyik megőrzi saját identitását és kultúráját. Azonban ehelyett végül a Lisszaboni Szerződést kaptuk, amely nem működik, és nem is működhet.

Ma olyan Európai Uniónk van, amely ott lép fel erővel, ahol inkább alázatosságra volna szükség, és ott mutat gyengéséget, ahol határozott fellépésre lenne igény.

Sokan azt mondják: „Ki Európából!”, miközben szemet hunynak az előtt, hogy a világban hatalmas gazdasági és politikai tömbök formálódnak, amelyekkel szemben az egyes nemzetállamok szuverenitása önmagában csupán illuzórikus védelmet nyújt.

Mit mondana ma Habsburg Ottó, ha még közöttünk lenne? Természetesen ezt senki sem tudhatja biztosan, de engedjék meg, hogy elképzeljem. Az általam felidézett történelmi folyamat egy ponton személyes életutammal is összefonódik. Európai bizottsági alelnöki jelölésemet éppen abban a politikai közegben utasították el, amelyben az Európáról alkotott közös elképzelésünket is elvetették.

Ebben a helyzetben Habsburg Ottó arra kérte Joseph Ratzinger bíborost – a későbbi XVI. Benedek pápát –, hogy üzenje meg nekem: ne adjam fel. Egyúttal felajánlotta, hogy legyek az utódja a Paneurópa Unió elnöki tisztségében. Az első kérését elfogadtam: nem adtam fel valóban, és ma is itt vagyok. A második felkérést azonban visszautasítottam. Azt mondtam a bíborosnak, hogy túl sok ellenségem van, és ha elvállalnám az elnökséget, az tovább nehezítené a Paneurópa Unió amúgy is rendkívül összetett küldetését.

Ekkor néhány gondolatot váltottunk Európa jövőjéről. Úgy vélem, Habsburg Ottó ma azt üzenné nekünk: küzdenünk kell Európáért – de egy annál jobb Európáért, mint amelyet a Lisszaboni Szerződés hozott létre.

Egy olyan korban, amikor biztonságunk, jólétünk és mindaz, amiben hiszünk, egyre nagyobb fenyegetéseknek van kitéve, szükségünk van egy erősebb Európára: olyanra, amely képes a tagállamok szuverenitását közösen érvényesíteni a védelem, a külpolitika, valamint a gazdasági és pénzügyi politika területén. Ugyanakkor a mértékletesség is elengedhetetlen: a nemzetek kulturális szuverenitásának következetes tiszteletben tartása, és annak elutasítása, hogy egy olyan egységesítést kényszerítsen rájuk, amely ellensége volna azoknak a különleges identitásoknak, amelyek Európa sokféleségét adják.

Még egy gondolat. Habsburg Ottó tagja volt a Mont Pelerin Társaságnak, és következetesen kiállt a szabad kereskedelem mellett. Az 1994-ben, a marrakesi megállapodások nyomán kibontakozó gazdasági globalizáció hozzájárult jólétünkhöz, és emberek milliárdjait segítette kiemelkedni az éhezés földrajzából. Ezt a folyamatot azonban nem kísérte megfelelő etikai és politikai irányítás, ami végül nyertesekre és vesztesekre osztotta a globalizáció világát. A vesztesek mindenekelőtt a fejlett országok középosztályai és szegényebb rétegei voltak. Az ő elégedetlenségük mára egy új korszak nyitányává vált: a deglobalizáció időszakáé.

A nagyhatalmak ma zárt kereskedelmi blokkok kialakítására törekszenek, amelyek rövid időn belül politikai és katonai tömbökké formálódnak. Ezek a blokkok a Föld erőforrásaiért versengenek, és határvidékein ismét felbukkannak a fegyveres konfliktusok. A folyamat sok tekintetben hasonlít arra, ami Európában az 1930-as években bontakozott ki, és végül a második világháborúba torkollott.

A rendezetlen globalizáció valódi alternatívája nem az államközi kapcsolatok ökoljogon alapuló rendjéhez való visszatérés, hanem egy olyan globalizáció, amelyet tudatosan etikai és politikai elvek mentén irányítanak.

Ha a jövő felé fordítjuk tekintetünket, kevés okunk van az optimizmusra. Emlékszem azonban, hogy Ferenc pápa azt mondta nekem, hogy a remény nem felszínes derűlátás, hanem inkább horgony, amely az igazsághoz és a jóhoz köt bennünket, és megóv attól, hogy a történelem változó szelei és áramlatai elsodorjanak.

Isten időről időre belenyúl a történelem menetébe, és ilyenkor lehetségessé válik, ami addig elképzelhetetlennek tűnt. Ehhez azonban Istennek emberekre van szüksége. Olyan emberekre, akik nem hagynak fel a reménnyel vagy a cselekvéssel, még akkor sem, amikor a körülmények nehezek, és minden esély ellenük szól.

Habsburg Ottó ilyen ember volt, és ilyen emberek kívánnak lenni mindazok, akik ma, születésének 113. évfordulóján, emléke előtt tisztelgnek.

*Elhangzott a Habsburg Ottó születésének
113. évfordulója alkalmából rendezett gálavacsorán
(Pesti Vigadó, Budapest, 2025. november 22.).
A szöveget Herczeg Lili fordította, Andreides Gábor lektorálta.*

KITEKINTÉS

Kezemben tartom Habsburg Eduárd könyvét a Habsburgok „észjárásáról”. Az Alapítványunk gondozásában vagy közreműködésével eddig megjelent impozáns albumok és nagyszabású kötetek után íme, egy nem kevésbé érdekes kiadvány 2025-ből, amely kényelmesen elfér akár a zsemben is. A kis alakú kötet ambiciózus alcíme azt ígéri, oldalain megismerhető mindaz, ami „zavaros időkben” segített a Habsburgoknak, hogy erősek és önazonosak maradjanak.

Csak bízni tudok benne, hogy ami egy történelemformáló családnak századokon keresztül bevált, mércét és tartást adott, a kortárs olvasónak is megszívlelendő tanulságokkal szolgál. Abban viszont egészen biztos vagyok, hogy egyénnek és közösségnek egyaránt jól jöhet a „zavaros időkre” alkalmas, mindennemű kapaszkodó. Hiszen napi tapasztalatunk, hogy a bizonytalanság, a kibillenés, a törésvonalak menti eltávolodás nem kivétel, inkább maga a szabály. De míg a jelenünk zajos zűrzavarában egyre több minden a pillanat uralásáról szól, a Habsburg Ottó Alapítvány munkájában – névadója örökségéhez hűen – csak még jobban felértékelődnek a múlt és a jövő tengelyébe állító távlatok. A párbeszédben kiérlelt, maradandó tudás méltósága.

Ennek szellemében mozgalmas esztendőt hagytunk magunk mögött, és idén hasonlóan eseménydús évre fordulunk. A konferenciák, együttműködések, valamint a gyűjtemény gondozásának, gyarapításának és bemutatásának feladatai mellett készülóban van Édesapám 1971-ben kiadott, történelmi esszéket és elemző portrékat tartalmazó könyvének magyar fordítása. Megjelenésre vár továbbá egy kötetünk Ferenc József 1869-ben tett közel-keleti útjáról, két kortárs beszámolójával.

A Függetlenségi Nyilatkozat 250. évfordulójához kapcsolódva igyekszünk minél alaposabban körüljárni Édesapám amerikai kötődéseit. „Európaivá lettem Amerikában” – e szavakkal vallotta meg, hogy az Egyesült Államokban töltött évek erősítették meg végképp európai identitását. Elsősorban nem valamivel szembeni önazonosságként, az Amerikától való különbözőségként, sokkal inkább küldetés gyanánt. Azokban a vészterhes – zavaros! – időkben és a hidegháborús években is kiállt Európáért, amelynek szinte bármely pontján otthon érezte magát. A nyugati civilizáció érdekében természetesnek vette, és tudatosan kereste a transzatlanti együttműködés formáit. Szerteágazó, termékeny kapcsolatokat alakított ki újvilágbeli politikusokkal, gondolkodókkal, szellemi műhelyekkel, és jelentős szerepet játszott az amerikai konzervatív mozgalom 20. századi megerősödésében.

Az Európát Amerikával személyes sorsában, világlátásban is összekötő, és Habsburg Ottóval kiváló kapcsolatot ápoló John Lukacs szerint „Minden egyes szó megválasztása erkölcsi kérdés, a mondat pedig nemcsak a gondolat kifejezése, hanem a befejezése is.” Őszintén remélem, hogy miként eddig, 2026-ban is – akár zavarosnak bizonyul az idő, akár nem – erkölcsi kérdés lesz számunkra a jó szavak megválasztása, a pontos mondatok kimondása. És miként legjobb gondolatainknak, úgy kitűzött céljainknak is a végére jutunk.

HABSBURG GYÖRGY
nagykövet, kuratóriumi tag

A Habsburg Ottó Alapítvány munkatársai

Igazgató
PRŐHLE GERGELY

Tudományos igazgatóhelyettes
FEJÉRDY GERGELY

Gazdasági vezető
PÁSZTOR ÁGNES

Gazdasági munkatárs
MARTONOSI ÁGNES

Irodavezető
BARANYAI LILI

Rendezvényszervezés és kommunikáció
BALÁZS LAURA
HERCZEG LILI

Tudományos munkatárs
KOCSEV BENCE

Gyűjteményi főmunkatárs
DÉKÁNY SZILVESZTER

Gyűjteményi munkatárs
LŐRINCZ ZITA

Főlevéltáros
GAÁLNÉ BARCS ESZTER
SUSLIK ÁDÁM

Levéltáros
HAMMER-NACSA ANETT
KARDONNÉ FÁBRY ESZTER
VITOS-MERZA BEÁTA
KOC SIS PIROSKA
MATOLCSI PÉTER

Könyvtáros
VASBÁNYAI FERENC

Technikai munkatárs
NAGY FERENC